

PARIBHÁSHÉN. DUSÉKHARA.

పరిభాష స్తోత్రము .

అనాగేశభట్టవిరచితము.

తిరాఘవేంద్రాచార్యవిరచితమయిన

ప్రపథగయనః వ్యాఖ్యతోఽపేక్ష్యబడినది.

తి. పరవస్తు తి. నివాసజగన్నాథస్వామి

యయ్యచారలు గారి చేత

బరిష్కరింపబడినది.

VIZAGAPATAM.

Acting Printer V. Bhavani Sankara Sastry.

Arsha press. 1877.

౧-౦-౦ పరిధాపేందువేళిరము-త్రివిధగావ్యాఖ్యానముతోఁగూడ. } ౧౭౩.

౧. బాంబాయి సంతాపము. ... పే. ౯.

విశాఖాష్టమీ పూజా పాఠము.

పరిభాషానుశాసనము.

సత్త్వాసామ్యశివంబ్రహ్మసాగేశఃకురుతేసుధీః ।

బాలానాంసుఖబోధాయపరిభాషానుశాసనమ్ ॥

శ్రీచీనవైయాకరణతత్త్వేనాచరికానిత్రపాఠినీ

సమః పరమర్షిభ్యః .

శ్రీపదకా .

పురానకసురాధిపప్రముఖసేవితంద్రైవతం పురానక
గిరాస్తుతంకమలయాసమాల్లింగితమ్ । పరాచరవిధాయితత్త్వ
జెసినీ పతిమ్యాదరాదురస్సరధరాధరప్రవరనీలధారాధరమ్ ॥
అవేక్ష్మతేశంపితరం సర్వతన్త్రవిభాగదమ్ । సామిత్రించా
తరంనామిగురూణవిద్యాశ్రవాంస్తథా ॥ ౨ ॥ వితన్త్రైత్రప
థగావిష్ణుపాదాబ్జసజ్జినీ । పాగరస్యప్రియాచేస్తుశేఖరాజ్య
వివరిణీ ॥ ౩ ॥

ప్రతిపిత్తగ్రన్థసమాప్తిప్రచయది ప్రతిబన్ధకదురితో
చశమాయకృతం మజ్జశంశిష్యశ్చాయై నిబద్ధాతి ॥ సత్వేతి ॥
సాగేశాది ॥ సను ఆత్మనామేతి నిషేధావయక్త మిదమితిచే
దత్రతేవిత్ - ఆత్మనామేతి నిషేధోన్యాయవహారికనామమాత్ర
విషయః - ఇదంతయోగికంనామ - అతఏవ భగవాన్ పత
జ్జలిరపి గోసర్వీయ ఆశీతితత్రతత్రయోగికంనామజగ్రాహ
తి - తన్న - నామాస్తరేణవ్యవహారాత్ - వ్యవహారేఽప్యేత
న్నామ్యవ ప్రసిద్ధేశ్వ - అభివాదనాదౌ న్యాయవహారికనామో
త్కర్తృసం నదోషాయేతి తత్త్వమ్ - మాపఖానకన్యాయేన స
మాధానం కలితామయః ॥ సుధీరితి ॥ ఇరంస్వస్యగ్రన్థకరణశ
క్త్యావ్యావిష్కరణాయ - సుఖమనాయోగః - ఆయాసేనధా
న్యేతి ౨౭వీ బోధసంభవార్ ॥

ప్రచీనేతి ॥ పాఠినేః - జ్ఞాపకన్యాయసిద్ధాంతివృత్త
కీర్తితః - ఆనెనపరిభాషాసూత్రల్యుపాసః - కలితు పా

యతస్తే జ్ఞాపకస్యా య సిద్ధాని భావ్యకార్తికయో ర్మి బద్ధాని
యాని పంధామరూపాణి తానివ్యాఖ్యాయస్తే॥

౧ - ననుఅఇడిగ్ లడిగ్ సూక్రయోర్ణ కారస్యైవోపా
దానేక ఆణిణ్ పాణిషు సందేహదనిర్ణయోఽతతమా॥

వ్యాఖ్యానతో విశేషప్రతిపత్తిర్నహి సందేహదలక్షణమ్ -
విశేషస్యాన్యతరావ్యధానూపస్య వ్యాఖ్యానాత్ శిష్టకృతా
ప్రీతిః త్తిర్నిశ్చయః - యతస్సందేహచ్ఛాంత్రీ మలక్షణమ్
ననుసాచకలక్షణమ్ - నతథా-శాస్త్రీస్య నిర్ణయజనకత్వోఽ
త్వాది యథాః - అసందిగ్ధానుష్ఠానసిద్ధ్యర్థేఽత్రాస్త్రైసందిగ్ధో
చ్ఛారణరూపాచార్యవ పహరణసందేహనివృత్తే ర్వాఖ్యాన
నాతింక్తనిమిత్తాన పేక్ష్యంబోధ్య ఇతియావత్ - తేనఅబుది
త్వవర్ణస్యేత్యేకత్విరిమామపూర్వేణ త్త్విహింపరేణ త్త్విహి
మితి లగ్న సూక్రేభాష్యే స్పష్టమ్॥

౨ - తత్ర సంజ్ఞాపరిభాషావిషయే పక్షద్వయమిత్యాహ॥

యథోద్దేశం సంజ్ఞాపరిభాషమ్ - కార్యకాలం సంజ్ఞా
పరిభాషమితి.

చీనేత్యాద్యేకైవకోటిః - జ్ఞాపకస్యాన్యత్ర ప్రాయోగేతి
శేషః - తేనవాచనికానాం సంక్రమాద్యతః పునః॥ తాష్యేతి
ఇదం ద్వయేర్విశేషణమ్ - అనేన శిష్యాపాత్రాన్యత్రాధానః -
ప్రాచీన వై యాకరణతస్తే) వాచనికత్వేన వాణినియంత్రే జ్ఞా
పకస్యాన్యసిద్ధత్వేన భావ్యకార్తికయోర్మి బద్ధానీత్యధాః॥ త
రిభాషేతి॥ పరితో వ్యాప్యతాంభాషాం పరిభాషాం ప్రపక్షతే -
లిజ్జవత్త్వేనలిఖ్యవత్త్వం పరిభాషాత్వమితికేచిత్ - సంజ్ఞాకా
స్త్రాన్యత్వేనలిఖ్యపేక్షితాథాపరిభాషాత్వంతత్త్వమ్ - సం
జ్ఞాపరిభాషాపేక్ష్యభియుక్తోక్తావతిదేశస్య స్పృథగుపాతా
సంజ్ఞోబలీకర్తవ్యమ్యయేనేతిపరే॥

౩ - వ్యాఖ్యానతత్త్వమ్॥ పదస్యైవః పదార్థోక్తిర్విగ్రహా
పాక్ష్యయేజనా॥ ఆత్మేవోఽథ సమాధానం వ్యాఖ్యానం పక్ష్య
భంజుతమ్.

ఉద్దేశమనతిక్రమ్య యథోద్దేశమ్ - ఉద్దేశ ఉచితేశ కళః - అధి
కరణసాధనశ్చాయమ్ - య తదేవేదిపరిశ్రమే తద్దేశమివ నా
క్యాధాబోధేన గృహీతశక్త్యా గృహీతపరిభాషార్థేన చ శబ్ద
త్రయాస్త్రేవ్యవహారః - దేశశ్చ ~~త్రయాస్త్రే~~ చ్చారణకాలపితాత్రయా
స్త్రేవ్యవహారయతే - రత్త ద్వా క్యాధాబోధేనాతే కలిష్యతి
కించదనేన ప్రయోజనమితి జ్ఞానమాత్రేణ సంతుష్య దృఢా
శ్రుతగ్రాహిప్రతిపత్తృషేషోయం పక్షఇతిదూర్భూతే తై య
టః॥

కేచిత్తు పరిషాధావిషయే తస్మిన్నిత్యాదివాక్యార్థభో
ధ సప్తయానిర్దేశాత్ కృతి పర్యాలోచనాయాం సకలతత్త్వద్వ
ిష్యవస్థితౌ సకలతత్త్వసంస్కారాయ గుణభేదం పరికల్ప్య
ఏకవాక్యతయైవాన్వయః - కార్యకాలపక్షేతు త్రివాక్యమ
శ్చ్యవస్థితిరితివేషః - ఏతదేవ భిక్షత్యాధికారోవానుప్రప్ర
కారః, కల్పదేశదేశస్వస్వర్వంశాన్తృ మభిజ్వలయతి, యథా
ప్రదీపస్సుప్రజ్వలితస్వర్వం వేక్షాభిజ్వలయతీతిపక్షీస్థానవి
తీనూత్రేభాష్యఉక్తమ్ - అధికారశబ్దేన పారార్థ్యాన్నిరభా
షాశ్చ్యవ్యతే - కల్పిన్నిరభాషాయాపిఇతి తై యటః - దీపాయ
భాప్రళాత్వారా నర్వగృహప్రకాశక, పవనుతత్త్వముద్భవన
నత్వారా నర్వకాస్తోపకారకమితి తత్తాత్పర్యమ్ - ఏకచ్ఛ
పక్షద్వయసాధారణంభాష్యమ్ - పక్షద్వయేఽపి ప్రదేశకవా

౨ - ఏకవాక్యతయైవాన్వయఇతి ॥ యథోద్దేశపక్షేఇతి
వేషః - సనూత్రయత్రాప్యేకవాక్యతాయా అవిశేషేణాఽన
యైర్భేదః - సచశ్చదేశఏకవాక్యతాఏకత్ర, పరత్రచవిధిదేశ
ఇతిభేదః - ఫలభేదాభావే ఏతస్యాకించిత్కరత్వార్థే - ఇత్యతః
ఫలభేదమాహ ॥ త్రిపాద్యామపీతి ॥ త్రైపాదికేషాద్ధివాన్వయం
స్కారాయ పరిభాషాపస్థాననాత్ - అభ్యుక్తపితాచేన అకర్ష
ణవర్జనాత్ ॥ పక్షద్వయసాధారణమితి ॥ అవేషణప్రవృ
త్తేరితిభావః ॥ ప్రదేశకవాక్యతాయాఇతి ॥ సర్వకాస్తృభిజ్వల
నంతే ఏకవాక్యతాయా సంస్కారకశ్చయితిభావః - ఇత్యంత్యయః -

సంస్కారమాత్రస్యైవ జ్వలనశబ్దాథాత్వే బాధకాభావే నైక
 కాక్యతయైతి నివేశ మానాభావార్ - స్వదేశ్యహితవాక్యా
 ర్థబోధస్యతత్రవిధాన్యైతిమాత్రేణ తత్త్వంస్కారాభిప్ర
 యేనైవఏకదేశస్థితుత్వైరుపపత్తైశ్చ - ఏకవాక్యతయాసం
 స్కారకత్వేహి అధికారస్యాపి తథాత్వేన తతోవిశేషాభిధిత్వ
 యాతథోక్త్యసజ్జతిః - ప్రదీపవృష్టాన్తస్మిన్ ఏవమేతత్త్వబు
 ధ్ధిజననద్వారే త్యస్తేన గ్రన్థేన ఏకవాక్యతా ముక్తరాత్వయైవ
 యోజితః - స్వబుద్ధిజననద్వారేతి త్వచుపపాదనంచ ఏకవా
 క్యతాయాం నానుకూలమ్ - కార్యకాలపక్షే తదాప్యేవమే
 వ వక్తవ్యత్వాత్ - సహితనాపి కార్యకాలపక్షే పరిభాషా
 కాంస్వదేశ్యవాక్యార్థాభావః - బాధకాభావార్ - సంజ్ఞాకా
 న్త్రస్యత్వితివక్ష్యమాణవిశేషోక్తయోగాచ్చ - సహస్వబుద్ధి
 రేకవాక్యతయాబోధః - కింతు స్మృతిమాత్రమ్ - సంస్కార్య
 విధినామనేకత్వేనయగపచ్చోత్పబుద్ధ్యనారోహేణతావతా
 మువస్థానాపంథవాచ్చ - ప్రధానెనగుతాకర్షణేపిగుణేనప్ర
 ధానాకర్షణస్యాయుక్తత్వాచ్చ - సహి ప్రయాజాది వాక్యైః
 పూణామాసాదివాక్యమాకృష్యతే - క్షితిచేతిసూత్రిస్థకేయబ
 స్మిన్ ఏకదేశపక్షాశ్రయవర్ణనాయప్రవృత్తః - ఇతిపివారుచ్యా
 కాప్యేఽథవేతి పక్షాన్తరముపస్యంతమ్ - తత్పక్షేతు విధిపక్ష
 కఏకవాక్యతా - సంజ్ఞాకాన్త్రస్యత్వితివక్ష్యమాణవిశేషోక్త్య
 కార్యకాలపక్షే పరిభాషాకాం స్వదేశ్యవాక్యార్థబోధ కర్త
 స్యత్వదభిరుతత్వసిద్ధేః - నను అసిద్ధత్వస్యోభయత్రావిశేష
 కార్యకాలపక్షేవ త్రిపాత్యాంప్రవృత్తిరితినియమేకించీదమ్,
 సచతత్ర స్వదేశ్యవాక్యాభావోబోధోబీజమ్, పదార్థోపస్థితౌ
 తద్బోధే బాధకాభావార్, తదేతదభిప్రేతోక్తం పూర్వ
 త్రాసిద్ధమితి సూత్రేభాష్యే, యద్యపీదం తత్రాసిద్ధమితి, ఇతి
 తేన్న - కార్యకాలపక్షే సంస్కారకాకాజ్ఞయైవ పరిభాషా
 ప్రవృత్తిః - యథోద్దేశపక్షేతు సంస్కారకాకాజ్ఞయైవేతిని
 యుక్తాన్తేకారార్ - ఏతచ్ఛ్రుతత్రవిశేషేణనిరూపయిష్యే

కృతాయా ఇతః ప్రతీతేః - తత్త్రైకానాన్వితేషః - యథోక్త
తే పరిభాషాదేవ సర్వవిధిసూత్రబుద్ధానాత్ భదం పరికల్పితై
రావాక్యతా పరిభాషానామ్ - తదుక్తం క్లితచేతి సూత్రేక్షయ
తే - యథోక్తే ప్రధానాన్యాత్ సన్సకారాన్తం సంనిధియ
మానాని గుణభదం ప్రయుజ్యత ఇతి - కార్యకాలేతు తత్త్వవిధి
ప్రదేవ పరిభాషాబుద్ధ్యకవాక్యతేతి - అత్రవికచేతన్త ఇత్యనెన

తత్త్రైకతస్పృధాపపి తత్త్వదేశస్థస్వంజారయతి - యథావ్య
వహర్త్యాణాం కార్యాధః మనేకదేశగమనేఽపి సత్యదేశీయ
త్వవ్యవహారః - కింతు అభిజనచేతవ్యవహారవినోదవ్యవహార
వాక్యానామపి నిషేధ్యవిశేషాకాఙ్క్షత్వా ద్విధ్యేకవాక్యతయై
వాక్యయ ఇతి పరిభాషాసాదృశ్యేన పరిభాషాత్వేన వ్యవహ
రః క్లితచేత్య భాష్య - తత్త్రైకవాక్యతా పర్యుపాసన్యాయే
న - ప్రసక్త్యప్రతిపేదపితేన సహ వాక్యార్థబోధమాత్రేణై
కవాక్యతావ్యవహారః - సంజ్ఞావాప్తిస్యను కార్యకాలపత్యే
న పృథగ్వాక్యాధః బోధః - కింతు ప్రదేశవాక్యేన సహౌప-

మః || ఏతా కానితి || పరిభాషాదేవ ఇతి || తత్త్రైకేత్యధః - || పరి
కల్పేతి || ఏకవాక్యతాభవతీత్యధః సమాసకర్తృకత్వాభావా
త్త్వానయక్త ఇతి కేచిత్ || విధిప్రదేశ ఇతి || తత్త్రైకేత్యధః -
ఆద్యే కార్యదేవ విధివాప్తిస్య ద్వితీయే పరిభాషాయాః స్వదే
వే పృథగ్వాక్యార్థో బోధః || వాక్యతేతి || స్వదేవే పృథగ్వా
క్యాధః బోధకత్వమేకదేశస్థత్వే తన్త్రమితి భావః - ఉక్తకక్ష
ద్యయస్య సంజ్ఞా పరిభాషామాత్రవిషయత్వే క్లితచేతి నిషేధ
సూత్రే కార్యకాలపత్యోక్త్యయోగ ఇత్యత ఆహ || నిషేధవాక్యా
నామితి || తత్తేతి || నిషేధసూత్ర ఇత్యధః || పర్యుపాసన్యాయే
నేతి || క్లితచేత్యస్య తద్విన్నేత్యధః ఇతి భావః - సహ ప్రధమా
నాన్వయమభిన్యామృతా సమస్తసంజ్ఞా సచర్యుపాసార్థకత్వం,
భావతేమటో నేత్యతో భావతలభిన్నే మట ఇతి బోధాభావాత్,
ఇత్యుచేతాహ || ప్రసక్త్యేతి || సహాయగమత్ - విధిప్రదేశయో
గవాక్యత్వాసంభవాదితి భావః || స పృథగితి || సంజ్ఞావాప్తి

అతవవాణా ప్రకృత్యా స్యేత్యేతదేకవాక్యతాచిన్నమదసోయా
దిత్యేతత్ప్రతిసముత్వాద్యసిద్ధసః - అసిద్ధత్వస్య కా ర్యార్థతయా
కార్యజ్ఞానోత్తరమేవ ప్రవృత్తైః - కార్యజ్ఞానంచ ప్రదేశేద
శఎవేతితద్దేశస్థత్వస్యాసిద్ధత్వాత్పూర్వగమణేనాగమణాత్ -
ఎవంతద్బోధాత్తరమేవ విరోధసతిసంధానంచేతితత్ప్రత్యవ
రత్వమేవ విప్రసతిషేధనూత్ప్రవృత్తౌబీజమ్ - అతఎవకార్య
కాలపక్షేఽయూదిభ్యః పరైవ ప్రకృత్యానంజ్ఞేత్యేతదవసో
యాదితిసూత్రభాష్యేఉక్తమ్ - ఆకదా రాధికారస్థ భవద
సంజ్ఞాదివిషయేతుయథోద్దేశపక్షఎవేతితత్ప్రత్యవరత్వేనైవ
బాధ్యబాధకభావః - పవాదపదానాంతత్రజాతశక్తిగమణే
వప్రతిపాద్యామపివ్యవహారః - అతఎవ పూర్వత్వాసిద్ధమితిసూ
త్రేచిదిభాషానామేవప్రతిపాద్యామప్రవృత్తియాశక్త్యకార్యకా
లపక్షాశయణేన సమాహితమిత్యామయః ॥

(స్పష్టంచేదంక్తితిచేతిసూత్రేకైయతే ॥) యథోద్దేశప
క్షః ప్రకృత్యానంజ్ఞాప్రకరణభాష్యః

భావోధందినా విధివాక్యాభావోధమాత్రస్యాప్యసంభవేవా
త్పాకక్షీతత్వాన్నస్యదేశేనాక్యాభావత్యభావః - తథాత
తద్దేశేనాక్యార్థబోధజనకత్వస్యతద్దేశస్థత్వేతన్ప్రత్యేన తద
భావేనదభావఇతిభావః - స్వదేశేనాక్యాభావోధాభావస్య
స్వదేశస్థత్వాభావప్రయోజకత్వముపపాదయతి ॥ అసిద్ధత్వ
స్యేతి ॥ సనుకాస్తాసిద్ధత్వపక్షే స్వదేశేనాక్యాభావోధావా
చేఽపి సంజ్ఞావాస్తాస్యకుతోముత్వంసిద్ధమతిహ ॥ కార్యా
భావయేతి ॥ కార్యజ్ఞానంచేతి ॥ అనునాసికరూపకార్యజ్ఞా
నంచేత్యభావః - పరిభాషామూల్య స్వదేశేఽపి పృథగ్వాక్యార్థ
బోధేన స్వదేశేఽస్య కార్యజ్ఞానమ్ ॥ తద్దేశస్థస్యేతి ॥ స్వ
దేశస్థత్వస్యేత్యభావః - అసిద్ధత్వాదభావాత్ - తద్దేశస్థస్యేతి
పాఠోనయుక్తః - అసిద్ధత్వోపపాదనవైయర్థ్యాత్ - సనుపదసం
జ్ఞాదివిషయే యథోద్దేశపక్షస్యేవాగ్నేకాతే ప్రతిపాద్యామప్రవృ
త్తియాధతిహ ॥ పవాదితి ॥ అయితి ॥ అన్వేయసంజ్ఞానా

కార్య కాలమిత్యన్యచ కార్యణకార్యతే న్య
సన్నిధిం ప్రాప్యత ఇత్యథః - కార్యణమనం సా
రాయ న్యవృత్తిలిజ్జచిహ్నిత సంజ్ఞాపరిణామణామాయే
పరిణామాయే - అతఏవ పూర్వత్రాసిద్ధమితిసూత్రేభాష్యేతి
పాద్యాసిద్ధత్వాత్ తత్రసపాదసప్తధ్యానిస్తపరిణామణా

న్యకార్యకాలపత్యే న్యదేశే బాక్యార్థబాధకత్వంనయ
త్తం పదపదార్థోపస్థిత్యాది సామగ్ర్యాన్విత్యాత్ - అత్యా
కాజ్ఞాయాస్తప్రతిబద్ధకత్వంత్వపామాణికమ్ - సంజ్ఞాపరి
ణామాయాః కార్యకాల - త్యే న్యదేశే న్యబాధితేశ్చతావ - అ
తఏవ క్షితిచేతిసూత్రేభాష్యకార్యకాలపత్యే తస్మాద్బాధికా
రస్థత్యాత్ - తత్రవిధిప్రదేశస్థత్వేనపార్యావర్యంబుఖ్యమ్ -
విరోధప్రతిసంధానాదేవైతైవసంధవాత్ - తదరావేపాదకృ
తమపి - తేనాయాదిభ్యః పరైవప్రకృహ్యనంజ్ఞేత్వాది భాష్య
న్యతస్త్విన్నితిసూత్రస్థవక్ష్యమాణభాష్యన్యచ నాసక్తః - భా
దిసంజ్ఞావిషయే యథోద్దేశపక్షవేత్యపి నయత్తమ్ - అస్యే
త్యపస్థితిమిదంధవతి, యచిథమితిభాష్యాసక్తతేః - రామవి
త్యాదాదితి వక్ష్యమాణత్వద్విధాసక్తతేశ్చ - తింబయథోద్దేశప
త్యేసంజ్ఞాకాస్తాకాంపరిణామణామివ న్యదేశవిధిభిరేవాక్య
తాయాంత్రిసాదీప్యేనతదభావాత్ తత్రసంజ్ఞాసన్యాయ - జాతశక్తి
గ్రహణత్యాద్యపి - తుల్యాయుక్త్యాగృహీతపరిణామార్థాత్రిసాది
స్థకార్యంస్కారాపత్తేః - యస్మిన్తానేయేనేతిపరిణామాయా
విశక్తిగ్రాహకత్వేన సంజ్ఞాకాన్యనమశిలతయా త్యదీత్యాత
న్యాస్తిపావ్యాప్రకృప్యకృపత్వైతదభావాదపదపరేణపూ
ర్వత్రాసిద్ధమితిసూత్రస్థభాష్యేణసహవిరోధాపత్తేశ్చేత్యామః॥

ననుకార్యంకాలాయస్యేత్యర్థేనకార్య
దేశస్థత్వమేవాథాన్యంపన్న ఇత్యాశబ్దాన్యచ॥ క
ర్యదేశి॥ లిజ్జచిహ్నితేతి॥ తదధీనప్రకృప్తికార్యథః॥ అత
ఏవ॥ కాల్యత ఇత్యన్య న్యవృత్తిలిజ్జచిహ్నిత పరిణామణామ
త్యే - ఇత్యథావిశేషసాదేశ - ఎవస్యేయత్రాకార్యత్రా

జుచువృత్తి యాశక్త్యుచద్యపీదం తత్రానీధంతత్త్విహానీధమిత్తు
క్వా తావతా ప్యసిద్ధిరత్యభిప్రాయకేకథమితిచత్వే కార్యకా
లంసంజ్ఞా పరిభాషం యత్ర కార్యంతతో పస్థితం ద్రష్టవ్యమి
త్తుక్తమ్ - నచ కార్యకాలపతే జమాప్రాసాదిత్యాదౌ తస్మా
దిత్తుత్తరస్య తస్మిన్నితి నిర్దిష్టే పూర్వస్యేతి పరిభాషా ద్వయా
పస్థితౌ పరత్వాదుభయనిర్దేశే పట్నమినిర్దేశో బలీయానిదిత

పస్థితం ద్రష్టవ్యమిత్తుక్తమిత్యసేనాన్యయః - ॥ తావతా ప్యసి
ద్ధిరత్యభిప్రాయకేఇతి ॥ సంస్కార్యదృష్ట్యే సంస్కారకస్యసి
ద్ధిత్వేఽపి సంస్కారకదృష్ట్యే సంస్కార్యప్యాసిద్ధిత్వేన సం
స్కారాసంభవఇత్యాశయః - యత్ర కార్యమితి ॥ సంస్కార్య
దృష్ట్యే సంస్కారకస్య దర్శనమాత్రేణ పిశాచస్యాయేన సం
స్కారసంభవఇత్యాశయః - ॥ యత్తు పూర్వతాసిద్ధమితి సూ
త్రైకైయతే నూక్తమ్ - యద్యపీదమితి - యథోద్దేశపతే -
తత్త్విహాసిద్ధమితి - కార్యకాలం సంజ్ఞా పరిభాషమిత్యన్తి కాద
ర్శనే సంజ్ఞా పరిభాషా కామత్వన్త పారార్థ్యా న్నసావితస్త్రిణ
పార్యావగమహేతుత్వమ్ - కేవలమాచార్యేణ లాఘవాయా
నేకప్రధానాజ్ఞా భావప్రతిపత్తయే పృథగుపదేశఃకృతః - తత
శ్చ తస్మిన్నితి నిర్దిష్టఇత్యనెన కేవలెన సకించిత్క్రియతే - నాపి
యుక్తార్థులీత్యనేన - కింతహి - సంహత్య కార్యంక్రియతే - త
తోర్థుల్యనన్తరే పూర్వస్య సకారస్య యుక్తి పరస్మేతిహాత్యా
తా ఇత్యేకవాక్యతాయాం పార్యాపర్యాభావాదసిద్ధత్వా
భావఇతి - తన్న - తథాసతి పార్యాపర్యాభావాదిదంతత్రనా
సిద్ధమితివక్తవ్యే తత్త్విహాసిద్ధమిత్తుక్త్యసజ్జతేః - కింఛస్యస్య
జేతేపరిభాషావిధ్యో ప్యక్యాధాబోధేవశ్చత్పరిభాషాదృష్ట్యా
త్రిపాద్యాఅసిద్ధత్వేనైకవాక్యతైవదుర్లభా - తథాచతయోరేక
వాక్యతాయాం పార్యాపర్యాభావాదసిద్ధత్వాభావః , తస్మిం
శ్చ సతి తయోరేకవాక్యతేభ్యన్మాఽన్యాశ్రయః - తస్మాద్య
థోక్తమేవనాథు ॥ నభేతి ॥ యద్యపి తత్తద్దేశస్థత్వం పారయా
తేర్థుక్త్యానైతచ్ఛబ్దోద్ధృతిః - తథాత్వేదికంవక్తుమియ్యం శక్తే

త్రిన్నితినూత్రస్థామ్యసజ్జతిరుథయోరకదేశస్థత్వేన పరత్వా
దిత్యస్యాసజ్జతేః, స్వప్తంచేదమితోగుణత్యక్త కైయటే, ఇ
తివాచ్యమ్ - విప్రతిషేధసూత్రే ఆప్యధ్యాపాతకృతిపగ
త్వస్యాశ్రయణేనాదోషాత్ - సహితార్యకాలపక్ష ఇత్యేతా
వతాందపైతి - పక్షద్వయేఽపి ప్రదేశేషు స్వబుద్ధిజననే నావి
శేషాత్ - సహితత్వత్వేపిచితనస్యశాస్త్రస్య స్వదేశంవిహాయ
తద్దేశగమనంసంభవతి - నావ్యప్తవాదిబుద్ధిజననేన స్వదేశ
త్యాగోభవతి - అతఏవభాష్య ఏకదేశస్థత్వేన సర్వశాస్త్రాభి
జ్ఞానకత్వముక్తమ్ - అతఏవ తస్మిన్నితినూత్రే కైయటః -
సూత్రపాతాపేక్షయా పరత్వస్యవ్యవస్థాపకత్వమితి - ఇకో
గుణేతిసూత్రే కైయటస్తు చిన్త్యేవ - అన్యథా సర్వశాస్త్రాభి
జ్ఞాం ప్రయోగార్థత్యేన ప్రయోగరూపైకదేశస్థత్వేన త్యా

తినదోషః - విధివాక్యేనైకవాక్యత్వాత్వా, స్వదేశంవిహాయ
పక్షేవద్దేశాన్తరగమనాత్వా, ప్రదేశేఽన్తవాదిబుద్ధిజననాత్వా
స్వదేశత్వాగః - నాద్యైత్యాహేనహీతి॥ ప్రదేశేషు విధివా
క్యవిషయే - స్వబుద్ధిజననేన ఏకవాక్యతయా స్వార్థభోధేన -
అవిశేషాత్ విధివాక్యైకవాక్యతాయాః పక్షద్వయేఽప్యవిశే
షాత్ - ఇతిఫలితోఽథాః - సద్వితీయైత్యాహ॥ సహిత॥ స
త్వతీయైత్యాహ॥ నాపీతి॥ అన్తవాదిబుద్ధిజననేన - ప్రదేశ
వివవాక్యైకవాక్యతయేత్యథాః - తద్దేశవివవాక్యైకవాక్యతా
స్వదేశత్వాగేహేతుః, సతుతద్దేశవివైకవాక్యతా, అప్రయోజ
కత్వాదితిభావః -॥ అతఏవేతి॥ ప్రదేశవికవాక్యతయః స్వ
దేశత్వాగేప్రయోజకత్వాదిత్యథాః॥ అన్యథేతి॥ తత్రస్వబు
ద్ధిజననమాత్రేణ తద్దేశస్థత్వైత్యథాః - వస్తువస్తుజ్ఞతరీత్యా
సంప్రదేశవివవాక్యతాః కార్యకాలపక్షే ప్రదేశస్థత్వమపి - ఏ
యోప్యేత్యే కేవలంకార్యపారతస్యార్థ - ఏకదేశస్థస్వసర్వ
శాస్త్రాభిజ్ఞానకత్వంతు యథోద్దేశపక్షాభిప్రాయేణ, పాణి
నిపాతాభిప్రాయేణా - యథోద్దేశేన తయోస్యదేశే తా
త్వైకవాక్యత్వేఽపి ప్రధానానుగుణ్యేనైవ గుణాసంబంధేన

విచారత్వం సస్యార్థం - కించ క్షిప్తచేతి నూత్రస్థ క్షేయటరీత్యా విధి
 గూత్రాణాం యథోద్దేశపక్షే పరిభాషాదేశ సంనిధానేన తే
 హింపరత్వం వ్యాహనేయత - ఎవంచ వృక్షేభ్య ఇత్యత్ర సుపి
 తేన తః పరిత్యాజ్యమువచ నేర్పురీత్యేత్వమిత్యాశ్చచ్ఛిద్యేత
 త్యలమ్ ॥

3 - ఇత్సంజ్ఞా అనుబంధాస్తేష్యవయవానవయవత్వసంజ్ఞా
 ఆహ ॥

అనేకాస్తా అనుబంధా ఇతి ॥

అనేకాస్తా అనవయవా ఇత్యర్థః - యోవ్యావయవస్సకదాచి
 త్త త్రోపలభ్యతేవ - ఆయంతునతథా - తదథా భూతేవిధయే
 కలాప్యదర్శనాత్ - కన్ దివిత్యాదౌ సమీక్షనయవత్వాదౌ ప
 తననూనోబోధ్యః - బ్రహ్మేత్యేతత్త్యాదౌ భృత్ప్రప్రయోగ
 కార్యం పూర్వస్యైవేత్యాదితు వ్యాఖ్యానతోన్వేయమ్ - హ
 త్యకల్పనానగుణానుకూలప్రసాదానాన్త్ర స్యతదైకస్థత్వకల్ప
 నా - కించ గుణేన ప్రసాదానాకర్షణమత్యుక్తమ్ - తథాచతేహం
 పరత్వం వ్యాహనేయతేత్యుక్తమ్ - కార్యకాలశబ్దోఽప్య
 త్రైవ స్వారిసిక ఇతిదిక్ ॥

3 - అనుబంధా విధయః - వయవాః విధయే కదాశ్చనుపల
 ప్త్యాన్ ఇత్యనుమాన వ్యతిరేకత్యాప్తిమాహ ॥ యోహీతి ॥ య
 తావ్యతావయవశాఖాయా అవశ్యేదనాత్పూర్వం తత్రోప
 లబ్ధిః ॥ విధయే ఇతి ॥ అనుబంధవినిర్ముక్త పదార్థోఽస్థితేరితి భా
 వః - యద్వాబోధకానవయవత్వమేవ సాధ్యమ్ - సచహ
 త్యసజ్జగిః - బోధకానవయవత్వే బోధ్యస్య విధేయత్వయో
 రపి సానుబంధకే స్వంరూపమితి శాస్త్రేణ ప్రాప్తిః - కేత్రుడి
 క్తానుమానేన బోధకానవయవత్వమేవ సాధ్యమ్ , బోధ్యబో
 ధకయోరభేదాభిప్రాయేణ చాయం హేతురితివదంతి ॥ అవయ
 వత్వాదోపేక్షేతి ॥ సామీప్యేబహువ్రీహ్యాః భిదానాదిభావః -
 కదాచిదం ఇన్సంజ్ఞకశ్చకారాదిర్వస్యసమీపేతద్బోధ్యప
 తమ్ ॥ వ్యాఖ్యానక ఇతి ॥ వస్తువశ్చకారాదాన్త్యత్వప్రయోగ

అన్యమిత్యత్రాన్యశబ్దః పరసమివబోధకః ॥

వస్తుతస్తుపి కాస్తా ఇత్యేవన్యాన్యంగాప్రేతత్రోపలబ్ధాదన్య
త్రానుపలబ్ధాచ్ఛ-అనవయవోహికాకాదిరజాతీయనంబనై
నన్యమాప్యతేదిషూపలభ్యతే-నైవమయమ్-ఎవంహిబహువ్రీహి
రపిన్యాయతఉపపన్నః-అన్యశబ్దేలక్షణాచన-కించావవయవ
త్యేగశకప్రత్యయాదాణాదేరిత్వానాపత్తిః - ప్రత్యయాది
త్వాభావాత్ - దఘ్నుచశ్చకారన్యవ్యధాత్వాపత్తిశ్చ-ఇదం
చ తస్యలోపఇతిసూత్రేభాష్యేస్పష్టమ్ - తత్రహ్యుక్తమి

క్షేప్రంజ్ఞాభాజాం పూర్వోపకారకత్వమ్, తదిత్యప్రాయ
క్షేప్రంజ్ఞాభాజాంచరోపకారకత్వమితివ్యవస్థా - అప్రచేక్ష్యం
జ్ఞాన్యత్వప్రాయగాత్ర తిచాదిత్యవయవక్షేతికు వ్యాఖ్యా
నతోపదేశాయమ్ - ఏకాన్యత్వేపి పూర్వస్య పరస్యవాదవ
యవత్వమిత్యత్రతహాపివ్యాఖ్యానమేవశరణమితితార్కకమ్-
పరసమివేతికర్తృచారయః॥

ఏ కాస్తా ఇతి ॥ బోధక స్వేతి శబ్దః - తథా
చానుబద్ధాబోధకావయవాః - బోధకేయేనసం
బద్ధేనూపలభ్యస్తేతేననంబద్ధేనాన్యత్రానుపలభ్యమాన
త్వాత్ - తీత్యాదీనాం తద్బోధ్యఇత్యథాః - ఉక్తానునూ
నేనవిధేయూనవయవత్వసాధనం సిద్ధసాధనమ్ - కల్పాన్తరే
తు ఇత్సంజ్ఞాలోపాభ్యామపహరణ సానుబద్ధకస్యావిధేయ
త్వోపపత్తేరప్రయోజకోపేతుః - అత్రన్యన్యశబ్దాదాలక్ష
ణానాశ్రయణమేవ లాఘవమనుమాలరర్కస్తదిదముక్తమ్-ఎ
వంహిత్యాదినా - బోధ్యబోధకయో రభేవాభిప్రాయేణో
క్తోపేతురితికుతేకువిధయతాదకాయాం తత్రానుపలబ్ధిపి
ఉచ్ఛాగణదకాయాంత్రోపలబ్ధాదవయవత్వోపపత్తేరుక్త
పేతురప్రయోజకః- ఎతేనసత్ప్రతిపక్షేకస్యాన్వేషణత్యే
వన్యాన్యమిత్యసద్ధరమిత్యసాన్తమ్ ॥ కాదేరితి ॥ దవాదితి
సూత్రేవిభాషాగ్రహణసంకయారిత్వంజ్ఞానానైఃతయోస్తా
గఇతిశబ్దే - ఇదంబిన్యమ్ - అన్యశబ్దవచాంత్యేపి లక్ష

నా అనుబంధాన్ని త్వేన న్యాయములతో

౪ - సన్మేన న్మత్వేనాన సేకాల్ త్యాదానాదీనాం సర్వాశ్చ
త్వసిద్ధ్యా అనేకాల్ సూత్రే శిద్ధిహణం వ్యధామరతామ్ ॥

నానుబంధకృతమనెకాల్ త్వమ్.

శిద్ధిహణమతజ్ఞాపకమ్ - తేనార్యణన్మజిత్యాదేర్న సర్వా

ణయైవోపపత్తేః కించ హలన్మమి త్యం తూత్రావిషయైశ్చ
బన్ధవినిర్ముఖైః విస్థితై రప్రామాణికత్వేన విధేయేకతాత్పర్య
సాల్ ఇత్యనేకాన్తత్వసాధకాహోన్మత్రాభావేన కాదేరేనా
న్మత్వమేవ - కేచిత్తు నానుబంధకృతమిత్వాదిపరిభాషామత్రయా
రణప్రయోగకలాఘవానురోధేనా సేకాన్త్యాత్వేన యుక్తమితి
వదన్తి ॥

౫ - ॥ ఏ కాన్తత్వ ఇతి ॥ విధానియో మ్న యోన సే
కాల్ సనీ ర్వ స్యేతి సూత్రాథకాః - తేనానుబంధవిని
ర్ముక్తచితార్థో పస్థితావపీవదోషః - లోపోయాదిపక్షైః
పునర్లోపగ్రహణసామర్థ్యాల్ ఘనోరితిలోపస్య సర్వాదే
శత్వసిద్ధేర్న తదధామవి శిద్ధిహణమ్ - అసంజాతవిరోధస్యా
యే మోత్తరత్రైవాలోన్మ్యవిరిభాషాకాథసంభవాల్ - వస్తు
స్థువిధేయమానోయోన సేకాల్ ఇత్యథాపి అనుబంధానా
మనెకాన్తత్వేపిచ శిద్ధిహణం వ్యర్థమేవేతి శబ్దాయుక్తేవ
శకారోచ్ఛారణసామర్థ్యాదాద్యయతపూర్వాసేకాల్పియా
దాయాన్మేన సేకాల్ పదే గౌణముఖ్యసాధారణావయవత్వ
చతోన్వయవాదాథత్వమాత్రిత్యసర్వాదేశత్వసిద్ధేః ॥ జ్ఞాపక
మితి ॥ సనుజా పితేన పునర్వ్యర్థ్యమ్ - శకారోచ్ఛారణసా
మర్థ్యాదేనానుబంధకృతమప్యసేకాల్పియాదాయ సర్వాదేశ
త్వసిద్ధేః - సచోచ్ఛారణసామర్థ్యాదిత్వంజ్ఞాలోపావపి కా
ద్యేయాజామితివాచ్యమ్ - జ్ఞాపనాత్పూర్వమపి తయోరభా
ధాయ శిద్ధిహణంప్యాదిత తస్యనవై యర్థ్యమ్ - యదియోగ
పూర్వాసేకాల్పియాదాయ సర్వాదేశత్వసంపాద సేవక్యతా
భాస్యశకారస్యనత్వంజ్ఞాలోపవాదకత్వం తర్హి జ్ఞాపితేపి

శేషత్వమ్ - దానిలో విషయములు సర్వాదేశత్వం... సమత్వ
త్వేవాభావేన ఆనుభూత్యాన్నిదన్తి॥

౫ - నన్నెవరుసి అవదాతంముఖముత్కృత పలాపోత్తరకూత్వ
కృతే అదావిలిము సంజ్ఞానివేధోనన్యాత్ - దైవోచితకాన... త్వే
అనేజన్తత్వాదాత్వాత్కృత్యా చలాపోత్తరంతుక రాభావేన
అస్యదాప్త్యాభావాదిత్యతతిహ ॥

నానుబన్ధకృత మనెజన్తత్వమ్ -

౬ భేద్యవేషి - పురావాదౌతు విజాతీయూనేక వర్ణోచ్ఛారణ
సామర్థ్యాన్నేత్వమ్ - నాప్యస్యాఃప్రయోజనమ్ - అర్థగన్త
సావిద్యాదౌ ఋకారస్య సుమథాత్వేన భూతపూర్వాసేకా
ర్థమాదాయ సర్వాదేశప్రవృత్తైః - విధా యేన సేకావి
త్యభేతు నమానమితిచేన్న - ఉచ్ఛారణసామర్థ్యే భూతపూ
ర్వానుబన్ధకృతా సేకార్థ్య మాదాయాపి సర్వాదేశస్వ మి
త్యభాస్య శిర్షాభావేన జ్ఞాపనాల్ - తేనదివబౌద్ధత్వాదీనాం
తకారోచ్ఛారణ సామర్థ్యేన భూతపూర్వగత్వాన సేకార్థ్య
మాదాయన సర్వాదేశత్వమ్ - తత్రాపితపరాకరణేతువిషయ
భేతి తత్త్వమ్ ॥ దాదివిషయేత్వితి ॥ కేచిత్తు అత్రానుబ
న్ధపదంతద్యోగ్యపరమ్ - అతఏవ కాణోర్విషయే నానుబన్ధ
కృతమసారూప్యమితివికల్పావాచః - అనేకాన్ సూత్రే శిర్ష
రంతద్యోగ్యపరమ్ - అతఏవ దాఆగతిప్రశ్నేషేణ సర్వాదేశ
త్వముక్తమాకారేణైవదన్తి॥

౫ ॥ అనేజన్తత్వాదితి ॥ సన్యాదేచఇతిసూత్రే భాతోరన్య
స్యనివృత్త్యాపాంతస్యాసేజన్త త్వేపితతః పూర్వమేజన్తమాదా
యాత్వముభమ్ - సచైథావావాత్వవారణాయ శిర్షరత్వ
యేగ్యత్వేజన్తస్యాశ్చమితి పకారసత్తాయాంనాత్వమ్ అ
నేజన్తత్వాదిన్యస్యశిర్షరత్వయోగ్యేజన్తత్వాభావాదిత్యభా
ఇతివాచ్యమ్ - పలాపోత్తరంతత్వం భవాల్ - క
థంనాప్రేతతదన్తవిధిః - విశేష్యాభావాల్ - సచోపదే
శిర్షరత్వవిధివిచారిణమేన విశేష్యతయా తదన్తవిధా స

ఉదాహరణముగా జగతిని రెళ్ళోఁ జూచుట :- ఆదేచడుచుదేశము
 మూత్రమును పరిశ్రమను నన్యవిజన్త న్యాయాంకియై - జకారన
 త్వవిజన్త త్యాభావాదాత్వాప్రాప్తైస్త న్యసజ్జతిః - సచాన్య
 మవస్థాయాం తస్యభాతుత్యాభావాత్కథమాత్వమ్ - తత్ర
 భాతాః కర్మస్య నివృత్తేరిత్యన్యత్రవిన్తరః - స్పష్టంచేదం చా
 దాఘ్నితినూత్రేభాష్యమ్॥

౬ - స న్యేవమపివాఁ నరూపనూత్రేణ కవిషయైఁ నోప్యా
 పత్తిరతిహా॥

నానుబన్ధకృతమసారూప్యమ్ -

దదాతిదధాత్యోర్విభాషేతిణబాధకశస్యవికల్పవిధాయక
 మన్యాజ్ఞాపకమ్ - తేనగోదఇత్యాదౌనాణితివాఁ సరూపనూ
 త్రేభాష్యస్పష్టమ్॥

౭ - సనుసంఖ్యగ్రహణై బహ్వదీనామేవ - గ్రహణంప్రాయో
 ప్రకరణస్యాభిధానియూమకత్వసిద్ధాత్త్వతిమాకృతిమయేః
 ముదాయైశుదేశవిషయపీఠాంతాల్పర్యేణ జకారనత్వేచి
 త్తదిశ్యమానైజన్తత్వం నేత్యాత్వం నేతివాచ్యమ్ - తథాసతి
 పునఃపాత్తరమితి పూర్వోత్తరగ్రన్థసంగతిరిణిచెన్న - స
 పోత్తరం తదేవేదమితప్రత్యభిజ్ఞయా ఏకాచఇత్యాదావివా
 దదిశ్యమానస్యైజన్తత్వస్యచ సత్త్వినాదోషఇత్యాశయాత్ -
 ॥జ్ఞాపకమితి ॥ మాజ్ఞోవ్యతీహారైఁ సభిధానమేతద్భాష్యప్రా
 బాధ్యానితిభావః ॥ విన్తరఇతి ॥ యద్యపి ఉచితచుదఇత్యత్ర
 పత్రగ్రహణాత్ ఘనంజ్ఞానూత్రేః దీరే హస్యాపాదనన
 రకాప్యో స్థానివత్సూత్రే అతిఖట్వాయేత్యత్ర దీర్ఘేకృతేపి
 ప్రస్తావనాత పూర్వవిభాష్యాచ్చ అనుబన్ధసహితశబ్దోపా
 దాన ఇత్సంజ్ఞకతదవయవస్యేత్యధాః - స్త్రీలింగప్రకరణే
 శ్వేదంశబ్దకర్తే - కస్యస్యేత్యతచేత్సంజ్ఞకకాద్యవయవస్యే
 త్యధాఇతినయఃకిదోషః - తథాపితదనాశ్రిత్యేదమిత్సదోషః॥

౮॥ అభిధానియూమకేతి ॥ తత్త్వంచ శక్తిసంజ్ఞోచకత్వమ్ -
 తత్త్వంచ తాత్పర్యజ్ఞానస్య శాబ్దబోధకరణత్వే శబ్దాహక

కృత్రిమకార్యసంప్రత్యయఇతిన్యాయాత్ - అన్తిచక్రకృ
తేబహుదీనాం సజ్జ్యాసంజ్ఞాకృతేతిజ్ఞానరూపంప్రకరణం
సతులొకప్రసిద్ధైకద్వ్యాదీనామిత్యతఃపా ||

ఉ థ య గ తి రి హ థ వ తి ||

ఇహాశస్త్రే-సజ్జ్యాయాఅతిశదంతాయాఇతినిషేధోఽన్యజ్ఞా
చకః- సహిక్రమసజ్జ్యాత్యంతాశదంతావాన్తి- తేనకర్తరికర్త
వ్యతీహారేకణ్యమేఘభ్యఃకరిణే విప్రతిషిద్ధంచానధికరణవా
చీత్యాదౌతాకికక్రియాద్రవ్యాద్యవగతిః- తత్రకోభయగతిః-
త్వాకృత్రిమవైవేత్యత్రలక్ష్యసూరివ్యాఖ్యానమెవశరణమ్-
అతఏవామెడితశబ్దేనకృత్రిమవైవగ్రహణం, సతుద్వన్తిర్భు
ష్టమాత్రస్య-స్పష్టంచేదంసజ్జ్యాసంజ్ఞాసూత్రేభాష్యే-యత్తు
సంజ్ఞాశస్త్రాణాంమచ్చాన్తే నెశబ్దేనైవవేతినియమార్థత్వం
కృత్రియాకృత్రిమన్యాయబీజమితి-తన్న-తేషామగృహీతశక్తిగ్రా
హకత్వేనవిధిత్వేసంభవతి నియమాత్వాయోగాత్ - సర్వస
ర్వాభవావకా ఇత్యభ్యుపగమాఽపియోగిదృష్ట్యానన్వే
ద్దృష్ట్యా - విశిష్యసర్వశబ్దాభ-జ్ఞానస్యాశక్యత్వాత్ - నా
మాన్యజ్ఞానంతు సబోధోఽయోగీత్యన్యత్రవిస్తరః ||

త్వమ్- తదభావేచకరణసహకృతాన్పదజ్ఞానాదిభావిశేష
స్యేవోపస్థితత్వాదధావిశేషేణాబ్దబోధప్రయోజకచదజన్యో
పస్థితవిషయతానియామకత్వంబోధ్యమ్ || త్యన్తేతి || అర్థవత్త్వ
నేత్యధః-తేనకతీత్యస్యసత్త్వేపినదోషః || అకృత్రిమవైవేత్య
సూత్రభేదేన కృత్రిమవైవకృత్రిమవైవేత్యాశ్రయణేఽపి
ఉ థ య గ తి రాగతైవేతిభావః || శబ్దార్థేతిదృష్ట్యః || సబో
ధోఽయోగీతి || యద్యపి సకలాదిశబ్దానాంసామాన్యరూపేణ
శక్తిగ్రహదేవశాబ్దబోధః - విశిష్యసకలజ్ఞానస్యాసమ్భవాత్ -
తథాపి హర్యాదిపదానామివ విశేషరూపేణానేకాభావోధ
కస్యచృద్ధాదిశబ్దస్య విశేషరూపేణానేకేషు శక్తిగ్రహఏవ
తేషాంతథాశాబ్దబోధోఽయోగీ - శక్తిగ్రహశాబ్దబోధయోః
సమానప్రకారకత్వేనైవ కార్యకారణభావాన్తీకారాదితీనక
శ్చిద్దోషః ||

౮- సస్వధ్యేతాశయితేత్యాదౌజ్ఞోర్జిత్యాదునిషేధ
స్వ్యావతతిహ ||

కార్యమనుభవకాహి కార్యనిమిత్తతయా నాశ్రీయతే ||

ధర్మిణాచ్యయితరీతినరైశ్చాస్యాజ్ఞాపకః - ఊహన
విషతిత్యాదినిష్ఠయే కార్యమనుభవన్నితి - ఆత్ర ద్విర్వచనైః
చీనినుశబ్దస్యద్విత్వమ్ - అన్యథాసస్వజ్ఞోరిత్యస్య షష్ఠీత్వా
త్సన్నస్త్వస్య కార్యత్వేన ద్విత్వనిమిత్తత్వాభావాత్ప్రసక్తి
ర్నస్యాత్ - వస్తుతస్యమహాయితారణనిమిత్తకారణయో
ర్భేదస్య సకలలూకతన్త్రప్రకసిద్ధతయా తస్యేత్యేనాశ్రయ
భాభావాదేవ నైషాజ్ఞాపకసాధ్యా - అతఏవహిః ప్రయత్నః
సహితత్వేనానాశ్రయతాపాతోః ప్రకసిద్ధత్వం వ్యతిరేకత
త్వమ్ - ద్విర్వచనైః చీత్వత్ర భవంతైషాభావ్యే ||

౯- సనుప్రణిహాపయతీత్యాదౌ దయాశస్యవిధీయమా
నాఘుసంజ్ఞా దాపెర్నస్యాదతతిహ ||

యదాగమాన్ దుశీభూతాన్ ద్విహజేనగృహ్యంతే ||
యముద్దిశ్యతిగమో విహిత స్సతక్షణీభూతః శాస్త్రేణ తదవ

౯ || శయితేతి || శృజన్తః సతః - కౌన్తేతునిష్ఠాశీజితేషు
భాదేవ గుణసిద్ధేః - || కార్యమనుభవకా || యతాత్మర్యంప్రతి
యః కార్యసతత్త్వేతినిమిత్తం నేత్యేర్థోబోధన్తః - యద్యపి శ
యితాచిరిషతీత్యాదౌ కార్యానుభవత్యత్వమికారాదేర్నిమి
త్తత్వంచ సముదాయస్య - తథాపి ఘటకతయాఽపి నిమిత్త
త్వస్యనిషేధాన్నదోషః || సమహయతి || తత్త్వంచాత్మకత్వ
శంబోధ్యమ్ - ఇదంచన్త్యమ్ - కాలసంయోగంప్రతికాలస్యా
త్వేతనయేజగత్ప్రతిబ్రహ్మణఃసగుణయదర్శనాత్ - కేచిత్తు ఆ
ద్విష్టకార్యస్థలేనమహాయితారణస్యనిమిత్తకారణత్వంసతేవ
భావసావిత్యాదౌఏకాదేశస్యాచఃపరస్మిన్నితస్థానివత్త్వమి
త్యామః || భవంతేతి || అచీత్యస్యజేష్ఠీయతేదేర్థీయతేవతత
ప్రబుద్ధదాహరణం - అస్మాంప్రకణమామలివాత్ప్రేమాభినితా ||

౯ : దాపేతి || పరిభాషానిధేః పూర్వమపి దయాశస్య

యః త్వేన బోధితః ఆతస్తద్ద్రవణేన తద్ధాన్యకన తద్బోధకే
 న శబ్దేన గృహ్యతే బోధ్యత ఇత్యథాః - తత్త్రిత్యక్షణాతా ఇ
 త్యంకోబీజః ధనమ్ - లోకహిదేవదత్త స్వాజ్ఞాధిక్యే శద్విశిష్ట
 వ్యైవ దేవదత్తగ్రహణేగ్రహణందృశ్యతే - యనుద్విశ్యహిత
 ఇత్యుక్తేః ప్రసంగారయతీత్యాదౌ నచారత్యసృఖుర్వ్యుహిత
 యుగిః ముగ్ధిధానసానుభూదేవదత్తా - అస్యథా శచమా
 నశత్యత ఆకారస్యముక్త్యానయా పరిభాషయా విశిష్టస్య నవ
 గణాదిభూత తద్వైయర్థ్యం స్పష్టమేవ - తేనదిదీయేజత్యాదౌ
 యజాదవ - జహరత్యాదౌ ఆచారేణలభిత - నచేకారాజ్

నీరథాకత్వమిత్యాశయః - || బోధ్యత ఇతి - ఘటకరయేతి శే
 షః || నచారిత || అవయవావయవ ఇతి న్యాయస్మ సముదాయా
 వయవత్వేన గృహీతస్యావయవవిషయకః - ప్రకృతేరు రేఫ
 హ్యకారావయవత్వేనైవ తత్త కాలేనాకారస్యదృశబ్రావయ
 వత్వప్రతిపత్తిరీతిభాషః - ట్యుట్యుల ప్తి ట్యుమ తి జ్ఞాపకమ్ -
 యద్యా తేర నే విధిష్యే త్యాదౌ రుట సుట్ విధా - ఉద్దేశ్య
 యమా పరమృరయావా ఆత్మనేపదలిజోరాశ్రయణమ్ - దా
 రయతీత్యాదౌతునైఃమ్ || తద్వైయర్థ్యమితి || నను సానునా
 నీకౌ కారాధికారత్ , కింతావేశబ్దస్య కణ్ఠోద్భవతయా సా
 విర్భాభావః, కించ నిర్దిశ్యమానపరిభాషయ్యా నాద్రీధుకాస
 ష్యః ఇతిచేన్న - ఆనన్యతోద్విశ్యనునాసేకాదేశం విధాయ
 దీధుకవిధౌ అకర్ష్యస్య పశ్చాత్త్యతాంచాశిత్య యదాగ
 మన్యాయేనైవ సావర్ణ్యం పపాద్య వైయర్థ్యవ్యాపనసంభ
 వత్ - వస్తుతఃముక దాదౌకారాన్యాదిదర్శనస్య ఆశ్చర్యా
 దిఇతి న్యాసేన ఉద్దేశ్యానైతత్ జ్ఞాపకమ్ - కింల స్యపిచ
 సూత్రస్థో విశేషగ్రహణ మేదాగ్రజ్ఞాపకమ్ , తస్యటాతి నీ
 ద్భవచనరామర్యాదేవ యదో నేత్యరుచేరాహ || జహరతి ||
 త్పుధేర తేజాక్తమ్ - త్రకౌజ్ఞిశ్యన్యాయేన యుటాచాధి
 కార్యచాచ నేతి - తదసద్భవమ్ - భవయథేదేవకౌజ్ఞిశ్యన్యా
 యు వివృతే ర్వశ్యమానత్వత్ - అసిద్ధవిషయేఽప్రకృ

ర్వర్ణశ్చ వర్ణాన్తరం కథమనయవిజితివాచ్యమ్ - వచనేనావ
 యవత్సబోధనాత్ - తస్యచావయవసాద్యశ్చేషకవసాసం
 బోధ్యమ్ - సచోక్తజ్ఞానకాద్యణగ్రహణేఅస్యాప్రవృత్తి
 రితివాచ్యమ్ - ఆనేనుగితి సూత్రగామ్యే అకారస్యాజ్ఞాన
 యవస్య సూగిత్యథేన పదమానఇత్యత్ర తాస్యమదాత్తేదితి
 స్మరౌనన్యాత్ - ఇన్ద్రాశజ్ఞ్య అదుపదేశభక్తః తద్గ్రహణేన
 గ్రహీష్యతఇత్యుక్తే రసజ్ఞత్యాపత్తేః - కించజమన్త పదావయ
 వస్య ప్రాస్వాత్పరస్య జమోజముడిత్యథేన పుర్వస్మాన్త ఇత్య
 త్ర జముదాగమేణత్వప్రాప్తిమాశజ్ఞ్య యదాగమాఇతి న్యా
 యేనాద్యనన్యాపి పదాన్తపదేన గ్రహణాత్ పదాన్తస్యేతి స
 మేధ ఇతి , అనయా పరిభాషయా ఆగమానామాగమిధర్మవై శ
 ష్ట్యమపి బోధ్యతఇత్యాశయక జముట్పాతభాష్యాసజ్ఞతేశ్చ
 న్యాఽపూప్రవృత్తే ర్వక్ష్యమాణత్వాచ్చ - యదాగమన్యాయే
 నలబ్ధశ్చ తపరత్వేన సన్యాప్రవృత్తిరితి కృదన్త శేఖరే || అసజ్ఞ
 త్యేతి || ననువక్ష్యమాణోభవిష్యామిత్యాద్యర్థ మకారాన్మా
 పదిశ్యమానఇత్యథా అవశ్యకః - కించ హతఃత్వాద్యర్థం
 తదన్త విధిరావశ్యకః - అన్యథా అదుపదేశాత్పరత్వేనానుదా
 త్తత్వాపత్తేః - తథాచ నాత్రవణగ్రహణమ్ - తాస్యమదా
 త్త ఇతిపూత్రే శేఖరేఽప్యేవమేవోక్తమ్ - ఏరనేకాచఇత్యత్రి
 ప్రత్యగువయవేఽచీత్యథాః - యద్వా యస్యోపదేశే అద
 న్తత్వ మేవ యదాగమన్యాయలభ్యమిత్యేరనేకాచఇత్యతోఽ
 స్యజ్ఞేషమగ్గం నచజహిశత్రుమిత్యాద్యర్థం ప్రత్యయప్రత్య
 యయో ర్కథ్యే ప్రత్యయస్యైవ గ్రహణమితి పరిభాషాఽనుస
 ర్తిన్యా తథాచతతఏవ హతఇత్యాదౌ సదోషః - భవిష్యామి
 త్యాదౌతు సముదాయోపదేశే అవయవస్యాచ్ఛేషదేశాన్న
 దోషఇతివాచ్యమ్ - తదన్తవిధ్యభావే ఉక్త పరిభాషయాప్రత్య
 యస్యైవకారస్యగ్రహణాపత్త్యావక్ష్యమాణఇత్యాదౌ దోషః -
 తదవన్త ఏనేత్యగుచేకాహ || కించేతి || బోధ్యతఇతి || యదా పీ
 దం పరిభాషాన్తరం తథాపీదమపి తద్గ్రహణేనగ్రహణాత్ ఇతి ఆ

కించ గుణాదేరవగత్యై రభవిష్టే గుణత్వాన్వ్యవస్థా - అన్య
థా యుక్తా రన్య గుణవృద్ధి అరా రావేవేతి నియమానస్యై -
తచ్ఛవణగ్రహణే ఏతదప్రవృత్తౌ నసంగచ్ఛతే - అతఏవ ర
చాభ్యామితి సూత్రే భాష్యం గుణోభవతి వృద్ధిర్భవతీతి - రభ
కా గుణవృద్ధి సంజ్ఞ కోఽభినిర్వర్తత ఇతి - అతఏవ నేటి జరని
తీత్యాదిచరితాథాన్ - అనాగమకానాం సాగమకా ఆదేశా
ఇత్యన్యత్వయమథాః - ఆర్థభాతుకస్యేదాగమఇత్యథేజ్ఞా
తేనిత్యేషు శబ్దేష్యగమ విధానాను పపత్త్యాఽగ్ధాపత్తి మూల

మటకతయేత్యన్యస్యవధ్యాహరేణైవ శస్తూలక మేవేతిభావః -
యద్యానుగ్నివానేన పూర్వస్యాశవాస్యాఅపివర్తగ్రహణే
ప్రవృత్తిరేవజ్ఞాప్యా - వణగ్రహణే పూర్వాప్రవృత్తి కల్ప
సామూత్రేణన్యైర్వయర్థ్యాపరిహారాత్ - ఇదంచిన్ద్రమ్ - ఆగ
మానామాగమిధర్మవైశిష్ట్యేనాభావాత్ఫలాభావాచ్ఛ - ప్రత్యు
తమిదచోన్యైదితిసూత్రేభాష్యే పరాదిత్యే ద్విషన్త ప ఇత్య
త్రమాఽనుస్వారఇత్యస్యాప్రాప్త్యాపాదనంవిరుద్ధ్యతే రా
ణామిత్యాదౌ పదాన్త స్యేతితత్వనిషేధాపత్త్యాతదనిత్యత్వా
శ్రయణేమహాక్షేపః - పదాన్తభక్తః పదాన్తగ్రహణేన గ్రాహి
ష్యతఇతిజనుట్ నూత్రస్థభాష్యస్యాయమథాః - యదాగమా
ఇతిన్యాయేనాట్ కుప్యాజితిసూత్రేన స్యేత్యనెన జనుట్ సహి
తస్యైవగ్రహణాత్కుగ్వన్నాన్త ఇత్యాదౌ ద్వయేర్మకా యో
ర్లన్యంప్రాప్తం పదాన్త స్యేత్యనేనసాగ్యతే - ద్వయోర్మయేః
పదాన్త త్యేజమాఽపి పదాన్త త్యేన తావన్తాత్రస్య ఇత్వమ్
పదాన్త స్యేత్యత్ర పదాన్త పర్యాప్త్యధికరణీభూతస్యేత్యథే
తు నమానమ్ - ఫలాభావశ్చ - నస్యేత్యస్య పదాన్తనిశేషణ
తయా నకారపర్యాప్త పదాన్త త్వాశ్రయజత్వే మేధాన్నరా
మాణామిత్యాదౌ దోషః - తత్రచవర్ణగ్రహణే ఏషఏవయదా
గమన్యాయోభాష్యాభిప్రేతఇతివిత్ || అస్యా జ్ఞా పిక చాహ||
అతఏవనేటితి || యమథా - ఇతి || తే ఇత్యత్ర దమా వీహిం
ఆథా భాతుక ఇత్యన్యస్యానప ప్త్యన్త తాత్రయణచకమాద్యన్తా

కావ్యాత్మకము నే నేద్రహితబుద్ధిప్రసక్తజ్ఞానార్థవికారవ్యతి
 ఎవలచాదేశస్వీకృత్యాపి బుద్ధివివరణామత్తతినేనిత్యత్వమానిః
 సానివత్సూత్రేవనైతాదృశాదేశగ్రహణమ్ - సాత్వాదమ్బధ్యా
 యోగోనిత్యధ్యానాదేశభావేచారితాత్మ్యాత్ - కించైవంసత్తి
 నిబుద్ధేవకార్యప్రవృత్త్యానిర్దిశ్యమానస్యేతి పరిభాషాయా

అప్రాప్త్యాదాగమసహితస్య పితావ్యాదేశాపత్త్యా లావణ్య
 యామేవాదితిభాష్యక సిద్ధాంతాసజ్జతిః - స్థానివద్భావవివయే
 నిదికశ్యమానస్యేతి పరిభాషాప్రవృత్తౌ తిస్సు కామిత్యత్ర పర
 త్యాత్తి సాదేశే స్థానివద్భావేన త్రయాదేశమాశజ్ఞానకృద్ద
 తిన్యామేన సమాధానపరభాష్యే సజ్జతిః - ఏకరిత్యాదౌ స్థాన
 వస్త్వీనిదేశశాస్త్రదన్త పరతయా పరితహక్యమైవ సముదా
 యాదేశపరత్వే సాదేశగ్రహణసామర్థ్యాత్ స్వస్థానివత్సూ
 త్రేగ్రహణేననదోషః - అనుమానికస్థానాదేశాదవకల్పనేఽపి
 స్థానస్థానాదేశభావస్య సత్త్వాగత్యవకల్పకరస్మిన్నిత్యాదే
 ర్వాసజ్జతిః కించైవంయదాగమాదతి పరిభాషాస్థానివత్సూత్రే
 నిత్యాదేశాత్కృత్యాదన్త - ఏతద్విర్వం కాభాస్మితిమాత్రే భా
 ష్యేపిష్టమ్॥

౧౦- నన్వేనముదక్థాదిత్యాదౌడదక్థాన్తస్మాన్మరితిపూర్వ
 సవకాపత్తిరనంతరం॥

నిర్దిశ్యమానస్యాదేశాభవన్తి॥

షష్ఠీస్థానేయోగేతిసూత్రమాచర్త్యతే - తద్రద్వితీయస్యామ
 మథాః - షష్ఠ్యన్తంనిర్దిశ్యమానముచ్చార్యమాణముచ్చార్యమా
 విని సూత్రస్థంబాష్యుత్పాదక దశపరమితిభావః॥ సత్త్వాదతి॥
 అప్రత్యాపి పరిత్యాదౌ యోగోఽపి స్థానాదేశభావో విఽపి
 తిత్తిభావః॥

౧౦-॥ షష్ఠ్యన్తమితి - తత్తద్విత్తమితి పర్యవర్తిత్యుచితః పరః
 సూత్రేషష్ఠీశబ్దః తద్విత్తమితి తోలాక్షరీకః, నిర్దిశ్యమానమితి
 క్యాహకజ్జతిభావ - తత్త్వాచ్చార్యం శబ్దభేదేన - తద్విత్తమి

న సజాతీయ మేవ నిది శ్యమానావయవరూపే మేవవాస్తానానా
 స్థాననిరూపిత సంబద్ధనయజ్యతే సప్రతీయమానమిశ్యధా
 నైనేదంధిమ్ - సచాశ్వచ్ఛావిశ్యాదౌ దీర్ఘాణామాదేశావా
 చుతి నైమం నిర్దిశ్యమానత్వాభావాదితి వాచ్యమ్ - జాతిః తే
 ణోమభావాత్ - కించ సభూసుధియోరితి నిషేధేన గమాగత
 కాస్త్రీగృహీతానాం నిర్దిశ్యమానకార్యబోధనాన్నదోషః - ఇ
 యజువజ్జోర్జిత్త్వంతు ఇవణోవణాన్తన్నధాతు భ్రవామి
 ర్యథేన ధాత్వాదీనామపి నిర్దిష్టత్వాదన్యాదేశత్వాయ - తీ
 ణోరిజ్జోర్జిత్త్వంతు స్పష్టాథామేవ - ఏతే నేదంజిత్త్వంవగా
 గ్రహణేనిర్దిశ్యమానపరిభాషాయా అప్రవృత్తిజ్ఞానకమిత్త్యు
 ప్తమ్ - హయ వరట్పూత్రస్థేనా యోగ వాహనా ముపదేశ
 లోన్యవిధిః ప్రయోజనం వృక్షప్రవైతదస్తి ప్రయోజ

ననిర్దిశ్యమానత్వమతఃపా|| సజాతీయమితి|| అవయవరూ
 పమితి|| సనుతదోరిత్యాదౌ త్యదాదీనామిత్యాదేశక స్థానపక్షీ
 త్వమితి కథం తత్రైతత్ప్రవృత్తిరితిచేదత్రనవ్యాః - తదంత
 స్థానపక్షీబలేనూపస్థితేషా తత్రాఃఫలాభావాద్విశేషణే చ
 ర్యవశ్యతీతివదన్తి - సరేతు సర్వాదినూత్రకథాష్యతఃయోగ్యే
 తదాన్వితేహ్యథేపదానాంశక్తిలాభేన స్వంరూపమిత్యాస్తా
 తిరిత్తశక్తిగ్రాహక శాస్త్రాసనుసంధానకాలీనూపస్థితి విష
 యత్విద్యైవ నిదిశ్యమానత్వేన తదోరిత్యతశ్చ తదన్తవిధితః
 పూర్వంత్యగాద్యవయవ తదోరేవోపస్థిత్యా తయోరేవనిక
 శ్యమానత్వాన్నాతిశ్యక్త్యాదౌ దోషఃకలిప్రామాః|| సప్రతీ
 యమానమిత్యేవపాఠః|| ఇత్యర్థ ఇతిపాఠేయః జ్యోతి ఇత్యర్థ
 పూర్వకాన్వయః - ఆయమథ ఇత్యన్యచకాబోధ ఇత్యర్థః -
 ఇత్యథ ఇత్యన్యచార్థికోఽర్థ ఇత్యథాః|| ధాత్వాదీనామితి||
 యేనయాపేణ ప్రయోగఘటకతా తేనయాపేణ ఉదోపస్థాన
 త్యంనిర్దిశ్యమానత్వమ్ - ధాతుపదాన్య భావాదీనాంతేనైవయా
 పేణోపస్థితిరితివాచః|| స్పష్టాథామితి|| ఆతద్యయోర్విశా
 థేన పరయోఽనేకాల్ ఇత్యవయః స్యేదాథ స్పష్టాథామితి

సం నిర్దిశ్య మానస్యత్యైవ నిర్ధమిత భాష్యేణ విరోధాత్ ||
 అనయా శరిభాషయా యేన విధిరితి సూత్ర బోధిత తదన్త
 స్యస్థానిత్యాభావబోధనమ్ - యదాగమాఇతిలబ్ధస్యచ - తేన
 సుపదే ఉదస్థాదిత్యాదిసిద్ధిః - అనయాచ స్య స్యనిమిత్త సంవి
 ధాపి తానామలోన్యస్యేత్యాదీనాం సమావేశవీవ సభాధ్యభా
 ధకభావః - విరోధాభావాత్ - నాపృజ్ఞాజ్ఞిభావః - ఉభయోరపిచ
 రాధా త్వేన తదయోగాత్ - అనెకాల్ శిదితి సూత్రే సర్వత్వై
 తత్పరిభాషా బోధితవీవగృహ్యతే - యత్త్వాదేః పరస్యాలోన్య
 స్యేత్యేతావేతద్బాధకావతితన్న - ఉదస్థేతి సూత్రవిషయే
 స్యాః సాదః పడితి సూత్రభాష్యే సంచారి తత్వాత్ - నాప్యేత
 యోరియంబాధికావీతయోర్నిర్విషయస్వప్రసజ్ఞాదితి - టిం

త్వంసఫలమితీకేఛత్ || విరోధాదితి || యద్యపివిసర్గస్య సూ
 చ్చార్యమాణత్వం తథాపి పూర్వోక్త రీత్యా సర్ది శ్యమానత్వం
 నిర్వచనీయమ్ - కేచిత్స్వబోధ్యాఘటితత్వే సతిస్వబోధ్యత్వం
 తత్త్వమిత్యామృతన్న - సచాస్యచ్ఛాదిత్యాదిపూర్వక్రంద
 రోధాత్ - భిన్నకీత్యాదౌ సాకచ్ఛస్యహి శబ్దాఘటితత్వేన త
 త్వాపత్త్యా తదభావప్రతిపాదకేన హుర్బుల్యజతి సూత్రభా
 ష్యేణవిరోధాచ్చ - ఇదంచిత్స్వమ్ - పర్లగ్రహణైశ్యస్యాల్లి
 హణిత్యర్థాత్ || నాపీతి || విధిప్రదేతై ద్వయోరజ్ఞాజ్ఞిభావే
 విస్వాతస్త్వేణ ద్వయేర్మనః - తేన శరస్సరనై రవేత్యేణద్వ
 యేః ప్రవృత్తిసిద్ధిః - తత్రాలోన్యస్యేత్యనేనాస్యాః క్వచిత్వా
 మానాధికరణ్యమ్ యథాణెరణిటీత్యాదౌ ణ్యస్తాజ్ఞాస్యాన్యస్యా
 లాణెరిత్యథాత్ - క్వచిద్వైయధికరణ్యమ్ - యథాత్మదా
 దీనామిత్యాదౌ - తేనతానీత్యాదౌ ననుమత్స్యదాద్యత్వమ్
 ఉదస్థాదితీతి || అన్తింలత్యే ఇత్యర్థః - || సూత్రవిషయే ఇతి ||
 ఉదస్థేతి సూత్రవిషయ ఇత్యర్థః - ఉదస్థేతి సూత్రవిషయే
 ఇతిపాఠస్సుగమః || సంచారితత్వాదితి || ఏతద్బాధకయేరపి
 ఏతద్బాధ్యయదాగమ స్యామోకజీవనె సూదస్థా దిత్యాదౌ
 తయోః ప్రవృత్త్యావేతద్బాధ్యత్వమితికై యటాశయఇతిపఠే ||

శ దేరితి నూత్రే కై యటః॥ అక జ్జిషయో నాయం న్యాయః స్థానివ
 బ్ధావ నేపలవ్త ధ్య పతితన్యాయేన తద్బద్ధై వ కాగ్యజః సాత్ -
 ఇయంచావయవపష్టి విషయేఽపి - అతివేదం దో స్స స్సావతి
 నన్యమతిస్య ఇత్యత్రో పసర్గత కారస్యన - నిర్ది శ్యమానయన్తి
 దావ్యవమువమచిర్యన్త నైవ యాయాదయేన వ్యయాయ
 మిత్యాదౌ సోపసర్గావయవమచిర్యన్త స్యేతబోధ్యమ్ - పాదః
 పవతి నూత్రే పష్టిస్థాన ఇతి సూత్రే చ భాష్య స్పష్టతా॥

అక బో విషయే ఇతి ॥ సాక చ్చా - పహక కాదేశవిభావిత్కర్తః -
 అత్ర మావమనా ప్యక ఇతి ప్రతిషేధః - ఫలంతు యువ కాభ్య
 మిత్యాదౌ ఆత్మ వసిద్ధిః - తద పహక కేతూ పతిష్ఠత ఎతన్యాయ
 యః - యథా పురుష్య ఇతి సూత్రే భాష్య భిష్ఠకి ఇత్యాదావ
 క విహిత్యాభావాన్న పిత్వ మిత్యాశ జ్జితమ్ - కాదేశ స్త్యాన్య
 త్యా పునర్విధాన సామర్థ్యా త్పాక చ్చ స్యాపిప్రవర్త తే - తే
 వం విచార్య తే - ఎవం భావద్వహణ పరిభాషాయా బాధి
 ఉపనా నాన్త్యః - లావస్థాయా మడితి పత్య అపిబల్ ఇత్యాదౌ
 పిదాదేశానా పత్యః - స్యసిన్ సూత్రే భాష్య ఆగమ సన్నిధానే
 తద్రహిత స్వాధావత్త్వాభావోక్తేః - నాద్యః - రాజేః పృథ
 గ్భ్యా జిగ్రహణ వై యర్థ్యాల్ - వానర శబ్దే నృనరయోరితి వృ
 థ్యా పత్యేశ్చ - ఎవం ధాతుత్వ ప్రత్యయ త్వాద్యపి ఆగమ సన్ని
 ధాన తద్రహితేఽన్త్యే కియతే నవా - నతావదాద్యః - స్యసి
 చ్ సూత్ర స్థభాష్యవిరోధాత్ - కించ గ్రహణ రిటి ఇత్యత్ర ఎక చ
 ఇత్యస్య సాబద్ధే అగ్రహీన్య మిత్యత్ర శేఖరోక్త ద్విర్భాభావాపాద
 నా సజ్జతిః - అద్రహితవైకాచ త్యాల్ - నాన్త్యః - ధాతోన్య
 ద్విగుటః స్తరేడితి వార్తికవిరోధాత్ - లావస్థాయా మడితిన్ స్థా
 నే అఖాదీదిత్యాదౌ ఆరోహలాదేరితి వృద్ధ్యనా పత్యః - తత్సూ
 త్రంతు మాజ్యోగే చరితాథామ్ - కించాజ్జసేరిత్యాదౌ పూ
 ర్వాస ఇత్యత్రా సుకి జసక్కిభావ స్వాదిత్యాశ జ్జ్యనిర్ది శ్యమా
 - న పరిభాషయా పరిహృత్యయన్త హి కానిర్ది శ్యతే ఇతి పునరాశ

[illegible]

౧౦- సను జేతే త్యజే ప్రాప్త్య స్వేకారస్య ప్రమాణాత్ క్ష
కాదకారోఽపి స్యాదతః ||

యత్ర సేకవిధమాన్తర్యంతత్రస్థానత ఆన్తర్యంబలీయః ||
ఆ సేకవిధం స్థానాథకగుణప్రమాణకృతః - ఆత్రమానం య
స్త్వీస్థారవిద్యతవిక దేశానువృత్త్యా స్థానే గ్రహణేఽనువర్తమానే
పువస్థానేన్తరతమఇతి సూత్రే స్థానే గ్రహణమేవ - తద్దిశ్యతే
యయా విచరిణమయ్య వాక్యభేదేన స్థానినః ప్రసజ్జే జాయమా
నః, నతిసంభవే స్థానతవివాన్తరతమఇత్యధాః - తమబ్ధిహణ
మేవా సేకవిధాన్తర్యసత్తాగమకమ్ - స్థానతస్థానే నేనైవ్యధాః -
తత్ర స్థానత ఆన్తర్యమికోయణవీత్యాదౌ ప్రసిద్ధమేవ - అథా
తః పద్దన్నిత్యాదౌ - స్థానస్థానాభిధానసమర్థస్యైవాదేశతేతి సి
ద్ధాత్వాద్యదర్శనాభిధానసమర్థోయస్య తస్మాదేశజిత తత్సమానా
ర్థతత్సమానవణకపాదాదీనాం తే-తృజ్జ్యతోక్తిస్థు రితిచ-గుణ
తోవాగ్నిత్యాదౌ - ప్రమాణతోఽదసోనేరిత్యాదౌ - స్థానే
న్తరతమఇతి సూత్రే భాష్యేన్నప్తేయః ||

౧౧- సను ప్రాధికానిత్యత్ర ప్రాదుా హూధేతి వృద్ధిస్సాన్విద
తతః ||

అథావద్ద్రహణేనాసథకకన్య||

వికల్పరూపాపాదానె నూపస్థితార్థస్య విశేషణతయాన్తర్య
యసంభవత్యాగే యానాభావోన్యామూఽన్ - ఆత్రార్థకల్పి
తాన్వయవ్యతిరేకకల్పితశ్చాస్తీయోఽపి గృహ్యతః ఇతి సజ్ఞా
నాజ - అతఏవాన్తరమానికస్థాన్యాదేశభావే ఈవర్ణాన్తస్య తు
ర్విధీయమానూ సేకారమాత్రస్యేతిదిక్ ||

౧౧ || పద్దన్నితి || అథాత ఆన్తర్యవతఏవాదేశత్వే నిర్మితే
పదాదిభిరాజేతైస్సాన్వయరూపస్థాన్యాజే పసిద్ధిర్మాన్వదేశభా
వః || సమానవర్తేతి || తస్మిన్తుచరణశబ్దస్యనపదాదేశః - తస్య
తస్మిన్నుచుంసకర్వాపత్తిః ||

౧౨- || కల్పితాన్వయేతి || అన్వయవ్యతిరేకాన్వయత్వత్వై
యస్సత్త్వం, యదభావేయదభావః - తోచప్రకృతిప్రత్యయా

యః పఠతి నూత్రేభ్యః ప్యేన్ద్రమ్ - ఇయం వర్ణగ్రహణేషు నైతి
 స్వేన్ద్రేత కా ప్యేన్ద్రమ్ - అతఏవై య విశ్వేషు పోవాదాన
 విషయేతి వృద్ధాః - ఎతస్మాలకమేవ యేన విధిరిత్యత్ర కా ప్యే
 వత్యతే - అత్రేవానథాన తదన్తవిధిరితి - కింఛ స్వయం చ
 మితి కాస్త్రే స్వశబ్దేనాత్మీయవాచినార్థోగృహ్యతే మావశబ్దే
 నస్వయావమేనంచైతదుభయం శబ్దస్య సంజ్ఞితదధాః - త
 త్రాథోనవిశేష్యః - తత్రాత్మీయకార్యానంభవాత్ కిం
 యోజ్యవిశేషణమ్ - ఎవంచార్థవిశిష్టశబ్దస్సంజ్ఞితఫలితమ్ - తే
 సైమావరిధామసిద్ధతిభాష్యేన్ద్రమ్॥

౧౩ - సస్వేవమపి మహద్భూతశ్చస్త్రిమాదత్యత్రాత్వావత్తిర
 తతహ॥

గౌణముఖ్యయోర్భృతా ర్యేనంప్రత్యయః॥
 గుణాదాగతో గౌణః - యథా గోశబ్దస్య జాత్యాదిగుణసిమి
 త్తోఽర్థో బాహికః - అప్రసిద్ధస్య సంజ్ఞాదిరపితద్గుణావోవాజే
 వ ముఖ్యతే - ముఖ్యమివ ప్రధానత్వాన్ముఖ్యః ప్రథమవిశిష్టః -
 గౌణేహ్యర్థే శబ్దః పయుజ్యమామూముఖ్యార్థావోపేక్ష ప్రవ
 ర్తతే - ఎవంచాప్రసిద్ధత్వం గౌణలాక్షణికత్వంచాత్ర గౌణ
 త్వమ్ - తేనప్రియత్రయాణామిత్యాదౌ త్రయాదోభవత్వే
 వ - అత్ర త్రిశబ్దార్థస్య ఇతరవిశేషణత్వేఽపి ఉక్తయావనో
 గత్వాభావాత్ - కించాయం న్యాయోనప్రాతిపదికకార్యే - కిం
 మాసాత్తం విశిష్టార్థోపస్థాపకం విశిష్టయావం యత్రతా
 ద్యశబ్దకార్యఎవ - పరినిష్ఠితన్యపవాన్తరసంబంధేహి గౌర్వా
 హికఇత్యాదౌ గౌణత్వప్రతీతిర్నతుప్రాతిపదికసంస్కారవే
 శాయా మిత్యన్తరజ్ఞత్వాజ్ఞాతసంస్కారబాధాయోగః పృ
 త్తిపదికకార్యప్రవృత్త్యభావేబీజమ్ - శ్వకురనద్యశస్యావత్య
 మిన్ద్రకే శ్వకురిరిత్యానావతఇన్ద్రసిద్ధయేఉపాత్తమిత్యాది -

నతి కల్పితావేవేతిభావః॥ వర్ణగ్రహణేషునైతి॥ అత్రమానంనై
 దమదసోరకోరితి నూత్రేఽకోరితిప్రతిషేధః॥

౧౩ - ముఖ్యమివేతి॥ శాఖాదిభ్యోయః॥ నిపాతతదవి

నవసాతపదకపదం తాద్యశమితాచ్యమ్ - తేనహిప్ర
 వికపదవత్వై నౌపస్థితిరితితస్యవిషయార్థోపస్థాపకత్వా
 త్ - నిపాతపదంతు చాదిత్వేనైవ చాదీనాముపస్థాపకమితి
 మద్దేశ్యకకార్యవిధాయకే ఓదిత్యానావతత్ప్రవృత్త్యా అగ్ని
 తపదిత్యాదౌదోషాన - అగ్నిమహామాణవికావిత్వత్ర ప్రసి
 ధదేవతాద్యస్త్వేనాచ్యగ్నిమహాపదస్యతత్ప్రద్యశశరత్వేఅస్త్వ
 తద్దత్వాత్ తత్త్వవత్వేనవతేవ - సద్యశలాక్షణికాగ్ని సో
 మపదయ్యేర్ధ్వద్వైతన్నానుకావిత్వధాకేర నేత్యవత్వే - అ
 ద్యగ్గోణలాక్షణికత్వాదన్వై అప్రసిద్ధత్వాత్ - అతఏవాగ్నిసో
 మామాణవికావిత్వత్రగోణముఖ్యవ్యాయేనపత్వవారణపరమ
 అగ్నేస్తుత్తరాస్తామసోమాజితీ సూత్రస్థభాష్యం సంగచ్ఛతే
 గాంపాతయేత్యాదౌ ముఖ్యగోపదాధాన్య పాతన కమలా
 త్వా సంభవేన విభక్త్యుత్పత్తి వేదాంతాం ప్రయోక్తుం
 తాదాత్మ్యస్యప్రవీతావశ్యుపపదస్యాప్రయోగేణ బోధ్యమ
 స్మర్యత పదన్వైవ గోణాధాన్యస్య గ్రహణేన ఆత్మ్యం సం
 పద్యతే - అమహాస్తమాభూతః త్వద్భవతీత్యాది భాష్య ప్ర
 యోగేత్వాద్యాదేశ దీహాదీనాం కరణేన చాస్యన్యాయస్య
 పదకార్యవిషయత్వమేవోచితమ్ - అన్యథా వాక్యసంసా
 ర పక్షేతేషు తదనాపత్తిః - కించకుక్షా మిత్సుక్తే కమలా

తి॥ ననుచాదీనాం తథోపస్థిత్వాఉపతిష్ఠతాంనామతిదా
 ౭చ్యస్తస్యతునతథేతికథంత్రవిశిష్టరూపాపాదానమ్ - తి
 ప్రకృతావారోపేణ వర్తమానాదేవవివిధానైన తస్యనముఖ్య
 గోణార్థా సంభవతః - కించైవం నిపాతోద్దేశ్యక కార్యమాత్రే
 చ్యస్తస్యాగ్రహణాపత్తిరితిచే దత్రకేచిత్ - చాద్యంతే వి
 ష్టరూపాపాదానమాత్రేణప్రవృత్తాపరిభాషాన్తాన్తర మన
 గృహ్యతి - కార్యాన్తరేత్వనిత్యత్వాదస్యాప్రవృత్తిరితి భాష్య
 తేవతాద్యన్వేతి ॥ అత్యన్తసహచరితే లోకవిజ్ఞాతేద్యస్తస్య
 త్వపసంఖ్యానమితవార్తికనిష్పన్నస్యాత్ర గ్రహణమేవ
 స్థానంకాస్తుభోక్తం దూషణం పరిహరతి ॥ గాంపాతయేతి॥

అథాక్రియాచా నిదిష్టై ఇత్యాన్యై ఇతా
 గామభ్యాజ శుక్లాంచేవ వత్తే త్యాదౌ సర్వం నిది
 ష్టం గామేవ కమంచేవ దత్త ఏవ కతా అథాజైవ క్రియ
 ష్టాకేన అర్థ వత్సూత్రస్థాప్య ఉకార కాదిమాత్ర ప్రయో
 గే యోగ్య సర్వక్రియాధ్యాహారే ప్రసక్తే నియమార్థః క్రి
 యానాచ కాది ప్రయోగ ఇత్యేతత్తత్సర్వకేన సామాన్యతః
 క్రియాజన్య ఫలాశ్రయత్వమాత్ర వివక్షాయాం ద్విరీయాతీ
 నాం సాధుత్వాన్వాఙ్మ్యానమిత్యర్థ లాభేన పాతన క్రియాన్య
 యకారే ఉదప్యేవ గౌణార్థత్వ ప్రతీతిః ప్రయోక్తురపి
 ఏవ మే తన్మూల కాభివ్యక్తపదాధానయే స్వతస్త్రిలా
 త ద్విశుతాః | ఇస్తాధిక నైషు కతావ్య శ్చజ్ఞేషు నతదక్తిప్సి
 తి శ్లోకోఽపి పదకార్య విషయకః - ధ్వనితం చేదం సర్వా
 నీతి సూత్రేభాష్యే, సంజ్ఞాభూతానాం ప్రతిషేధ మారభ
 మాజేన వార్తిక కృతా, పూర్వపరేతి సూత్రేఽసంజ్ఞా
 యామితి వదతా సూత్రకృతా, అన్వధా సంజ్ఞయా తత్ప్ర
 త్యాఙ్మ్యాసంకుర్వతా భగవతా భాష్యకృతాచ - అర్థాశ్రయ
 ఎతదేవంభవతి శబ్దాశ్రయేచ వృద్ధ్యాత్వే ఇత్యోత్సూత్రస్థా
 వ్యన్యతాకి కాథావత్త్వయోగ్య పదాశ్రయే ఏషస్యామిః -
 తద్రహితశబ్దాశ్రయేచ తే ఇత్సధాః - గోత ఇతి యథాశ్రుత

అన్యపదకార్యవిషయత్వేనూద్రావేతిసూత్రేచారిగ్రహణమ
 సిరిజ్ఞమ్ - ననుకిమిదంపదకార్యత్వమ్ - నతావత్పదోద్దేశ్యక
 త్వమ్ - తద్ధితవిధావనుపస్థానాపత్తేః - తేషాంవస్తుత స్మృ
 న్నాత్ప్రవృత్తావపి తదనుద్దేశ్యకత్వాత్ - నాపివస్తుతః పద
 సమృద్ధిత్వమ్ - తేత్వస్యాపి తథాత్వాత్ - త్వద్భూత ఇత్యా
 దౌ త్యాద్యాతేనానాపత్తిశ్చ - నాపి ప్రత్యయానిమిత్తకత్వం
 తత్ - మారితాదిభ్యోఽన్ ఇత్యస్యాపి తథాత్వేనతత్రైవ తస్యా
 ప్రవృత్తౌ గౌణభ్యోఽపి తేభ్యఃఫగాపత్తి రితిచేన్న || అజ్ఞానం
 జ్ఞానిమిత్తకత్వేనతి వస్తుతఃపదసంబంధికార్యత్వంతత్ప్రమి
 తి సకశ్చిద్దోషః ||

సూత్ర విశిష్ట రూపాః పాదానసత్త్వ సూక్త రీత్యేవ సన్యస
వ్యవ్యక్త్యాభ్యంతర్వాదిత్యలమ్॥

౧౪ అథావద్ద్రహణ ఇత్యస్యాపవాదమామ.

అనిసప్త్యగ్రహణానర్థవతాచానర్థ కేనవచన

వ్యవిధిం ప్రయోజయన్తి-

యేన విధిర్విశ్రుత భాష్యేవచన రూపేణ సరితై సా-
తేనరాజ్ఞా సామా ఇత్యాహ అల్లోకఃదర్శేవా స్తీత్వాదావక-
మాన్నితనియమః సుసయాన్సుస్రోతా ఇత్యాహవత్స్వ స-
న్యేతి దీఘఃః సుశమాన్సు ప్రతిమేత్యాహ మన ఇతి జీర్ణ-
మేధస్విధ్యః- అన్యేతు పరివేదిషీధ్యమిత్యత్రధత్వవాన్వత్తయ-
నియమాణాదిణష్టీధ్యమిత్యత్రాజ్ఞగ్రహణానర్థవత్పరిభాషా-
త్వా తన్మూలక మిత్యాహః - ఏభాషేట ఇత్యత్రానర్థకన్యైవ
షీధ్యమన్యంభవా దత్రాపి తన్యైవ గ్రహణ మితి భమవారణ-
యాజ్ఞగ్రహణాదిత్యలమ్॥

౧౫ ససూచ్యత్యత్ర లిజ్జిచావాత్తనే ఉదేష్విత్యత ఆ-
త్తనే ఉదేష్విత్యేవ సమ్బధ్యతామనన్తరత్వా ధ్యోతా ఆహ॥

ఏకయాగ నిర్దిష్టానాం సహజాప్రవృత్తిస్తు

మాహాని వృత్తిః-

కాశబ్ద వివాధేః - పరస్పర్యాతార్థకషదానాం స-
హజానాను వృత్తి నివృత్తి ఇత్యర్థః - ఏకకార్య నియక్తానాం
బహూనాంహాతృభేదవదన్యనాదితిభావః - యత్త్వత్రచ జ్ఞాప-
కం సేద్యత్యత ఇతిత్యనువతామాసే ఆర్థధాతుః సేద్యత్య-
త్రపునరిద్ద్రహణంతద్ధి - సేత్సన్యాసంబద్ధధామితి - లిస్య-

౧౬ అజ్ఞగ్రహణాదితి ॥ ఇణఇత్యస్య షీధ్యమాదివిశేషణ-
త్వేన బుబుధిధ్యేఇత్యాహ సదోషఇతిభావః ॥

౧౭ - పరస్పరేతి - ఏతేనయోగేకసంబద్ధేననిర్దిష్టానాని-
వివాహః - అత్రచజ్ఞాపకం సుబామన్త్రితఇత్యంశః విశిష్ట-
మన్యాసే సుప్రతిసేత్తత్రపునః సుబ్ధి మాణమ్ - అసమ్బద్ధ-
భావమితి ॥ పుష్కల్యతా - అజ్ఞాధామితి - ౧౮

దీనివేదాంతమును ప్రభావమును త్రవ్వకమున ప్రత్యక్షమునను
 ద్దేయముననువదలమునను వునదిద్దేయమునను గురుమును
 వికారమును భావమును త్రవ్వకమున తద్విరోధమునను సహానివ
 త్తము కర్మముదేకదేకమునువదలత ఇతిన్యాయేన నిర్ధా - వస్తు
 త్తము దీధివేదమును సూత్రస్థ భావముమేక దేకుక్తిః - ఆర్థ
 భావము క సేవతి సూత్రస్థేద్దేయమునను నేద్యవతి సూత్రే భావము
 ప్రత్యక్షమునను - తత్కరణేన గురుతర యత్తు మాత్రిత్యేవ
 తత్ప్రత్యక్షమున సూత్రము కర్మమునను ॥

౧౬. సను అలుగధికారః ప్రాగానజః ద్విత్తర వదాధికారః
 పాగజ్జాధికారాదత్తమును వనన్నమ్ - వికయేగనిదికష్టత్వాల
 తథాదామహాయనానా శ్చేత్వాదా సంఖ్యావ్యయం దేరిత్యత
 సంఖ్యాదేరిత్యనువర్తతే అవ్యయాదేరినివృత్తమితి చానువ
 వన్న ముత ఆహ ॥

వికయేగనిర్దిష్టానామేక దేకోఽవ్యనువర్తతే.

వికత్రాథేయోగస్సంబంధః తేన నిదికష్టయోగస్సము
 నాయాభిధాయద్వద్వనిదికష్టయోరిత్యర్థః ఇతి పక్షాత్తిరి
 సూత్రే కైయటః - తావన్మాత్రాంశస్యరితత్వ ప్రతిజ్ఞాబలం
 క్షమిదం - స్పష్టాచేయందామహాయనానా శ్చేతి సూత్రే బా
 త - తా శసారితి సూత్రేచభాష్యే పూర్వార్థః ॥

౧౭ సనుత్యదాదీనామ ఇత్యాదీనా ఇమ ఇత్యాదావను
 నానీకస్సయ దతఆహ ॥

భావము సేన సవజానాం గ్రహణం.

అణుదిత్వాత్తే ప్రత్యయ ఇత్యసేన సామర్థ్యాత్తు
 తేన పాప్తం జాతిపక్షేన ప్రాప్తం గుణభేద కత్వేనచ
 పాప్తం నేత్యర్థః - అతఏవాణుదిత్వాత్తే ప్రత్యయోగమాదే

౧౮ తావన్మాత్రాంశఇతి ॥ వస్తుతస్సజ్ఞాపకే స్వరిత
 త్య ప్రతిజ్ఞాయ పునరాదిపదేతత్ప్రతిజ్ఞానమేకము - తేన
 కేవలదాదమంతరిత్యబ్యాప్తి మేన ప్రతిజ్ఞా తమ్ ॥

౧౯ సామర్థ్యాదితి ॥ యోగవిభాగనామన్వయేన తత్త్వేన

శేష సవణ గ్రహణభావం ప్రకారాంతరేణాత్వా ఏవం
తహానిధే యదప్రత్యయ ఇతి ప్రతిషేధం శాస్త్రజ్ఞానమయత
భవత్యేషా పరిభాషా భావ్యమా నేన సవర్ణానాం గ్రహణం శే
లి- కించజ్యావాదీయసంఖ్యలీనాత్రేతన్తర్యతో దీ ఘోనిధేజ్యా
వాదితి దీ ఘోనాచ్చారణంజ్ఞానకమ్ - అనుబత్వాత్రేజ్యావా
దితి నూత్రేచ భాష్యస్పష్టమచోకు రిత్యాదౌ భావ్యమానే
నాపి సవణ గ్రహణంబధేయేఉనిదుచ్చారణ సామర్థ్యాత్
ఏకదేవాభిప్రేత్య భావ్యమానోఽన్ సవర్ణాన్ గృహ్యతితి
సాక్ష్యాపరన్తి ॥

౧౮ సన్వేషమదసోనే రిత్యాదివా ఆమూ ఇత్యాహౌ
వీఘా విధానం సన్యాదత ఆహ॥

భావ్యమానోమృతారస్సవర్ణాన్ గృహ్యతి
దివఉర్ ఋతఉదితిత పరకరణమస్యాజ్ఞానకమ్-తిత్స్వి
రిత మితి నూత్రేభాష్యస్పష్టయమ్॥

శయతితి ॥ స్థాలీపులాకన్యాయేన సూచయతిత్వథః॥ జ్ఞా
నకమితి ॥ సనుజ్ఞాపితేఽపి వ్యర్థం లోపేనసిద్ధర కారవిధాన
సామర్థ్యాదీర్హేయాపసిద్ధరితచేన్న - లోపేనత్యక్తత్వార్పితిదీ
హ్వాపత్తేః ॥

౧౯ దివఉదితి ॥ చోష్విక్కుడిత్యత్ర కిద్ద్రహణాననువృత్తి
పక్షమాశ్రిత్యేదమ్ - తదనువృత్తి పక్షే ఆహ ॥ ఋతఉః తి
సన్వేషమ్ ఉదుపధాయాఇత్యేవ సిద్ధే దీర్ఘాచ్చారణం వ్యర్థమి
తిచేన్న - గుకేర్ణ్యస్తాచ్చ జిడపథాకార్యస్య ద్విత్వాత్సా
బలేన గుణాడత్యేనౌచజీతిహ్రస్వాశ్రువృత్త్యథాత్వార్ - కు
కుతఇత్యత్ర ఉదితి తపరత్వేన గుణాశ్రువృత్తి పత్ - అతిఎవ
ఉంకుపధాయాగోహఇతి నూత్రే ఉదితి పక్షేషుణగోహఇ
తి విక్రతనిర్వహోభాష్యకృతా ప్రత్యాఖ్యాతః - అజునూహుత్య
తః ॥ పక్షేషుస్యావశ్యకత్వాత్ - సచోత్త్వద్వప్యేనౌచజీతి
హ్రస్వస్య బహిర్జలయోఽసిద్ధత్వేన బాధాసంభవఇతి నా
చ్యవ - ఉదితిదీర్ఘాచ్చారణసామర్థ్యేన ఉక్తభాష్యబలేనచ బ

౧౯ ననుకవేహితంగోహిత మిత్యాదౌ ప్రత్యయలక్షణేనావాద్యాదేశాపత్తిరత ఆహ||

వర్ణాశ్రయేనాప్తి ప్రత్యయలక్షణమ్.

వర్ణప్రాధాన్యవిషయమేతత్ - తత్త్వం చ ప్రత్యయ
లక్షణం నూత్రే స్థానిక విత్యను వృత్త్యై వసిద్ధే ప్రత్యయ ల
క్షణ గ్రహణం ప్రత్యయస్య ఇతరా విశేషణత్వ రూపంయ
త్ప్రాధాన్యం తత్త్రైవ ప్రవృత్త్యర్థ మిత్యేతిర్థమ్ - వర్ణప్రా
ధాన్యంతు వర్ణస్యేతరా విశేషణత్వరూపం ప్రత్యయ నిరూ
పిత విశేష్యతా రూపంచ - తేనగోహితమిత్యాదౌదాహరిత - చ
త్రాయాంబాతాచిత్రేత్యాదౌ అణాయోఽకారస్తదన్తా నీ
చిలిజీప్సన - ఇయచుల్విధా స్థానివత్త్వాప్రాప్తావపిప్రాప్త ప్ర
త్యయలక్షణ విధేర్నిషేధికేతి స్పష్టంభాష్య||

౨౦ వన్వతః కృకమిత్యత్ర కమిగ్రహణేన విద్దేకం నిగ్ర
హణం వ్యర్థ మత ఆహ||

అణాదణ్విఽల్యప్సన్మాని ప్రాతిపదికాని .

ఇదమేవాన్యాజ్ఞా పకమితి క్తయదాదయః - కంసే
స్మన - అసభిధానాత్ - ప్రత్యయస్యలుగిత్యాదౌ భాష్య స్మ
ప్తామ - ణ్యుత్ తృచాచిత్యాదౌభాష్యే ల్యప్సన్మానిత్యపి -
ఇదం కాకటాయనానిరీత్యా - పాతేనేన్వల్యత్వత్తి పక్షవివేతి
శబ్దేస్తుశేఖర నిరూపితం - ఆయనే యానీతిసూత్రే భాష్య
స్ఫుటమేతత్ ||

౨౧ - ననుదేవ దత క్వికేషకలిత్యాదౌ దేహాదే స్పష్ట
త్వప్రచయక్త భాతుత్వా ద్యాపత్తిరత ఆహ||

ప్రత్యయగ్రహణే యన్తాత్పరిహిత స్తదాదే

హిరజ్జస్యాప్యపదాత్వనిమిత్తక ప్రాప్త్యస్య బాధకల్పనాత్ ||

౧౯ - ప్రత్యయస్యేతరావిశేషణత్వేతి || వర్ణావిశేషణత్వే
త్వధాః ||

౨౦ - స్ఫుటమేతదితి || పాతేనన్విత్యాది ||

౨౧ - దేహాదేరితి || తతశ్చ సుప్తాదాత్త్వేతిగాపత్తి రితి ||

తదన్తస్య గ్రహణమ్ -

యస్తత్ప్రత్యయవిధిరితానామత్రే యస్తత్ప్రత్యయవిధి న్న కాది ప్రత్యయవిధి యోగోవిధిజ్యతే - గృహ్యమాణేదేవత్యత ఇతి శబ్దః - తేనతదాద్యంతాంశస్థిర్థః - తదంతాంశస్తుయేనవిధిరిత్య సేనస్థిర్థః - సచశబ్దస్వరూపవిశేష్యమాదాయవిశేష్యాన్తరా సత్త్వే - యత్ప్రత్యయేనస్వప్రత్యయవయవసముదాయాత్మే హి తద్విశేషణత్వేనతదన్తవిధిరితి - తన్న - వ్యతిసే ఇయాని త్యాదౌ తస్యతాదృశసముదాయేన వ్యభిచారేణాత్మే హి సమ్మ హార్ - యత్రప్రత్యయేనిమిత్త త్వేనాశ్రీయతే తత్రతదాదీత్య వ్తాంశమాత్రోపస్థితిరితి అజ్ఞస్యేతిసూత్రే భాష్యకైయటయో గ్నప్తమ్ - ఏవంయత్రాపిపశ్యమ్యన్తాత్పరః ప్రత్యయ ఆశ్రీ యతేతత్రాపి తదాద్యంతాంశోపస్థితిః - పరంతు తత్ర పశ్య మ్యన్తతా - ఆతఏవై తే హ్రస్వాదితిసూత్రే ఏజన్తాదిత్యధర్మలా శః - అస్మాః పరిభాషాయాః ప్రయోజనాన్తరం యేనవిధిరితానా మత్రే భాష్యకైర్ - పరమగార్హ్యయనిఇతి - పరమగార్హ్యస్యా పత్యమితి విగ్రహేపి గార్హ్యశబ్దోదేవ ప్రత్యయానవిశిష్టాన్

వః ॥ శబ్దస్వరూపమితి ॥ కేచిత్తుతదాదెరిత్యంశస్య విశేష్య రయా తదన్తవిధిరిత్యామయః ॥ అంశమాత్రేతి ॥ తదంతాంశస్తు నూపతిష్ఠతే - లేఖగ్రహణేన సామాన్యతేవ సప్తమ్యన్తతయో హితేప్రత్యయే తదన్తవిధ్యభావ కల్పనార్ - తేనసువిశేత్యా దౌ నతదన్తవిధిః - తత్రతదాద్యంతాంశోపస్థితిఫలంతు సుషూద దేవదత్తాభ్యామ్ ఇత్యాదౌ సాత్పదాద్యోరితినిషేధాభావః - క థంబిత్ ఫలం బోధ్యమ్ ॥ ఏవమితి ॥ ప్రత్యయ గ్రహణే చేనిని షేధస్తు తదంతాంశ మాత్రస్యేతిభావః ॥ ఏజన్తాదితి ॥ నన్యేవ మపి కతరదిత్యాదౌ అతిప్రసంగ వ్రవవత్థః - తదాదిత్యస్వప్ర త్యయావయవాకారానైపి సత్త్వాదితి చేన్న - తత్రతదాదీ త్యంతాంశోపస్థితిసామర్థ్యేన సంబుద్ధ్యవయవా ఘటితవ్యైవ తదా దేర్గ్రహణార్ అజ్ఞసంజ్ఞాయాం ప్రత్యయవయవ ఘటిత వ్యైవ తదాదేర్గ్రహణేనాత్రాపితాదృశవ్యైవ గ్రహీతుముచిత త్యాత్ ॥ నవిశిష్టాదితి ॥ విశిష్టమ్యతు అర్థవత్త్వాత్తేన హి

నిష్కృష్యతావస్తాత్రేణ ఏకార్థభావాభావేఽపి ప్రవృత్తిర్భ
వత్యేవ - అత్రచేదంభాష్యమేవమాన మిత్యన్యత్రవిస్తరః - ప్ర
త్యయమాత్రగ్రహణేపిషా, నతుప్రత్యయాప్రత్యయగ్రహణఇ
త్యుగితశ్చేత్యత్రభాష్యే - ఇయమక్యసంజ్ఞా సూత్రేభాష్యస్మ
ష్టా ||

ఏదికత్వమ్ - సమాసగ్రహణ కృతనియమస్తున - రాజపురు
షా విత్త్యాదౌ పురుషావిత్త్యాదేరివ గాన్త్యాయణస్యా సర్థకత్వే
వార్థ వదన్తర్భావా భావా - నియమశ్య సజాతీయాపేక్షత్వే
సపరస్పర సమానాధికరణవృత్తి ద్వయాశ్రియాఘటిత ఏవ
ప్రవృత్తేః రాజ్ఞః కుమారీంశ్రిత ఇతియగవద్వృత్తి ద్వయ
కల్పనయాఽపి ప్రాతిపదికత్వం సముదాయస్య సులభమ్ -
అత్ర సమాసత్వ ప్రాత్యుక్తత్వమవ యవస్యయద్యపి ప్రాతి
పదికత్వం కృతద్ధితేతి సూత్రేణాస్తి - తథాపి సుబుత్పల్లిః
సముదాయాదేవ - ఏకాన్ ద్విర్వచనన్యాయాత్ || ప్రాత్య
యమాత్రేతి || తత్ఫలంతు ఉగితశ్చేత్యస్యప్రాచీ ఇత్త్యాదౌ
ప్రావృత్తిః - అన్యథాఉగిద్యస్తా ద్విహితన్త దాదేరేవాభావాత్
తత్ప్రదనాపత్తిః - ననుప్రతిపి పతీత్యత్రాధ్యా సాంత్యస్యా
జ్ఞనేతి దీఘా వారణాయోత్తరఖణ్డే ప్రాత్యయత్వాభావస్య
కజ్ఞేస్తుకేఖరే ఉక్తత్వేన సన్వత్వస్య ప్రాత్యయా ప్రాత్యయ
సాధారణ్యేన సనాద్యస్తా ఇత్యత్ర కథమేతమపస్థిత రితిచే
న్న - ప్రాత్యయమాత్ర గ్రహణే ఇత్యస్య ప్రత్యయభాతూ
భయసాధారణ రూపగ్రహణాత్ ఇత్యథానాదోమత్ - య
గ్వాసక త్వస్యప్రత్యయా ప్రాత్యయసాధారణ్యేపి సనా
ద్యంతా ఇత్యత్ర ప్రాత్యయాధికారస్థస్యేవ గ్రహణే నాదో
మత్ - వస్తుతః ద్విర్వచనే సన్ప్రత్యయత్వాది సముదాయే
ఏవ సూత్రర ఖణ్డే ఇతి సన్న్వం ప్రాత్యయమాత్రవృత్తి - అత
ఏవ సువిసిర్ దుర్భయ ఇతిసూత్రే కైయటేన విషుమపుఃఇత్య
త్ర సముదాయస్యేవ సువిత్వముక్తమ్ - దయతేరితి సూత్ర
స్థంభాష్యంతు సాగమకస్యేవ పాత్యాసన్యనిదికశ్యమానత్వా

౨౭ - యేనవిధిరితినుఁత్రేభాష్యే ఏతద్వటకపదవై రశస్య
చివాదః పత్యతే॥

ప్రత్యయగ్రహణచాపజ్ఞాన్యూః॥

యత్ర పజ్ఞాన్యూత్పరః ప్రత్యయః కార్యాన్తరవిధానాయ ప
రిగృహ్యతే, తత్ర చ దన్తవిధిర్మత్యధః - యథా రదాభ్యాం ని
ష్ఠా తో న ఇత్యత్ర - తేన దృష్టిర్ణైత్యాదౌ ధాతుతకారస్య నన
భావే ఉత్తరఖణ్డస్యైవ తత్త్వేనోపపన్నమ్ - అత ఏవ త్ర
స్థోరితినుఁత్రేభాష్యే బరీభృజ్జతే ఇత్యత్ర రీకోరభస్య లోప
మాశజ్యోపదేశ ఇత్యనువృత్త్యా సమాహితమ్ - అత ఏనా
మణువతురిత్యాదౌ ద్విత్వేదీపజ్ - అనుషస్యన్త ఇత్యత్ర
నువిపర్యభినివిభ్యఇతిషత్వం ధత్త ఇత్యత్ర దధస్తథోంతి భద్ర
భావః ప్రతీషిషతీత్యత్రాభ్యాసస్య దీర్ఘభావశ్చ నిద్ధః - స్థాదిష్టి
తినుఁత్రే నవ్యోక్తం సుసూత్యాద్యవయవస్యేవ తత్సంబద్ధ్య
వయవస్యాపి షష్ట్యధఃత్వమ్, యద్వాత్ర ప్రకరణే తత్తద్ధా
తోరివ తత్తదానుపూర్వీకస్యాపి గ్రహణ మిత్యాదితు స్వ
రూపవ్యాక్రియయైవ పరాకృతమ్ - ప్రతీషిషతీతిత్యత్రోత్త
రఖణ్డే స్వప్రత్యయాధికారస్థత్వాభావే చ ఉత్తరఖణ్డస్యతనా
దిశేషే స్వోక్తం ధాతుత్వమపినస్యాత్ - భావిత్వాభావాత్ -
నను ఉత్తరఖణ్డస్య ప్రత్యయత్వాద్యనగ్గీకారే ప్రతీషిషతి ఇ
త్యత్ర కథం సన్యత ఇతి ఇత్యమితిచేన్న - సన్యత ఇత్యత్ర సవీత్య
స్య నిమిత్త సప్తయాత్వేన సన్నిమిత్తాభ్యాసస్యేత్యథేన నాదో
మత్ - ప్రత్యయాద్యసమధివ్యాహారేతు అజ్ఞ నేరిదీర్ఘ ఇతి
షిషతీత్యేవసాధు - ఆటిటనిత్యాదౌ టిలోపస్తు నిన్తాజ్ఞస్యా
న్త్యస్యాలిష్యథేన సులభః - ఏవంచ పూర్వం ధాతుస్సా
ధనే నేతి నిద్ధా నైర్విత్వోత్తరం నేర్విశఇత్యాదీనాం ప్రవృత్తిః
సాధుః సంకచ్చత ఇతిదిక్॥

౨౮ - యత్రేతి॥ అపజ్ఞాన్యూ ఇతి ప్రసజ్య ప్రతిషేధఇతి
భావః - కార్యాన్తరవిధానాయేతి స్వరూపకథనమ్ - ॥ ధాతు
తకారస్యేతి॥ స్వంరూపంకాస్త్రాతిరిక్త సంజ్ఞాకాస్త్రం ఏనో
చస్థాచ్యత్వం నిర్దిశ్యమానత్వమితి నాత్ర సోపలిప్తతే - అత
ఏవ రదాభ్యామితినుఁత్రేభాష్యే రదాభ్యామితికిమధఃత్వ

శ్లోక - తద సేత్యం గాను పస్తి తాపి తదా దీప్త్యం శస్త్రా చస్తి తో
 రెఫదాస్తాత్పురనిష్ఠాత సేత్యథాః - తదంశాను పస్తి తో మానా
 భానాత్ - తదస్తాంశో పస్తి తో తూభయే రేకవిషయత్వ మేవ
 స్యాదితి దృషత్తీజేత్యాదౌ దోషస్సాన్వయే - స్యతా సీల్యలు
 టోరిత్యాదౌ ల్యలుటోః పరయోరిత్యథా నియమేనావధినా
 కాజ్ఞ త్వేనూ పస్తి తథా తోరిత్యన్వేనావధిత్వేనాన్వయాత్తద
 న్నవిధిర్న - హ్యజ్ఞాబ్ధ్యుత్త్యాదౌ సదోషః - తత్రకస్తాదినియ
 తానభ్యాకాజ్ఞా యాతభావేన పశ్చిమ్యన్త స్య ప్రత్యయవికే
 షణత్యాభావాత్ అజ్ఞసంజ్ఞా సూత్రేఽపి తదాదౌ ప్రత్యయే ప
 రవిత్యథా పశ్చిమ్యన్త స్య వికేషణత్వం స్పష్టమేవ - అతఏ
 వోక్తమై కాభ్యామిత్యాదినిర్దేశాన్సంకచ్చన్తే॥

రితిం, చుదితం, సనుర దాభ్యామితువ్యవహారేఽవ్యక్తప్రాప్తో
 తి, సరదాభ్యాం నిష్ఠావికేష్యతే, కింతర్హి, తకారో వికేష్యతఇ
 గుక్తమ్ - అన్యథా నిర్దిశ్యమాననిష్ఠాయాః రెఫదాభ్యాం ప
 రత్యాభావేనాతిప్రసజ్జవారణేన తదసజ్జతిః - సూత్రేఽన్త గ్ర
 హణమప్యుక్తాథావ సఫలం నాన్వయేతిదిక్ ॥ ఏకవిషయత్వ
 మితి ॥ తదాదితదస్తాంశయే స్సామానాధికరణ్యేనాన్వయే
 త్యథాః - సను స్యతాసీ ఇత్యత్ర ధాతోరిత్యస్య స్యతాసిభ్యా
 మేనాన్వయేన తయోశ్చ కార్యాన్తరవిధానాయానాశ్రయణా
 ద్తదన్తవిధిర్దుర్వారోఽతః ॥ స్యతా సీఇతి ॥ యద్యా అత్ర
 ధాతోరిత్యస్య స్యతాసిభ్యామేనాన్వయేన ల్యలుటోః పశ్చి
 మ్యన్తాత్పురత్వేనానాశ్రయణాత్ తదన్తవిధిర్దుర్వారోఽత
 ః ॥ స్యతా సీఇతి ॥ జ్యోబ్ధ్యుత్త్యాదౌ వితి ॥ జ్యోబంశే త
 దన్తవిధ్యనాపత్తిరూపోదోషఇత్యథాః - వికేషణత్యాభావా
 దితికేషః ॥ ఉత్త మై కాభ్యామితి ॥ సుపిచేత్యస్య సుబన్త ఇత్య
 థా తన్నిర్దేశాసజ్జతిరితిభావః ॥ పరత్వేనంనతి ఘయాపెత్య
 త్రాపి తదన్తవిధ్యభావోపపత్తో ఉత్తరవదాధికారే ప్రత్యయ
 గ్రహణమితుత్తర పరిభాషానై యర్థ్యమ్ - తస్తాద యుక్త మే
 తదితిత్యాహుః ॥

౨౩ - న న్యేవంకుమారీబ్రాహ్మణియాపెత్యాదౌ ఘమాపరి
హస్యాచత్తిరతతహ॥

ఉత్తరపదాధికార ప్రత్యయగ్రహణే తదన్తగ్రహణమ్ ॥
హృదయస్యహృల్లేఖయదన్లానేష్యిత్యత్ర లేఖగ్రహణాత్ -
తత్రలేఖితేనఘజన్తమనభిధానాత్ - ఇయంచ హృదయస్యేతి
సూత్రవివభాష్యేన్నప్యై॥

౨౪ - న న్యేవం పరమకారీషగన్ధీపుత్రఇత్యత్రేవాధికారీషగ
న్ధ్యా పుత్రఇత్యత్ర ష్యజస్సంప్రసారణం పుత్రపత్యోరితిసాన్య
తతహ॥

స్త్రీప్రత్యయేచానుపసర్జనేన ॥

విషయసప్తమి - యస్త్రీప్రత్యయస్త్రీయం ప్రాధాన్యే
నాచ తత్రతదాదినియమాన, యస్త్యప్రాధాన్యేన తత్రతదా
దినియమాన్యైవేత్యర్థః ॥ ప్రత్యాసత్త్యా యస్యసముదా
యస్యస్త్రీప్రత్యయాన్తత్యమానైయం తదర్థంప్రత్యనుపస
ర్జనత్యమైత్ర తత్పరిభాషాప్రవృత్తౌ నిమిత్తమ్ - తేనాతిరాజ
కుమారీత్యాదౌ రాజకుమారీశబ్దార్థస్యతిశబ్దార్థంప్రత్యు
చసజ్జనత్వేనపి తదర్థంప్రత్యనుపసర్జనత్వాత్తదాదినియ

౨౫ - కుమారీబ్రాహ్మణియాపెతి॥స్థితప్రదర్శనమేతం - అన్య
థా పుంపద్యావేనూక్తయా పస్యదర్శనత్వార్థే ॥ ఉత్తరపదే
తి॥ పరేకు లేఖగ్రహణే సప్తమ్యన్తయా ప్రత్యయగ్రహణేన
తదన్తగ్రహణమిత్యేవజ్ఞాప్యతే - ఉత్తరపదాధికారఇతివిశే
షణే పయోజనాభావాత్ - తేననుపిచేత్యాదౌనదోషః - రా
త్రికృతిఉచసగన్ధీస్యఘజేత్యాదౌ సామర్థ్యాత్తదన్తవిధి
త్యాహుః॥

౨౬ - ఇత్యత్రేవేతి ॥ పున్తకాన్తరేవతదగ్ర ఇత్యాశయ
ఇతిపాఠన్తర్పిద్యర్థం తదన్తవిధిద్యయస్వీకారఇతిశేషః॥ తే
నాత్తు స్త్రీప్రత్యయే తదాదినియమాన, ఉపసర్జనేనుసోస్తీ
త్యంశద్వయవివేచిభాషా, తత్రోత్తరాంశస్యేద మవతరణ
మిత్యాహుః॥

మా భావేన ప్రాశస్త్యసిద్ధిః - అతఏవాత్ర పరిభాషాయాం సకాన్తీ
యముచ సజానమ్ - అసమ్భవాత్ - అస్యాః ప్రత్యయగ్రహణజ
త్యస్యాపవాదత్వాత్ దేకవాక్యతాపన్నత్వాచ్చాత్రాప్తిగ్రహ
ణపదసమ్భవేననీప్రిత్యయసామాన్యగ్రహణవిశేషగ్రహణేవా
ప్రవృత్తిః సకున్తీప్రిత్యయాన్తీప్రిత్యయగ్రహణే - ధ్వనితం
చేదమథావత్సూత్రేభాష్యే - ఇయంచకాచనికేవ ష్యజజతి
సూత్రేభాష్యేస్తు॥

౨౪ - సన్యేవంతరప్రమపాఘజత్యాదినా తరబన్త దస్సంజ్ఞా
స్యాదతతిహ॥

సంజ్ఞావిధా ప్రత్యయగ్రహణే తదన్తగ్రహణంసాన్తీ॥
సుప్తిజన్తంపదమిత్యత్రాన్తగ్రహణమస్మాజ్ఞాపకమ్ - సచప్రత్య
యయోః పదసంజ్ఞాయామపి ప్రత్యయగ్రహణపరిభాషయైవ
తదన్తగ్రహణసంభవాత్ జాపితేఽపి ఫలాభావజ్ఞానాచ్యమ్ -
పదసంజ్ఞాయాం స్వాదిష్టిలిపిషయే ప్రకృతినిష్ఠతయా - ప
దగ్రహణస్యప్రత్యయమాత్రగ్రహణత్వాభావాత్ - సుప్తిజన్త
మితిసూత్రేభాష్యేస్తు॥

౨౬ - సన్యేవమంతరప్రేనకులస్థితమిత్యాదౌ సకులస్థితశబ్దస్య
క్రాన్తత్వాభావాత్సమాసో నస్యాదతతిహ॥

కృద్గ్రహణేకాకారకపూర్వస్యాప్తిగ్రహణమ్॥
అస్యాశ్చ కర్తృణీక్రాన్తే ఉత్తరపదేనన్తరోగతిః ప్రకృతిశ్చరణ
తర్థకే గతిరనన్తరజతి సూత్రే అనన్తరగ్రహణం జ్ఞాపకమ్ -
తద్ద్యభ్యుద్భృతమిత్యాదౌ వర్తిన్యాప్తివారణార్థంక్రియతే - స
త్యమగ్రహణపరిభాషయోద్భృతస్యక్రాన్తత్వాభావాదేవాహ
ప్రాతద్వ్యర్థంసర్వే అస్యాఃజ్ఞాపకమ్ - సచాభ్యుద్భృతమిత్యాదౌ
పరత్వాద్భిగ్గతావిత్సన్తరజతి హతవేతివాచ్యమ్ - పాదాది
భ్యైశ్చపదాద్విరత్వాభావేచ తదప్రాప్తేనన్తరగ్రహణేకతేతు
తత్సామర్థ్యాద్గత్యాప్తిప్రధాతునిరూపితమేవానన్తర్యంగ్యత్యా
లేతినిదామః - సచాభ్యుద్భృతమిత్యాదౌ అభినాసమాసేనన్త

౨౭ - పదార్థరత్వాభావేచేతి॥ పదాదిత్యన్యకుత్సనేవ

కస్యోదః ఆపూర్వపదత్వేఽపి స్వరార్థంతదితివాచ్యమ్ - కార
కాద్వత్తే రినుాత్రే కార కాదితియోగవిభజ్యత్ర త్రగణగ్రహణమ
నువర్త్య కార కాదేవ పరజ్ఞరీపూర్వపదంతాన్తమన్తోదాత్తమితి
నియమేనథాథాదిస్వరాప్రాప్త్యాకృత్స్వరణోదాదాత్తత్వసే
ద్ధఃతస్మాదనన్తరగ్రహణంవ్యవహితనివృత్త్యథామేవేతిజ్ఞాప
కమేవ యత్రగణికారకసమధివ్యాహృతంకృదన్తం తత్రకృ
ద్గ్రహణేనతద్విశిష్టస్యైవగ్రహణమపి శబ్దాత్తదసమధివ్యాహృత

నుపీత్యతఃప్రాజ్ఞీవృత్తైరయక్తమేతత్ || కృత్స్వరణేతి || న
స్వనన్తరగ్రహణస్యోదోఽపూర్వపదత్వేఽపి స్వరార్థత్వేతి
క్తపరిభాషాజ్ఞాపకత్వానుభవేన తస్యాపివాభావే కథమేతద
ఉద్భృతశబ్దస్యాకృతదన్తత్వార్థ - నచపసూరచేత్యాదాదిత
తదన్తవిధిద్వయాజ్ఞేకారాదేతదుపిపత్తిరితివాచ్యమ్ - ఏవ
మేవోపపత్తోద్యోగపరిభాషావైయర్థ్యాపత్తేః - గణికారతే
తరపూర్వస్యాపి స్వరాపత్తే శ్చేతిచేన్న - గణిత్యస్యైవాను
వృత్త్యాపునర్విధానెనూదోఽపూర్వపదత్వేఽపి స్వరసిద్ధ్యా
నన్తరగ్రహణస్య వ్యవహితవ్యావృత్త్యథాత్వేనిశ్చితే తేను
త్తపరిభాషాయాం జ్ఞాపితాయాంతామజ్ఞేకృత్యకృత్స్వరణో
దాత్తత్వస్యసాధనార్థ - యద్వానన్తరగ్రహణస్యప్రాచీనశ
రిభాషాజ్ఞాపనపూర్వకంకారకాదేవపరమితుక్తనియమేనా
భ్యుద్భృతమిత్యాదౌఉదస్వరప్రప్యేజనకత్వేఅనేకప్రయో
జనకత్వసిద్ధ్యా తత్పరిత్యాగేనాపూర్వపదస్వరమాత్రప్రయో
జకత్వస్యాన్యాయ్యత్వేన పూర్వకల్పస్యైవాశ్రయణమిత్యా
శయః - అథవానన్తరగ్రహణేనపరిభాషాయాం జ్ఞాపితాయా
నుభ్యుద్భృతమిత్యత్ర ఉదస్వరప్రప్యేజనసిద్ధిః కారకాదితియో
గవిభాగేనాపి సంభవ ఇత్యాశయః - ఆపూర్వపదత్వేపి స్వర
ప్రవృత్తియాపథలస్య పరిభాషాజ్ఞాపనూత్తరకారితేన కార
కాదితియోగవిభాగేన సిద్ధ్యా అనన్తరగ్రహణభేత్వాభావని
శ్చయ్యార్థ - జ్ఞాపనూత్తరంస్వస్థితచారిపార్శ్వయాత్రేణజ్ఞా
పకత్వసంకనార్థ - తదేకదళి శేత్యవత్కరీత్యవహిత నివృ

స్వామికవలస్వామీతితదర్థః-అన్యథానయోక్యద్గ్రహణవిషయే
 పరత్వాత్ప్రత్యయగ్రహణపరిభాషాయా బాధనివస్వామిత్యపిగ్ర
 హణమ్-అతనివసాజ్ఞుటీనమితిగతికారణోపపదానామితి కృ
 ద్గ్రహణఇతిచపరిభాషాభ్యాంకృదస్తేనసమాసేకృతేవిశిష్టదేవా
 న్నిధ్యుతిసతుసంకాటీనమితిపుంయోగాదితీనూత్రేభాష్య
 ఉత్తంసంగచ్ఛతే - అన్యథా కేవలమాటీనమిత్యస్వామీ ఘను
 జన్మత్వాత్ తోటిపాక్షికదోషాదుర్వారనివస్వాత్ - స్పష్టం
 తేదం సమాసేనఙ్గోపూర్వేఇతిసూత్రేభాష్యకైయటయోః-గ
 తిరనన్తర ఇత్యుత్తమ గతేః పూర్వపదస్య క్తాస్తేఉత్తరపదేశ
 ర్థ కార్యవిభానాత్తత్పదవధానేఽపి కేవలస్యక్తాన్తత్వేన గ)

త్యథామేవేతి || పరత్వాదితి || ఉత్క్రష్టత్వా దపవాదత్వా
 దితియావత్ - యద్వాక్యద్గ్రహణపరిభాషాయాః అవకాశః
 వ్యావలేఖీ వ్యావచర్చీఇతిణదస్త్రియామితి గతిపూర్వస్యాపి
 జన్మత్వాత్ - అత్రసతివృద్ధిస్వరౌ భవతః అత్రహిప్రత్యయ
 గ్రహణపరిభాషాస్త్రీప్రత్యయేచానువసర్జనేనేతినిషేధాన్తో
 పుతిష్ఠతే - సచాత్రక్యద్గ్రహణపరిభాషాయాః ఫలాభావః అధిక
 వ్యవచ్ఛేదాథాత్వాత్ - స్పష్టంచేదం సమాసేనఙ్గోపూర్వేతి
 సూత్రే భాష్యకైయటయోః || అతనివేతి || ఉక్తాథాకరణాదే
 వేత్యథాః || పరిభాషాభ్యామితి || సనుగతికారణోపపదానామి
 త్యస్యకిమత్రకృత్యమితిచేన్న - సంపూర్వాత్కూటేరభిధా
 భావఇనుణిత్యనేన ఇనుణీమాటిన్నిత్యస్తా త్ప్రప్త సమాసాథా
 విభక్తింబాధిత్యాస్వాధికత్యేనాన్తరజ్ఞత్వాత్ - అణినుణఇత్య
 నేనఅణప్రత్యయే ఉకారస్యవృద్ధ్యాపత్తిః ప్రాక్కుబుత్పత్తేః-
 సమాసే అన్తరజ్ఞత్వాత్ పూర్వం సమాసః - అణ్ప్రత్యయా
 హి ప్రాతిపదిక విశేషావేక్షత్వాద్భహిరజ్ఞః- అత్రసంకూటేని
 త్యస్తాత్పమాస ప్రాతిపదిక దణ్ ప్రత్యయే సతీష్టం నిధ్యుతిః
 అన్యథేతి ఉక్తార్థమనర్జీకృత్యగత్యాదిసమవధానేపి కేవలస్య
 గ్రహణే || కేవలస్యక్తాన్తత్వేనేతి || సనుగతిరనన్తర ఇత్యుత్త
 ఉత్త పరిభాషాయాగత్యాదిపూర్వకమైవ గ్రహణేనూత్తరస్య

చాణంబోధ్యమ్ ఇ యంచ కృద్విశేషగ్రహణే కృత్యాహగ్య
గ్రహణేచ - సతుకృదకృద్గ్రహణే ఇత్యనుచసర్జనాదినిమాత్రే
భాష్యే స్పష్టమ్॥

౨౭ - సస్వేవంపత్వేష్టకచితమిత్యాదౌ హనాదిర్మస్య
తతః॥

పదాన్తాధికారకేనన్యతదన్తన్యచ గ్రహణమ్
పదమద్దంబోధేష్యమ్ - విశేషణేన తదన్త విధిః - యేనవిధిరిత్య
స్యాంయం సచష్టాః - తేనవిష్టకచితంపత్వేష్టకచిత విత్త్యాదౌ
ఇష్టతేషీ కామాలానాం చితతూలెత్రహస్యోనుమాత్ సురమను
మాన్ సురమాతిమహానిత్యాదౌ సాన్త హతజలదీర్ఘస్పీధ్యతి - ఆ
తవివ తదుత్తరపదస్యేతి పాశోఽయక్త ఇతి భాష్యే స్పష్టమ్ -
అత్రపదశబ్దేన ఉత్తరపదాధికారః కేవలపదాధికారశ్చ - వా
చస్య పదాబ్జాంతిగోపహతేష్విత్తనతదన్త గ్రహణంత్యై
మరోభాదితి సర్వం యేనవిదిరిత్యతథాభ్యే స్పష్టమ్॥

౨౮ సస్వేవమస్యావత్త్యమిత్యాదౌ తదన్తప్రాతిపదిక
త్వానానాదిభ్యో నస్యాదతః॥

త్రిసంభవాదితిభావః - గతేః క్తాన్త సురత్వాసంభవాత్పాకర్థ్యా
నుక్త పరిభాషాయా ఆప్రవృత్తౌ అభ్యుద్భవమిత్యాదౌ లభేః
కేవలక్తాన్త సురత్వాభావాదేవ స్మరప్రవృత్తౌ జ్ఞాపితేఽ
న్యతన్తర గ్రహణ వై యక్త్యమితీచేన్న - యస్యగతేః ప్రకృతి
స్వరః కార్యః తస్యైవసామధ్యేనక్తాన్త ప్రవేశ కల్పనాత్
ననుకృద్గ్రహణే గతి పూర్వస్య గ్రహణం జ్ఞాప్యతామ్ - కార
కపూర్వస్య కథం జ్ఞాప్యతే - ఉచ్యతే - ఏకదేశానుమత్యా
హచీనపరితపరిభాషజ్ఞాపనాత్ - యద్భాషానానిమాత్రే
నుచసర్గ గ్రహణం జ్ఞాపకమ్ - ఇయం గతితదన్తరగతిమాత్రభా
ష్యే స్పష్టమ్॥

౨౯॥ అతఏవేతి॥ సురమాతిమహానిత్యాదౌ దీర్ఘస్వేష్టత్వా
త్ కేత్యధా॥

౩౦॥ అస్యావత్త్యమితి॥ తస్య త్వేతిపాత మస్యావత్త్యేదమ్ -

వ్యవహారవిధిని ||

సమిత్త సద్భావాద్విశిష్టా పదేనో ముఖ్యావ్యవహారో యస్యాన్తి
సవ్యవహారః . యస్తవ్యవహారః సౌత్విభావా దవిద్యమానవ్యవహారః
దేశః . అసహాయః . సతేనతుల్యంవర్తతే కార్యంప్రతీతి-ఎక
స్త్రిన్న సహాయేఽపి తత్కార్యంకర్తవ్యమిత్యధః . తేనాకా
రస్యావ్యవహారత్వాన్నతితః . - ఏకస్త్రిన్నిత్యుత్తే . సభాసన్న
యనే ఆకారస్య సాదిత్వం దరిద్రాధాతావికారస్య సాస్త
త్వమ్ ఆస్యథా సభాసన్నయనేనవిద్యుత్తే వృద్ధాచ్ఛ దరిద్రా
తేరివర్ణావలక్షణోద్భవాత్ . అతఏవ హరిష్విత్వాదా సాః
చదత్వంస-లా కేఽపిదమమపుత్రసత్త్వే ఏకస్త్రిన్న జ్యేష్ఠకనిష్ఠా
దవ్యవహారోఽయంమే జ్యేష్ఠఃకనిష్ఠఃమధ్యమఇతి-కింత్యేకపు
త్రసత్త్వేవ-అనేకచాకాన్తీయస్యావ్యవహారః . అతఏవ
హరిష్విత్వాదా ఏకాత్వనిబద్ధసద్విత్వనిధిః . అతఏవభవతీత్వా
దా చాఇత్యస్యాజ్ఞత్వమ్ - వ్యతిసేదత్వాదా సవిత్వస్య చద

తదాశ్రయణేతు కురుత ఇత్యాదిబోధ్యమ్ || తేనతుల్యమితి || ఆ
ధికకార్యకథనమేతత్ - వతిస్తు సప్తమ్యన్తార్ - ఉపమే
యే సప్తమిదర్శనార్ || హరిష్వితి || సనుహరిష్విత్వాదా ఈదస్త
త్వవ్యవహారభావః . స్వసముదాయస్యసత్త్వేనసహాయత్వా
త్కథమితిసః - ద్వివిచనత్వ సమానాధికరణమిదస్తత్వంసము
ఖ్యమన్యతేతిచేత్ - హరిష్విత్వత్రాపినుప్త్యసమానాధికరణం
నుబన్ధత్వమపి ముఖ్యం సాన్యతేతితుల్యమ్ - అథద్వివిచనవ
త్ సువివిశేష్యతయా సోపాత్త ఇతిచేత్ - తథాపిభవతీత్వా
దా చాఇత్యస్య కథమజ్ఞత్వమ్ - అజ్ఞసంజ్ఞాయాం సామాన్య
తః ప్రత్యయఇత్యుక్త త్వేన తిపోఽపిగ్రహణసంభవేన తమాదా
యనుఖ్యతదాదినంభవేన ససహాయత్వార్ - అథప్రత్యయ
పదే : శపోగ్రహణేఽసాహాయత్వమితిచే దత్రాపి శబ్దస్యరూ
పాశేష్టేణ మవవీవగ్రహణేసాహాయత్వమితిచేన్న - శబ్దస్య
రూపాశేష్టేణ సముదాయావయవసాధారణ్యేనతద్విశిష్టస్య సుబన్ధ
స్యసత్త్వేన ససహాయత్వార్ - ప్రత్యయత్వస్యేతు ప్రత్యేకం

త్వంజయన్త్యాదౌ కార్యకాలపక్షేతద్ధితా నత్వనిబన్ధనప్రతి
 పదికత్వంసిద్ధితి - అన్యథా యస్తాద్విహిత స్తదాదిత్వాదానా
 న్నస్యార్ - యత్తుయోర్థవాక్ తత్రాథాన్యత్వాగోపాదానా
 భ్యామేకజ్ఞ్యపదేనో యథేయాయేత్యాదౌ అథావతోధా
 తోరయంవర్ణయాపవతోజితక్తయట న్నన్వతస్యైకపదాఋ
 గిత్వత్ర భాష్యక్తరీత్యా ముఖ్యవ్యవహార సత్త్వార్ ఎకపదా
 ఋగిత్వత్రాథేనయన్తోవ్యపవేశవద్భావఇతిభాష్యఉక్తమ్ -
 ఋత్వాదేరర్థశబ్దోభయవృత్తి త్వేనతస్యోశ్యబ్దకాత్రయాపం
 శుదమేకోవయవఇత్యర్థఇతితదాశయః - తస్మాదేకస్త్రింస్తత్తద్ధ
 త్తారోపేణయుగపద్యథాజ్యేష్ఠ త్వాదివ్యవహారః - యథాచరి
 లాపుత్రకస్యశరీరమిత్యాదావేకస్త్రిన్సార్తోపితా నేకావస్థాభిః
 నమునాయయాసత్వాద్యారోపేతైతస్యశరీరమదమిత్యాదివ్య
 వహారస్తథాత్రఎకాచ్ఛాదివ్యవహారోపపత్తిరితి లోకన్యాయ
 సిద్ధయిమ్ - సచాసహాయవీవై తత్ప్రవృత్తౌ భవతీత్యత్ర భాష
 త్యస్య అజ్ఞత్వానాపత్తిః సనహాయత్వాదితినాచ్యమ్ - శపమా
 దాయాజ్ఞత్యేకార్యేయస్తాద్విహితస్తదాదిత్యేతస్యససహాయ
 త్వాభావాత్ - యథాలోకే విజాతీయకన్యాదిసత్త్వేపిఎకపుత్ర
 స్సతస్త్రిన్నేనాయమేవజ్యేష్ఠఇత్యాదివ్యవహారవత్ - నచైవంని
 జౌచత్వారఎకాచఇతిభాష్యానజ్ఞాః - ఇతారస్యాసహాయత్వా
 భావేనతత్రై) కాచ్ఛానుపపాదనాదితినాచ్యమ్ - ఎకస్త్రిన్నిచ్య

పర్యాప్తతయూతత్తద్వ్యక్తేరేవ గ్రాహ్యతయ శపోగ్రహణై
 సాహాయత్వమితివై షమ్యార్ || కార్యకాలపక్షేఇతి || యథో
 ద్దేశేతు స్థానివత్త్వేనైవ ప్రాతిపదికత్వసిద్ధిరితిభావః - ఇదము
 పలకుణమ్ - ఇశబ్దార్ యజ్ఞిణోశ్చేతి ఛక్ సిద్ధిశ్చేతి బోధ్యమ్
 శిలాపుత్రకస్యేతి || వర్తులాదృషత్ - అనేనచాచిదేశేచాభారా
 దే యథావావయవత్వతద్యాన్యోవివధర్తాలతిదిశ్యస్తేనాన్యే
 శైవప్రస్తునయ్యేత్వాదావల్లోపస్యాసిద్ధత్యాత్ ల్యపిః ఘోషా
 ర్వాదిత్యమ్ సస్యార్ ఇత్యథాకేనాసిద్ధపత్వాత్తత్త్వమ్ - ప్యేణ
 సవిరోధః - లోకేఅదృశ్యేన పూర్వోచ్ఛారిపత్వన్యాసతిదేశా

శ్రీరాయాచార్యతత్త్వవివేకము:- అథావతావ్యవదేశవద్భావ
 బ్రహ్మతాత్పర్యవేదనాపి అసమామత్యముచలత్వతే-అర బో
 థ తేనశబ్దేన వ్యవదేశసదృశోభావః కార్యంబధ్యత ఇతితదర్థః
 బ్రాహ్మణ్య సమాధే ఏవాథావత్త్వాత్ కురుత ఇత్యాదౌ రిశ
 బ్దా కారోచామన్త్యఇతి వ్యవహారే సప్తదిగ్భ్యస్తేతి వ్యవహారేచ
 అనన్యాయవేతి తత్రవ్యవదేశవద్భావేన తే సంజ్ఞాసిద్ధిరిత్యన్య
 త్రవిస్తరః ॥

౨౯ • సను గర్గాదిభ్యోవిహితో యజ్ఞో తదన్త విధినా పరమ
 గర్గాదిభ్యోఽపిస్యాదతతిహ ॥

గ్రహణవతా పాతీతిపదికేనతదన్త విధిర్మాన్తి ॥

ఇయంచ నమాన ప్రత్యయ విధౌ ప్రతిషేధ ఉగిద్వణగ్రహ
 బవర్జమితివాణిక స్థ ప్రత్యయాంశానువాదః - అతఏవాన్య
 ప్రత్యయవిధివిషయవివ - అతఏవయేనవిధిరితిమాత్రేభాష్యే
 ప్రత్యయవిధినిన్నేప్రేక్షిత్వాదౌగృహ్యమాణప్రాతిపదికా
 పిత దన్తవిధిప్రాతిపదికనం స్వసాపరమస్వసేత్వా ద్యుదాహర
 ణంచ సంకచ్ఛతే- అతఏవచతదన్త విధిస్మాత్రేభాష్యే సమా
 సేత్వాది నిషేధస్యకథన వదస్య సకథనమ్-సోపి నిషేధోవిశ
 ద్యత్రత్రమాప్రేణ గృహీత ప్రాతిపదిక మాత్రే ఏవ - ధ్వనితం
 జేదమనమాసే నిష్కాదిభ్య ఇతి స్మాత్రేభాష్యే- అత్రచజ్ఞా

త్ ॥ అన రాయాచార్యతత్త్వవివేకము:- పరేతుచాత్వవయవస్యైకాచః
 ప్రథమస్యద్వేన్త ఇతిహిద్విత్వవిధానసాత్తమ్-తత్రనిజౌనై తత్త్రి
 తయోపేతకించిదిత్యసహాయతైవ - యథాహరీఇత్యాదౌ ఈ
 దన్తత్వద్వయచనాభావేనసా - తథాచనిజితి సహాయస్యై
 కాచత్వైపి సహత్వవయవత్వమ్ ఇకారస్య హత్వవయవత్వై
 పి నైకాచత్వమ్ • నిశబ్దేఇజ్ శబ్దే తయేస్సోరపి సప్రథమ
 త్వమిత్యసహాయతా సుసేవేత్వామాః ॥

౩౦ ॥ అతఏవేతి ॥ ప్రత్యయాంశానువాదత్వాదేవేత్వార్థః
 తస్మాప్రేణేతి ॥ ఉగిద్వణాన్యరూపేతేత్యథాః ॥ తేనావృద్ధాభ్యో
 ఋష్యన్తేత్వాదౌ సత దన్త విధిః ॥

శుకం శశుర్యాశ్చేతి సూత్రమ్- అన్యథా శుర్యాదినిర్వృ
తతదన్త విధినివసిద్ధికి నేన .

౩౦- న న్వేవం సూత్రాన్తా ట్ట క్ వళాన్తాద్ధః ఏగో
శుర్యాదిత్యాదేః కేవలసూత్ర శబ్దాదిష్యపి ప్రవృత్తి రన్యవతే
శివద్భావాత్సాదత ఆహః .

వ్యవదేశివద్భావోఽప్రకాశిపదికేన॥

శుర్యాశ్చశుర్యాదినిరితి ఏకయోగ ఏవకర్త వ్యే పృథగ్యో
గ కరణమస్మాజ్ఞా ఏకమ్- న చేష్టా దిభ్యఃతి సూత్రేను ప్రవృత్తి
ర్థం తథాపాఠః , ఆతపివ అనిష్ఠి త్యాదిసిద్ధిరితి వాచ్యమ్- జ్ఞాప
క పరభాష్య పామాణ్యేన అనిష్ఠి త్యాదిప్రయోగా జ్ఞామనిష్ఠ త్యా
త్-ఏకయోగేపితావత ఉత్త రత్రానువృత్తౌ బాధకాథావాలి -ఆ
తపివనాంతాద సంఖ్యాదేరితి చరితార్థమ్- అన్యథా వచ్చామ
శ్చత్యాదావపిన్యవదేశివద్భావేన సంఖ్యాదిత్వాత్తద్వైయర్థ్యం
స్పష్టమ్- ఇయంచ ప్రాతిపదిక గ్రహణవివ-నితు ప్రాతిపదికా
ప్రాతిపదిక గ్రహణే- తేన ఉగితశ్చేత్యత్రానదోష ఇతి తత్త్రేవ
సూత్రేభాష్యేస్పష్టమ్- ఇయంగ్రహణవ తేరిత పరిభాషాప్రశ్న
య విధివిషయైవేతి అసమానే నిష్కాదిభ్య ఇతి సూత్రేభాష్య
త్రైయటయోః- తేనాహన్నిత్యాదౌ పరమాహన్నితి శబ్దతేజ
తాహాన్ శబ్దచ ప్రవృత్తిరిత్యన్యత్ర విస్తరః .

౩౦ ॥ చరితార్థమితి ॥ శుటః ప్రత్యయత్వమా శిష్యేదమ
॥ తేనాహన్నితి ॥ వస్తుతః సూత్రోపాత్తాన్తాదిశబ్దాదేవ-అన్య
థా రోజీత్యాదీనాం వసురచేత్యాదీనాంచ కేవలే ప్రవృత్త్యా
ఉత్తేః- ఏతదర్థంతదన్త విధాతశ్య చేతిపాతే గౌరవం నిష్కా
ప్త్యైకాభీకావాద్యభావేఽపి తద్ధితస్త్రీ ప్రత్యయయోః ప్రవృ
త్త్యా జకరోజీకాపాతే అవయవాదపిరిద్ధితావత్తి శ్చేరికే .

౩౧- ననునామైయితినుత్రేయాదాప్రత్యక్షేభిర్వర్తః
కథమృత ఆహ ॥

యస్మిన్విధిస్తవాదావల్లిహణః-

తదన్తవిధేరసవాదఇయమ్-వాచనిత్యేషాదేన విధిరిత్యత్ర తా
ష్యపరితా- అస్యాశ్చ స్వయావసతిసప్తమి నిమిత్తమత ఏవ
నెద్యః కృతీత్యాదౌవశాదేః కృత ఇత్యర్థ లాభః - ఇయంక
ఆర్థ భాతుకస్యేడితినుత్రేవలాదేరిత్యాదిగ్రహణ సామర్థ్యాద్వి
శేష్య విశేషణయ్యుయథయ్యుః సప్తమ్యస్తర్వ ఏవప్రవక్త తే-తే
వదస్మిథుట్ ఇత్యాదౌ సాదేః వదస్యేతి నార్థః - తేష సహ సేసి
చీత్యాదౌ యథాతాదేరిత్యాద్యర్థ లాభః తథా కష్టేస్తుశేఖర
నిరూపితమ్-

౩౨- అపవాదఇయమితి॥ తేనసామానాధికరణ్యేనవిశేషణవిశే
ష్యభావవీహ- తేనఇమగమిత్యత్ర వితదప్రవృత్త్యా ద్విషాణే
త్యత్రసచ్చత్వమ్॥ వాచనికీతి॥ యత్తునల్యపీతి జ్ఞాపకనిర్దేశ
లిపాతకేనూక్తమ్- తన్న- ప్రధానయచ్చత్రమిత్యత్రతు కిషత్వ
వారణాథాత్వార్ - సచబహిరజ్జర్యేనతుకోఽనిర్దత్తమ్- వా
కానస్తర్యేబహిష్ట్య పక్వపిరితినిషేధాత్॥ స్వయావసతితి॥
నతుతదధోఽపీత్యథాః॥ నిరూపితమితి॥ తత్రహ్యేవముక్తమ్-
కలాదేరిత్యనువృత్తవిశేషణమ్- వల్పదాధాన్యతకారేణవిశే
షణాత్ - తకారరూపవలాదేరిత్యథాకలి- పరేతు ఆదిగ్రహ
ణాభావేవలిపరే ఆధాభాతుకస్యేడి త్యథాపత్తిః - విజాతీ
యవిభక్తుచ్చారణేజై యధిఃరణ్యేనాన్వయ స్యాత్సర్గికత్వా
త్ - తేష సహత్యాదౌ రుపరిషణితి వచ్చిమ్యాస్తీతి సప్తమాష
స్యగత్యవిర్ణయేన రావణంతృణాయమస్యేత్రరామగత్యాదా
వివనామానాధికరణ్యేనాన్వయః-తీత్యన్యవలివిశేషణత్వంత్య
యముక్తమితి స్పష్టమేవ-దస్మీత్యాదౌతు నీత్యన్యపదస్యేత్యవేష
సామానాధికరణే నాన్వయేత్వదుక్తరీత్యాతవాదివిధిభావేపిత
దప్తేవిధ్యాపత్త్యానీష్టప్రసజ్జేనతద్వారణాయనలాప సూ
తేభాష్యక్త స్యాతనిగి-క స్యపదస్యేత్యన్యవై యధిఃరణ్యేనా

३७. मृत्युंश्चैव मृत्युंश्चैव मृत्युंश्चैव मृत्युंश्चैव

సర్వోద్యోగోపాధ్యక్షయైః వర్చసతః

ద్వంద్వశ్చ ప్రాణిత్యాది ప్రకరణా విషయః శుక్లద్వంద్వ
 త్యర్థః- చార్థద్వంద్వ ఇతి సూత్రేణ సమాహారే రేతర యోగ
 యోగ విశేషేణ ద్వంద్వ విభానాన్నయ నిద్రయం- తిష్యత
 సర్వస్వోరితి సూత్రం బహువచన సేతి గ్రహణమస్యాజ్ఞా
 పకమ్- తద్ధీదంతిష్యపునర్వసు ఇత్యత తద్వ్యవృత్త్యర్థం- స
 చైవ మవ్యత్రజాతిరప్రాణినామితి నిత్యైక వద్భావేన బహువచ
 నా భావాదిదం సూత్రం వ్యర్థమితి వాచ్యం- తద్వైకత్వైకత్వా
 స్యాపి అనేన జ్ఞాపనాత్ - సచైతే ప్రాణిన ఇతి వాచ్యమి - ఆ
 పోమయః ప్రాణఇతి శుతేః అద్భిర్విసాగ్గాయమాన ప్రాణావా
 మేవ ప్రాణిత్యాత్ - స్పష్టం చేదం తిష్యపునర్వస్వోరితి సూ
 త్రేభాష్యే - అతఏవ ద్వంద్వశ్చ ప్రాణిత్యాదౌ ప్రాణ్యజ్ఞాదీనా
 మేవ సమాహార ఇతి న వివరీకనియమః-

33.

సర్వవిధయశ్చన్దసివికల్ప్యతే.

వర్ణవ్యయోబహుళ మితి భాష్యయోగ విభాగేన పశ్చియక్త
 శ్చంద్రసితి నూత్రే) వేదియోగవిభాగేన చ ఏషా నాధితా - తేన సుతే
 వుచ్యతేః షోమియధ తీత్యాదిసిద్ధం యథ్యత ఇతి వా) ప్నోతి॥

వ్యయస్వీ కారతతపవతదాదివిధేయభావనాదోషాదిత్యాచార్యుః.

39.

తదీతి ॥ ద్వ్యవ్యక్తత్యై హిమేవ సమాహత

ఇతియ మేవ కవచ సన్య దౌలభ్యాత్త ద్వైయభ్యామితివాచః
 తదేన ద్వైయతి - అత ఏవ ద్వైయశ్చేతి॥ ద్వైవచన త్యావృత్త్య
 భాంతునత్ - తిష్య ఏక తా రావునర్వ సూ ద్వే ద్వే తా రే ఇ
 త్యాక రార్ ॥ తద్వైకల్పి కేతి॥ కేచిత్తుష్టి రోద కేచితి భాష్యప్ర
 యోగార్ జాతిప్రధాన్య ఏవేదమిత్యాముః - స స్వేక శేషేణ
 విమువచన సంభవార్ జాతిరప్రదానినా మిత్యస్యాను వాదక త
 యాతన్ని వతానా సామధ్యాదితి చేన్న - తిష్యవునర్వ సూచి
 ముకాయస్యా నేకత్వా భావార్ - యుగభేదేన తద్భేద కల్పన
 యాతధాతయో శేషునద్భుతరహాసమిత్యాక యార్

౩౪ సనుషీయ ఇత్యాదా నియతో కథకుః ఆహ॥

ప్రకృతివదను కరణం భవతి.

మీయ ఇతి యచ్చి దేహోస్యాః జ్ఞా సకః . తత్త్రేవ పాఠిపది
కస్య నిబన్ధన విధ క్తి కరణాద నిత్యాచేయ మితిషీయో దీర్ఘాది
తి మాత్రేభాష్యేస్తుప్తమ్.

౩౫ సనురామా విత్యాదౌ వృద్ధౌ కృతాయాం కార్య
కాల ఉక్షే కథం ఉదంబం ఉదయత ఆ శ్రయణైః సాదివ
త్వాభావాత్ - యస్తాద్విహితస్త దాది కదన్త త్వ భావాదత
ఆహ.

ఏకదేశ వికృత మనన్యవత్

అనన్యవదిత్యస్యాన్యవన్నేర్కథః - తత్రాన్యసాదృశ్యనిషేధే
అన్యత్వాభావస్సుతరామ్ - అతనివతాదృశాదధాబోధః - ఆ
న్యథాశక్త తావచ్ఛేదకానుపూర్వజ్ఞానాత్తోధాబోధో న
స్యోర్ వివంచరామ్ ఇతిమాన్త స్యయస్తాద్విహితన్తత్త్వమ్ బౌద్ధ
త్యస్య ఉరాదివ త్వేనసుప్త్యమితికదన్త త్వ మార్క సమాజగ్రస్తం -
భిన్న పుచ్ఛేకునిశ్వత్యవ్యవహారవత్ మాన్తేతత్త్వలోకస్యాంత

౩౫ - కార్యకాలం యతః ఆకదారియసంజ్ఞా సు య
భోదేశ ఉక్షేవేతి పూర్వగ్రన్థేనేదంబిరుణద్ధితీక్షేచిన్ - ఏక
మదాహరణమ్ - ద కారేతి - అత్రహిఉరదిత్య త్వేహలాదితేషేసి
ద్భిః - ఆనుమానికస్థాన్యాదేశభావమాశ్రిత్యతు ననిర్వాహః - ఆ
భ్యానస్య నిరధాకత్వాత్ - సచస్థానివత్పూత్రేతేఖరే ఆరే
భ్యాదావివ పునరభ్యాససంజ్ఞా - తథానత్యుత్తరమా తేఽన
వయవ త్వేవప్రేత్యత్రభాష్యేక్త స్యస్వేనాపితథానుదితస్యాసద్ద
త్యావత్తాద్విరుచ్ఛారణవిషయన్య పూర్వవైవగ్రహణాత్ -
అధికం శబ్దేనుశేఖకన్యాభ్యామాం బోధ్యమ్ - సన్యవన్యశ
బ్దాద్వతినాఽతి శోఽయమితి ప్రతీయతే , తతునయక్తమ్,
భేదవివాదిదేహగ్గీ కారానిత్యతఆహ॥ అనన్యవదితి॥ ఆదేశగ్ర
హణయాంశోఽయమితి దీక్షికోక్తంభిద్ధయతి॥ లోకేతి॥ ఆ

సిద్ధమ్ - అతఏవ ప్రాగ్దీప్యత ఇతి సూత్రేభాష్య దీప్యతి శబ్దేకద
శదీప్యచ్ఛబ్దానుకరణ మిదమిత్యక్త్వా కిమర్థం వికృతనిర్దేశః,
ఏతదేవజ్ఞాపయత్యాచార్యః , భవత్యేషాపరిభాషా ఏకదేశ
వికృతమనన్యవదిత్యుక్తమ్ . ఎతేనాయం న్యాయః శాస్త్రీయ
కార్యఎవ శాస్త్రీయవికారఎవేత్యపాస్తమ్ - వికృతావయవని
బద్ధనకార్యేతునాయంభిన్నపుచ్చేశునిపుచ్చవద్వ్యవహారాభా
వవత్ వికృతావయవవత్త్వవ్యవహారస్యదురుపపాదత్వార్ - ఎ
వమక్తపరిమాణ గ్రహణేపినాయ ముక్తయుక్తైః - ఎతద్దేనవిధి
రిత్యత్ర భాష్యతే యటయ్యుర్ధ్వనితమ్ - యత్రత్వర్థంతదధికం
వావికృతం తత్రజాతివ్యజ్ఞక యాయోవయవ దర్శనాభావేన
తత్త్వాప్రవీతౌ కార్యసిద్ధ్యర్థం వికృతానలూపావయవవత్త్వ

తఏవేతి॥ లోకన్యాయసిద్ధత్వా దేవేత్యధాః ॥ శబ్దేకదేశఇతి॥

అత్రహి అథాన్యైవావధిత్వ మేష్టవ్యమ్ - అథానామేవావధి
మత్త్వ న్యేష్టత్వేన సజాతీయానామేవావధ్యవధిమద్భావస్యప్ర
సిద్ధత్వాత్ - తేన ప్రాక్రీతాచ్చ ఇత్యస్యనాసమాస ఇత్యాదౌ
సమృద్ధః - అనుకరణత్వంచన శబ్దస్వరూపాథాకత్వమ్ । శబ్ద
న్యైవావధిత్వమిత్యాపత్తేః । కింతుతత్త్వేన ప్రత్యభిజ్ఞేయ చ
రమ్ । అతఏవ ప్రాగ్దీప్యత ఇత్యత్రభాష్యదీప్యతి శబ్దేదీప్యత్
శబ్దో స్థితస్తాదేవా పిష్పమిత్యుక్తమ్ । తథాచైకదేశవికృతస్యా
నన్యత్వాదీప్యత్ శబ్దోదీప్యత్యథా ఇత్యథాస్యా వధిత్వమి
త్యుక్త్యైత్యన్తస్యతాత్పర్యమ్ ॥ కిమథామితి ॥ దీప్యతేత్యు
క్త్వాకుః ఇయంవక్రగిరితిప్రశ్నార్థః॥ జ్ఞాపయతితి॥ బోధ
యతీత్యథోత్రవివక్షితః । సాధాపత్తిః॥ అక్తపరిమాణేతి॥
పరిచ్ఛిన్నపరిమాణేత్యర్థః॥ యథాజరాయా ఇత్యాదౌ॥ నన్యనే
నన్యాయేనైవసిద్ధేస్తానివత్పూత్రంవ్యర్థ మిత్యాశఙ్కాహ॥ య
త్రేతి॥ యథారామమిత్యాదౌమకారస్యానేననుష్టాభావాత్పు
షిచేతదీర్ఘాన ॥ వికృతేతి॥ యథా పిష్పవఃనః ఇత్యాదౌగుబ
ద్ధత్వేన పదత్వమ్ త్వంతిష్ఠత్వాదాటిజతిజఇతి నిఘాతః ఆగు

ప్రతీత్యర్థంచ స్థానివత్సూత్రమ్ - క్వచిత్తులత్యానుసారాన్వయ
యానాశ్రయణమ్ - తేనాభీయాదిత్యాది సిద్ధిః - స్పష్టం క్వచి
న్వాయాప్రవృత్తిః ప్రథమయాః పూర్వనవర్ణ ఇత్యత్రై య
తేన దర్శితేత్యన్వయత్ర విస్తరః ॥

3౬ - పూర్వపరనిత్యాన్తరజ్ఞాపవాదానాముత్తరోత్తరం
బలీయః ॥ పూర్వాత్పరం బలవత్ - విప్రతిషేధ శాస్త్రాగ్రే
పూర్వస్య పరంబాధక మితియావత్ .

3౭ - సన్వేషం భిన్నకీత్యత్ర పరత్వాత్తాద్ధినాబాధితోఽ
రిత్యాదౌసిజభ్యన్తేతిజానౌ భావశ్చసిద్ధతి । సన్వేషం ముఖువత
ఇత్యత్ర స్థానివత్సూత్రావేనాన్వేషత్వాత్ శ్వయవేతి సంప్రసార
తాపత్తిరితిచేన్న । అస ఇత్యన్యాను వృత్త్యా శూయమాణాన్వ
న్తవీవతత్ప్రవృత్తైః । అతఏవబహుశ్వేత్యత్రసంప్రసారణమ్ ।
సన్వేషంగుడోదక మిత్యాదౌ ఏకదేశ వికృతన్యాయేన దకశ
జ్ఞే ఉదకశబ్ద త్వంసన్యాత్ అత్తపరిమాణేవతదప్రవృత్తైః । కిం
చపాగ్రీ వ్యత ఇత్యత్రాప్యక్త పరిమాణసత్త్వేనతదప్రవృత్తౌ
ఉత్తభాష్యాసంగతిః । కించచకారేత్యాదౌ అథవికార స
త్త్వేనాభ్యాసత్వానాపత్తిః । అతఃసిద్ధాన్తనిష్కర్షమాహ ॥ క్వచి
దితి ॥ తథాచస్థానివత్సూత్రే ఆదేశగ్రహణాత్ క్వచిదేతదనా
శ్రయణ మిత్యేవసారమ్ । సత్త్వక్త పరిమాణ మిత్యాదిప్రాగుక్త
మితిభావః ॥

3౮ - భిన్నకీతి ॥ క్వచిత్సన్తకే భిన్నీత్యత్ర పరత్వాత్తాతజి
ధిభావోన స్యాత్ ఇతిపాఠోదృశ్యతే । సతునయుక్తః । తాత
జోవై కల్పికత్వేన తదభావేధిభావప్రవృత్తోక్తరూపసిద్ధేః ॥ ఆ
త్రవదన్తి ॥ ఏకల్పశాస్త్రాగ్రేణామభావ సర్వంతమపితాత్పర్యమ్ । త
థాచ యస్యహల ఇత్యత్రభాష్యమ్ । సంఘాతగ్రహణం చేత్
క్వస్య విభాషాయాం దోషభవతి, సమిధితాసమిధితా, య
దాలోపన్త దానర్వస్యలోపః, యదాఽలోపన్త దానర్వస్యా
లోపః ప్రాప్నోతీతితథాచభిన్నీతిపాఠోఽపినుయోజిః । శబ్దేన్ద్ర

కచనస్యాదతతా ॥

పునః ప్రసంగవిజ్ఞానాత్పిద్యమ్.

కేఖరోవిప్రతిషేధ సూత్రస్థోఽప్యేవ మేవయోజనీయ ఇతి | ఆ
 త్రోచ్యతే ॥ అభావపర్యంత తాత్పర్యేసిధి భావస్యాభావేనా వి
 రోధాత్ విప్రతిషేధా సంకతిః | కించప్రాప్త విభాషణామే
 వాభావ పర్యంత తాత్పర్యంనా ప్రాప్త విభాషణామ్ | తథాచ
 స్వరతీరి సూత్రేభాష్యం యదిస్వరతిరుదాత్తః పరివ్యతేవిప్ర
 తిషేధః స్వరతేవేత్కత్వాద్యతఃస్యే విప్రతిషేధనతి త
 స్మాపపద్యతే, కింకారణం, నవిధిరయంప్రతిషేధః, విధిప్ర
 తిషేధయోగ్భ్యాయుక్తో విప్రతిషేధః, యదాశు స్వరతిరనుదా
 త్తః తవావిధ్యోవ్యప్రతిషేధోపపత్తిరితి || క్యస్యవిభాషేత్యస్యా
 విప్రాప్తవిభాషాత్వాత్ - తత పర్యంతంతాత్పర్యమ్ | అతఏవము
 ముక్షత్వం వత్సేత్యత్ర నాభ్యాసలూపః | అన్యథాముచోక్తర్ష
 కస్యేత్యనెనాభావస్యాపివిధానాత్ తస్యచాత్రలూప ఇత్యత్రా
 త్రగ్రహణే తదాపత్తిః | మమతుహలంతాచ్చేతి కిత్యైవా ప్రా
 ప్తగుణ విధానేన ప్రాప్త విభాషాత్వాభావాత్ నాభావ పర్య
 న్తంతాత్పర్యమితి న దోషః | ఎవంచప్రకృతేతాతజ్ఞోఽప్రాప్త
 విభాషాత్వేన నాభావ పర్యంతం తాత్పర్యమితి | నస్వేవం ప్రా
 ప్తవిభాషాయా భావతాత్పర్యక త్వేతిభయభర్తు ఇత్యస్యాపితథా
 త్వాపత్త్యా రుత్వాభావేఽప్యత్రాను నాసికేత్యను నాసికా
 పత్తిః | కించద్వితీయ తృతీయేత్యస్యాపి తథాత్వేనై తదోధిత
 సమాసా భావేనా పవాదేన భాధితస్య షష్ఠీ సమా సస్యప
 త్తేనాపత్తిరితి చెన్న | అత్రానునాసిక ఇత్యత్రాచూర్వత్వస్య
 సావధికత్వేనై తత్ప్రకరణ విహితకార్యాపేక్ష న్యైవతస్యసంని
 ధానాత్ | గ్రహణావధ్యవధిమతో స్వాజాత్యనియ మేనాభా
 వస్య తదవధిత్వాసంభవాదేవ రుత్వాప్రవృత్తైః | సమావతి
 విహితలూపస్యతు వైజాత్యేవ్యత్రాప్రకరణే విధానసామర్థ్యా
 దవధిత్వం | షష్ఠీ సమాసస్త్యస్య తరస్మాం గ్రహణ సామర్థ్యా

౩౮ - సస్వవం తిస్రుణా మిత్యత్ర పరశ్వాత్రిత్రా దశేళు
సన్ప్రియాదేశస్సాదత ఆహ ||

సకృద్గతౌ విప్రతిషేధయద్బాధితంతద్బాధితమేవ ||
తత్రక్వచిచ్ఛరితార్థయోరకస్త్రిక యగపదుభయేః కార్య
యేర సంభవేన బాధకాభావా త్పర్యాయేణ తృజాదివర్తకా
న్ప్రిద్యయప్రసజ్జేనియమార్థం విప్రతిషేధనూత్రమితిసకృద్గ
తిన్యాయసిద్ధిః - యథా తుల్యబలయోరేకః ప్రేక్ష్యభవతి - స
తయోః పర్యాయేణ కార్యంకరోతి - యదాతమభాయుగప
త్ప్రేషయతో నానాదిక్షుచ-కార్య భవత క తదో భయేర్మక

త్పక్షే సులభః । యద్వాద్వితీయాదీని ప్రభూంతేన నిర్దిశ్య
కనాపి సమాసా విహిత ఇత్యప్రాప్తవిభాషైషా । కించ భిన్నీతి
పాఠతాతజాబాధితస్యభేః పునఃప్రసంగః ॥ బహునై భిన్నాది
త్యస్యదత్తతిలాజ్ఞలితా । భావాంతే సకృద్గతిన్యాయశ్చయ
జేభావాంతే పునః ప్రసంగాశ్చయజే చార్థజరణీయతేతిదిక్ ||

౩౯ - సకృద్యద్బాధితంతత్పర్వధాబాధితమేవత్యథాః || ప
ర్యాయేజేతి || అత్ర దృష్టాన్త ప్రబాధివదితి । హేతుస్తు బా
ధకాభావాదితి । యథేత్యారభ్యకార్యంకరో తీత్యంతో గ
న్ధః దృష్టాన్త హేతు ప్రతిపాదక ఇతినభిమితవ్యమ్ - తత్రల
క్ష్యనుసారాత్త్వచిచ్ఛాన్తీయ దృష్టాన్తాశ్రయణమ్ క్వచిత్తా
క క దృష్టాన్తాశ్చయణ మిత్యుత్తర గ్రన్థానురోధాత్ । కింతు
యథేత్యారభ్యతథేత్యన్త ఎకాదృష్టాన్తః || ఉత్తరత్రీద్వీర్య
ధాతథయోరభావాత్ । ఎవమేవభావ్యస్వరసాచ్ఛ । సతయేః
పర్యాయేజేత్యన్తా క్తిస్తు ఉత్తరత్రీయగ పదిత్యస్య నానాది
క్షుచేత్యస్యవ్యావర్త్యప్రదేశకనాయ । అత్రచ ప్రేక్ష్యస్థానీ
యతాసంస్కార్యస్యలక్ష్యన్యః తుల్యబల పురుషద్వయస్థానీ
యతా తుల్యబలయోలక్షణయో రితిబోధ్యం । యగపదుభ
యోస్సంభవాం శేచాయం దృష్టాన్తః । నానాదిక్షుచేత్యేత
త్తుయగపదుభయా సంభవే హేతు కథనాయ । సతువాత్సాం

శోతి-యాగశుద్ధ్యాసంభవాత్ - తథాశాస్త్రేయోఽత్యర్థయోః
 క్వచిల్లత్యేయాగపద్యనప్రవృత్త్యసంభవాదప్రశస్తౌప్రప్రా
 ప్తాయామిదం పరవిధ్యథామితి, తత్రకృతేయదిశ్చూర్ణాప్తాప్తి
 రస్తి తర్హిపదపిథవత్యేవేతి, పునఃప్రసజ్గవిజ్ఞానాత్పిర్దిరితి విప్ర
 తిషేధసూత్రేభాష్యేస్పష్టమ్ - యత్తుకైయటాదయోవ్యక్తౌప
 దార్థప్రతి లక్ష్యంలక్షణోపప్లవాదుభయోరపి శాస్త్రేయోఽస్తత్
 లక్ష్యవిషయయేరచారితార్థ్యన సర్వాయేనద్వయేరపి ప్రా
 ప్తా పరమేవేతి నియమాథమితి సకృద్గతన్యాయసిద్ధిః - అత్రచ
 త్తే ఏతన్నియమవశాదేతల్లక్ష్యవిషయక పూర్వశాస్త్రానుపప్ల
 వవీవ - జాతిపక్షేతూద్దేశ్యతావచ్ఛేదకాక్రందే క్వచిల్లత్యే
 చరితాథామోర్ద్వయో శాస్త్రేయోః సత్ప్రతిపక్షన్యాయేన
 యాగపదుభయాసంభవరూపవిరోధస్థలే ఉభయో రవ్యప్రా
 ప్తా పరవిధ్యర్థమిదమితి పునః ప్రసజ్గవిజ్ఞానసిద్ధిరితి తన్న - వ్యక్తి
 పక్షే సర్వంలక్ష్యంశాస్త్రేయ్యాప్నోతినజాతిపక్షఇత్యత్రమా
 నాభాత్ - సప్రబాప్తానంహన్యాదిత్యాదౌ జాత్యాశ్రయ సకల
 వ్యక్తివిషయత్వాథామేవ జాతిపక్షాశ్రయణస్య భాష్యేదర్శ
 నాత్ - అతఏవ సరూపసూత్రే భాష్యేజాతౌ పదార్థానవ
 యవేనసాకల్యేనవిధేః ప్రవృత్తౌ గౌరనుబన్ధ్యఇత్యాదౌ సకల
 గవా మనుబన్ధనా సంభవాత్కమణో వైగుణ్యముక్తమ్ - ద్ర
 వ్యవాదేచా సర్వద్రవ్యగతే గౌరనుబన్ధ్యఇత్యాదౌ వెకశ్చ
 స్తోక్తో పరో శాస్త్రోక్త ఇత్యుక్తమ్ - కించ భాష్యోక్తతృజాది
 దృష్టాస్తస్య వ్యక్తిపక్షేవ సర్వవిషయత్వం నజాతిపక్ష ఇ
 త్యత్ర మానమస్తి - అపిచవ్యక్తి పక్షేష్యన్య వ్యక్తిరూప విష
 యలాభేన చరితాథామోరియం వ్యక్తిః విరోధా త్వవిష
 యకత్వం న కల్పయతీతి వక్తుం శక్యమ్ - జాతిపక్షే
 ఒపితజ్ఞాత్యాశ్రయ త ద్వ్యక్తి విషయకత్వ మేవ -

తికానుగమాయ || అనవయవేనైత్యస్య వివరణం సాకల్యేనేతి ||
 అనుబన్ధ్య ఇతిసానుస్వారః పాఠః | అన్యథా వృద్ధ్యాపత్రైః |
 ప్రతిబద్ధ్యతినైయాయకానాం పాఠఃప్రామాదికవీవ || భాష్య

నై తద్వ్యక్తి విషయకత్వ మిత్యత్ర వినిగమనాభావః-తత్రలక్ష్య
న్య సారాత్కచిచ్ఛాస్త్రీ యద్యష్టాస్తా శ్రయణం క్వచిత్
తిక ద్వాన్మాన్మాశ్రయణమితి భాష్యసంమతమార్గపవయ క్త ఇతి

సంమతమార్గపవేతి || పరతుదృష్టాన్తస్యసంభావకత్వేఽపినా
భావిశ్చాయకత్వం అధానిశ్చయస్తుపేతుత ఏవ తథాచవి
ప్రతిషేధ సూత్రేభాష్యస్యపాతు విశేషం పురస్కృత్యన
దృష్టాంతమాత్రేణో క్తన్యాయద్యయసాధనాయప్రవృత్తిః, కి
న్తుతత్పురస్తారేణైవతత్రాప్రతిపత్తౌపాతుస్తుల్యబలత్వాదితి-అత్ర
శాస్త్రీయదృష్టాన్మాభావాత్ యదాతముభావితితాకిక ఏవదృ
ష్టాన్మోభాష్య కృతోపసన్యస్తః- పర్యాయేణప్రాప్తౌపాతు
స్తుఅవయవప్రసజ్ఞాత్, ప్రతిపదవిధేశ్చేతి-దృష్టాన్తేపాతూ
పపాదనముఖేనదాన్వాంతి కేతత్సంగమన ఏవతాత్పర్యాత్-
అత్రచదృష్టాన్తస్త్వజాదిః-తత్రచప్రతిపదవిధి రూపాపా
తుర్యక్తిపదాధాపక్ష ఏవోపపద్యతే-తథాహివ్యక్తిపక్షే
పాజీని పరితంశాన్త్రం ససాత్కల్లక్ష్య సంస్కారకమ్- అనేక
విషయకత్వానాపత్తైః- కింతుయాణోమయ ఇతి వద్వినిగమనా
విరహాత్ తత్తల్లక్ష్య విషయకానేక వాక్యకల్పకమ్ - కల్పితై
శ్చతైర్లక్ష్య సంస్కార ఇతి క్రమః - ఏవంచాత్రశాస్త్రాణామ
సవకాశత్వలక్షణం ప్రతిపద విధిత్వం స్పష్టమేవ- అతఏవ వి
ప్రతిషేధ సూత్రేభాష్యేఽప్రతి పత్తిర్వోభయో స్తుల్యబల
త్వాత్ తత్రప్రతిపత్తర్థణం వచనమిత్యక్త్యాతవ్యదాదీనాం
శ్వప్రసిద్ధిసహి కించిత్తవ్యదాదిషుని యమకారి శాస్త్రీయా
రభ్యతే-యేనతవ్యదాదయస్సృః-యశ్చభవతాపాతుర్యవ
దిష్టః- అప్రతిపత్తిర్వోభయో స్తుల్యబలత్వాదితి- సతుల్యస్త
వ్యదాదిషు- నైషదోషః- అసవకాశస్తవ్యదాదయః- ఉచ్యం
తే చతవ్యదాదయః- ఉచ్యస్తేచతేవచనాద్భవిష్యన్తి- యశ్చ
భవతాపాతువ్యవదిష్ట స్త్వజాదిభిస్తుల్యం పర్యాయఃప్రా
ప్నోతీతి సతుల్యస్తవ్యదాదిష్యిత్వక్తమ్ - తత్రత్వజాదిభిరితప్ర
తీకము పాదాయకై యతేనోక్తమ్ - అదిశబ్దస్య ప్రకారా

బోధ్యమ్ - ద్వయోః కార్యయో ర్యాగపద్యేన అసంభవవీచ వి
 ప్రతిషేధశాస్త్రోపయోగీ - ఇదమికోగుణేతి నూత్రైకై యపేన్న
 ప్రమ్ - యథాశిష్టాదిత్యాదౌ తాతకోశభావయో ర్యుగపత్వ
 వృత్తౌ స్వస్వనిమిత్తానన్తర్యాసంభవః - యద్యపితాతజాదేశ
 స్వస్థానివత్వే నాప్యైవతిత్ - తథాప్యాదేశప్రవృత్తుత్తరమే
 వసనతుతత్ప్రవృత్తి కాలే - ఏవంనుమత్యజ్యత్వయ్యేఃప్రియాక్రో
 మ్భూనిత్యాదౌ యుగపదసంభవః - యదాగమాఇత్యస్యనుమ్
 ప్రవృత్తుత్తరం ప్రవృత్తైః - ఏవంభిన్నీత్యత్ర తాతకోశభావయో
 ర్యుగపదకస్థానిసంబంధస్వాజ్ఞయాపనిమిత్తానన్తర్యస్యచాసం
 భవోబోధ్యః - నుమ్నుటారపి నుటిఅజాదివిభక్త్యానన్తర్యబాధః
 నుమిప్రాప్యాన్తాజ్ఞబాధఇత్యసంభవాద్విప్రతిషేధఃకృచిదిష్ట
 నురోధన పూర్వశాస్త్రే స్వరితత్వప్రతిజ్ఞాబలాత్, స్వరితేనా
 భికార్యమిత్యథా త్పూర్వమేవ భవతి తేనసర్వే పూర్వవిప్ర
 తిషేధాః సజ్జహీతా ఇతి స్వరితేనెతిసూత్రే భాష్యేవిప్రతి
 షేధసూత్రస్థ చరశబ్దస్యఇష్టవాచిత్యాత్తత్పంగ్రహఇతివిప్రతి
 షేధసూత్రభాష్యే ॥

౩౮ - సన్యేవమేథతేఇత్యాదౌ పరత్వాద్వికరణేన నుదా

థాత్వాత్ జాదిభిస్తవ్యవాదయోసభిన్నాఇత్యథాఇతి - జాతి
 పక్షేచ శాస్త్రీస్య సర్వవిషయకత్వాత్తేనైవలక్ష్య సంస్కా
 రాత్తస్యచాస్యత్ర చారితార్థ్యాన్న ప్రతిపద విధిత్వమిత్యా
 ముః॥ అసంభవఎవేతి॥ సత్వేకకార్యత్వమిత్వథాః - త ఫల
 మాహ॥ యథేతి॥ శాఖావోనాశిషిచరితార్థాః - సంజ్ఞానాం
 త్వేక విషయాణామేవబాధ్యబాధకనావః - ఆకదారాదిత్యనే
 సతాదృశీనామేవ పరస్పరసమావేశబోధనాత్॥ ప్రాప్యాన్తా
 జ్ఞేతి॥ యదాగమన్యాయన్యనుమ్ ప్రవృత్తుత్తరం ప్రవృత్తా
 వపి అజ్ఞ సంజ్ఞా విధాతదాది గ్రాహణాన్నాం తస్యైవాజ్ఞత్వ
 మితిభావః ॥

౩౯ - పరత్వాదితి ॥ సనుసార్వభౌతకేశబ్ధిభాసాత్ కృ

తత్తజ్జిత్యాది నియమానుసరణః - తేనవ్యవధానాదతతాః.
వికరణభ్యోనియమాబలీయాః.

అత్రవృద్ధ్యస్యసమారంభేనాత్రేనస్యవిభామతిజ్యేధానంజ్ఞాప
కసే-అన్యథాన్యవిధాననియమానామప్రవృత్తేసామాన్యకాన్తై
గదీభయసిద్ధ్యావికల్పవిధానంవ్యర్థంస్యాత్ - అత్రార్థజ్ఞాపితే
తుస్యేతితత్రవిషయసప్తమీబోధ్యేతిఅనుదాత్తజితఇత్యుత్తరభా
ష్యతేయటయేస్సప్తమ్ - వికరణవ్యవధానేపి నియమాప్రవృ
త్తేరిదంజ్ఞాపకమితి శబ్దాభ్యుత్పత్త్యుత్తరభాష్యేధ్యనితమ్ - వ
స్తుతోస్తజ్జ్ఞాపకాత్ అనుదాత్తజితఇత్యాది ప్రకరణంతిబాది
విధ్యేకవాక్యతయా విధాయకం - తత్ప్రధాతోరితి విహితపఞ్చ
మితిబోధ్యమ్ - తత్సామాన్యవికరణ మనుదాత్త జిత ఇత్యాది
విహిత విశేషణ మేవైవంచలా వస్థాయాంస్యేపి తదవ్యవధా
నేతజ్జిద్ధిః - శబ్దాభ్యుత్పత్త్యుత్తరభాష్యేధ్యనియమః - య
ద్వాల మాత్రాపేక్షత్వా దన్తరజ్ఞా ఆదేశాః - లకార వి
శేషా పేక్షత్వాత్ స్యాదయో బహిరజ్ఞా ఇతిదిగ్యో గలక్షణ
పఞ్చమ్యామపిస దోషః - అత్రపక్షేవృద్ధ్యస్యేతి నూ
త్రంతస్య పరత్వా సంభవాత్స్య విషయే ఇతి వ్యాఖ్యేయం -
అత్త నేనద శబ్దాదౌ భావిసంజ్ఞాఽశ్రయణీయేతి తత్త్వమ్ -

తవనియమేవి కరణ ఇతితయోర్వి ప్రతిపేధాను సరణ్తిరితి
చేన్న - అవిశేషాత్సామాన్యకాన్తై గలస్యాష్టాదశ సులిబాది
మృకృతేషు పశ్చాత్ నియమేనలు గాదినేవజాతనివృత్తిరిత్యా
శయాత్ || తిజ్యేధానమితి|| తజ్యేధానమిత్యపపాఠః - పరస్మై
పదవిధానాన్ - ||స్యేఽపీతి|| పరత్వాదిభావః|| శబ్దాభ్యుత్పత్తి
తి|| శబ్దాదీనాం సార్వధాతుక నిమిత్తత్వాదితి భావః|| యద్యే
తి|| ఇదంచన్త్యుత్ - ఏకవాక్యతయా విధిరితి పక్షేలాదేశానా
మపి ప్రకృతి విశేషాపేక్ష త్వేన సామ్యార్ - || అత్రపక్షేఽతి ||
దిగ్యోగలక్షణ పఞ్చమ్యామిత్యర్థః|| భావిసంజ్ఞే తి|| తజానా
విశ్యుత్రచానశానివాప్యత్తయేలఇత్యస్యానువృత్త్యాఏకవాక్య
తయ్యా విధిరితి పక్షేలస్థానేష్యాద్యనివృత్తేరితి భావః - ఏకవా

భిన్నవాక్యతయా సామాన్యశాస్త్రవిహితానాం నియమేలుగా
దినేవ నియమేన జాతనివృత్తిరజ్జకార్యాభుక్తవస్త్రం ప్రతిమా
భుక్త ఇతి బ్రూయాత్ తిక్తనైవ కృతంస్యాదితి న్యాయస్తనా
త్రశాస్త్రీకశ్రయితుంశక్యతే - నియమాశాస్త్రాణాం చ యద్యో
షతైః - ధ్వనితంచేదం స్థానైస్తరతమ ఇతిసూత్రే భాష్యే - శా
స్త్రానర్థక్యంతువృద్ధిసంజ్ఞాసూత్రేభాష్యే తిరస్క్రృతమ్ - సా
మాన్యశాస్త్రేణోత్పత్తిస్తు సర్వాప సూత్రస్థితైర్యట రీత్యాప్ర
భానానురోధసగుణభేద కల్పనా తావత్ప్రకృతికల్పనయా
కార్యా - ప్రత్యయ నివృత్తౌచ తత్కల్పిత ప్రకృతేరపి నివృ
త్తిఃకల్పేతిగౌరవ మిత్యన్యత్ర విస్తరః ॥

౪౦ - పరాన్నిత్యంబలవత్ - కృతాకృత ప్రసజ్జిత్యాల్ -
తత్కల్పితాభావకస్యాభావ కల్పనాపెక్షయా కల్పితాభావక
స్యైవ తత్కల్పన ముచితమితి నిత్యస్వబలవత్త్వే బీజంతరాహ ॥

కృతయావిధిరితి సిద్ధాంత పక్షంపరిష్కృత్య వికరణేభ్యఇతి ప్ర
కృత పరిభాషాశ్రయణపక్షం గౌరవేణనిరాకరోతి ॥ భిన్నే
తి॥ వైయథ్యాపాదనై ఇష్టా పత్తింపరిహరతి॥ శాస్త్రానర్థక
క్యమితి॥ ఇతిగౌరవమితి॥ ఏతస్యవిహితానాం నియమ ఇత్య
దేనాన్వయః .

యద్యపి పూర్వస్తా త్వరంబలవదిత్యుత్తరం పరాన్నిత్యం
బలవదిత్యేవంపరితుంయుక్తమ్ - తథాపిపరంబలవదిత్యేదవ
వాదత్వాదేత న్నధ్యపరితమ్ -

౪౦ - బీజమితి ॥ ననున్యాయాదపిప్రత్యక్షశాస్త్రస్వబల
వత్త్వేన కథం పరాన్నిత్యాదేర్బలవత్త్వమితిచేన్న - తుల్యబల
యోర్విరోధస్యైవప్రతిషేధ శబ్దార్థత్వాల్ - నిత్యానిత్యయో
రతుల్యబలత్వాల్ - యత్తుతత్రనిత్యస్యావశ్యకతయాఽస్తరజ్జ
స్వజ్ఞాపనాదినాఽపవాదస్య వచనసాదుర్ధ్వో బాధకత్వే
స్థితే తస్మిన్నస్య విషయఇత్యాహ, తుల్యబలతీతిశబ్దేస్తుశేష

[౫౦]

కృతాకృతప్రసజ్జినిత్యమ్ || తద్విపరీతమనిత్యమ్ ||
అతఏవమిదతీత్యాదౌ చరాదపి గుణాన్నిత్యత్వాన్న ప్రత్య
యాదిర్భవతి |

౪౧ - యద్యక్తి సంబద్ధితయా పూర్వం ప్రవృత్తిస్త
ద్యక్తి సంబద్ధితయైవ వునః ప్రవృత్తే కృతాకృతప్రసజ్జిత్వ
మిత్యాశయోనాహ ||

శబ్దాంతరస్య ప్రాక్షువ నిర్విధిరనిత్యోభవతి ||
ఇదంశద్యోత ఇతి సూత్రేణామ్యేన్నప్యమ్ - తత్రహిన్యవిశతేత్య
త్రవికరణేత్యతే తదంతస్యాత్ అభ్యతే ధాతు మాత్రస్యేత్యదని
త్యిభ్యత్యుక్తమ్ ||

౪౨ - ఏతత్తుల్యన్యాయోనాహ ||
శబ్దాంతరాత్ప్రాక్షువతః శబ్దాంతరప్రాక్షువతశ్చానిత్యత్వం.

౪౩ - ఏతన్మూలకమేవాహ ||
అక్షణాంతరేణప్రాక్షువనిర్విధిరనిత్యః ||
అతిదేశవిషయై ఇయమ నిర్ణవత్పూత్రై కైయతేనూక్తా ||

౪౪ - యదాతు శాస్త్రవ్యతిరేకేణ తద్విధేయకార్యయో
రేవ నిత్యత్వాది విచారో యదాపివ్యక్తే విశేషాశ్రయణా భా
వస్తదాహ ||
క్వచిత్కృతాకృత ప్రసజ్జిత్వమాత్రేణాపినిత్యతా ||

లోక్తమ్ - తత్త్వయుక్త మేవ ||

౪౫ - శబ్దాంతరాదిత్యాదీనాం ఫలానిమృగ్యాణి ||

౪౬ || ఏతన్మూలకమితి || కృతాకృతప్రసంగీత్యత్రవిశేషనిజే
శమూలకమిత్యభా ||

కృతేద్వితీయేనిత్యత్వాభిమతస్య ప్రసజ్జమాత్రం నిత్యవ్యవహారప్రమాణజకమ్ - సతుబాధకాబాధిత ఫలోపహిత ప్రసజ్జన్త థేతి భావః ॥

౪౫ - తదాహ ॥

యస్యలక్షణాన్తరేణనిమిత్తంవిహస్యతే సతదనిత్యమ్॥

౪౬ - క్వచిత్తుబాధకాబాధితఫలోపహితప్రసజ్జవివగృహ్యతేతదాహ ॥

యస్యలక్షణాన్తరేణ నిమిత్తంవిహస్యతేతదవ్యనిత్యమ్ ॥
 లక్షణాన్తరేణ శాస్త్రాన్తరేణ నిత్యంసప్తమైకైయతేనహితదుప
 ప్తకృతం లోకవ్యవహారద్వయముదాహృతం - వాలిసుగ్రీవ
 యోర్యుధ్యమానయేః భగవతానాలినీతేపి సుగ్రీవస్యవాలి
 నః ప్రాబల్యంనవ్యవహారన్తి భగవత్సహాయేః పాణ్డవైః జయేల
 భేపి పాణ్డవానాం ప్రాబల్యం వ్యవహారన్తిచేతి లక్ష్యానురోధా
 ద్వ్యవస్థితమ్॥ యుటఃప్రథమస్యేతిసూత్రేభాష్యేన్వరభిన్నస్య
 చప్రాశ్న వన్విధిరనిత్య ఇతివత్యతే - యత్రత్వేకస్యైవకా
 ర్యస్య పరత్వం నిత్యత్వంచ తత్రేచ్ఛయా న్యతర మథయం
 వాతస్య బలవత్వే నియామక ముల్లేఖ్యమ్ - అతఏవ త్రయా
 దేశేస్రంతస్య ప్రతిషేధ ఇతిస్థానివ త్పూత్రప్రథాప్య చార్తికా
 దిసంగచ్ఛతే - అన్యతర మథయం వాతస్య బలవత్వే నియా
 మక ముల్లేఖ్యమ్ - అతఏవ తత్రపరత్వా నిత్యత్వా చేతి
 భాష్యే ఉచ్యతే - వస్తుతస్తు తత్రపరత్వాదిత్యుక్తిరేక దేశినః
 స్పష్టంచేదం విప్రతిషేధసూత్రే తైయతే-కౌచజీతి హ్రస్వా

౪౭ ॥ నిమిత్తమితి ॥ ప్రసజ్జఇత్యర్థః ॥

౪౮ ॥ కౌచజీతి ॥ అతఏవేతిశేషః - తస్యచేచ్ఛయాఅన్య
 రరస్యోధయస్యవా నియామక త్వేనూల్లేఖ్యత్వాదేవేత్యర్థః ॥

పక్షయా నిత్యత్వాదస్తరజ్జత్యప్రయక్తద్విత్వస్య ప్రభవతః
ప్రవృత్తౌ నిత్యత్వాదిత్యేవ భాష్యేఉక్తమ్ - ఎవం నిత్యాస్తరజ్జ
యోర్బలవత్త్వమపి యాగపద్యానంభవేపిచబోధ్యమ్ ॥

౪౭ - నిత్యాదప్యస్తరజ్జం బలీయోస్తరజ్జే బహిరజ్జస్యా
సిద్ధత్వాదతతహ ॥

అసిద్ధంబహిరజ్జమస్తరజ్జే ॥

అస్తర్మథ్యే బహిరజ్జశాస్త్రీయ నిమిత్త సముదాయమధ్యున్య
ర్భూతాన్యజ్ఞాని నిమిత్తానియస్య తదస్తరజ్జమ్ - ఎవంతదీ
యనిమిత్త సముదాయాద్బహిర్భూతాజ్జకంబహిరజ్జమ్ - ఎతచ్ఛ
ఖరవసావయోరితిసూత్రే అసిద్ధవత్సూత్రేచ భాష్యేకయటయే
స్సప్తమ్ - అత్రాజ్జశబ్దేన శబ్దరూపం నిమిత్తంగృహ్యతే శబ్ద
శాస్త్రే తస్యప్రధానత్వార్థ - తేనాథానిమిత్తకస్య నబహిరజ్జ
త్వమ్ అతఎవ సతీస్రితి నిషేధశ్చ రితాథాః - అన్యథాస్త్రీత్వ
నిమిత్తక త్రిశపక్షయా అస్తరజ్జత్వాత్త్రియాదేశే తదశ్జ
తిస్సప్తమ్ - అతఎవ త్రియాదేశే తిస్రిన్తస్యప్రతిషేధఇతి
స్థానివత్సూత్రస్థభాష్యవార్తికాది సంగచ్ఛతే - ఎతేన గౌఢరః
పచేదిత్యాదౌ ఏయాదీనాం అజ్గ సంజ్ఞాపేక్షత్వే బహిరజ్జత
యాసిద్ధత్వా ద్వలిలాపోనస్యాదితి పరాంతమ్ - ఏయాదేరపర
నిమిత్తకత్వేనాస్తరజ్జత్వాచ్చ ॥

౪౮ ॥ తదశ్జతిరితి ॥ నన్వస్తరజ్జత్వాత్త్రియాదేశేపి చు
నస్తిస్రాదేశేన తత్పజ్జతిరితిచెన్న - త్రయాదేశ వదస్తరజ్జత్వా
హ్నమితిదీర్ఘే ఉచ్చత్తిస్రాదేశే తస్యాసిద్ధత్వాన్నదీర్ఘః - స్థా
నిబుద్ధ్యాతు నభవతి లక్ష్యేలక్షణస్యేతి న్యాయేనచునదీర్ఘప్ర
వృత్తేః ॥ ఎతేనేతి ॥ అజ్గశబ్దేనశబ్దరూపనిమిత్తస్యైవగ్రహణేత్య
థాః ॥ అపరనిమిత్తకత్వేనైతి ॥ ఇదం పరనిమిత్తత్వేన స్మాదీ
నాంబహిరజ్జత్వమితి వక్ష్యమాణం చాయుక్తమ్ - ప్రమాణాభా
వార్థ - భాష్యవిరోధాచ్చ - తథాహి - నామితిసూత్రే ఆమి

ననుయోగవిధిస్తదన్తస్యతిమాత్రేభాష్యజ్ఞోయణచిత్యా
 తావపితదన్తవిధౌ,స్యోనఇత్యతాన్తరజ్ఞత్వాద్యణగుణబాధ
 కత్వమిష్యతే తన్నసిద్ధేత్ - ఊనశబ్దమాత్రిత్య యణాదేహ
 న శబ్దమాత్రిత్య గుణఇత్యన్తరజ్ఞత్వాత్ గుణఏవ స్యాదిత్యు
 క్తమ్ - అత్ర కైయటః - నీవెర్బాహుళకాదౌణాదికనప్రీ
 యెగుణవలోపాంతాంప్రసజ్ఞేడిత్ అపవాదత్వాద్వలోపంబా
 ధతేగుణంత్యన్తరజ్ఞత్వాద్యాభతే- గుణోహ్యజ్ఞ సంబన్ధినీమిగ్ద
 త్తణాం లక్ష్మీముపభా మార్థధాతుకంచాశ్రయతి - డోత్తు
 వకారాన్తమజ్ఞమనునాసికాదించ ప్రత్యయ మిత్యల్పపెక్ష
 త్వాదన్తరజ్ఞన్తత్రీకృతే యణగుణాప్రాప్నుతఇతి - ఎవంచ
 సంజ్ఞాపెక్షస్యాపి బహిరజ్ఞత్వం స్పష్టమెవేతిచెన్న- తదన్త
 విభావపి బహుపదార్థాపెక్షత్వరూప బహిరజ్ఞత్వస్యగుణేన
 త్వేన తత్రోపకథనపరభాష్యసజ్ఞతేః - బహిరజ్ఞాన్తరజ్ఞశ
 బ్దాభ్యాంబహ్వపెక్షత్వాల్పపెక్షత్వయ్యేఃశబ్దమర్యాదయాఽ
 లాభాచ్చ - తథాసత్యసిద్ధం బహ్వపెక్షమల్పపెక్ష ఇత్యేవ వ
 దేత్ - అతఏవ విప్రతిషేధ సూత్రేభాష్యే గుణాద్యణాదే
 హోన్తరజ్ఞత్వాదిత్యస్య స్యోనఇత్యుదాహరణం నతుగుణాదూ
 రన్తరజ్ఞత్వాదిత్యుక్తమ్ - త్వద్రీత్యా తదపివక్తు ముచితం ప్రా
 థమ్యుత్తదేవ వావక్తుముచితమ్-మమత్వన్తరజ్ఞ పరిభాషయాత
 ద్వారణాసంభవా త్తన్నోక్తమ్ - కించసిద్ధాన్తైనిత్యత్వాద్గుణా
 త్పూర్వమూత్ గుణమాత్రియణాబాధితత్వా దనిత్యః-ఊనశబ్ద
 తిన్యాసేన నిత్యత్వాద్విర్లుత్వమాపాదితమ్ - త్వద్రీత్యా బహి
 రజ్ఞత్వాత్తదసంగతిః - తథా ఋతోధారద్వాజన్యేతిసూత్రే
 ఽచఇత్యుక్తోపదేశ గమాణానపకర్ష జహర్థేత్వత పరత్వాద్గు
 ణేఽచజన్తత్వా త్ప్రేణపేథోనప్రాప్నోతీత్యుక్తమ్ - త్వద్రీ
 త్యాగుణస్య బహిరజ్ఞత్వా త్తదసంగతిరినిదిక్ - పచేదితిసారః-
 పచేరన్నితి వారేతు అజ్ఞస్యసంజ్ఞేతి షష్ఠీతత్పరుషేణ ధాతు
 సంజ్ఞాప్రహ్యం

యణా బాధితత్వాదితి || ననుతదన్త విధిపక్షే యణా
 బహిరజ్ఞస్య గుణేనైవ బాధనాత్ - కథమేతదితి చెన్న - తద

మాశ్రిత్యేత్యాదిభాష్యేణచ పరిభాషాయామజ్ఞశబ్దేన సప్తమ్యా
ద్యస్తతయా ఉపాత్తం శబ్దరూపం నిమిత్తమేవ గృహ్యత ఇతి
స్పష్టమేవోక్తమ్ - యత్తు కైయటేన తవస్తవిధిపక్షే పర
త్వాద్గుణః ప్రాప్నోతి త్యుక్తమ్ - తత్కూనశబ్దమాశ్రిత్యేత్యాది
భాష్యాసజ్ఞత్యాచిన్త్యమ్ .

వలిలోపైస్తరజ్ఞ పరిభాషా నప్రవర్తత ఇతి నయత్తం
తత్కూనభాష్యనివ వ్రశ్చాదిషు లోపాతిప్రసజ్ఞమాశజ్ఞ్య ఉ
పదేశసామర్థ్యాన్నః సచవృశ్చతీత్యాదౌ చరితార్థం, బహిరజ్ఞ
తయా సంప్రసారణస్యా సిద్ధత్యేన పూర్వమేవ తత్ప్రతిపత్తి
భాష్యోక్తః .

స్త విధ్యభావ ఉక్షవైతశ్చ వ్రవృత్తైః - తదుక్తం సిద్ధాన్త
ఇతి || సప్తమ్యాద్యస్తతయైతి || నన్విదంకథం ప్రకృత భాష్యా
ల్లబ్ధమితిచేన్న - యణానిమితాంశైరధికప్రవేశేగుణస్యాప్య
ద్వైశ్చాంశైరధికప్రవేశేనసామ్యాపత్త్యాస్తరజ్ఞత్వోపపాద
నాసంభవాత్ ||

|| ఇతినయక్త మితి || వస్తుత ఇదమేవ యుక్తమ్ - బా
హుకంచాత్ర స్వరదీఘా యలోపే స్వీత్యత్ర యలోప గ్రహ
ణమ్ - తద్దిహయోరిత్యత్ర వలిలోపేస్థానివత్వాయ - వలిలోపే
తత్ప్రవృత్తౌతుతయైవసిద్ధే తద్వైయర్థ్యమ్ - ఫలంపచేదత్యతత
త్ప్రవృత్తిః - అన్యథాఇయాదేశశ్చ ప్రకృతిప్రవృత్తయోపేక్ష
త్యేన బహిరజ్ఞత్వాల్లోపానాపత్తిః - ఏవమక్షద్యూరిత్యత్ర ఊ
రోఽసిద్ధత్వాద్యలోపాన - నాజావస్తర్యైత్యస్యాన్తరజ్ఞేన్
తే ఇత్యర్థేమానాథావో గౌరవంచ - వలిలోపేజాత బహిరజ్ఞా
సిద్ధత్వాభావస్యైవ కల్పనాన్నతత్కూనస్థైతద్భాష్యవిరోధః -
కించాత్ర సంప్రసారణశ్చ వలోపాపవాదకత్వేన తక్రన్యా
యేన పునర్వలోపప్రవృత్తౌ తత్రవకారోచ్ఛారణశ్చచార
తాభ్యామ్ - వద్రేత్యాదౌ లోపాదుర్వారః భాష్యమపిత్వస్త
తే ఆసంగతమ్ .

సను ఉచ్చేత్యత్ర పట్నం జ్ఞాయాం నలోపా సిద్ధ

యత్తునలోచనశ్చటస్సంజ్ఞాయామసిద్ధత్వాపి ష్టాత్మతాన
 పడితినిషేధఇతితచ్చిన్ద్యమ్ - నలోచనశ్చహిపదసంజ్ఞాపేక్షత్యై
 సబహిరజ్జత్వంవాచ్యమ్ - తచ్చన - సంజ్ఞా కృతబహిరజ్జగత్వా
 సాశ్రయణాత్ - ష్టాత్మత్రనిషేధస్తుస్త్రియాంయత్పాప్నోతి
 తన్నేతివ్యాఖ్యానసామర్థ్యేనభూతపూర్వశ్చటస్వమాదాయేతి
 బోధ్యమ్ - ఆతఎవకృతితుగ్గ్రహణంచరితార్థమ్ - వృత్రహభ్యామి
 త్యాదౌపదత్వనిమిత్తకత్వైఽపి నలోచనశ్చ బహిరజ్జగత్వాభా
 వాత్ భ్యామఃపదనంజ్ఞానిమిత్తత్వైఽపి నలోచనశ్చతన్నిమిత్తక
 త్యాభావాత్ - ఉరమ్పయానిమిత్తత్వమాదాయబహిరజ్జగత్వా
 శ్రియణేతు సమానమ్ - ధ్వనితంచేదంనలోచనశ్చుచితి సూ
 త్రేగాఢ్య ఇతితత్రైవభావ్యప్రదీప్తోద్ధోతేనిరూపితమ్ .

అన్తరజ్జేకర్తవ్యే జాతంతత్తాలప్రాప్తికంచబహిరజ్జగతుని
 ద్ధమిత్యధః - వ్రశ్చాదిషు పదనంస్కారపక్షే సమానకాల
 త్వమేవద్వయోరితిబోధ్యమ్ - ఎతేనాన్తరజ్జగంబహిరజ్జగద్భ
 లీయఇతి పరిభాషాన్తరమిత్యపాన్తమ్ - ఏనామాశ్రిత్య విచితి
 షేధసూత్రే భాష్యే తస్మాత్పత్యాఖ్యానాచ్చ .

త్వస్యన ఫలమితి నలోచనశ్చుచితి సూత్రస్థభాష్యా సంకతిః -
 బహిరజ్జా సిద్ధత్వా భావేన ష్టాత్మత్రటాబ్ధారణాయ తదా
 వశ్యకత్వాత్ - ఇత్యతఃపా|| ష్టాత్మత్రైతి|| సామర్థ్యేనేతి|| ఇ
 దంచిన్ద్యమ్ ప్రియశ్చాప్రౌఢదీప్యతీదాప్ జీపోర్నిషేధా
 యేక్షవ్యాఖ్యానస్యావశ్యకత్వాత్ - వ్యాఖ్యానసామర్థ్యే
 నార్థవిశేషకల్పనస్య కుత్రోపదృష్టత్వాచ్చ|| వృత్రహభ్యా
 మితి|| ననుత్రిపాద్యాం బహిరజ్జ పరిభాషాయా అప్రవృత్త్యా
 కథమే తదితిచేన్న - నలోచనశ్చుచితి సూత్రే కృతితుగ్గ్రహణా
 భావేన లోచనశ్చతుక్య సిద్ధత్వాభావే త్రిపాద్యా మప్రవృత్తిబీజ
 స్యా సిద్ధత్వస్యాభావాత్ .

ననుతత్కాలప్రాప్తికమితివర్ ప్రాప్సమానమిత్యపి న
 వేశనీయం వలిలోప సూత్రేభాష్యైఽనయాపరిభాషయా వలి
 లోపే ప్రాప్సమాన సంప్రసారణ సిద్ధత్వోక్తేరిత్యతఃపా||
 ప్రశ్నోపన్వితీ||

అస్తరజ్జగత్ప్రత్యక్షమస్యలింగమ్.

ఇయం త్రిపాద్యాం సప్రవర్తతే - త్రిపాద్యా అసిద్ధత్వాత్ - అస్యాంచ వాహుడత్ సూత్రీన్ధ మూర్త్యహణంజ్ఞా శక మి త్యేషాసపాద సప్తా ధ్యాయాస్థా - అస్యథా సంప్రసారణమా త్రిపాదేన లఘూపధగుణే వృద్ధిరేచీతి వృద్ధౌ విశ్వహ ఇత్యా దిసిద్ధేనైవైవ్యయర్థ్యం స్పష్టమేవ - సత్యాంహి తస్యాం బహి రజ్జగస్సంప్రసారణస్యాసిద్ధత్వా ల్లఘూపధగుణానస్యాత్ - స చపుగన్తేతి సూత్రేనిమిత్తమి త్ విశేషణమ్ - అతఏవ భవ త్తీత్యాదౌ సగుణః - ఎవంచనాజానస్తర్యఇతినిషేధాత్కథం పరిధానప్రవృత్తి రితివాచ్యమ్ - ప్రత్యయస్యాజ్ఞాంశే ఉత్థితా కాజ్ఞ త్వేనతత్రైవ పరిధానస్వయాత్ - పుగన్తేత్యాదౌ కర్తృధా

॥ తిద్వైయర్థ్యమితి ॥ సనుసరమ్పరయ బహిరజ్జగత్వానాశ్ర యజ్ఞాపితేసినచారితార్థ్యం సంప్రసారణస్యభ సంజ్ఞాద్వా రైవబహిరజ్జగత్వాదితిచేన్న-వ పౌర్ణిజన్తా ద్విచిహితభావాయాద్ధ సంజ్ఞాపీప్త ప్రత్యయేననామనా విశేషణేననా షాదేవబహిర జ్జగత్వాత్ - సనుజ్ఞాపితేఽపి పునర్యర్థం-బహిరజ్జాసిద్ధత్వేపిఆ స్తరజ్జస్యపూర్వరూపస్యసిద్ధత్వేనత స్యగుణేరూపసిద్ధేః - సచ సంప్రసారణాచ్యత్యస్య పూర్వ పరయః పూర్వః కష్యత ఇత్యథాన్మ దోషః, తి వాచ్యమ్ - అమిపూర్వ ఇత్యత్రాపిత థాపత్తౌరామ మిత్యాదౌ సుపిచేతి దీర్ఘా ఉత్తేరితిచేన్న - డోక్ గ్రహణే నైవైకా దేశస్యస్థాని సమాన నిమిత్త కత్వస్యాపి కల్ప నాత్ - అతఏవ క్షితిచేతి సూత్రేభాష్య ఔయత ఇత్యత్ర వృ థేర్బహిరజ్జగత్వ ముక్తమ్ - అసిద్ధవత్పూత్రే భాష్యేపపుష ఇ త్యాదౌ సంప్రసారణ శబ్దేన పూర్వరూపము పాదాయితస్య బహిరజ్జా సిద్ధత్వమాపాదితమ్ - కృన్యేజన్త ఇతి సూత్రేభాష్యే త్యదాద్యకార పదేన పరరూపమాతాయ సన్నిపాత పరిధా వయీ తస్యటావ నిమిత్త త్వ మాపాదితమ్ - సనుకథ మాత్ గ్రహణం జ్ఞాపకం - ప్రప్రహ ఇత్యాదౌ ఊడిదమితి స్వకా థం తస్యావశ్యకత్వాదితిచేన్న - స్వరవిధాయకే దిహితపి పాత్యత్వాత్ - హ్రస్వపాతనైకమాత్రాలాఘవాత్ - యః క్షి

కయాశ్రయజనప్రత్యయనిరాజ్ఞావయవలఘూవధాయావకో
 గుణజతిఇకోగుణవృద్ధిఇతినూత్రభాష్యసంమతేఽరెభినతీత్యా
 దావదోమచ్చ-అకారాంతాచసర్గైఽనకారాంతేచోచచదవ
 హార్యాహార్యాణ్యీవిచావనభిధానాన్నస్తవ - హార్యాహ
 ఇత్యాదితూహతేఽక్విపిబోధ్యమ్ - ధాతూనామనేకార్థత్వా
 న్నార్థాసర్గతిః - ప్రాహఇత్యాద్యసాధ్యేవ-వృద్ధేరప్రాప్తిః-అ
 ణ్యోహస్యాసర్గకత్వాన్నప్రాదూహ్యాధ్యేయస్యాపిప్రాప్తిః-
 సదకార్యకాలపక్షేప్రపాద్యామపితత్ప్రవృత్తిర్దుర్వారేతివా
 చ్యమ్ - పూర్వప్రతిపరస్యాసిద్ధత్వాదన్తరజ్ఞాభావేనపూ
 ర్వస్యతన్నిరూపితబహిరక్షగత్వాహ-వాత్తయీతస్యాసిద్ధత్వ
 సృతిపాదనాసంభవత్ - సచాసయాపూర్వస్యాసిద్ధత్వాత్త
 దభావేనతంప్రతిపరాసిద్ధత్వం పూర్వత్రేత్యనన ఎత్తుమశ
 క్యమితివాచ్యమ్ - ఎవంహి వినిగమనావిరహానుభయోరప్యప్ర
 వృత్త్యాపత్తేః-కించ పూర్వత్రేత్యస్యప్రకృత్యక్షసిద్ధత్వేనఆను
 మానిక్యా అస్యాభాధఎవోచ్యతేః - అయి కార్యకాలపక్షేఽపి
 త్ప్రపాద్యా మనుషస్థితరేవ - అతఎవకార్యకాలపక్షముపక్ర
 మ్య అత్రీయక్తిముక్త్యా అయిక్తోఽయం పరిహారోనవా బహి
 రక్షగలక్షణత్వాదితీత్యుక్తంవిసజ్జనీయ నూత్రేభాష్యేసిద్ధా
 ప్తినా - త్ప్రపాద్యైఽన్తరజ్ఞైకర్తవ్యేత్యయం పరిహారోనయ
 క్తఇతితదధికః - కింతుఎవనమేవారబ్ధివ్యమితితదాశయః - అ
 తఎవనిగాల్యత ఇత్యాదౌలత్వాద్యర్థంతన్మదోషఇతివచనమే
 వారబ్ధిమ్ అన్యదన్తరజ్ఞత్వాణ్ణిహాతూర్వంవైకల్పికత్వే
 తద్యైయర్థ్యం సృష్టమేవ-యేపిలక్ష్యనురోధాదానుమానిక్యా
 ప్యన్తరజ్ఞ పరిభాషయా ప్రత్యక్షసిద్ధస్య పూర్వత్రేత్యన్యభా

పోనభిధానమేతద్భాష్యప్రామాణ్యో - యద్వాహస్వఉత్వి
 థేయః - స్వరవిధాయకేచదితిపాత్యమ్-తస్మాదూత్విధానమన
 న్యార్థమితిభాష్యుక్తంజ్ఞాపకంసమ్యగేవేతిర్థితమ్॥వాహర్యేతి॥
 అత్రమానం చిన్త్యమ్ - ణిలూపసర్గస్థానివత్త్వేన ఉత్తాత్రాప్ర
 వృత్తేః - విసజ్జనీయ నూత్రన్తం క్రేయప్రమనువదతి॥ యేపితి॥

ధరివదన్తి తేఽపిలక్షణై కచక్షుర్భిర్నాదరణీయా ఇతిదిక్ .

॥ నాదరణీయా ఇతి ॥ పరేతు కార్యకాల చక్షుప త్రిపా
ద్యామ ప్రవృత్తౌ మానాభావః - సచ పూర్వం ప్రతిపరస్యా
సిద్ధత్వాదిత్యుక్త యుక్తి మూలమ్ - పూర్వత్ర కథావ్యేష
రస్యా సిద్ధత్వేపి తత్రకృతే పరస్యా సిద్ధత్వే మానాభావాత్ -
త్వయా ప్యేవ మేవ శబ్దరత్నే ఉపపాది తత్వాచ్చ - కర్తరిచర్షి దే
వతయేరిత్యాదినిర్దేశాశ్చ కార్యకాలచక్షేఽస్యాస్త్రిపాద్యాం
ప్రవృత్తౌ గమకాః - అన్యథా విసగ్ధ తదసజ్జతిః - సచా
త్రగుణ విసర్గయోగ్ముల్య నిమిత్తత్వేన నాన్తరజ్ఞ బహిరజ్ఞభా
వః - వినగ్ధ విధా రేఫస్య స్థానితయో పాదానెనోత్తర పదస
మ్బధ్యైక వణనిమిత్తకత్వమ్ - గుణస్యతు పదద్వయ సమ్బ
ద్ధి వణద్వయ నిమిత్తకత్వమితి తత్సమ్బధాత్ - కించ సర్వ
భాస్యాస్త్రిపాద్యా మప్రవృత్తౌ దధ్యత్రేత్యత్ర సంయోగాన్త
లోపా ప్రవృత్తయే కారిత్యత్ర నిష్ఠానత్వా ప్రవృత్తయే
నార్హుట ఇత్యత్ర వినజానీయాప్రవృత్తయే చానెక వచనార
మ్భే గౌరవమ్ - ఏతేషూక్తుకార్యాప్రవృత్తయే భాష్యపార్తి
క కారాభ్యాంబహిరజ్ఞపరిభాషాయావీవోక్త త్వేనతదసజ్జతిశ్చ -
విసజానీయ సూత్రస్థమతోఽయుక్తః పరిహారః , నవాబహి
రజ్ఞలక్షణత్వాదితీతి భాష్యస్తు తస్యదోష ఇత్యత్రలత్వగ్రహణం
కుర్యతావారితక కృతా పూర్వత్ర కృతేపి పరస్యా సిద్ధత్వా
జ్ఞీ కారాత్ తద్రీత్యాతం ప్రతితత్పరిహారస్యా యుక్తత్వాభి
ప్రాయకమితి న తద్విరోధః - అతఏవ ప్రత్యాహారాహ్నికే నా
ర్హమని రిత్యత్రగత్వం ప్రతిపృద్ధి రసిద్ధేత్యుక్తంభాష్య - కించ
వారితకలత్వ గ్రహణంస్థాయతే ఇత్యత్రలత్వే స్థాని వచ్ఛవా
ధామ్ - అత్రై కాదేశాపేక్షయా విశిష్ట సముదాయ నిమిత్తకం
లత్వమేవ బహిరజ్ఞమితి న బహిరజ్ఞ పరిభాషాయా సిద్ధిః - విసర్జ
నీయ సూత్రస్థంతు ఏవమేషా పరిభాషా సిద్ధాభవతీత్యం తమే
వ భాష్యం సిద్ధాన్త్యక్తిః - మతోనుఖిల్పిత్యాదిత్వేకదేశినః - పూ
ర్వత్రకృతే పరస్యా సిద్ధత్వేమానాభావాత్ ఫలాభావాత్ పూ
ర్వోక్తా నేక భాష్యవిరోధాచ్చేతి ప్రాచయః ॥

అతవీవ ఓమాజోశ్చ త్యాజ్ గ్రహణం చరితార్థమ్ -
తద్ధిఖట్వాఽఽ ఊధేశ్యత) పరమపి సవర్ణ దీప్తం బాధిత్యాన్తర
జ్జత్యాన్తరజేకృతే వృద్ధిపాప్తా పరయా సాధకమ్ - సాధన బో
ధకప్రయోగయోత్పత్త్యనన్తరం పూర్వంధాతో రుపసర్ణయోగ
పశ్చాత్ఫట్వాశబ్దస్య సముచాయేన యోగాద్గుణన్యాన్తరజ్జ
త్వమితి సంప్రసారణాచ్చేతి సూత్రేణాప్యేన్వచ్ఛమ్ - ఏహీత్య
నుకరణస్య శివాదిశబ్దనంబధైతు నాస్యప్రవృత్తిః - జ్ఞాపకప
రసంప్రసారణాచ్చేతి సూత్రేణభాష్యప్రమాణేనావిత్య పి
కృతీవదనుకరణమిత్యతిదేశమాచాయ లభాజ్జేష్వవతదప్రవృ
త్తైః॥

యత్తు పూర్వం ధాతురుపసర్ణణ యజ్యతే పశ్చాత్పాద
నేన - ఉపసర్ణణతత్సంజ్ఞకశబ్దేన సాధనేన కారకణ తత్ప్ర
యక్త కార్యణ-అతవీవఅనుభూయత ఇత్వాదౌ సకర్తకత్వా
త్కర్తృణిలకారసిద్ధిరీతితన్న - క్రియా యాస్సాధ్యశ్చేన బో
ధాత్ - సాధ్యస్యచ సాధనాకాజ్ఞతయా లెత్పిష్పిన్యోత్తర
మేవ నిశ్చిత క్రియాబోధేన సాధన కార్యప్రవృత్త్యుత్తరమేవ
క్రియా యోగనిమితో ఉపసర్ణసంజ్ఞకస్య సంబన్ధోచిత్యాత్ - అ
తవీవ సుట్కాత్పూర్వజాతిసూత్రే పూర్వం ధాతురుపసర్ణణే

అన్తరజ్జే కర్తవ్యజాతబహిరజ్జ మసిద్ధమిన్యంశే జ్ఞాపకము
క్త్వా తత్కాలప్రాప్తికమసిద్ధ మిన్యంశే జ్ఞాపకమాహ॥ అతవీ
వేతి॥ పరమపీతి॥ అపవాదో యద్యస్యత్ర చరితార్థ ఇతిన్యా
యాదితి భావః॥

సమ్బంధోత్తరమేవేతి॥ నను సాధనసమ్బవాత్పూర్వంక్రియా
బోధకత్వాభావే కథం ధాతుత్వమితిచేన్న - ధాతోన్యాధన
యోగస్యభావినః ప్రక్రమాద్యథా ధాతుత్వంకమకాభావశ్చ
తదాస్యదపి దృశ్యతామితి హరిజైవ సమాధికరణాత్ - అన్యా
ధాః - యథాభావి సాధన సమ్బన్ధాశ్రయేణ క్రియావాచిత్వ
మాశ్రిత్య ధాతు సంజ్ఞా చ్యతే - యథాచభావీషి కమకత్వమా
శ్రితేషి కమకత్వ ముక్తమ్ - తథాభావ్యససర్ణ సంబన్ధానుప
క్రమవివ విశిష్టక్రియ - వచనత్వం దృశ్యతామితి - కమకణిల

త్కుత్వా నైతత్సారం పూర్వం ధాతుస్సాధననయజ్యతే ఉ
 త్పాదనసగ్గణేత్కుత్వాఉక్తయక్త్యాస్యైవ యక్తత్వముక్తమ్.
 సాధనంహి క్రియాంనిర్వర్తయతీత్యాదినా-ఉపసర్గద్యోత్యా
 ధాన్తర్భావేన ధాతునైవార్థాభిధానాదుకైమ కర్తృణికారా
 దిసిద్ధిః - పశ్చచ్ఛోభ్యబోధాయ ద్యోతకోపసర్గసంబంధః - ఏ
 వంచాన రజ్జతరాధణకోపసర్గనిమిత్త స్ఫుట్ సప్ కృతిశ్చ
 వస్థాయాం ద్విత్వాదితఃపూర్వం ప్రవర్తతే తతో ద్విత్వాది
 అతఏవ ప్రణినాపయతీత్యాదౌ ణత్వం యదాగమాఇతిన్యా
 యేన సమాహితంభాష్యే - అతఏవ ప్రత్యేతీత ప్రత్యయ ఇ
 త్యాదిసిద్ధిః - అన్యథాన్తరజ్జత్వాత్పవర్ణదీప్తరూపాసిద్ధిః-య
 దుపసర్గ నిమిత్తకం కార్యమ్ ఉపసర్గార్థాశ్రితం విశిష్టప
 సర్గ నిమిత్తత్వాత్ దన్తరజ్జమ్ - యత్తు సతధాతత్ర పూ
 ర్వాగతసాధననిమిత్తకమేవాన్తరజ్జ మతఏవ సభాత్వితిమాత్రే
 ప్రేర్థిత్యత్ర గుణోబహిరజ్జ ఇతి భాష్యేఉక్తమ్ - కించ పూ
 ర్వముపసర్గయేగే ధాతూపసర్గయో స్పృశానై ఐకస్వర్యా
 ద్యావత్తిరితి ఉపపదమితి సూత్రే భాష్యేస్పష్టమ్ - భావార్థప్ర
 కారాసిద్ధిం పరిహరతి || ఉపసర్గద్యోత్యేతి || పూర్వం ధా
 తురుపసగ్గణ యజ్యత ఇత్యస్యతదధేన యజ్యత ఇత్య
 ధాకల్పన ప్రతిషేధ ఇతిభావః || ఏవంచేతి || సాధన సంబంధా
 త్పూర్వ ముపసర్గద్యోత్యాధాన్తర్భావేన ధాతునైవార్థాభి
 ధానై ఉపసర్గార్థస్య పూర్వ ముపస్థిత్యా పూర్వోపస్థితా
 ధా నిమిత్తకత్వ రూపమన్తరజ్జత్వం సుటఇతిభావః || ణత్వమి
 తి || ఇదం చిన్త్యమ్ - త్రిపాద్యామన్తరజ్జ పరిభాషాయా అప్ర
 వృత్తేః || అన్తరజ్జత్వాత్పవణ దీఘుఇతి || వాణాదాజ్జ
 మితితు సమకాల ప్రాప్తిక ఏవేతిభావః || కించేతి || పూర్వం తిజి
 తు విశిష్టనైవసామర్థ్యం స్యాత్ - విభక్తి సమవధానతదన్తరే
 తైకాధేభావస్య కల్పనాత్ - తత్రాతిజ్యపి సాధన సంబంధాజ్ఞా
 తఏవేతి తనాసమాసో దుర్వాగః - తిజ్ పదేన తిజ్ భావినూపి
 గ్రహణాత్ - ప్రపిపరిషత్తీత్యాదౌ సమాన కర్తృకాదిత్యుక్తైః
 ససర్గ సాధనై నైవప్రేక్షతే రవితదా వాజ్మోవానైః ససేకార్థ

త్యయస్యాపి పూర్వమేవోత్పత్తిరతవః కారధ్యయనబుతి ౧౮
శస్సంగచ్ఛతే - ఇదంచ నామాన్యపేక్షం బ్జా నకత్ - భావతి
జోపిపూర్వముత్పత్తిః - అన్యథాతత్ప్రసూనానాపత్తిః - తిజిత్వ
తిజిత నిషేధాన్నదోషః - యది భావతిజ్యువసర్గయో గోస్తీ
త్యలంబమునా .

భావాత్త్వద్విశషణత్వాచ్చప్రకృత్యథాశ్య తదుత్తిరంప్రాది
యోగ ఇతి న సమానః || నెర్విశ ఇత్యాదేస్త త్వరత్వయోగ్యా
దిత్యథాః || అలబ్ధమునేతి || పరతుసాధన సమ్బద్ధాత్పూర్వ
ముపసగః ద్యోత్యాద్ధాన్తర్భావేణ భావోర్వృత్తౌ ఉపసర్గ
ప్రయోగ హేత్యభావాత్ - తదథేవవృత్తి మతః ప్రయోగవివ
తదథాప్రతీతి నియమాత్ - అన్యథాటాదాద్యభావేఽభిప్రాయ
తః స్త్రీత్వాది ప్రత్యయ ప్రసజ్జాత్ - కింజైవంసతిసజ్జాప్రా
రేత్యాదౌ ద్విత్వాదితః పూర్వం సుడనాపత్తిః - ఏవంప్రపూ
ర్వముపసగేణ యోగోనామ తదథా సమ్బద్ధః , తతః ఉపసగ
గః యోగాత్పూర్వం సాధనకార్యయోగః , తతః ఉపసగః
యోగ ఇతి ముఖ్యామాయాంత్యయేక్త త్వేన ఉపసగార్థస్య
కృత్యాదితవేవ ప్రతీతావపి సాధనకార్యం ద్విత్వాదితః పూర్వ
ముపసగః యోగాభావేన సంపరిభ్యాంకృతః పరత్వాభా
వాత్ - తత్త్వరత్వ యోగ్యస్యకృత ఇత్యథాత్వేతు యదుపస
గః నిమిత్తకంకార్యం ఇత్యాదిత్వదీయప్రయాసవై యర్థ్యమ్ -
సంపరిభ్యా మపరస్యాపి కృతః తద్యోగ్యత్వేన తస్య సుడాస
త్తిశ్చ - యదిసంపరిభ్యా మితితృతీయాతదా వ్యవహితస్యాపి
మట్ ప్రసజ్గః - ఏతేన సంపృచేత్యాదౌనవ్యోక్తో పపత్తిః ప
రాస్తా - అతఏవ గోసందాయ ఇత్యాదిసిద్ధిః - అతఏవచాతో
నుపసగేక ఇత్యతా నుపసగః ఇతిచరితాథామ్ - తదేతద
భిప్రేత్య సుట్ కాత్పూర్వః గతిగః తానితి సూత్రణాః భా
ష్యకై యటణాః పూర్వం భాతు స్సాధనేన యజ్యతే ఇత్యు
పన్యద్య పూర్వం భాతురుప సగేణ యజ్యతే ఇతిసిద్ధాని
తమ్ - హరిదా ప్యుక్తమ్ - క్రియావిశేషాస్సంఘాతైః ప్రకృత్య
వై తథావిధాః | కార్యాణామన్తర్జ్యమేవం భాతుపసగః

యత్తు విశేషా పెట్టె తామసాన్యాపెట్టె మస్తరజ్జం విశేషా పె
 డే విశేషధర్మసాధికస్య నిమిత్త త్వత్ - యథా రుదాదిభ్య
 యోః । సాధనైర్యాతి సమ్మన్తం తథా ధూతైవసా క్రియేతి - క
 థం తహిం ప్రత్యయః ఆధ్యతేత్యాదీనిర్ధిరితిచేత్ - పూర్వం
 ధాతుస్సాధనసంజ్యతే ఇతి సిద్ధాంతాదరేణేత్యవేహి - అయంచ
 సిద్ధాంతానాం ధాతులోపసూత్రే ఉపపదమతిజితి సూత్రేచభా
 వ్యుక్తే యటయో స్పష్టః - అత్ర ప్రత్యయః జేరధ్యయనె వృ
 త్తమిత్యాదినిర్దేశాగమకాః - అత్రచ సాధన పదం ధాతుప్రకృ
 తిక ప్రత్యయాధాపరం తత్ప్రకృతిక ప్రత్యయపరంవా - తే
 నాభిషేవయతీత్యాదౌ ణ్యంతై నా భే ధాతు నా సమాసః -
 నా ప్యుపసగణస్య భావ తిజా సమాసః - సన్వేవం
 నైర్విశేషత్యాదౌ పూర్వం ధాతురుపసగణే త్యస్యావశ్యకత
 యాతతోప్రపదమతిజితి సమాసోదుర్వార ఇతిచేత్తవాపిసం
 చస్తారేత్యాదౌ సమాసోదుర్వార ఇతితుల్యమ్ - యదితు ఉప
 సంజనిష్యమాణ నిమిత్తోప్యపవాద ఇతిన్యాయాత్ పూర్వం
 ధాతుస్సాధననేతి న్యాయాశ్రయణమపి ఉపసంజనిష్యమాణ
 న్యాయానుగ్రహయైవ, స ధాతు లోపసూత్రేభావ్యే ప్రేర్థిత
 త్యాదౌ పూర్వం ధాతుస్సాధననేతి న్యాయాశ్రయణమపి ఉ
 క్త న్యాయానుగ్రహయైవ, పూర్వం ధాతురుపసగణేత్యా
 దేరస్తరజ్జత్వాద్గుణే ఉపసంజనిష్యమాణ న్యాయానుగ్రహః
 స్ఫుటపవేత్తుచ్యతే తహిం మమాప్యేతత్తుల్యమేవ - సనుపరా
 వనుపాత్యయఇత్యాది విషయే పూర్వం ధాతురుప సగణే
 త్యస్యావశ్యకతయాపూర్వం సవణదీ ఘోపరాయ ఇత్యా
 ద్యావత్తిరితిచేన్న - విభిన్న కాలికయోరపి వాణాదాద్గంబలీ
 యఇతి న్యాయాజ్ఞీ కారాత్ - పృషయేశ్యతేః పరాయఇతి
 నిర్దేశోప్యతగమకః అతిప్రసజ్జన్వనిత్యత్వా ద్వారణీయః -
 సనుపత్యయ ఇత్యాది రూపాణా మప్యేవం సిద్ధౌ పూర్వం
 ధాతుస్సాధననేతి కిమధామితిచేత్ - అధ్యగీష్టేత్యాదౌ అదా
 గమస్య గాజాదేర్దీక్షాదితః పూర్వం ప్రవృత్త్యధా మిత్యవే
 హీత్యాదుః ।

స్వార్థధాతుకర్తృత్వేన వాదిత్వం సార్థధాతుకర్తృత్వేన చ. అత్ర
సార్థధాతు కర్తృత్వానాయ ఏకైకతేర్ధాతుత్వజ్ఞానం ప్రత్య
యస్య ప్రత్యయత్వజ్ఞానం చావశ్యకమితియానుదంతరజ్ఞః
ఎతేన యదనుదాత్తజితఇతి సూత్రే కైయపేసూక్తం లమా
త్రాపేక్షతయాన్తరజ్ఞాన్తి బాదయః. లకారవిశేషాపేక్షత్వా
దృహిరజ్ఞాస్వాదయఇతి తత్పరాస్తమ్. విశేషాపేక్షత్వేపి
తస్య సామాన్యధర్మ నిమిత్తకత్వాభావేన తస్యనుపపాద
త్వాత్. పరనిమిత్తకత్వేన స్వాదీనాంబహిరజ్ఞత్వాచ్యేతి. త
న్న. విశేషస్య వ్యాప్యత్వేన వ్యాపకస్యానుమానేన ఉపస్థి
తావపి తస్యనిమిత్తత్వే మానాభావేనాధికధర్మ నిమిత్తత్వాను
పపాదనాత్. భాష్యే ఏవంవిధాన్తరజ్ఞబహిరజ్ఞభావస్యకా
వ్యనుల్లేఖాచ్చ.

యత్తు మతు పూత్రేభాష్యే పాఞ్చగావోయస్య సన్ని
శపాఞ్చగురిత్యత్రమతు ప్రిప్నోతీత్యాశబ్ద్య ప్రత్యేకమనా
మర్థ్యాత్పమునాయాదపాన్తిపదికత్వాత్ సమాసాత్పమాసే
సూక్తత్వాదినిర్ధాన్తి సూక్తేనై తత్పరమ్. ఉక్తేపిహి ప్రోక్త
యా. ధౌ ఉత్పద్యతే ద్విగోస్తద్ధితః. యథా పాఞ్చనాపితిరితి
పూర్వపక్ష్యుక్తిర్భాష్యే. ద్విగోర్లుగనపత్యఇతిలుగ్విధానా
త్తద్ధితార్థాద్ద్విగోస్తద్ధితోభవతి. పాఞ్చగుశబ్దశ్చ ద్విగురితి త
దాశయ ఇతిక్తయటః. తతోద్వైమాతురః పాఞ్చనాపితిః. ప
ఞ్చను కపాలేషు సంస్కృత ఇత్యాదౌ సావకాశ ద్విగో
ర్బహువ్రీహీణా ప్రకృతే పరత్వా గృధ ఇత్యాశబ్దేన నైష

॥ యానుదంతరజ్ఞఇతి । అత్రపాతద్యయమ్. యానుద
న్తరజ్ఞ ఇత్యుత్తరం ఏతేనేత్యారభ్యస్వాదీనాంబహిరజ్ఞత్వాచ్యే
త్యేకః. క్వాప్యనుల్లేఖాచ్యేత్యుత్తరమేతే నేత్యాది రిత్యుపరః.
అత్రద్వితీయస్సుగమః. ఆద్యేపి తేనెత్యస్య విశేషాపేక్షస్యయ
త్రేసామాన్యధర్మ నిమిత్త కర్తృమపి తత్రైవతస్య బహిరజ్ఞత్వా
జ్ఞీకారణత్వభావః.

॥ నిర్ధాన్తి నేతి॥ అన్తరజ్ఞత్వా దృహువ్రీహీరితి వదన్త మపే
క్ష్యేష నిర్ధాన్తి. పరమనిర్ధాన్తితు నైషద్విగుః కస్తహి బహు

ద్విగుః - కస్తూరీ బహుప్రసరితి సిద్ధాంతే నూతనాశ
మజానా నూతనాదత్వాద్విగుః పాప్రాప్తీతి పూర్వపక్షే -
అన్యపదార్థే సుబంతమాత్రస్య విధియమానబహుప్రసాః శం
ఖ్యామాన్తద్ధితార్థభిధీయమానోద్విగుర్విశేషవిహితత్వాద్వా
ధకః పాప్రాప్తీతి కైయటః - తత్తుస్థాన్యైకదేశ్యాహ - అన్త
రజ్జత్వాద్బహుప్రసాః - కాన్తరజ్జతా - అన్యపదార్థే బహుప్ర
సాః విశేషేనన్యపదార్థే ద్విగున్తస్యింశ్చాస్య తద్ధితేస్తగ్రిహణం
తియతే ఇతి - అధికాన్యైకాపేక్షామత్వర్థనిమిత్తో ద్విగుర్బహి
రజ్జగతి కైయటః - నైషాన్తద్ధాన్యైకైః - ఏతావతాప్యపవా
దత్వాహనః - అచ సామాన్యాపేక్షాయణః విశిష్టనవర్ణాజపేక్ష
దీర్ఘాణబాధదర్శనాత్ - కించోక్తరీత్యా పరత్వేనైవ బాధసి
ద్ధేః - కించాతాధికాపేక్షత్వేన బహిరజ్జగత్వం సకలవిశే
షాపేక్షత్వేనేతి నైకద్భాష్యా రూఢం విశేషాపేక్షస్య బహి
రజ్జగత్వమ్ - అతఏవ సామాన్యాపేక్షో బహుప్రసాః తద్విశే
షాపేక్షోద్విగురితినూత్తం భాష్యే - సచార్థకృతబహిరజ్జగత్వా
నాశ్రియణాది దమయత్తమ్ - ఏకదేశ్యుక్తి త్వేనా దోషాత్ -
అతఏవాన్తిగ్రిహణం నూతనాధ్యధామ్ - కింత్యస్తి శబ్దాన్తతుబ
ర్థమిత్వదభిమతం బహిరజ్జగత్వమపి ద్విగోర్నాన్తి ప్రతి
పాద్య సిద్ధాన్తి నామత్వధే ద్విగూః ప్రతిషేధోవక్తవ్యఇతివ
చనైనై తత్సిద్ధమిత్యుక్తమ్ - అతఏవతదోన్యస్సావితిసూత్రే అన
న్యయోరితిచంతాధామ్ - అన్యథా ప్రత్యయ సామాన్యాపే
క్షత్వే నాన్తరజ్జత్వాదన్యస్యాత్వేనన్త్యన్యైవ సత్వే సిద్ధతద్వై
యర్థ్యం స్పష్టమేవ - పాదః పదితిసూత్రే భాష్యకైయటయో
రప్యేదన్తరజ్జత్వానావవనూచితఇతిసుధియోవిభావయన్తు -

ప్రసరితి ఏదన్నైవేత బోధ్యమ్॥ అన్యథేతి॥ సామాన్యాపేక్షాన్త
రజ్జగత్వగణ విశేషాపేక్ష బహిరజ్జగత్వపవాదబాధకత్వం॥
నూతనా ఇతి॥ తత్ప్రసారగురంతం అరుదతేత్యత్రేడ పేక్షయాన్త
న్తరజ్జగత్వంతంతామ ఇత్యుక్తమ్ - ఏతేతు విశేషాపేక్షస్య బ
హిరజ్జగత్వంపుం యేగాదితిసూత్రస్థభాష్యప్రాయాణ్యాత్ - త
త్ప్రసానాంతూటి సమిత్యత్ర విశేషాపేక్ష త్వేవ బహిరజ్జగత్వమితి

నన్వేషమనునుగ్రహణత్యక్తిలఘూపధగుణాదువజోఽల్పనిమి
త్తత్వాభావాదువజ్ఞస్యాదతిచెన్న - తత్రాస్త్రః కార్యత్వరూ
పాస్తరజ్జగత్వసత్త్వార్ - అన్తఃకార్యత్వంచ పూర్వోపస్థిత
నిమిత్తకత్వమ్ - అజ్జగత్వస్య నిమిత్తపరత్వార్ - ఇదమన్త
రజ్జగత్వం లోకన్యాయ సిద్ధమితి - మనుష్యుఽయం ప్రియ
త్థాయస్వశరీర కార్యాణికరోతి - తతస్సుహృదాంతిరస్సంబ
ద్ధినామ్ - అథాకనామసిజాతివ్యక్తిలిక్ గసంఖ్యాకారకాణాం
బోధకమః శాస్త్రీకృత్కల్పితః - తత్క్రమేనైవతద్బోధకశబ్ద
ప్రాయశ్చిత్తవః కల్పిత ఇతితత్క్రమేనైవ తత్కార్యాణీతి చ
త్యే త్యాదౌ అన్తరజ్జత్వా త్పూర్వం పూర్వయణాదేశః -
పరయణాదేశస్య బహిరజ్జ త్వేన అసిద్ధత్వాదిత్యాదినాఽచః
పరస్మిన్నితి సూత్రభాష్యే స్పష్టమ్.

తదపి యగపత్ప్రా పూర్వప్రవృత్తి నియామక
మేవ - యథాచత్యేత్యత్ర - ఉదస్యవిభజ్యాన్వభ్యాసేన తు
జాతస్యబహిరజ్జస్య తాదృశేఽన్తరజ్జేఽసిద్ధతానియామకం
ప్రాయశ్చిత్త లోకన్యాయేన తథైవలాభాది వాహ ఊడితినూ
తే కైయతే స్పష్టమ్ - అతఏవ వాయోరిత్యాదౌ వలిలోపా

నివర్తనం బాధిత్యాఽన్తరజ్జత్వాద్గతిరి సమాస ఇత్యుక్తమ్ -
తామాదీనాం ప్రత్యయవిశేషాపేక్ష త్వేఽపి ఇటఃప్రకృతివిశే
షాపేక్ష త్వేన తౌల్యాన్న పాదః పరితి సూత్రస్థభాష్య విరోధః -
యత్రతు విశేషాపేక్షోఽపవాద స్తత్రతేనైవ సామాన్యాపేక్ష
స్యభాధ ఇత్యాచుః.

॥ పూర్వోపస్థితేతి ॥ పూర్వోపాత్తేత్యధః - తేనచజ్ఞి
మిత్తత్వాత్తి పపివ పూర్వముపస్థితిరితి నిరస్తమ్.

॥ వాయో త్యాదాదితి ॥ వస్తుతస్తువలిలోపే అన్తరజ్జ పరిభా
షాయా అస్య త్యాధానివ త్వేనాత్రలోపనివారణంభాష్యకృ
తాన్ సతుజాతస్య బహిరజ్జ స్య కాప్యాసజ్జ తేశ్చ - పశుపద
త్యాదౌ బహిరజ్జ పరిభాషయా సమ్ప్రసారణస్యా సిద్ధత్వేనాలో
లోపానాపత్తి ప్రసాదకా సిద్ధవత్సూత్రస్థభాష్యాసజ్జ తేశ్చ -
లోకన్యాయసిద్ధమన్తరజ్జత్వయాదాయజ్ఞావకసిద్ధపరిభాషయా

యదస్థానివత్త్వేన వారితోఽచః పరస్మిన్నిత్యత్ర భాష్యకృ
తా - క) మే జాన్వాభ్యా సేతుక్తోదాహరణే పూర్వ ప్రవృత్తి
కత్వమస్తరజ్జత్వమ్ - బహిరజ్జ స్వాసిద్ధత్వమపి నిమిత్తాభావా
దప్రాప్తిరూపంబోధ్యమ్.

యత్త్వేనంరీత్యా పూర్వస్థానికమపి అస్తరజ్జమితి - త
చ్చిన్యత్ - స) జిష్టాత్వాదావిన్నతోర్లుగితిటిలోపస్యాపకాదవి
న్నతోర్లుకృప్రవృత్త్యాజాతిపక్షాశ్రయణేన వారణప్రయూసస్య
ప్రకృత్యైకాజితి సూత్రప్రయోజనఖణ్డనావసర భాష్యకృ
త్యుతస్య నైష్ఫల్యాపత్తేః - త్వదుక్తరీత్యావిన్నతోర్లుకోబహి
రజ్జాసిద్ధత్వేన అనాయాసతన్త ద్వారణాత్ - భాష్యే ఉద్యత
రీత్యా బహిరజ్జాసిద్ధత్వస్య త్వప్యనాశ్రయణాచ్చ - పరి
భాషాయామజ్జశబ్దస్య నిమిత్తపరత్వాచ్చ.

ఇయంచోత్తరపదాధికారస్థ బహిరజ్జస్య నాసిద్ధత్వ
బోధితేతిచ ఏకాచోమితిసూత్రే) పూర్వపక్ష్యుక్తిరితిసానాద
ర్తవ్యా - పక్షేన్త పక్షిత్వాదావనుస్వారే నాసిద్ధత్వం ముమస్తీపా
ద్యారం తదప్రవృత్తేః - నవ్యమతేపి యథోద్దేశ పక్షాశ్రయణే
నాస్యభాసిద్ధోదాహరణదానైన తస్యతదుక్తిత్వమావశ్యక మి
త్యామః.

ఆభీయోఽస్తరజ్జే ఆభీయశ్యబహిరజ్జస్య సమానాశ్ర
యస్య నానేనాసిద్ధత్వ మసిద్ధత్వాదిత్యసిద్ధపత్నూత్రే) భాష్య
స్పష్టమ్.

ఎవం సిచివృద్ధైర్యననాప్రాప్తస్యాయేన అస్తరజ్జపాద
కత్వమూలకం నసిచ్యస్తరజ్జమస్తీతిఇకోగుణేతిసూత్రే భాష్య
స్పష్టమ్.

రహ - నన్వేవ మక్షద్యూరిత్యాదా బహిరజ్జ స్వోఽసిద్ధ
త్వాదస్తరజ్జో యతోనస్యాదతతహ.

తదాశ్రయే జాతబహిరజ్జా సిద్ధత్వబోధనే దాదకాభావాచ్చ-

॥ నవ్యమతేపి దీక్షితమతేపి.

నా జానన్త ర్యే బహిష్టప్రచక్రపిః.

అత్రోపత్పత్తుకోరితి సూత్రం తుగ్గ్రహణంజ్ఞాపకమ్ - అవ్య
థాఽధీ శ్యత్యాదౌ సమాసోత్తరంల్యప్ప్రవృత్త్యాపూర్వంస
మాసెజాతే తత్రసంహితాయా నిర్వృత్త్యాల్ల్యబుత్పత్తి పర్వన్త
మవ్యసంహితతయావస్థా నాసంభవేనై కాదేతేల్యపితుగపేక్ష
యా పదద్వయసంబద్ధివర్ణ ద్వయాపేక్షై కాదేశస్యబహిరజ్జ
తయాఽసిద్ధత్వేన తద్వేయర్థ్యంసృష్టమేవ. పదద్వయసంబ
ద్ధివణాద్యయాపేక్షం బహిరజ్జమితి ప్రేధ్యత్యాదౌ గుణా
బహిరజ్జఇతిగ్రన్థేన నభాతులోపసూత్రేసంయోగాన్తస్యలో
పఇతిసూత్రేచ భాష్యేసృష్టమ్ - యత్తుపత్వగ్రహణమపి జ్ఞా
పకమ్ - అస్యథాకోసిచఇత్యాదౌ పదద్వయసంబద్ధి వణా
ద్వయాపేక్షత్వేన బహిరజ్జవైకాదేశస్యాసిద్ధత్వేన షత్వా
ప్రవృత్తౌ కింతేనెతి-తన్న ఇణఃపూర్వపదసంబద్ధిత్వేన షత్వ
స్యాపి పదద్వయసంబద్ధివణాద్యయాపేక్షత్వేన ఉభయోన్మ
మత్వార్ - ఏకాదేశస్య పరాదివత్వేన ఓసిచదిత్యస్య పద
త్వేన పరాదిత్వాభావాన్న సాత్పరాద్యోరిత్యనేనవిషేధః త్రై
పాదికేఽన్తరజ్జే కార్యకాలపక్షేఽపి బహిరజ్జపరిభాషాయా
అప్రవృత్తేః పూర్వముపపాదితత్వాచ్చ.

పరిభాషార్థస్తు అచోఽన్యనన్తర్యనిమిత్త కేఽన్తరజ్జే
కర్తవ్యేజాతస్యబహిరజ్జస్య బహిష్టప్రచక్రపిర్ను బహిఃప
దన బహిరజ్జమ్- తస్యభావోబహిరజ్జత్వమ్-తత్ప్రయత్నాసిద్ధ
త్వస్యనప్రచక్రపిఃసప్రాప్తిరితి- అసిద్ధంబహిరజ్జ ఇత్యుక్త్వానా
దానన్తర్యఇతివత్సామితిభాష్యోక్త్యాప్రత్యస్యాన్తరజ్జేఇత్య
స్యానువృత్తి సూచనార్ - తేన పచావేదమిత్యాదౌనదోషః-అ

రం. || ఏకాదేశఇతి || అన్తరజ్జానపి విధీన్ బహిరజ్జో
ల్యప్ బాధతఇతితుఅన్తరజ్జనిమిత్త వినాశకల్యపవీవప్రాబల్యబో
ధకమితి భావః - నన్నిణః పూర్వ పదసమ్బద్ధిత్వే నిచదిత్య
స్య ఉత్తర పదత్వేన సాత్పరాద్యోరిత్యనేనైవషత్వా భావేసి
ద్ధేషత్వగ్రహణవై యర్థ్యమతః || ఏకాదేశస్యేతి ||

|| తేనేతి || అన్తరజ్జ ఇత్యస్య అనువతానే నేత్యశః ||

నన్తరజ్జుస్యాచ స్థానిక కార్య* న్యైత్వస్యానన్తర్య నిమిత్తకత్వా
భావాల - జాతస్యబహిరజ్జ స్యైత్వక్త్యా అయజేఇన్ద్రంధియ
తీత్యాదౌ బహిరజ్జ నీమణగుణా దెరసిద్ధత్వ సిద్ధమ్ - ఇట్టికా
మాద్గుణ స్సవణదీర్ఘత్వాచ్చ చజన్తస్యానన్తరజ్జలక్షణత్వా
దిత్యాదికంసంగచ్ఛతే - అతఏవఏమాజౌశ్చేత్యాచోగ్రహణం
చరితార్థమ్ - తద్ధి కవతిఇహీతిస్థితే పరమపిసఃర్ణదీర్ఘంబాధి
త్వా భాతూపనగకార్యత్వేన అన్తరజ్జత్వాచాద్ధుణెవృద్ధిబా
ధసార్థమ్ - సచాక్షద్యూరిత్యత్ర యజిక్యతే ఊహాసిద్ధత్వాద్వ
లిలాపాపత్తిరితివాచ్యమ్ - అచోఽన్యనన్తర్యనిమిత్తకేఽన్త
రజ్జేకర్తవ్యేకృతేచ తస్మిన్ యదన్తరజ్జంప్రాప్నోతి తత్రిక
ర్తవ్యనాసిద్ధత్వమితి తదర్థాత్ - అసిద్ధపరిభాషాయా అనిత్య
త్వేన తద్వారణత్వస్యావై యర్థ్యమ్ - తెనైవ సిద్ధేః - అతఏవ
సలోపస్సుబితిసూత్రే కృతితుగ్రహణం చరితార్థమ్ - అన్య
థావృత్తిహభ్యామిత్యాదౌ బహిర్భూతభ్యామ్నిమిత్తకపదత్వా
శ్రయత్వేన బహిరజ్జతయా సలోపాసిద్ధత్వేన సిద్ధే తద్వైయ
ర్థ్యంస్పష్టమేవ - మమతుతుకి అజానన్తర్యసత్త్వాన్నదోషః - స
వైవంశతి హ్రస్వస్యపితీతి సూత్రార్థభాష్యవిరోధః, తత్రహి
గామణిపుత్ర ఇత్యుత్ర ఇకోహ్రస్వజ్య ఇతి హ్రస్వేకృతేతు
కమాశక్యహ్రస్వస్యబహిరజ్జాసిద్ధత్వేన సమాహితమ్, నాచ
సన్తర్యస్యసత్త్వైతత్రతదప్రాప్త రసజ్జతిః స్పష్టవేతిపాద్యమ్ -
తేనభాష్యేణాస్యానావశ్యకత్వబోధనాత్ - తజ్జ్ఞా పనేనఅన్త
రజ్జ పరిభాషాయా అనిత్యత్వబోధనన్యైవ న్యాయత్వాత్ -
అతఏవ అచఃపరస్మిన్నితిసూత్రేభాష్యేకటుకుఆఇత్యుత్రపర
యణాదేశ స్వానయాఽసిద్ధత్వా త్సూర్యయణా దేశస్పాధి
అతఏవేతి॥ జాతస్యేరినివేశాదేవేత్యర్థః॥ అతఏవేతి॥ అజ్నియా
పితమానన్తర్యమనివేశ్య అజ్నిష్టానన్తర్యస్యనివేశాదేవేత్యర్థః॥
అతఏవాచః పరస్మిన్నితిసూత్రేఇతి॥ నాచానన్తర్యఇతి పరిభా
షామాశ్రిత్యుత్ర జాతస్యేతి నివేశాపేక్షయేతత్ - భాష్యజైత

* ఏతవి ఇతి సూత్రే విహితస్య . •

తః-అతస్మిన్ మహాపరిభాషాభాష్యేషునః క్వాపి నూర్ణిభితా-అతఏ
 నాన్తరజ్జ పరిభాషా నూపక్రమ్య, ఏప్రతిషేధసూత్రే ౭స్యా బ
 హూనిప్రయోజనానిశన్తి, తదథా మహాపరిభాషాకర్తవ్యాః
 తివిధేయం దోషేష్యిత్వక్తం సంప్రసారణాచ్యైరి నూతే
 భాష్యే-ప్రతిభిధానం చ పరిభాషావిషయే ౭నిత్యత్వాశ్రయణ
 మేవేతి ధ్వనితమిత్యులమ్.

దధావ కల్పన మేన లఘ్వితిభావః || ఇత్యులయితి || ఉరేతు సతావ
 త్తుగ్గ) హణమస్యాంతిక్లమ-త్వద్రీత్యై కాదేశస్య పూర్వపదసం
 బంధిత్యేన తుకో ౭పి పదద్వయసమ్బంధి వణద్యయనిమిత్తక
 త్వాత్ - ఉత్పవత్సః- కిచ్చా భాతూ పసర్గయోః కార్యస్య సాధ
 నయోగ నిమిత్తకార్యాతిక్రకార్యాపేక్షయా ౭న్తరజ్జస్య
 త్వయా పూర్వముపపాదితత్వేన క్త్వా ప్రత్యయస్య చా సాధన
 బోధకత్వేన తు గపేక్షయై కాదేశస్యేవాన్తరజ్జత్వమ్- కించన్మా
 ధన కార్యస్యాన్తరజ్జత్వే ఉపసర్గయోగాత్పూర్వం సాధనయో
 గేన పూర్వోపస్థితనిమిత్తకత్వం బీజమ్- ఏకృతేచతుకః ఉప
 సర్గయోగోత్తరోత్పత్తికల్పవ నిమిత్తకత్వేన తద్బీజాభావేన బహి
 రజ్జతయూ తతోవ్యే కాదేశస్యేవాన్తరజ్జత్వమ్- సంచస్కార
 త్యాదౌ ద్విత్వాదితః సుటఇవ - అన్యదాతత్రాపి ద్విత్వాదితః
 సుటో బహిరజ్జత్వా ఉత్తిః - ఏర్థ ఇత్యాదౌ తు పూర్వోప
 స్థితనిమిత్తత్వేన నిషేధస్యాన్తరజ్జత్వమ్- గుణస్యానన్తరోపస్థిత
 తనిమిత్తకత్వేన బహిరజ్జత్వమ్ - న తు పదద్వయ సమ్బంధి వర్ణ
 ద్వయనిమిత్తత్వాత్ - పదద్వయ సమ్బంధి వర్ణద్వయ నిమిత్తక
 త్వేన బహిరజ్జత్వంతు భాతూ పసర్గ కార్యభిన్నవీవ - యత్ర తు
 భాతూ పసర్గాన్యతరమాత్రనిమిత్తకముఖయనిమిత్తకంచ సత్రా
 ద్యమేవాన్తరజ్జమ్ - యథా ప్రత్యగిత్యాదౌ సంయోగాన్తల
 పః- ఏకృతేతు సతథా - తుకోల్యబ్ధిమిత్తకస్యాపి సత్త్వాత్ -
 కించ సత్త్వతుకోరిత్యక్రితు గ్గిహణస్య ఫలంచృక్షన్యకః పృక్షే
 న్తస్య చృత్రిం వృక్షేథ ఏ మిత్యాదౌ దీర్ఘాత్పదానా ద్వైతి తు
 గభావః సహితాన్తరజ్జత్వంతుకః - కించాధీత్యేత్యాదావ

పృథ్వీరజ్జ నిమిత్త వివాహ కేతి నివేశ మానాభావేనాస్తరజ్జానపి
 విధిగా బహిరజ్జోల్యబ్యాధత ఇతి పరిభాషయై కా దేశం బాధి
 త్వాల్పపి దీఘతుకోః ప్రాప్తయోః నిత్యత్వాత్పరత్వాదస్త
 రజ్జత్వాచ్చతుకః పూర్వందీఘతుగప్రాప్తైస్తదథంషత్త్వ
 తు మూరిత్యత్రితు గ్గ్రహణమ్ - అతఏవ సరాజ్జగ్ధ్యతి సిద్ధమ్ - అ
 న్యథాఽతాప్ర్యే కాదేశ జగ్ధింబాధిత్వాల్పపిషశ్శజ్జగ్ధ్యాదేశ
 వికాదేశస్యాపి తెనా సహారాపత్తిః - మమత్వే కాదేశ త్పూర్వం
 ల్యపి అస్తరజ్జగ్ మప్యేకాదేశం బాధత్వా ప్రతిపద విధిత్వేన
 జగ్ధ్యాదేశతల్పిద్ధిః - యత్రజగ్ధ్యాదేశస్య పూర్వోపస్థిత నిమిత్త
 కత్వేనై కాదేశతోఽస్తరజ్జగత్వం నిత్యత్వం చేత్యుక్త పరిభా
 షయ్యాల్పపి ఏకాదేశం బాధిత్వాజగ్ధిసిద్ధిః - తుకస్మల్పబుత్తర
 మేవప్రవృత్త్యాఽనస్తరోపస్థితనిమిత్తకత్వేన బహిరజ్జగత్వా
 త్తతః పూర్వమస్తరజ్జగత్వా నిత్యత్వాప్యైకాదేశే వత్వతు
 కోరితతస్యాసిద్ధత్వాత్తు కన్పిద్ధిః - వత్వగ్రహణంతు జ్ఞా సకమ
 త్రి-త్రైపాదికేస్తరజ్జేఽప్యేతత్ప్రవృత్తైరపపాదితత్వాత్ - ఇ
 ణః పూర్వపదనమ్బుద్ధి త్వేనెత్యాద్య యుక్తమ్ - అస్తవబ్యావ
 ష్యకార్యార్థతయా అస్తరజ్జగపరిభాషా ప్రవృత్తివిఘటనాత్త
 దప్రవృత్తేః - సచావాస్తమ్భతే ఇత్యత్రి అవాచ్ఛాలమ్బనావి
 దూర్యయేరితి వత్వే అవాటోరేకాదేశస్యాసిద్ధత్వార్థం వత్వ
 గ్రహణస్యావశ్యకతయా కథంవైయర్థ్యమ్ , ఏకాదేశాత్ వత్వ
 వ్యైవాత్యి బహిరజ్జగత్వాత్ , కిచ్చిపరాసెధత్ ఇత్యాదౌష
 త్వాభావాత్ , ఆతోప్రసగ్గాటో రేకాదేశస్యాసిద్ధత్వే నూ
 పసర్గస్థేణః పరత్వాభావాత్ సషత్వమ్ , అతఏవ సహస్సాడ
 స్స ఇతి సూత్రే సహిగ్రహణస్య సహ అదేన సహితః సాడః త
 స్యావత్వం సాడిరితి ఫలముపస్యస్య వత్వతు మూరిత్యనేనఖడ్వి
 తభాష్యకృతేతి వాచ్యమ్ - జ్ఞా సక పరభాష్య ప్రామాణ్యేనై
 షామసభిధానాత్ - సహస్సాడస్స ఇతి సూత్రస్థం భాష్యము
 పూర్వపత్యుక్తి త్వాత్పార్థ సాధకమ్ - సహస్సతి సూత్రస్థభా
 ష్యనురోధేన విప్రతిషేధ సూత్రస్థం జ్ఞా సన వణనమేవైక
 క్త్యుక్తిః , కిత్తువాచసిక్యేషేతి వాకల్పసియమ్ - అతఏవస్త

రక - నన్వేషం గొనుమిత్రియ ఇత్యావో పదద్వయనిమిత్త
క సమాసాశ్రిత త్వేన బహిరజ్జంబుకం బాధితాన్తరజ్జ త్వాద్భ
జ్జాదిలొ పెను మాదయ స్ఫురత ఆహ ॥

అన్తరజ్జానపివిధీః బహిరజ్జోలుగ్భాభతే.
ఆశ్రిత ప్రత్యయేత్తర పదసూత్రం జ్ఞాపకమ్ - త్వత్కృతమి
త్యాదౌలుగ పేక్షయాన్తరజ్జ త్వాద్విభక్తినిమిత్తకేనప్రమావే

రజ్గ ఇత్యస్యాతానువృత్తిః - అన్యథాస్యాః పత్తుతుకోర సి
ద్ధితి సూత్రాంతయా తదసమ్మతః - అజానన్తర్యపదేన చాజ్
నియాపిత మేవానన్తర్యం నత్వజ్ నిష్కమన్య నియాపితమ్ - హ
స్యస్యపిత్తిసూత్రాన్తర్యామ్యామకోధాత్ - ధర్మి గ్రాహకమానా
చ్ఛ - స లో పస్సుబితి సూత్రే కృతితు గ్గ్రహణంతు పరంపరయా
నిమిత్త త్వమాశ్రిత్య బహిరజ్గ త్వా శ్రియణేతునమానమితిత్వ
యైవ పూర్వముక్త త్వేన బహిరజ్గ పరిభాషాయా అప్రాప్త్యా
ఽవశ్యకమ్ - స లో పస్సుబితిసూత్రే భాష్యకృతా సన్నిపాత ప
రిభాషయా సిద్ధిమాశ్రిత్య తత్ఫణ్డనేన ప్రదీపకృతోక్త భాష్య
స్యపరిహారో పాయాన్తరోపలక్షణతియ బహిరజ్గ పరిభాష
యాచతస్య ఖణ్డితత్వేన తాభ్యాం ఖణ్డితేన చాథాన్తరోత్పే
క్షాయాః కతుకమ నుచితత్వాచ్చ - అక్షద్యూరిత్యాగా పూర్వ
ఽసిద్ధత్వా ద్వలిలోపాపత్తిరితితు వలిలోపేన్తరజ్గ పరిభా
షాయాః ప్రవృత్త్యాసమాహితం పూర్వ తేరిపాపముః .

రక - ॥ బహిరజ్గమితి ॥ నను అన్తరజ్గ పరిభాషాయాం
అజ్గశబ్దేన సప్తమ్యన్త పంచమ్యన్తాన్యతరోపాత్త స్యైవయేన
విధిరితి సూత్రాన్త భాష్యప్రామాణ్యేన గ్రహణాత్ కథమేదితి
చేత్సత్యమ్ - అత్తేవ పాగిగుక్త మయక్త మిత్యవోచామ - ఇకో
యతిత్యత్రతదన్త విధిపక్షేస్యోన ఇత్యత్రగుణాపాదనభాష్యం
తుక్త యటరీత్యాపరత్వాభిప్రాయకమ్ - తతోన శబ్దమాశ్రి
త్యేత్వాద్యక్తిస్తుయణ ఉద్యోగంకే గుణాపేక్షయా దోనాపే
క్ష త్వేన ప్రతితాన్తరజ్గ త్వ నివారణాయ గుణస్యయణపేక్ష
యానిమిత్తాన్తే సూన్యాపేక్ష త్వేన సమాకరణాభిప్రాయేతి

కవచన ఇత్యనెనసి క్తి ఇదంవ్యథాం సజ్జ్ఞా పకమ్ - ననుతవ పు
త్రస్త్రస్త్రిత్యత్రైత్యాదౌ తవమమాది బాధనాథాం తదావశ్య
కత్వమితిచేదేంతహిణా అత్ర త్వమపర్యంత గ్రహణానువృత్తి
స్తజ్జ్ఞా సి కేలిభాష్యక్యతః - యన్మదాదిభ్య ఆచారక్విప్తున - స
పూర్ణ సూత్రస్య జ్ఞా పకతాపరభాష్యప్రమాణ్యాత్ - హ
స్యనద్యాపి ఇతి నుస్త్విథాయక సూత్రస్థ భాష్య ప్రమాణ్యేన
హలస్తే భ్య ఆచారక్విబభావాచ్చ - ఏవమేవై కత్వార్థ కాభ్యాం
ప్రతిపది కాభ్యాంప్రతిపదిక ప్రకృతికణిచోఽప్యనభిధానం
బోధ్యమ్ - ఏతేన తత్రాదేశాథాం ప్రత్యయగ్రహణంచరితా
ర్థమిత్యపాస్తమ్ - ననుమపర్యంతాను వృత్తిరపి సర్వాదేశత్వ
వారణాయ చరితార్థా - సచోత్పర్గ సమానదేశా అపవాదాఇ
తిన్యాయేన అసిద్ధవత్సూత్రభాష్యసంమతే నమపర్యంతస్యైవా
దేశసిద్ధే తదనువృత్తి ర్వ్యథేతివాచ్యమ్ - తస్యశ్చ మకజా
దౌ వ్యభిచారాదితచెన్న - శ్చమిమిత్వేన బహుచి పురస్తాద్గ్ర
హణాకలిప్రాక్ తేర్గ్రహణేనతస్యదాధేఽప్యతోత్పర్గస్య
త్వాదేహనాభావాత్ - అతఏవతస్మిన్నుచితేత్యనెన యన్మదా
ద్యాదేశవిధానం చరితార్థమ్ - అన్యథా ఆకజాదేశమేవవిద
ద్యాత్ - ఆకజితవ కాద్యాదేశయో రెతద పవాదయో రు
క్తన్యాయేన అన్యదేశావత్తిరతస్తద్విధానమిదమేవచ త
జ్జ్ఞాపకం - యద్యపివిరోధే బాధకత్వమితివార్తికమతేఽయం
న్యాయః - కాష్యకారస్తు వినాపివిరోధం సత్యపిసంభవే బా
ధకత్వమిచ్చతీతి అంభిహితసూత్రకై యటరీత్యానాయంనియ
మస్తథాఽపి యన్మదాద్యాదేశ విధానజ్ఞాపిత ద్విత్వికాః
స్వీక్రియతిఇతి ప్రకృతేనదోషః - ఏతద్భాష్యమపి తత్త్వికా
రమానమ్ - ఏవంపమపర్యంతానువృత్తిస్తస్మిన్త్రయమిత్యావోమన
ర్యస్తస్యాదేశవిధానార్థా - తత్ర మపర్యంత రజ్జ్ఞాత్వోద్వేషా
వత్వేనసిద్ధే వ్యర్థాసావీజ్జ్ఞాపికా - జ్ఞాపితత్వస్తి నేతి ఏవయే
యేనవిధిరిత సూత్రస్థభాష్య విరోధః || వ్యథా నతి || ఇతిపూ
ర్వం సిద్ధే ఇత్సుత్తరం తేవమమాదిబాధనాథాం తత్రచోత్ప
ర్గసమాన దేశాఇత్యేసిద్ధే ఇతిశేషః - నుజ్జ్ఞాపిత సర్వపూర్ణ

తవాదీనా మప్రాప్త్యా తదపవాదత్వాభావేన మపర్యంతస్యై
భాదేశాథాం సాచరితార్థాతి తదాశయః .

యత్తు హరదత్తేనాన్తరజ్ఞప్రవృత్తౌ ప్రత్యయే ఉత్తరప
దేచమపర్యంతాసంభవేన తదనువృత్తిర్వ్యర్థానతీ జ్ఞాపితత్వ
క్తం-తన్న- అన్తరజ్ఞాణామపి అపవాదపాధ్యత్యేన తద్విష
యే తదప్రవృత్తైః-వస్తుత ఇదంజ్ఞానకం వార్తికరీత్యేవ-భా
ష్యరీత్యామ సాచరికపవాదమర్థ ఇత్యాహుః - ఇయం సు
సూత్రమేవ పునర్యథామ్ - త్వయా విత్యతి - భక్తి పదానను
వృత్త్యా-నేనైవసిద్ధిరితిచేన్న-త్వండిత్యః పుత్యోయస్యేతివిగ్ర
హేయప్రస్థితీ పుత్ర ఇత్యతీత్యాదేశాభావా యతత) విభక్తా
విత్యస్యావశ్యకత్వాత్ || తదాశయ ఇతి || మపర్యంతానువృత్తి
జ్ఞాపితేతి వదతో భాష్యకృత ఇత్యథాః || వాచకపవేతి ||
ననుప్రత్యయూత్తరపదయోరితి సూత్రే ఉత్తరపదగ్రహణమ
త్రాజ్ఞానక మస్త్వితిచేన్న అతోలాప ఇతిచేత్యత్రైకైయటరీ
త్యాస్యవిరుద్ధ భర్తాక్రాన్తస్యైవ సముచ్చయ్యాజ్ఞీకారణ ప్రి
త్యయచదస్య విభక్తిభిన్న ప్రత్యయచరత్వాత్ - పరేట ఉ
త్పగ-సమాన దేశా అపవాదా ఇతి నిమూలమ్ - భాష్యేక్వా
ప్యనుల్లేఖాత్ - అసిద్ధవత్సూత్రస్థం భాష్యస్తుత త్రైవికై యటే
న ప్రకారాన్తరణయోజిత మితిసతస్త్వలమ్ - యష్టా కాద్యా
దేశ విభానస్తుజ్ఞాపకమ్ - సాకచ్చేఫలభేదాత్ - ప్రత్యయూత్త
రపదయోరితి సూత్రస్థభాష్యస్య త్వయంభావః - ప్రత్యయప
దముక్తరీత్యావిభక్తి భిన్న ప్రత్యయ పరమ్ - తత్రచతవా
ద్యపవాదత్వంసతక్రొజ్ఞీన్య న్యాయేన - ఏతదుద్దేశ్యతావచ్చే
దకస్య తదుద్దేశ్యతా వచ్చేద కా వ్యాప్యత్వాత్ - కిన్తుఉర్ప
దిత్యాదావివ సిద్ధస్య పునరనువాదసామర్థ్యేన జాధ మాత్రిమ్ -
ఏవంచ లాఘవాత్ త్వయామితివిహితస్యానువాదే నిమిత్త మా
త్ర సమర్పకమ్ - విభానంతుతేనైవ - యథా వవోరచేత్వాదా - త
హి-తేనైవమపర్యంతస్యాదేశసిద్ధేస్తదనువృత్తి వైయర్థ్యక్ -
నచమపర్యంతానువృత్తి రనువాదకత్వార్థా - అన్యథా సర్వా
దేశాథాతయా విభాయకత్వావత్తిరితి వాచ్యమ్ - ద్వగురేక

పోచాద్విని లుగ్వివ మైవతి కవిత్ - ఏజ్ హాస్వా త్పరబాధ
 ర్మియా సమోఽత్యాది సూత్రాకర ప్రామాణ్యేన లుక్తా ప్రవిష
 యా - ఆ ద్యే హేత్ర పు ఇత్యాదా అనేన న్యాయేన లోచనా
 ధిత్వా లుగ్భవతీతి భాష్యేచ్ఛత్ - అన్యైః సర్వజ్ఞాంశ్చ ధీకా
 సర్వోపిలు గ్భాధతే స సుబ్లుగేవ - అతఏవ సనీస్రంస ఇత్యాదా
 సలోపానభవతి - ఉజ్చభిః ఖట్వాభిః కీతః ఉజ్చఖట్వ ఇత్యా
 దా వేకాదేకా త్ప్రగవ టాపోలుక్ - అన్యథాకృతై కాద
 శస్య లుక్తాకారశ్రవణం సస్యాదితి కైయటే చ్ఛత్ - ఎతద్వి
 గోధాద్యత్త ద్రాజస్యేతి సూత్రే కైయటే సూక్తమ్ - అజ్ఞాన
 తికాన్మాత్యజ్జగత్సత్ర సుపోలుకి బహువచనపఠ త్యాభా
 వాత్త ద్రాజస్యేతి లుక్తాస్యాదితి శజ్ఞాపరభాష్యభ్యానసర
 స్తగజ్ఞానపీతీన్యాయేన అయం లుక్ సుబ్లుకో బాధకః స్యాఽత్యా
 శజ్ఞ్య సుబ్లుకపవా నేన బలవత్త్వంబోధ్యత ఇతి - తత్ప్రద్యే
 తిద్రీష్టవ్యమ్ లుగ్పేక్షయా లుకో బలవత్త్వస్య వత్తు మశక్యత్వా
 ఏచ నమిత్వస్యాపి తద్ధితాధాన్విగో విధాయకత్వాచతః - య
 దిచలాఘవాత్తత్రతథా - ప్రకృతేఽపితహిత థ్యవహి - య
 దితత్పాథకాక్యాయా పూర్వవిధాయకత్వం తహి నతనాది
 బాధనార్థత్వమ్ - తద్బీజస్యానువాదకత్వస్యాభావాత్ - తక్రీకా
 జ్ఞీన్యన్యాయస్య చోక్తరీత్యాఽప్రీవృత్తేః - తథాచాన్తరజ్గ
 త్వో తవాదయ ఏవానయో ర్భాధకా ఇతివ్యధాం సత్త
 స్యాంజ్ఞాపకమ్ - ఏవం సూత్రమేవ జ్ఞాపకం సమపర్యస్తా
 నువృత్తిః - అతఏవ భాష్యే యద్యత్ప్రన్య ఏకవచనా దేశాః
 స్యుః - మపర్యస్తానువృత్తి రసథికాకాస్యాత్ ఇత్యుక్తమ్ - ఏక
 వచనా దేశాన్త వాదయోయది బాధ్యాస్ఫురిత్యధాః - ఏవం
 మపర్యస్తాను వృత్తేన వాదిబాధకత్వా భావమాత్ర ప్రయోజక
 త్వం స్పష్టమేవోక్తమ్ - తథాచభాష్యే త్యాపిజ్ఞాపక సిద్ధవి
 వాయమథా ఇత్యాహః॥ శజ్ఞాపరేతి॥ బహుష్విత్యస్య బహు
 వచనేష్విత్యధా మాత్రేదేదం ప్రవృత్తమ్॥ అశక్యత్వాదితి॥
 ఇదం సమాధాన మిత్యనేనాన్వయి - ఇదం చిన్త్యమ్ - సామాన్య
 లుకో వ్యవం బలవత్త్వాభావే భాష్యాసజ్ఞతే - పరతు అన్య

దితితదాశక్తౌ సమాధ సంవత్సరం యుక్తమ్ - అనెనన్యాయేన
అన్తరజ్జనిమిత్రవినాశకలుకస్త్రమ్) యుజక సమాసాదీనాంచప్రా
బల్యంబోధ్యతఇత్యన్యత్రవిస్తరః ॥

౫౦-సన్వేవంసోమే నైః ౭స్తరజ్జగత్వాద్భుతాపూర్వపదా
త్పరస్థశబ్దాభావేన నైస్థస్యపరస్యేతి వృద్ధినిషేధోవ్యర్థోన్తా
దివద్భావస్తూథయతఆశ్రయణేనిషిద్ధః - కించ వృద్ధిరత్ర
ప్రాప్నోతి అన్తాదివత్సోధయాభావేన పూర్వాన్తవత్త్వేనై
కాదశవిశిష్టే పూర్వపదత్వేన్ద్రశబ్దస్యైకదశవికృతన్యాయే

రజ్జాసపీత్యపి ఘటితః పాఠోనకుతాప్రి భాష్య దృశ్యతే - అత
ఏవస్యమార్గ పుంసకాదిత్యతాప్రి ఘటితః పాఠః కేమం చ
న్తతేనోపన్యస్తః కైయతేన - తథాచ బహిరజ్గ లుకఏవా
నేనబలవత్త్వమ్ - అతఏవతదాజన్యేతి సూత్రస్థంభాష్యంసం
గచ్ఛతే - సామాసి కలుకౌబహి రజ్గత్వేన తదాజ లుక్భాధ
కత్వాత్ - అతఏవస్యమార్గ పుంసకాదిత్యసూత్రేత్యనాదిభ్య
త్సేతిభాష్య పఠితమ్ - ఏజ్ ప్రాప్నోతి సూత్రస్థంభాష్యంత్వైక
దేశ్యుక్తిః - బహుభాష్యవిరోధాత్ - అతఏవ త్రిచతురోఽపిసూ
త్రస్థం ప్రియతస్యైతిభాష్యం సంగచ్ఛతే - శబ్దాన్త రాతి
న్యాయేన లుకోపనిత్యతయా పరత్వాల్లి సృభావప్రవృత్తైః -
అతఏవచభవతాదతిసిద్ధిః - అన్యథా ౭ నేనన్యాయేన పార్లు
కితదసిద్ధిః - మమతుశబ్దాన్తరస్యేతిన్యాయేనలుకోపనిత్యతయా
పరత్వాత్తాతజ్ సిద్ధిః - అతఏవత్వం బ్రాహ్మణకుల మిత్యాదౌ
లుకచ్ఛాధిత్యా ౭మ్ - సనీస్రంస ఇత్యాదావపిలుక్ బహిరజ్గ
ఏవేతి న దోషః - సుపథివ సమిత్యాదౌతు కృతాకృత ప్రసజ్జి
త్వమాత్రేణనిత్యత్వాల్లికినా త్వాదఇతిప్రామాణ్యం ॥ నిమిత్ర వినా
శకేతి ॥ తత్ఫలంతుభవకతమతిక్రాంతా ౭తిభవకానితిసిద్ధిః -
అన్యథా పూర్వమకచో ౭ ప్రవృత్తౌ పశ్యమపసజనత్యా
త్తదనాపత్తిః - ఏకాధీనభావేనానుపసజనత్యనాశేపితస్య
లుకస్యతత్వాభావాత్ .

౫౦ - ॥ పూర్వపదత్వఇతి ॥ సప్తస్యన్త పాఠః - తదాశ్చ)

[५४]

మోక్షయతః శ్రయణే నాన్తాదివదితి నిషేధాభావేన తదాశ్చ
 యణేనా ఉత్తరపదత్వేఽపి తస్మాన్చక్రత్వాత్ - ఎకస్యప
 కాదశేన పరస్యనిత్యేన యన్యేతిహ పేనాపహారాత్ - సచ
 పరాదివద్భావేన ఎకాదశవిజ్ఞప్తస్సోత్తరపదత్వ మేవాస్తితి
 వాచ్యమ్ - ఉత్తరపదాద్యచ్ఛానికత్వాద్వృద్ధే ప్రదభావేన ఆ
 పాప్తైః - తాద్రాప్యస్య అనిదేశాత్ - అన్యథా భిట్వా
 భిడిత్యాదావపి పూర్వాన్తవత్త్వేన అదన్తవత్త్వేభి సవిసాచ
 త్తిరితి భాష్య స్పష్టమ్ - అతఏవ పూర్వేను కామశమ ఇత్యా
 దావన్త రజ్త్యాద్గుణే వృద్ధిర్నసాదిత్యా శజ్జితం తదేక
 దేశమా తస్య వికారానానాచ్య - తసుక్తం భాష్య ఇద్దైద్వా
 యణివేత్తసి స ప్రమ్యన్తమ్ - ఉత్తరపదత్వాశ్రయణేఇతి అప
 థణః - న్యా యేనతదాశ్రయణే నిషేధాభావేనైర్ద్రశబ్దస్సోత్త
 రపదత్వేపీత్యన్వయః - ననుప్రత్య రపదత్వమేవ పరాదివద్భా
 వేనానే య్య - సమాత్త రపదాద్యచ్ఛాన్తమ్ తాద్రాప్యం
 అనిదేశ వ్యాపారాశ్రయణేఽపి అనిదేశ్యధర్మనిమిత్త కేవిధా
 తాద్రాప్యశ్రయణమాత్రేణ నిషేధేన వ్యాపామిత్యావోగు
 టః భియఇత్యాదౌ ఇయజః క్షీరపజిత్యాదౌ నిత్యస్య చానా
 పత్తి రతఃపా || తదేకదేశేతి || ఎకాదేశస్సోభయస్థానికత్వే
 నైన్ద శబ్దేకదేశమాత్రస్య వికారాభావాదిత్యధణః - ఇదమపి
 చిన్త్యమ్ - ఏకదేశవికృతన్యాయస్య రాహువితి త్వయైపూదా
 హరణదానాత్ - అచఃపరస్తిన్నితి సూత్రే శ్రాయసా విత్వా
 దౌ కాష్యక్తతన్యాయసంచారస్యధ్వనితత్వాచ్చ - గుడో
 దకలిత్యాదౌ సర్వైరప్యేతన్యాయేన దకశబ్దత్వాజ్జీ కా
 రాచ్చ - పరే పుండిథయతః శ్రయణేనాన్తాదివదితి నిషేధవి
 మయేనైకదేశవికృతన్యాయః - అతీయాత్పరీక్షాదిత్యాదౌ త
 న్నిషేధవిషయేఽపి ఉక్తన్యాయ ప్రవృత్తౌ ఉక్తనిషేధవైయ
 ధ్యాపతైః - అత్రైవహాస్వాపతేశ్చ - అత ఏవపోహ్యతఇ
 త్యత్రహాస్యః ప్రాయత ఇత్యత్ర లత్వం హ్రిజీ తేత్యత్ర ఉత్తర
 పదప్రకృతిస్వరంబభాష్యశజ్జితోభయ తః శ్రయణఇ
 తినిషేధేన నిరాకృతమ్ - అత్రైకదేశవికృతమితి న్యాయస్య

వచోవికారయస్యైతిహాపనాపహృతః పరవికారదేశసంతులన
నచ ఇన్ద్రః సమ్పన్నస్త్రైతకః ప్రసజ్జ్యోవ్యధైరిత - మరుదా

ప్రవృత్తౌ తదసజ్జలిస్సృష్టైవ - ఏవంసౌమేద్వైనైతన్నాన్యాయ

ప్రవృత్తిరితిభాష్యక్తంజ్ఞాపకం సమ్మగవ - గుడోదకమిత్యా

దౌతుదకశబ్దేపకదేశవికృతన్యాయేనౌదకశబ్దత్వంనాన్వేష -

అతఏవాన్తాదివత్పూత్రేభాష్యే అన్తవత్త్వంగుడోదకమితి ఫల

మువిన్యస్య తతఃప్రాప్తితేరిచ ఫలముపన్యస్య దేభయత ఆశ)

యణినేనిమేధేన నిరాకృతమ్ - తేనగుడోదకమిత్యపినిరాకృ

తమవ - సహ్యనయ్యుర్తాత్రయాఽపి విశేషఽస్తి - శ్రీయసా

విత్వాదౌతు ఏకదేశ వికృతన్యాయేనాజ్ఞత్వాదిభవత్యేవ - ఏ

కాదేశా ఘటితా నాముగిదాద్యన్తానామేవనుమాదివిధానేనతవ

త్వస్యనుమాదౌ వైయర్థ్యేనాప్రసక్తౌతత్ప్రసక్తి మూలాత్తని

మేధస్యాప్యవృత్తోక్తనిమేధావిషయత్వాత్ - ఏవంమాతూక్య

పిత్యాదావప్యేకాదేశే సకారవ్యైవ ప్రవృత్త్యభావేన ఏకదేశ

వికృతన్యాయాత్ పరావత్వంతున - ఏకాదేశమాత్రస్యప

రాదివత్త్వబోధఃపి రేఖవిశిష్టేతదభావాత్ - యదాగమ

న్యాయస్య వర్ణగ్రహణే ప్రవృత్త్యభావస్యోక్తత్వాత్ - రేఖం

ముక్త్యాతు నైకదేశమాత్రస్య పరాదిత్వబోధసంభవః - పర

శబ్దేనైకాదేశప్రాకారాలికసముదాయవ్యైవగ్రహణేనరేఖేణ

వ్యవధానాత్ - అతఏవ ఇదుగుపథస్యైతి నూత్రేభాష్యే అనే

నైవషత్వమాశంక్యర పరత్వాభావాభిప్రాయేణ పదాదిత్వేన

ప్రత్యయత్వమాశ్రయ ప్రత్యయవిసంజనీయన్యాయ మిత్యు

క్త్యా ర పరత్వాభిప్రాయేణ ఉక్తాభిప్రాయకం లుప్యతేఽత్ర

ప్రత్యయవిసంజనీయారాత్మస్యైత్యుక్తమ్ - శస్త్రుతస్మి నేన్ద్ర

స్యైతినిషేధస్య జ్ఞాపకత్వవర్ణన పరభాష్యప్రామాణ్యేన పూ

ర్వోత్తరపదైకాదేశేనైకదేశవికృతన్యాయః - తేనగణేశః వ

నేశః - మానేశః - మామేశ ఇత్యాదౌ జముట్ నలోపగు

త్వజ్జ్వాదీని కేరిప్రామాణ్యము|| మరుదాదిభిరితి|| అజాద్యదన్తత్వా

దితిభావః ఏవంవిష్ణోదిభిరిన్ద్రశబ్దస్యద్వైవిధ్యేఘ్నన్తదజాద్య

దిభిరన్ద్రస్య ద్వయై ఇన్ద్రస్యైవ పూర్వనిపాతోఽతతః
పూర్వోత్తరపదనిమిత్తకార్యాత్పూర్వమన్తర
జ్యోఽప్యేకాదేశాన .

అత్రనన్ద్రస్యైవ నిపాతః ఏవజ్ఞాపక ఇత్యన్తాదివచ్చ విప్రతిషే
ధేపరమితి సూత్రయోర్భాష్యే శ్చుప్తమ్ .

౧౧-న న్వేవమపి ప్రధానప్రస్థాయేత్యాదావన్తరజ్ఞత్వా
ద్ధిత్వాదిషుల్యపాన్వ్యదిత్యతతః ||

అన్తరజ్ఞానపి విధిస్సహితజ్యోల్యబృథతే .
అదోజగ్ధీతి సూత్రేతి కిరీత్యేవ సిద్ధే ల్యబ్ధిహీన మస్యాజ్ఞాపక
మిత్యదోజగ్ధీరీత్యత్ర భాష్యే శ్చుప్తమ్ .

౧౨-న న్వేవమపి యాయేత్యాదౌ ద్విత్వైక్యతేఽన్తరజ్ఞ
త్వాత్పవర్ణదీర్ఘత్వే తదసిద్ధిరతతః ||

వాగ్దాదాజ్ఞంబలీయోభవతి .

తేనాన్తరజ్ఞమపి సవర్ణదీర్ఘంబాధిత్యా వృద్ధిరితి తత్పిద్యిః-అభ్యా

న్తమితిన్ద్రస్యైవ పూర్వనిపాతః - సోమశ్యత్వభ్యర్హితత్వా
త్పూర్వనిపాతః - యద్యపి సోమాదిన్ద్రవీవ శ్రేష్ఠః - యావ
దధికారమితి బ్రహ్మసూత్రాన్యభ్యావసరే తదైవభాష్యకృద్భి
ర-క్తత్వాత్* - తథాపి చన్ద్రలోకశ్యక్తికాం పరమగత్యనధి
త్వేన మనసోజాతత్వేన చ తత్త్వంబోధ్యమ్ - విష్ణుర్యద్యపి సా
క్షాత్పరంబ్రహ్మైతి సర్వతోఽభ్యర్హితః - తథాపి తేనోపేన్ద్ర
త్వమిత్యుక్తంపాత్ ||

౧౩- † తథా ప్యజ్ఞనిమిత్తత్వాదభ్యాసాజ్యోభయాయే

* “ యథాయథాఽధికారో విశిష్యతే, ఏవంనుక్తావా
నన్దో విశిష్యతే - మనుష్యేభ్యో గన్ధర్వాణాం గన్ధర్వేభ్య
ఋషీణాం ఋషిభ్యో దేవానాం దేవేభ్య ఇన్ద్రస్య ఇన్ద్రా
ద్యృష్టాః ఏష హ్యేవ శతానన్త ” ఇతి తృతీయస్య తృతీ
యైశ్రమదానన్తతీర్థీయం భాష్యమిహాను శ్చన్దేయమ్ .

† అత్తగ్రన్థః పతితః .

సస్యాసవర్ణ ఇతి ఇయజ్వేథాయకసూత్రీష్టమనవర్ణగ్రహణమ
స్యాజ్జాతకమ్ - తద్గీయతురిత్యాదావియజ్ వ్యావృత్త్యర్థమ్ - ఏ
తచ్ఛిరిభాషాభావే త్వీషతురిత్యాదావన్తరజ్జేణనవర్ణదీప్తేణబా
ధాత్తద్వ్యర్థమ్ - ఇయజుఃజౌ అభ్యాససంబంధ నిమిత్తకత్వా
ద్బహిఃజ్జౌ సచఇయజుఃపవాదః - యేననాప్రాప్తి న్యాయేన ఇ
యర్హిత్యాది సకలలక్ష్యప్రాప్తయణపవాదత్వన్వైవనిర్ణయో
ఇతిప్రాశ్నః.

పరత్వేతత్పరిభాషా భావేఅభ్యాసస్యేతిసూత్రమివ వ్య
ర్థమ్ - సచఇయజుషయామెత్యాదౌ చరితార్థమ్ - తయేరపి
శూర్య(పవృత్త గుణస్యపూర్వ ప్రవృత్తవృద్ధశ్చద్విర్వచనైః
చీతియాపాతిదేశేనాపహర్ష్యత్వేకృతే శునఃప్రాప్తేగుణవృద్ధి
బాధిత్యాన్తరజ్జ్వాత్వాత్పవర్ణదీప్తాశ్చతైః - సచేయర్హిత్యా
దౌ తచ్ఛిరితార్థమ్ - తావన్తాత్ర ప్రయోజనకత్వే ఉరిత్యేవ
బ్రూయూత్ - య్వారితివర్తతే - ఇణాయణితిసాహచర్యాత్
వ్యాఖ్యానాచ్చ ఋథాతోరేవ గ్రహణమ్ - అర్తేరివర్ణస్యేష
జ్యోథః - అభ్యాసస్యాత్తా వితి అభ్యాసస్యార్తేరితివా గురు
త్వాన్నయుక్తమ్ - సచ ఏవఙ్బాధశబ్దేభ్య ఆచారక్సిబన్వైభ్యః
ప్రప్రత్యయనిమిత్తత్వాద్వాతత్త్వంబోధ్యమ్ - వస్తుతస్తు ఇ
యర్హిత్యాదౌ శ్లునా ప్రత్యయాపహరణాత్తేషా సంభవాది
యాయెత్యాదౌ ఉభయోస్సమత్వాత్పరత్వాదియజ్ వారణా
యా సవర్ణగ్రహణమావశ్యక మితిసతజ్జ్వాతకమితి ప్రాచీన
మతమయుక్తమేవ || సకలలక్ష్యేతి || క్వచిద్బాధకేన పాదే
పిప్రాప్తిమాత్రమస్మ్యేవేతిభావః.

|| ఋథాతోరేవేతి || తేనార్తారమతి కాన్తైరత్యర్థం

భిర్బధిఋద్భి తేనాచరతి దధిఋద్భి తఇతి - అనాఆఅభవత్ రీఅ
భవదిత్యాదౌన || ఏవ ఇతి || సచాత్ర కా శ్చిత్త్యయాదితి ఇహ
దేరితివా ఆప్యస్యాత్ - కాన్యనై కాజ్ఞగ్రహణమిత్యన్యప్రత్యయ
గ్రహణ మసనీయతత్త్వానై అనేకాచ ఇతివా చ్యమితి ఉత్తేశ
యణాత్ - దయాయాస ఇతిసూత్రేఆసిగ్రహణేనాకారాదే

లిటి ఇయజాద్యర్థం తత్కూరి మావశ్యకమ్ - తథా ఓన్మధా
 తో ధ్వంసం దిచ్చాకృజనాత్పని ఉవోగకీయప తీత్యాద్య
 థామావశ్యకమితివాచ్యమ్ - షష్ఠపృథమాహ్నికానైష్ఠా
 ష్యపౌమాణ్యేన తెషామనభిధానాత్ - అన్యైర్విశీయ యైవ
 చనన్యైవ సత్త్వేనతదుక్తప్రయోగన్యైవ దుర్లభత్వాత్ - ఎవం
 చ సంపూర్ణసూత్రస్య జ్ఞాపకతాయుక్తా - యద్యపిభాష్యే
 యదయమభ్యాసస్యా సవర్ణయిత్య సవర్ణగ్రహణంతరోక్తిగ్ర
 న్తేన అసవర్ణగ్రహణన్యైవ జ్ఞాపకతాలభ్యతే - తథాపి సహ్య
 స్తరేణగుణవృద్ధి అసవర్ణ సరోఽభ్యాసోభవతీతి తదుపపాద
 సగ్రన్తేనసంపూర్ణసూత్రన్యైవజ్ఞాపకతాలభ్యతే - అన్యేషైత
 దస్తి జ్ఞాపకమర్త్యర్థమేతత్ప్రొద్దిత్యనేనసూత్ర సార్థక్యమేవ
 దర్శితమ్ - అసవర్ణగ్రహణన్యైవజ్ఞాపకత్వేతద్వాప్యవృత్తిపదర్శ
 నేసతత్సార్థక్యమేవ దర్శితంస్యాత్ - సచాక్యతవ్యూహపరిభాష
 యాఇయాయ ఇయేషేత్యాదౌనవర్ణదీప్తాపౌప్తిర్యదీర్ఘాన
 ప్యాత్తర్హిగుణస్యాదితిసంభావనాయాశ్చత్వేనపరిభాషప్రవృ
 త్తేన్నాపపాదత్వాదికథం సంపూర్ణసూత్రస్యజ్ఞాపకతేతి
 వాచ్యమ్ - తస్యాసత్త్వాత్సత్త్వైవైతద్భాష్యపౌమాణ్యేన య
 త్రాస్తరజ్జకార్యప్రవృత్తియోగ్యకాలాత్తరమేవతన్నిమిత్త
 వినాశకబహిరజ్జ విధేఃపౌప్తిస్తత్రైవ తత్పరిభాషప్రవృత్తి
 స్వీకారాద్భ - సచాస్తరజ్జత్వాద్దీర్ఘీయాదౌత్యాదౌపూ
 ర్వాస్తవత్వేనాభ్యాసత్వాదవర్ణత్వాచ్చగల్యసవర్ణేఇయజ్ఞీ
 థానేనసూత్రం చరితాథామ్ - సచాచిక్షు ఇరియనేననీర్ధిః వృ
 థిబాధనార్థత్వాదితివాచ్యమ్ - ప్రత్యాసత్త్వానవర్ణపదేనా
 భ్యాసోత్తరఖణ్డసంబన్ధ్యసవర్ణాచఎవగ్రహణాచ్చాపౌమాణ్యక

రామ్నోతి కల్పన సంభవేన గుర్వాదేరన్యచ్చ ఇత్యేవసిద్ధేగురు
 న్యాసేన ముఖ్యగురుమతవివగ్రహణాద్భ || ఉవోగకీయపతీతి ||
 యథేష్టం నామధాతుష్యిక్యక్తేరితి భావః || అన్యైర్యై || తదు
 త్తరమేవా బాదేస్వాద్యైరన్యేక్యక్తేరితి భావః || యోగ్య
 కాలాత్తరమేవేతి || సతుతతః పౌగిత్యభావః - పౌగ్యతేమత
 త్సమకాలంతరః పౌగితివైషేటిభావః || శాస్త్రీబాధేతి || వృద్ధి

అపనాపకతయా పరిణామజ్ఞాపకత్వస్యైవాగిత్యాచే త్యాహుః॥

సాచేయంధర్మిగ్రాహకమానాదాజ్ఞావార్ణయోస్సమాన
కార్యకత్వేన - యత్తు కుమ్భకారణత్వాదా సమాసనిమిత్తక
త్వరూప సమానాశ్రయత్వేనైవైషేతి - తస్మిన్ జ్ఞాపితేపీయ
యైషేత్యాద్యసిద్ధః - సూత్రేనై యర్థస్య తదవస్థత్వా
చ్చ-స్యానవత్యత్రతు వక్ష్యమాణరీత్యాస్యానిత్యత్వా దప్రవృ
త్తాగుణాదస్తరజ్ఞత్వాద్యజాదేశః - సచైవమపీయా యేత్యా
దా ఇయత్ దుర్లభస్తత్రకర్తవ్యవృద్ధ్యాదేః స్థానివత్త్వేన ఆసవ
ర్ణైశ్చితి । సతిషేధాదితివాచ్యమ్ - సూత్రాగ్రమ్భ సామర్థ్యాదేవ
కాస్త్రీయాభేత్యథః .

॥ సూత్రాగ్రమ్భ సామర్థ్యాదేవేతి ॥ నను ఇయేథే
త్యాదా ఉరత్వాద్దా తతోద్విత్వే వార్ణాదాజ్ఞా మితి తతో
హ్రస్వత్వే ఆదిష్టాదచః పూర్వత్వేన తస్యైవజ్ఞానిత్యా
ప్రవృత్తౌ ఆస్యసూత్రస్య చారితార్థ్యాత్కథమేతత్ - సచా
త్రీచారితార్థ్యాదుక్త పరిణామజ్ఞాపక మస్యసంభవీతవా
చ్యమ్ - ఏతత్పరిణామసిద్ధః పూర్వమభ్యాసేస్తరజ్ఞత్వాత్ - ప్రా
స్యాత్ప్రాగ్గయా దేవే ఇవర్ణోవణయేరభావనాత్ర ఏతదప్ర
వృత్తేః - వాచాదోషిత్యాదావివాద్య సంజ్ఞావ్వారాజ్ఞాక్షిప్త
ప్రవృత్తయనిమిత్తకత్వేనవా ఆయాదేశాపేక్షయాహస్వాపే
క్షస్యబహిరజ్ఞత్వాత్ - ఇతరభాపరిణామజ్ఞాపకత్వమస్యసం
భవంప్రాప్నోతితిచేత్ - అత్రకేచిత్ - జ్ఞాపక పరిణామ్యహ్ర
మాణ్యేన సను అత్యధిక మేతత్ప్యార్ నైకమువాచారణ మస
వణగ్రహణం ప్రయోజయితీతి భాష్యణచానభిధానమితి .
తస్మిన్ జ్ఞాపక పరం భాష్యం న పూర్వ విప్రతిషేధేన ద్వీర్వ
చన ప్రవృత్తి మాశ్రిత్య ప్రవృత్తౌ - తథాహి - ద్వీర్వచనం
యణయవాదే శేభ్యజ్ఞాతి పూర్వవిప్రతిషేధం పరిత్వాతతః ప
రితస్య ద్వీర్వచనా త్ప్రసారణత్వేత్వా పర విప్రతిషేధస్య
యా యేతి ప్రయోజన ముపన్యస్య సనుచాత్రాస్తు ద్వీర్వచ
నేకృతే పరస్య గుణవృద్ధిభవిష్యత ఇతి పరవిప్రతిషేధ ప్రయో
జనే దర్శితేతతోనసిద్ధ్యతి అస్తరజ్ఞత్వా త్వవణా దీక్షాత్వం

స్థానివత్త్వాప్రవృత్తైః - తచ్చసామాన్యాపేక్ష మభ్యాసకార్యే
తదుత్త రఖణౌ దేశస్యతత్కార్యప్రతిబంధ కీభూతంస్థానివత్త్వం
నేతి అతఃపారతీత్యాదౌయతాదేశస్య స్థానివత్త్వా దభ్యాస
స్యధ్యాయ పయితీదీఘాదుర్లభఇత్యపాస్తమ్ - దీర్ఘవిధాతన్ని

ప్రాప్తోతీతి శబ్దాయాం వాణ్ణాదాబ్జంబలీయఇతి గుణవృ
ద్ధీభవష్యుతః , కింవక్తవ్యమేతత్ , నహి, ఆచార్య ప్రవృత్తిర్జ్ఞా
పయితీవాణ్ణాదాబ్జం బలీయఇతి యదయమసవణ గ్రహ
ణం కరోతీతి సమాహితమ్ - తథాచేయేథేత్యతాపిగుణవృద్ధీ
దాధిత్యాపూర్వవిప్రతిషేధేనద్విర్వచనే ప్రశ్నార్థప్రతిగుణ
వృద్ధీదాధిత్యా అస్త రజ్జుత్వాత్సవణదీఘాత్వ ఏతస్యచారి
తార్థ్యమ్ - యేనానభిధానం కల్పేత్ - ఇదన్తుబోధ్యమ్ - మ
మర్యానానువృత్తి వసువణానువృత్తి రేవదిక్తార్థయ్యజ్ఞా
పికా - సచోవోణేత్యాద్యథానా - అమన్తేఇతినిషేధేన ఇ
జాదేరిత్యామోఽప్రవృత్తేరితివాచ్యమ్ - ఇయజ్ఞాదిప్రకరణ
తన్వాదీనాం ఛస్తస్యపసంఖ్యానమితి వాటికేన ఉపక్షప్ర
వృత్తేరిత్యదోషాత్ - స్పష్టం చేవంభాన్యజ్ఞైర్యటయోరితి
॥ సామాన్యాపేక్షమితి ॥ తస్మాంతు అతూతవత్ - అబీభవత్ -
ఆరతీత్యాది సిద్ధిః - నన్వనెనైవ సిద్ధౌ పూర్వవైస్వచ విధావి
త్యస్య కథమారతురితి ప్రయోజనంసంగచ్ఛతామ్ - నచజ్ఞాత
కస్యసజాతీయాపేక్ష త్వేన ఉత్తరఖణ్ణస్థయువణాన్యాత్ స్థా
నికాదేశస్యాజాత్మకస్యవా ఆదేశస్య గ్రహణేన అభ్యాసత్వే
సాభ్యాసోద్దేశ్యకస్య గ్రహణేనవా తత్సంగతిః - అవవతాత్
ఆరదిత్యనయోరసిద్ధ్యాపత్తేరితిచేన్న - అన్వేదీఘవిధాతన్ని
షేధేనఆద్యే ఉపర్ణాదేశత్వాధావేనణావచయితి - షేధా ప్రవృ
త్తౌ పరత్వాన్మజే ప్రశ్నాద్విత్వే ఆదిష్టాదచః పూర్వస్య విధి
సద్భావేన స్థానివత్త్వాప్రవృత్తేరిత్యుక్తి రీతిమాలవైభవపూ
ర్వవైస్వచ విధావిత్యన్యారతురితి ప్రయోజనాద్భావన సజ్జతే
రితి ॥ ఆరతీతి ॥ అతూతవత్ అనూసవత్ ఇత్యాదౌదీఘా
లఘూరితి దీర్ఘోష్కత ఏవేతి బోధ్యమ్ తస్యత్వదీదయత్ ఇత్యా
దేచారితార్థ్యమ్ ॥ దీఘవిధాతి ॥ నను స్వరదీఘాయలా

పేషుల పాజా దేశ వివన స్థానిక నివసిత నియమ కథలు సమీక్ష :-
 కించ రిర్యతు రిత్తాదౌ ఉక్త నియమేన నచ దాన్తేతి నిషేధస్య
 బాధ౯పి పూర్వతాస్తిద్ధ ఇతి నిషేధస్యాభ్యాస కార్యప్రతిబద్ధ
 కీయాతస్యేత్యుక్త నిషేధస్యచ ప్రవృత్తౌ తదసిద్ధ్యోక్త నియమే
 సతయోరపి నిషేధయోర్నివృత్తే ర్వక్తవ్యతయా ఆరతీత్యా
 దౌ అభ్యాస కార్యప్రతిబద్ధి కేత్యస్యాప్యప్రవృత్తౌ దీర్ఘానా
 వక్తిరేవేతిచేన్న-ఉక్తవార్తికేదీఘగ్రహణస్యస్వప్రయో
 జనెరిర్యతు కిర్యోరితి-తతాద్వైభ్యాసస్యనవ్యరీత్యా అథా
 తుత్వేనధాతోరేవ దీఘవిధానేన, అన్వై ఉణదీనామప్య
 త్పన్నత్వేనదోషావాపేత్యదీర్ఘగ్రహణస్యవాకర్తవ్యత్వార్.
 యద్యోక్తవార్తికే వ్యాభ్యానాదాప్యమిక దీఘస్యైవ గ్రహ
 ణమితి నదోషః. వస్తుతస్తు పూర్వోక్త రీత్యోపదాయాంచే
 త్యతాద్వైభ్యాసజిబి ఇతి నిషేధబలేన తత్ప్రసాద్యాసస్యైవ ధాతు
 త్వేనచ రిర్యతు రిత్తాదౌ దీఘవారణాథ౯ ఉక్తవార్తికేదీ
 ఘగ్రహణమావశ్యకమ్- కించనచ దాన్తే త్యతాప్రసాదు మికదీ
 ఘస్యాపిత్వయా గృహీతత్వేనశ్చ యనాపి త్యానావివహంసా
 విత్తాదౌ నాన్తస్యైకదేశవికృతన్యాయేనాన్తరజ్ఞత్వాత్సన్త
 మహత ఇతి దీఘవారణాయోక్తవార్తికే దీఘగ్రహణన్-
 తేనసాప్తమికస్యాపి గ్రహణమిత్యభయధావశ్యకమ్- కథంత
 హి ఆరతీత్యాదౌ దీఘ ఇతిచేదిత్యమ్- ఉక్తవార్తికేదీఘ
 చదేన ఉపధా దీఘస్యైవ గ్రహణేనా దోషాత్- నచదాన్తే
 తి సూత్రే పూర్వతాస్తిద్ధ నేత్యవప్తభ్యవరేయ లోపస్వరవ
 జ్ఞాందిర్వచనాదీని నపాత్యానీతి భాష్యోక్త రీత్యాదరణేతు
 సూత్రేవార్తికేచ దీఘగ్రహణం వ్యథామేవ-వార్తికేతస్య
 సూత్రస్థదీఘగ్రహణమూలకత్వస్య తత్రైవభాష్యోక్తైః- రిర్య
 తు రిత్తాద్యథాంతు ఉపధాయాంచేత సూత్రే అభ్యాసప్రతి
 షేధస్యైవ వార్తికకృతోక్తైరదోషః- సచదీఘగ్రహణకృ
 తే ప్యావశ్యక ఇతితత్రైవక్తై యపే నూక్తమ్- యుక్తంచై
 తత్ అన్యథాహంసాపిత్తాదౌన్వరదీఘ-త్యస్యచా-తార్థ్య
 నాభ్యాస కార్యప్రతిబద్ధకేతి నిషేధబలేన పూర్వతాస్తిద్ధ మి

షానాచ్ఛ - అరియ్యాయాదిత్యత్రిస్థానివత్త్వేనే యజ్ఞోధవత్త్వేన
 తస్యస్థానివత్త్వస్య అభ్యాసకార్యః సతిబన్ధకత్వాభావాత్ ॥
 తస్యనేవచ ప్రాపితస్థానివత్త్వ ప్రాప్యతే నైసదాధేనమానా
 భానాదితిదిక్ ॥ అరియ్యాయాదితి ॥ వస్తుతస్తు ప్రతిబన్ధకేతి
 వనివేశ్యమ్ - ఫలాభావాత్ - అరియ్యాయాదిత్యత్రిస్థానివత్త్వేన
 త్యాది యజ్ఞినదోషః - తన్నివేశేలక్ష్యాసిద్ధేశ్చ - తథాహి - ఉచ
 తాకార్యం ద్విత్వాత్ప్రబల మిత్యసోఽన్తర ఖణ్డవర్ణా భావేన
 తావచ ఇతినిషేధావిషయో ఆనన్దివవేశన ఇత్యస్యమాభవాన
 తిటర్ ఇత్యాదౌ చారితాధ్యక్షాన అచకాణి ఇత్యావౌద్వి
 త్వాత్పూర్వం తావచ ఇతినిషేధేన వృద్ధేరభావే ద్విత్వోత్త
 రన్యద్ధౌ కాణ్యాదీనాంవేతి వికర్పేన ప్రాన్యాభావేతస్యస్థాని
 వత్త్వేన సస్వచ్ఛావాద్యావత్తైః - ఏవం కబ్బభాతోణిచి
 చజి అచకాబర్ ఇత్యాదావపి - అథప్రకృత్యైకాచ్ సూ
 త్రేతస్య జ్యేష్ఠః శ్రేష్ఠఇతిప్రయోజనముపన్యస్యాకరోచ్ఛా
 రణసామధ్యాన్లోహానేతితత్పూత్రస్థభాష్యేణః ॥ యయన్
 జిహ్వచనం జ్ఞానకం శౌస్థానివత్త్వస్య, యద్యత్ జ్ఞాన
 తే అచిక్రీర్ ఇత్యతాప్రి ప్రాప్నోతి, స, తుల్యజాతీయస్యజ్ఞా
 నకమ్, కశ్చతుల్యజాతీయః, యథాజాతీయః ॥ యయన్ జ
 యః, కథంజాతీయూత్పేతే, అవణావరా ఇతేద్విర్వచనే చీతి
 సూత్రస్థభాష్యేణః యత్రద్విరుక్తౌ పరఖణ్డే ఉపణాస్థాని
 తోనణః శూన్యతే తత్రైవ తావచ ఆదేశోనేతి నిషేధః - అ
 న్యథాశ్రీశబ్దాణ్ణిచజితావచఇతినిషేధేన తిలోపాభావేన్యా
 సే శ్రీవశార్థత్వేన నాకరోచ్ఛారణవై యథ్కామితి తదసన్ధ
 తిః - ఔననదతిత్వసాధ్యేవ - తథాచాచకాణదిత్యత్రితావచఇ
 తినిషేధా ప్రాప్యత్యపూర్వంవృద్ధౌ ఏశ్చద్విత్వేస్థానిభూతా
 దచః పూర్వత్వేన దృష్టత్వాభావాన్నస్థానివచ్ఛావ ఇతిచేన్న -
 ఉక్తభాష్యాభ్యాముత్తరఖణ్డే పరినిష్ఠితేవణాశూన్యతేఇత్య
 తత్పూర్వం కబ్బనేపి ఉపణాస్థానికేతినివేశేనానాభావాత్ -
 తావసంశ్చజ్ఞోతి విహితస్య గాజన్తునానేన నిషేధః - నిషే
 ధేనని అజా కీర్ద్వితీయస్యేతిచివ ఏవద్విత్వే ఉత్తరఖణ్డార్థమ

ఇయంచాక్షగ సంబద్ధి న్యాక్షగ ఎవరి స్వరీతి
మాత్రేభాష్యే- తత్రీకుమారైశ్చత్యాదౌయజుత్తరమాడుక్తః॥

ఇయంచానిత్యా-హ్వారితి సతుక్తునిర్దేశాత్ అన్యథాక్షగ
త్వాత్పూర్వంతు కళ్యాదే కేతుకోఽపాప్త్యా తద్వైయర్థ్యం
స్పష్టమేవేత్యన్యత్ర విస్తరః॥_____

రత్వాభావార్ - కించ ఇటకిటికిటీత్యత్ర ప్రక్షిప్తాల్లిటి అతుసి
ద్విత్వేవాణ్ణాదాజ్జమిత్తుత్తర ఖణ్డేవరసేకాచ ఇతియజితస్య
స్థానివత్వే నాభ్యాసేయణాపత్తి రితిదిక్ ॥ — అన్యేతు ఉపర్ణా
దేశత్వాభావేన నావచఇతిః పేదా ప్రవృత్తౌ పరత్వార్ వృ
ద్ధాతతోద్విర్వచనే ఆదిప్రాదచః పూర్వస్య విధితి అచ కాణ
దిత్యాది సిద్ధిః- ఈయతురిత్యాదౌతు స్థానివత్వావేనై కారణ
ద్ధౌపర్యుదాసన్యాయ లభాసవర్ణాబ్రాశునిమితా భావేనన
యణ్-సవణ్ దీఘ్ గున- పూర్వప్రైవవిధానాభావార్ -
యన్వావాణ్ణాదాజ్జమిత్తస్యానిత్యత్వేన పూర్వ మస్తరజ్జత్వా
త్వవర్ణ దీఘ్ ఇయజి రూపసిద్ధిరత్యామన్ ॥ — యత్తు అభ్యా
సస్య పర్యాప్త్యధికరణాదేశ్యకే కార్యేన స్థానివత్వ మిత్యేవ
జ్ఞాప్యతే- తేన ఆరియతి ఆరియాయాత్ - ఇత్యత్రయ లో
పయణ్ రీజిస్థానివత్వం యలోపస్యాతదాత్వాత్ - ఏవం
చ ప్రతిబద్ధి కేతివ్యథా మేవ-ఆరియియాదిత్యత్రేయజాదేశ
స్యాతదాత్వేనాదోమర్-తేనయ త్రయాతిరిత్యత్రయజక ర
లోపన్యస్థానివత్వేన పునరాలోలోపాన శక్త్యః ఆలోపస్య
స్థానివత్వాదితి మనూరమాగ్రీష్ఠాఽపిచ్యాభ్యాత ఇతి॥ — త
చ్చిన్త్యమ్- బలావ యషతే ఇత్యాదౌ ఇత్వాద్యనాపత్తేరి
తిదిక్ ॥

॥ అజ్ఞసంబద్ధితి ॥ ఇదంసమానకార్యత్వవేతి పూర్వ
ణ్తాథామ ॥

॥ అనిత్యేతి॥ ననుతుక్ శహార్మసమాన కార్యత్వమితి
వాణ్-పరిభాషాయాఅప్రవృత్తౌ వస్తరజ్జత్వాత్తుకితన్నివృత్త
యేనతుక్ నిత్యే శ ఆవశ్యకఇతి కథమనిత్యత్వ జ్ఞాపకమితి

స స్వేవం సేదుష అభివ్యాదౌ క్వసోరన్తరజ్ త్యాదిత త
తస్యంప్రసారణేపీట శ్చసానాంతిరితిచేదత్రకచిత్ ॥

అత్యంతవ్యాపాః పాణినీయః.

సకృతో వ్యాపావిశిష్టనిశ్చయశ్చప్రత్యవృత్తివిషయః యైరిత్య
భాః - భావనినిమిత్తవినాశ ఇత్యధ్యాహరః - బహిరజ్జేదాన్తర
జ్జస్యనిమిత్తవినాశే పశ్యాత్పంభావితేన్తరజ్జంనేటియావత్ -
అత్రచజ్ఞాపకం సమథానాం ప్రథమాదితి సూత్రే సమథా
నామితి - తద్ధిమాద్ధితాదిభ్యఃకృతదీర్ఘభ్యః ప్రత్యయోత్పత్త్య
ర్థమ్ - అన్యథాన్తరజ్జత్యాదీర్ఘైకృతేషవ ప్రత్యయప్రాప్త్యా త
ద్యైర్ధ్వం నృప్తమేవ - అత్రహిభావిన్యాదివృద్ధ్యాసంజ్ఞాత్వ
వినాశః స్పష్టమేవ - సచాత్రేకాదేశ ప్రవృత్తి సమయేవృద్ధ్య
ప్రాప్త్యాపికాదేశకృతే అదేశవృద్ధేఃప్రాప్తావపి తన్నిమిత్తవి
నాశభావ ఇతివాచ్యమ్ - తద్ద్యైర్ధ్వం నిమిత్తవినాశ సత్త్వే నా
మతే - సచసాద్ధితౌ బహిరజ్జగతయా వృద్ధేరసిద్ధత్వాన్నతన్ని
మిత్తవినాశ ఇతివాచ్యమ్ - సమర్థ గ్రహణేనైతద్విషయేతస్యా అ
ప్రవృత్తే రపి జ్ఞాపనాత్ - యత్తు సమర్థ గ్రహణే నాన్తరజ్జ
పరిభాషాయా అనిత్యత్వమేవజ్ఞాప్యతే ఇతి - తన్న - అసిద్ధపరి
భాషాయా సమాసకాలప్రాప్తబహిరజ్జగత్యపూర్వంజాతబహి
రజ్జగత్యవాన్తరజ్జేకర్తవ్యేసిద్ధత్వంబోధ్యతే సతుజాతే
న్తరజ్జే తన్యతత్త్వం బోధ్యతే మానాభావాత్ఫలాభావాచ్ఛ - ఏ
వంచ సూద్ధితాదావేక దేశస్య పరిభాషా సాధ్యత్వాభావేన
తదనిత్యత్వజ్ఞాపనాసంభవాత్ - అన్తరజ్జానపి విధీనిత్యాదే
చేన్న - ఏతస్యైవ పరమసిద్ధాంతత్వేన పూర్వోక్తస్య సర్వస్యై
తస్మాలకత్వేనా దోషాత్.

॥ జాతేన్తరజ్జేతస్యేతి ॥ ప్రాప్తస్యైతి శేషః - అన్తర
జ్జే అసిద్ధత్వమితి ప్రకృతమన్తరజ్జమితిచానువర్తతే - తథా
చాన్తరజ్జే జాతే ప్రాప్తస్యబహిరజ్జస్యాన్తరజ్జే కర్తవ్యేన్సి
ద్ధత్వం సజాధ్యత ఇత్యర్థ స్సంపద్యతే - ఏతేన జాతేన్తరజ్జే బ
హిరజ్జాసిద్ధత్వస్యపూర్వకమేవాదేన జ్ఞేకారేణ తత్కర్తవ్యత్వప్ర

రశ్యస్యామేనాన్తర్భావః - ఎత్ప్రస్యతౌనిమిత్తవినాశసంభా
వనాపనిమిత్తమ్ - అతిఎవ గోమద్దస్తేఇత్యాదౌ హల్జ్యాదిలోపా
న - అన్యథాహల్జ్యాదిలోపకాలే నామాసికలుకోపాప్రప్త్యా త
నుత్తరంచాపహర్యాభావాదప్రప్త్యా లోపస్యైవాపత్తేః - అ
స్మిచాత్రాపి యదిలోపానస్యాత్తహి లుక్స్యాదితిసంభావ
నా - అల్లోపానఇతిసూత్రిస్థ తపర కరణంతు చరిగ్రాహనిత్య
త్వజ్ఞాపనెన చరితాథామ్ - తద్ధితినఇత్యాదౌలోపవారణా
య అన్యథాదీర్ఘభావే లోపానసంభావనయైతత్పరిభాషా
ద్దీహాప్రప్త్యా తద్వైయ ర్థ్యంస్పష్టమేవేత్యాచుః॥

సమర్థానామితిసూత్రేకై యటస్మ సమర్థవచనెనైహంప
రిగ్రాహజాప్యతే - అకృతపూర్వాహఃపాదినీయా ఇతి - తేనపశుష
ఇత్యాదౌఅన్తరజ్ఞత్వాత్సూర్యంకృతోపీడాగమోనివర్తత ఇతి
వదన్ నకృతోపూర్వమేవావిశిష్టన్తర్లోనిమిత్త కారణనాశేపికా
ర్యస్థితిరూపాయైరిత్యథామభిప్రేత్య నిమిత్తాపాయేనైమిత్తి
కస్యాప్యపాయ ఇతియావత్ - సూద్ధితాదిభిఃపృథ్వాదీర్ఘస్వ
తౌసామృద్ధితిర్భాషాదితినమర్థానామితి - లోకస్యాంసేధ్యో
యర్థమః - తథాహి - లోకేనిమిత్తం ద్వివిధందృష్టమ్ - కార్యస్య
స్థి తౌనియామకంతదనియామకంచాద్యయథాస్యాంసయే
అపేక్షాబుద్ధిన్తస్మాదేద్విత్వనాశాభ్యుపగమాత్ - వేదానినయే

కృతానుపయుక్త మిత్యపాస్తమ్॥ నిమిత్తవినాశసంభావనాఽ
పీతి॥ ఏతేనైవ సామజ్ఞాన్యేతద్వారైవ నిమిత్తవినాశసత్త్వేన
త్యాదిపూర్వోక్తం నిష్ఫలమేవేతిబోధ్యమ్ - అత్ర నిమిత్తత్వం
కార్యసాధారణంబోధ్యమ్ - తేనసోహల్జ్యాది లోపకార్య
స్వేపనక్షతిః - ననునిమిత్తవినాశ సంభావనాఽపియద్యేతత్ప్ర
వృత్తౌ నిమిత్తం తర్హ్యల్లోపానఇతి సూత్రేతిచకరణంవ్య
థామిత్యత ఏహ॥ తపరకరణంత్పితి॥

నైమిత్తికస్యాప్యపాయఇతి॥ స్థానినఃస్థితిశ్చేత్యపిబోధ్యమ్॥
సమర్థానామితి॥ ననుసమర్థగ్రహణేనసమర్థాత్తద్ధితౌత్వాది నే
పిపశ్యత్ప్రప్తసవర్ణదీర్ఘనివృత్తేఃకథంనిరాక్రియేతిచేన్న

ప్రారబ్ధస్య విత్తే పస్తితినియా మకత్వంచ ప్రసిద్ధమేవ - ద్వితీయం
యథా దత్తాదితన్నా కేఽఽ ఘటనాశా దర్శనాత్ శాస్త్రే లక్ష్యాను
రో ధాద్వ్యవస్థా-భావి నాశే పూర్వమనుత్పత్తౌ సకల్పస్యామో
నాపి సంప్రతిపన్నో దృష్టాన్తః - సమర్థా నామిత్యస్యాపి లో
కసిద్ధాభావాత్ సేన చారితార్థ్యసంభవే లోకసిద్ధా పూర్వ
తాదృశాభావాత్ సకత్వే మానాభావ ఇతి తా శయ ఇతి॥

నరేతు సేదుష ఇత్యాచా పనావధికన్యాభ్యాసే సేద్ వన్
అన్ ఇతి స్థితే ఇట్సంప్రసారణయోః ప్రాప్తా ప్రతిపదవిధిత్వా
త్పూర్వం సంప్రసారణేవలాదిత్వాభావాదిటః ప్రాప్తిరేవ సే
తత్పిర్ధిరితస్పష్టం సమర్థా నామితి సూత్రే కైయతే - అసిద్ధవ
త్పూత్రే కైయతే స్పష్టమేతత్ - యద్యపి ప్రతిపదవిధిత్వ మ
నక కాశత్వే సత్వేన బాధకత్వే బీజ - తథాపి పూర్వప్రసృతౌ
సావకాశత్వే నియామకం భవత్వేవేతి తదాశయః - నిరూపితం
ప్రాసాద్భూతా చృబ్దేష్టకేభిర - సమర్థా నామితి సూత్రే సమదా

మథాకత్వత్థితస్సాదురిత్యర్థాశ్రియతాత్ - ప్రత్యాలనాద్ధిసక్త
స్యోగిన్యామేన శృత్వానివర్తనాదకరణం లఘ్వితిదీక్షితోక్తం
జ్ఞాపయతి॥ భావీతి॥ తదాశయ ఇత్యుత్తరమామరితి శేషః॥
తత్రచ పూర్వోక్తస్య కేచిదిత్యస్యాన్వయః॥

॥ ప్రతిపదవిధిత్వాదితి॥ ననునియమకాప్రాకాం విధి
ముఖేనైవ ప్రసృత్తిరితి సిద్ధాన్తాత్ ఇద్విధానస్వే కా జాదిత్య
త్రవస్విత్యుక్తేరిటోపి ప్రతిపద విధిత్వమితిచేన్న - ఏతత్పక్షే
వస్వే కాజిత్యస్యానువాదకత్వేన విధిత్వాభావాత్ యస్యచవిధి
త్యుచార్థ భాతుకేత్యస్యకతస్యప్రతిపదవిధిత్వమ్ - తదాపేక్షయై
వగతిః - అన్యథానస్వే కాజిత్యస్యవలాదిత్వానిమిత్తకతయా త
మాదామూత్యుతన్యూహవరిథాషాప్రసృత్యసంభవాత్॥ బాధ
కత్వ ఇతి॥ ఉక్త్యాప్రాప్తస్యాపీతి శేషః - నను ఇయామేత్యా
దా ప్రతిపదోక్తేన ఇణాయణి త్యాదినా వృద్ధ్యాదేర్బాధాప
త్తిః - కిచ్చ కేమాన్యథా షేత్యత్ర కేమాద్గ్రహణాభావకబభావనా
వకాశానాం నమానాస్తనాం ప్రతిపద విహితానాం పరత్వా
త్కాపాబాధ ఇతి తత్పూర్తీర్థభాష్యసర్వరిరితిచేన్న - ప్రతిప

గ్రహణంతు విమలతాదావకృతసంధేః ప్రత్యయదర్శనేన
 సర్వత్ర తథాభ్రమవారణాయ న్యాయసిద్ధాంతానువాదవిష-
 ధ్యనితంచేదం విప్రతిషేధసూత్రేభాష్యే - తత్రహి వైక్షమాణి
 రిత్యన్తరజ్జపరిభాషాదాహరణముక్తమ్ - కించవిభజ్యాన్వాఖ్యా
 నేను ఉత్థిత ఇతిస్థితే నాన్తాదాజ్జంబలీయ ఇతిప్రాప్త స్పృహ
 నారణాయ సమథః గ్రహణమితిత్రైవ సూత్రేక్తయతే స్వ
 ప్తమ్ - అతఏవాసిద్ధవత్సూత్రే వసుసం ప్రసారణమజ్ఞిధాసిద్ధం
 వక్తవ్యం పుషుషఇత్యాదౌ వసోస్సంప్రసారణేక్యతే ఆతో
 లోపాయథాస్యాదితిభాష్యేక్తమ్ - పదస్యవిభజ్యాన్వాఖ్యా
 నే పూర్వోక్తకైయటరీత్యాపూర్వం సంప్రసారణ ఇటోప్రా
 ప్త్యస్మిమిత్త కఎవాతోలోపఇతి తదాశయః - అన్యథాన్తర
 జ్జత్యాదితిత్వమిత్త క ఎవాతోలోప ఇతితదనజ్గతిః - అతివి
 పక్షే ప్రత్యజ్ఞస్యప్రతిషేధఇతి వార్తికకృతారబ్ధమ్ - భాష్య
 కృతాచ నప్రత్యాఖ్యాతమ్ - ప్రత్యజ్ఞమన్తరజ్జమ్ - అస్యాంప
 రిభాషాయాంసత్యాంతు తద్వైయర్థ్యంస్పష్టమేవ - అతఏవ
 ఛోరితిసూత్రేఽవశ్యమత్రేతుగభావార్థో యత్తుః కార్యోన్త
 రజ్జత్యాత్తప్రాప్తితీతిభాష్యేక్తమ్ - ఎతత్తత్త్వేతుకోఽప్రా
 ప్త్యయత్నావశ్యకకథనమసద్గతమితిస్పష్టమేవ - నచతదనిత్య
 త్వజ్ఞాపనార్థ మేతదితితదాశయః - అవశ్యమిత్యక్షరస్వారస్య
 భజ్జానత్తే - - కించానయేవ ప్రత్యయోత్తర పదయోశ్చ ఆ
 తోజ్ఞిర్జ్యబిత్యనయేశ్చారితార్థ్యనతజ్ఞా పక బలాల్లుక్ ల్యపో
 రన్తరజ్జ పాథకతాభాష్యేక్తాభజ్యేత-కించైమభాష్యేనదృశ్య
 దవిధేర్బలవత్త్వస్యక్వాచిత్రత్వేనాదౌషాః - యద్వావస్వే
 కాజితిసూత్రేవలాదేరితివతఃతే-తచ్ఛక్రియాయాంవసో
 ర్వలాదిత్వావ్యభిచారాత్ పరినిష్ఠితేవలాదేరిత్యర్థకమ్ - తథా
 చపరినిష్ఠితేవలాదేర్వసోరేవేతి నియమేన సంప్రసారణేనన
 జ్ఞిమాణవలాదేరిత్వావతః సాన్నదోషః ॥ తతో భ్రమ
 వారణాయేతి వస్తుతస్సమర్థగ్రహణమన్తరజ్జస్యాపిసద్ధి కా
 ర్యాదేఃపూర్వమప్రవృత్తిజ్ఞాననాయ - తేనసమర్థాభి కారబ
 హిర్భూతతద్ధితా నామకృతసద్ధి రుత్పత్త్యానుకమ్పితోవా

తే- తదుక్తమసిద్ధవత్సూత్రైకై యట నిమిత్తాపాయేనైమిత్తిక
స్యాప్యపాయ ఇతిపరిభాషాయా భాష్యకృతానాశ్రయణా
దితి- ఉదాసంస్కారపక్షే హరిరిత్యాదౌ విసర్గదాక్షతే తతో
గచ్ఛతీత్యాదిసంబంధే హరిఃగచ్ఛతీత్యేవ సాధు - తద్విషయే ఉ
దాసంస్కార పక్షానాశ్రయణం వేటిదిక్ ||

అన్తరజ్ఞాదప్యపవాదోబలవాన్.

౧౩ - తత్రాపవాదపదపదార్థమాహ ||

యేననాప్రాప్తేయోవిధిరారభ్యతే సతస్యబాధకోభవతి.

ప్రాప్తేఇతిభావేక్తః - యేననాప్రాప్తేఇత్యస్య యత్క
ర్మకావశ్యక ప్రాప్తా విత్యధః - సజ్జ్ ద్వయస్య ప్రకృతా
ధాదార్థ్య బోధకత్వాత్ - ఎవంచ విశేషశాస్త్రోద్దేశ్య విశేష
యదతో వాయుక ఇత్యాదిసిద్ధిరితిదిక్ ||

ఏవంచరనిత్యాన్తరజ్ఞాణాంబలాబలెనిరూప్యకృమ
ప్రాప్తాపవాదస్యబలవత్త్వంనిరూపయతి || అన్తరజ్ఞాదితి ||

౧౩ || భావేక్త ఇతి || ఇదంచిన్త్యమ్ - సమంసకేభావేక్త ఇ
త్యస్యాపి అకర్తకేభ్యఏవ ప్రవృత్తేర్ణేరభ్యయనేవృత్త మితిసూ
త్రే భాష్యకై యటయో స్సవప్తముక్తత్వాత్ - సనుభాన్తం
దేశమ్ ఇత్యాది ప్రయోగాత్ అజర్యంసంగతమితి సూత్రస్థ
భాష్యాచ్చ గత్యర్థేభ్యస్సకర్తకేభ్యోఽపి భావేకోభవత్యేవేతి
చేత్పత్యమ్ - ఎతస్యఆక్షిప్తగత్యాగత్యర్థత్వేఽపి గత్యధాప
దేనాగ్రహణాత్ - అతఎవ సుఖంప్రాప్త ఇత్యాదౌ కర్తరిక్త
ఆదికర్తణిబోధ్యఇత్యుక్తంనవైయః - అతఎవ గ్రామంప్రాప
యతి దేవదత్తే నేత్యేవేతిధ్వనితంసగతీతిసూత్రేభాష్యే-తస్మా
ద్యనేతికరణేత్సతీయా - శాస్త్రించయత్పదార్థ ఇత్యేవసమ్య
క్ || విశేషశాస్త్రోద్దేశ్యేతి || సను ఉర్మత్ ఇరరారా మపవా
దోనస్యాదితిచేదప్రకేచిత్ - క్షిద్భిన్న భాతువిహిత ప్రత్యయ
పరకాజ్ఞాదయవత్ప్రవిశిష్ట పథక్త్వస్య సామాన్యసంభవా
దితి - తస్మ - ఎవమపి ఇరరారా తదవచ్ఛిన్నోద్దేశ్యకత్వా

భూమివచ్చిన్న వృత్తి సామాన్య భూమి వచ్చి న్నొద్దేశ్య
కశాస్త్రస్య విశేష శాస్త్రేణ బాధః-తదప్రాప్తియోగ్యైచారి
తార్థ్యంహితస్య బాధక త్వేవీజన్ || -కించానెనతత్ప్రవృత్తు
రం చారితార్థ్యపి బాధబోధనమస్య థానవ కాశత్యేనైవబా
ధేసిద్ధే ఏతత్కథనవై యథ్యాపత్తైః-తక్రకౌఞ్ఠిన్యన్యాయప్రవ
ర్తనవై యథ్యాపత్తేశ్చ-యథాప్రకథమద్విర్వచనస్య తదుత్తరం
సావకాశేనాపి ద్వితియ ద్విర్వచనేనబాధః - యథావాదేరపి
ప్రవృత్త్యాచారితార్థ్య నాదేః పరస్యేత్యనేన అలాన్యన్యేత్య
స్యబాధః-తదుక్తంమిదచోన్వాయ్త్వా తేభాష్య- సత్యపిసంభ
వబాధనంభవతీతి-అన్యథాప్రాప్త్యాబోధ్యదధిదీయతాంతక్రిం
కౌఞ్ఠిన్యాయోత్యత్ర తక్రదానేన దధిదానస్య బాధోనస్యాత్ -
తద్దా న్నొత్త రంతత్పూర్వంవాతద్దానస్యచారితార్థ్యసంభవా
త్ || -అత ఏవాయాదయఇతి నూత్రేగోపాయష్యతీత్యాదా
వాయాదీ బాధిత్యాపరత్యాత్ స్యాదయఃప్రాప్నువనీత్యా

భావో తస్మాదేకశాస్త్రస్య బాధ్యత్వేఇదమ్-అనెకేషాంబా
ధ్యత్వేతు తదప్రాప్తియోగ్య విషయైచారితార్థ్యమేవతస్త్ర
మితిదత్ ||-అత్రేవా తద్వయమ్-బాధక త్వేవీజమిత్తుత్తరమ్ అ
త ఏవాయాదయ ఇత్యారభ్య సమమేవత్యస్త్ర పాఠోత్తరం కిం
చా నేనన్యాయేనేత్యాదిశకః - వై సరీత్యేనచాపరః - తత్రా
న్యవేవయుక్తః - ఎవమత్రేత్యాది గ్రన్థానురోధాత్ || అనవ
కాశత్యేనేతి || అనభాగ్యనేత్యభాః || ఏతత్కథనేతి|| యేన
నాప్రాప్తి * న్యాయకథనేత్యభాః||స్యాదయఃప్రాప్నువనీతి||
నచసార్వభౌతుకనిమిత్తకస్యనిత్యస్యాయాదేఃస్యాదిభిర్భావే
వైకల్పికా ఆయాదయో భవిష్యన్తీ తీష్ఠాపాదనమేతదితి వా
చ్యమ్-ప్రత్యయఃపరఃప్రయోక్తవ్యవేత్యర్థస్యనపుంసకస్య
యులచఇతి నూత్రన్ధభాష్యకై యటాఖ్యాంలాభేనభాతువికరణ
యోర్న భ్యే నివేశాసంభవేన స్యాదిమక్యతేషు వైకల్పికాప్రవృ

* యేననాప్రాప్త్యావేదిరితి ప్రాచీనపాఠానుసారేనైత
త్ - ఎవం తత్రతత్రగ్రన్థకృతాంవ్యవహారః .

శబ్దః, అనవకాశా ఆయాదయః, గోపాయతీత్యాదావపి శ
స్వాదిః ప్రాప్నోతి, సచసతిశబ్దసతివా సవిశేషః - అన్యది
దముద్యతేనాస్తివిశేషఇతి - యదుక్తమ్ ఆయాదీనాం స్వాదిభి
రవ్యాప్తోవకాశ ఇతి సనాస్త్యవకాశ ఇతి భాష్య ఉక్తమ్ -
ఎవమన్యతత్ప్రవృత్త్యుత్తరం చారితార్థ్యైః పితదవ్యాప్తోఽవ
కాశోనాస్తీతిసమమేవ||--అతఎవవిషయభేదేఽవ్యవహద
త్వమ్ - అతఎవాచిరాదీనాం నుటోవ్యవహదత్వాత్ బాధ
మాశబ్ద్యనతిస్థితిజ్ఞాపకేనసమాహితంతృప్తిత్వాత్తేభాష్యే
తేననిషేధేన విషయభేదేఽవ్యవహదత్వాభావఎవ బాధ్యతఇ
తి కశ్చిత్తన్న-విస్తతోర్లుకాటిలోపమాత్రస్యబాధానాదతై:-

తైః - గోపాయతీత్యాదౌతు సార్వధాతుకసంభావసంవృతి
రేకగ్రహణపూర్వమెవాదిషుక్యతేషుతిజాదయ ఇతినక
శ్చిద్దోషః||అనవకాశాఇతి|| ఆయాదయోవా సార్వధాతుకేని
త్వమ్ ఇతీన్యాసముపక్రమ్యదంభాష్యం ప్రవృత్తమితి సలిడా
దావవకాశః ఇయంచోక్తిస్తటస్థస్యనసిద్ధాన్తినః - గోపాయ
ష్యతిఇత్యాద్యసిద్ధేః|| శబ్దాస్వాదిరితి || స్వాదిగ్రహణందృష్టాన్త
థామ్ - యథాస్వాదిప్రాప్నోతి తథాశబ్దత్వార్థః || అత్రేతి||
అజాదేర్ద్వితీయస్యేత్యత్ర తత్ప్రవృత్త్యుత్తరం ప్రథమైకాచ్
ప్రవృత్త్యుత్తరమ్ ఉత్పన్నైసత్కసతివా సవిశేష ఇత్యంశాన్తరకృ
తోభేదోఽకించిత్కరఇతిభావః|| విస్తతోర్లుకేతి|| ఉరతు సతి
స్థితినిషేధాజ్ఞాపకాద్విషయభేదేనాపవాదేనబాధః - కింతు
విషయైక్యఎవ - విషయస్తు సాక్షాత్కార్యభాగవేతి సనియ
మః - కింతు ఆగమాదేశవిధాషష్ట్యన్తపదోపాత్తఉద్దేశ్యః - త
త్తత్రకథమన్యస్యోచ్యమానమన్యస్య బాధకంస్యాత్ ఉత్త్యా
శబ్ద్య తత్రాపి తక్రకాణ్డిన్యన్యాయేన బాధకత్వస్థాపకభా
ష్యైన్యన్యేత్యన్య సాక్షాత్కార్యభాజఇత్యర్థః - ప్రథమద్వి
తీయద్విర్వచనయోః పూర్వోత్తరపదవృద్ధ్యోః ఆదిహల్ శేష
ఖయశేషయోః విచవృద్ధ్యోశ్చసాక్షాత్కార్యణోభేదేఽపి భా
తోరజ్ఞస్యేతి షష్ట్యన్తనిర్దిష్ట విషయోనభిన్నః - వికారకృతం
చనవిషయాన్యత్వమితి సవిస్తతోర్లుకాటిలోపమాత్రస్యబాధ

యత్తు దయతేర్ది గీతసూత్రే ద్విత్వోత్తరం దిగ్యాదేశస్య చా
తత్కార్యం కై యతేనోక్తం - తత్ప్రేక్ష్యా-ధ్వనితంచ తేనాపి
తథాత్వంతస్య తనుత్తరగ్రన్థేన॥

కఇతి ప్రకృత్యైకాచ్ సూత్రస్థభాష్యవిరోధః - నాపిదయతేర్ది
గీతిదిగ్యాదేశేన ద్విత్వబాధనమితి భాష్యవిరోధః - త్రయాణా
మిత్యశ్రీతు ఇకారాత్త్వ నిమిత్తక దీర్ఘ స్వత్రయాదేశేనబా
ధ౭పి ఆదస్తత్వనిమిత్తకస్య తస్యాబాధాన్నదోషః - యద్వా
ఽత్రానుపిచెతిదీఘః - కష్ట యేతినిదేశేన దీర్ఘవిషయే స
న్నిపాతపరిభాషాయా అప్రవృత్తిః - అతఎవాఽనేముగీతసూ
త్రేముడితిన్యాసేపచమాన మిత్యత్రాతో దీర్ఘో యజ్ఞేతి దీఘః
ఆపాదితః - అతఎవచ నామితి సూత్రేభాష్య ప్రథమోపస్థిత
మదస్తం విహాయ అగ్నీనామ్ ఇన్ద్రానామ్ ఇత్సుదాహరణము
చన్యస్తమ్ వస్తుతో నుటః పూర్వమేవ త్రయాదేశ ఇతిన
కశ్చిద్దోషః - అతఎవ నయ్యాభ్యాంశ రూర్వా ఇతి సూత్ర
యోరెకస్త్రిన్నజ్జేవీకాభ్యాసఇత్యాదినా విషయైక ముపపాది
తం కై యతేన - అతఎవ నామితిసూత్రే భాష్యే ఆమితిన్యా
సేఅగ్నీనామిత్యాదౌనిత్యత్వాదీర్ఘ వచనాద్భూతపూర్వగత్యా
నుడిత్యుక్తమ్ - అతోభిసఇతిసూత్రేభాష్యేచ పరత్వాదెత్వ
మాశక్యః త్యత్వాదైస్ భావ ఇత్యుక్తమ్ - ఋతో భారద్వా
జేతిసూత్రేచ భాష్యే జహర్థత్యాత్వాదౌ గుణైరపరత్వే చాన
జస్తత్వాత్ప్రతిషేధోనప్రాప్నోతీత్యుక్తమ్ - స్వరితోవేతిసూ
త్రేచ భాష్యే కుమార్యై ఇత్యాదౌ యణుత్తరమాడుక్తః - విష
యభేద౭ప్యపపాదత్వేచ తదసజ్జతిస్సృష్టేవ - అతఎవచ

సావనడుహ ఇత్యనెనహల్జ్యాదిలోపస్వత్రేస్త్రీయ ఇత్యనేనను
టఃకాషశౌఘ్విసోరిత్యాభ్యాంధిభావస్యఋదుశన ఇత్యనజాహ
ల్జ్యాదిలోపస్వప్రహస్వస్వగుణఇత్యనేన సంబుద్ధిలోపస్వ అమ్
సంబుద్ధావిత్యనెన హల్జ్యాదిలోపస్వఇడత్త్వరీత్యనేనగుణస్వ
ణౌచజీత్యనేనద్విత్వస్యహ నైర్లి సాయాంయజిఘ్నీభావేనద్వి
త్వస్వచనబాధః - హ్రీస్వస్వ శావజ్ఞం విషయః - ద్విత్వస్వ

బృహత్పితృవిషయభేదాత్ - యజ్ఞస్తస్య ద్విత్వమ్ యజిషర
 తోహస్తేర్హి భావఇతి విషయభేదాత్ - సచ పచమానఇత్యు
 త్రిముకాఇయాదేశస్య బాధోనస్యాదితి వాచ్యమ్ - అతఇతి
 తపరకరణేనైవ తదప్రవృత్తైః - పచమానఇత్యుతాస్యనుదా
 త్తైరితి స్వరస్తు ఉపదేశగ్రహణా త్సులభః - అతఏవపచావ
 ఇత్యాహ స్వరసిద్ధిః - ఎతేనాత ఇతి తపరకరణాన్నేతితు చి
 న్ద్యమ్ - యదాగమాఇత్యేతల్లభ్యస్య తపరత్వేనాప్యవృత్తైః -
 అతఏవాదుపదేశాత్పరత్వప్రయుక్తస్వరసిద్ధిరితి లటశ్శతృఇతి
 సూత్రేభిరోక్తమపాస్తమ్ - సన్వేనం గాజ్జిటీత్యనేనద్విత్వ
 స్యాజ్ఞ సేతిదీఘాణ ద్విత్వస్య యస్యహలఇత్యనేనాతోలా
 శస్య తదోరిత్యనేన త్యదాద్యత్వస్య పథిమధీత్యాత్వేన ఇతో
 ల్ ఇతిఇత్త్వస్యచ బాధాపత్తిః - త్వదుక్తరీత్యా విషయాభే
 దాదితిచేన్న - ఆధాధాతుకఇత్యస్యవిషయశస్తమిత్యేనగా
 జ్జోలిటః పూర్వమేవ ప్రవృత్తైః - అజ్ఞ సేత్యస్యతు సనిపర
 తోఽజ్ఞవిషయః సన్యజోరిత్యస్యతు సన్నస్తమితివిషయభేదా
 త్ - యస్యహలఇత్యుత్ర వణగ్రహణేనాజ్ఞసంజ్ఞానిమిత్తస్య
 యకారస్యలోపవిధానాత్ - ఏతత్తదోరితి సులోపవిధానే
 నాత్త్వస్యసత్వాబాధ్యత్వకల్పనాత్ - సుత్వస్య సమృంసతే
 సావపి సత్త్వేన సార్వనామథాసత్వావ్యాప్యత్వాత్ - సన్వే
 వమ్ అనదుహః సావామ్ ప్రతిషేధః సుమోఽనవ కాశత్వా
 దితి సావనదుహఇతిభాష్యవార్తికవిరోధఇతిచేత్ - సత్యమ్ - ఏ
 తత్తదోరిత్యనేనసామాన్యతవేవ సునిమిత్తకవిభిన్నవిభిన్నస్థాని
 కాదేశయోర్బాధ్యబాధక భావాభావజ్ఞాపననా దోషాత్ - ఎవ
 మన్వేఽపిదోషః పరిహరణీయాః - ఎవం ప్రత్యయవిధౌ పశ్య
 మ్యస్త పదోపాత్తో విషయః సంజ్ఞా విధౌ ప్రథమాన్త పదోపా
 త్తః - తదైకేవచ తతోత్సర్గస్యాపవాదబాధ్యత్వమ్ - అత
 ఏవ సురాజపురుషయేత్యాహ తద్వటకేయదిసుబన్తం తద
 పి భమితిభసంజ్ఞయా రాజకశబ్దస్య పదత్వబాధోనేతి ప్రా
 మాణిః

అసంభవవచనాధకర్తవ్యం విరోధస్య తద్వీజత్వాదితి
వార్తికమతంతు భాష్యకృతాదూషితత్వాన్నలక్ష్యసిద్ధ్యపయే
గి. తక్రకాణ్డిన్యన్యాయోఽపితదప్రాప్తియేన్యైఃచారితార్థవి
షయేవిధేయవిషయవేతి తద్ధితేన్వచామాదేర్థా తోరేకాచ
ఇత్యాదిసూత్రేషు భాష్యస్పష్టమ్ ॥

క్వచిత్తు సర్వధాఽనవకాశత్వాదేవ బాధకత్వమ్ - యథా
జెరామాయాద్బాధకత్వమ్ - నహియాదాదిషుకృతేషుజెరామ్
ప్రాప్తోతి - నిర్దిశ్యమానస్య వ్యవధానాత్ - తత్ప్రస్వస్యపూ
ర్వం ప్రవృత్తిరిత్యేవ తేనాంబాధః॥

తత్ప్రబాధకేప్రవృత్తయశ్చ త్వర్గ ప్రవృత్తిరన్యేవతదా
భవత్యేవసః యథాతత్ప్రేవ యాదాదయః - అప్రాప్తేతుయ
థాపచేయరిత్యాదో దీక్షుకబాధకే నిరవకాశే ఇయాదేశే
దీక్షుకభావః ॥

॥ తదాభవత్యేవేతి ॥ అతవచ - ఛోక్యాడితిసూత్రే భా
ష్యేఽఠప్రతిత్వపక్షేఽఠికృతే లోపావ్యరితిహాపకత్వక్తమే
వం గోమానిత్యాదౌ అత్వసన్తస్యేతి దీర్ఘనుమసిద్ధిః - లోకే
పి బ్రాహ్మణాభోజ్యన్తాం మాతరకాణ్డిన్యపరివేషిష్టామితి ప
రివేష్ట్యత్యేవ విహితావపి తౌపరివేషణోత్తరంభుజ్ఞాతే ॥
ఇదంవిచార్యతే - ఎతన్నయప్రవృత్తౌ బాధకాబాధితనిత్య
ప్రాప్తిస్తన్త్రీన్ ఆహవాన్విత్వాప్తి మాత్రమితి - అతాన్త్యపక్ష
ఎవ, యుక్త ఇతిప్రతీమః - బ్రాహ్మణేభ్యోదధిదీయతాం రాత్రా
నదీయతాం తక్రం కాణ్డిన్యాయేత్యుక్తేఽపి రాత్రౌ చరితా
దోనాఽపి తక్రదానైన దధిదానస్య బాధదగ్ధనాత్ - అతవి
వాభ్యాసస్యాసవర్ణ ఇత్యన్యవార్ణాదాజ్ఞమితి పరిభాషా జ్ఞానక
త్వోపపాదనావసరయేననాప్రాప్తిన్యాయేన యథావాయ
మపనాదః నతుసవర్ణ దీర్ఘస్యేత్వక్తంకైయతైన - అన్యథా
సవర్ణైఃచితదప్రాప్తేర్నదసజ్ఞః - నన్వేనమూదుపదాయగో
హ ఇతి సూత్రార్థభాష్య విరోధః - తత్ప్రహినికృత నిర్దేశసృత్వా

భావనాయ ఉర్యదితి ప్రజ్ఞిష్యనిజగుహతు రిత్యాదౌ చరితార్థ
 స్వహాస్యకారస్య గుహయతీత్యాదౌ చరిత్యాద్యుదేన బాధ
 ఉక్తః - ఉక్త రీత్యాతునిజా గుహశురిత్యాదావపి గుణస్యప్రా
 ప్తిసత్త్వేన ఉక్తస్యాపవాదత్వాద్విప్రతిషేధా సంగతిః - కిం
 చెత్తోత్పాద్యాంగుణ వృద్ధినిప్రతిషేధేనేతివార్తి కా సద్భూతిః -
 నిగీర్ణ మిత్యాదావపిగుణ ప్రాప్తి మాత్రసత్త్వే నెత్తోత్పత్తి
 యోగ్యతాపవాదత్వాత్ - కించ చిన్మద్యావే ఉపదేశవచనం
 ఋకార గుణబలీయస్తాదితిస్యసిచ్ సూత్రస్థ వార్తి కా
 సద్భూతిః - కాఽపిప్రత్యాదౌ ఉత్పత్తికిత్త్వేన గుణనిషేధేఽపి
 ప్రాప్తిమాత్ర సత్త్వేన చిన్మద్యావస్య గుణాపవాదత్వాత్ -
 ఏవంనలోచ సూత్రేభాష్య సంబుద్ధౌ చరితార్థస్యరుత్వస్య
 అసిద్ధత్వాన్న లోచమాశక్య గూఢరాత్రితి రుత్వవిధానాల్
 జ్ఞాపకాత్ రుత్వవిషయేన లోపానెత్యుక్త మ్-తదపి విరుద్ధమ్.
 సమ్బుద్ధౌ నిషిద్ధేఽపి ప్రాప్తిమాత్రస్య సత్త్వాదితిచేన్న - స్య
 సిచ్ సూత్రే ఉపదేశగ్రహణే సూత్యర్గనిషేధస్థల చారితా
 ర్థమాత్రేణోత్పర్గసమబలతాజ్ఞాపనాల్ ఏతేన వస్తుతః స
 త్యపి సంభవేబాధనం భవతీతిభాష్య సిద్ధాంతాల్ రుత్వరత్వేన
 లోపాపవాదభూతే ఏవ, నిషేధవిషయేపి ప్రాప్తిమాత్రస్య
 సత్త్వేనయేన నాప్రాప్తిన్యాయ విషయసత్త్వాల్ , నిషేధ
 నాపితస్యనిషేధఇత్యన్యదితి శేఖరోక్త మపాస్త మ్-పరేతు ఉక్త
 భాష్యవార్తి కాదిభ్యః బాధ కాబాధిత ప్రాప్తి రేవాపవాదత్వే
 తప్రమ్ - ఉత్పర్గనిషేధస్థల చారితార్థ్య మాత్రేణ సమబలత్వ
 మితిసయుక్త మ్- బ్రాహ్మణేభ్యోదధిదీయతాం రాత్రౌ నదీయ
 తాంతకక్రింకౌణ్డిన్యాయేత్యత్రాపి ఉక్తభాష్యాదిప్రామాణ్యే
 నాపవాదత్వ ప్రతిపత్తే రిత్యామః॥

ఇదంవిచార్యతే- త్రిపాద్యాంత క్రికౌణ్డిన్య న్యాయేన
 బాధ్యబాధక భావోఽస్తి నవేతి - తత్ప్రద్యపివయుక్తః - అభియ
 క్తశ్చర్త్వస్య జ్ఞాప్తపవాదతోవ్యక్తేః - ఘత్వరుత్వాదీనాంధత్వ
 జ్ఞాప్తద్యపవాదత్వస్యభాష్యకారాభిరుక్తశ్చ - అతఏవరహ

౫౪. తదతత్పత్యతే ||

కృచిదపవాదవిషయైశ్చుత్సర్గోఽభినిశితేతి ||

అపవాదశబ్దోఽత్ర బాధకపరః - తదుక్తం గుణాయ
జ్ఞుకోరిత్యత్ర భాష్యే అభ్యాసవికారేష్వపవాదా ఉత్పన్నా
భ్యామితి శ్రుతేన నిమిత్తత్వేన కార్యత్వబాధస్సజ్ఞచ్యుతే - అత
వివరుత్వేన నలోపబాధసిద్ధిః - పరేతు అసిద్ధవిషయేనత క్రా
న్యన్యాయః - అసిద్ధేనసిద్ధస్య బాధా సమ్భవాత్ - అతఏవపుగ్న్య
టాచువజ్ యణోస్సిద్ధౌ వక్తవ్యావిత్యుక్తమ్ - నిరవకాశత్వేతు
బాధకత్వమస్తేవ - వచనప్రామాణ్యం - అతఏవపూర్వతాని
ర్థమితి నూత్రే భాష్యయద్యేవం దోగ్ధాదోగ్ధం ఘట్వస్యాసిద్ధత్వా
ద్ధత్వం ప్రాప్నోతి - కాష్ఠతత్ - సంయోగాదిలోపస్యాసిద్ధత్వా
త్సంయోగాంతలోపః ప్రాప్నోతి - అపవాదో వచనప్రామా
ణ్యం - అనవకాశావేతాదీ - తావచన ప్రామాణ్యాద్భేద్య
త ఇత్యుక్తమ్ - తథానలోపః ప్రాప్తిపదికేతి సూత్రే భాష్య
అనవకాశోరుర్నలోపంబాధిష్యతే - సావకాశోరుః - కోఽవ
కాశః - అనన్య ఇత్యాద్యుక్తముపపద్యతే - అతఏవరథితర ఇ
త్యత్ర తత్త్వస్యాసిద్ధత్వాన్నలోపేవశ్చాదీద్రాధిన ఇతీత్యమ్ - అ
న్యథానలోపం బాధిత్వానకారస్యేత్వేతస్యాసిద్ధత్వాత్పవర్ణ
దీర్ఘప్రాప్తతదసిద్ధిః - ఏవమక్షణ్యస్త ఇత్యత్రనలోపసిద్ధిః
త్వదీర్ఘత్వాదు అనూనుడిత్యనేనలోపస్య బాధాపత్తిః - ఏతేన
జత్వమితి ప్రతీకముపాదాయ బాధిత్యేతి శేషఇతి నవోక్తమ
పాస్తమ్ - ప్రకృతిచరాంప్రకృతిచర ఇతిన్యాయేన రత్నము
డిత్యాదౌజత్వంబాధిత్వాచకారస్యేవా పత్రేశ్చ - ఉక్తమి
త్యాదౌకుత్వమవ్యతఏవ - త్వదీర్ఘత్వాదుతదసిద్ధిః - నిమిత్తత్వే
నకార్యత్వబాధస్సు ప్రకరణేఏవ - ప్రకరణస్యాసిద్ధత్వాత్ -
సేమారహౌ కార్యణా వితిభాష్యప్రామాణ్యాదితి తవాప్యే
వగతిః - అన్యథాధాత్రంశః మద్రద్రహ ఇత్యత్ర రేఖస్యద్విత్యా
పత్తిః - అచఃపరత్వాభావేననిమిత్తత్వానాపత్త్యా కార్యత్వస్య
నిరపవాదత్వాదితి ప్రామాణ్యం ||

బాధనే, అజీగణత్, అత్రగణరీత్యమపవాదత్వాద్ధలాదిశేషం
 నపాధత్యేకింతర్హి, అనవకాశత్వాదిలిగ్ధనగణయాపాభ్యాసాస్త
 వ్యభిముఖ్యభేదమాలాదిశేషేణ తన్నివత్తౌ తదనవకాశమ్ -
 ఈత్యేతికృతే లస్యాప్రాప్తిరన్యహలాభావత్ - ఆభ్యాసకా
 ర్యేషు బాధ్యబాధకభావాభావేన దసాధితమ్ - తస్మింశ్చ సతిలోపే
 కృతే సామరస్యాభిప్రస్యాన్యన్యభిత్వమితి న దోషః - సచయే
 ననాప్రాప్తస్యాయేన అపవాదత్వమప్యస్య సువచమ్ - తస్య
 చరితార్థవిషయతాయా ఉక్తత్వాత్ - ఇత్యుక్తాః తి నూతే
 భాష్యేభ్యనితమేతత్ - తత్ర హ్యన్యుజ్జనెతి ద్ఘోషాణ గుణోత్తరం
 భలాభావేన అనవకాశత్వాద్గుణేవాధితే దీర్ఘోత్తరం గుణస్యాన్వి
 ద్దీర్ఘవిధానంతు మి నూతే ద్దీర్ఘేకృతే సనిమిమేత్యత్ర మిగ్రహ
 జేన గ్రహణైర్థ వత్ - తత్ర పశ్యాత్వాస్త్ర గుణబాధనార్థమికో
 రులితి కిత్త్వమిత్యుక్తమ్ - అన్యథాపవాదత్వేన బాధేతద్విష
 యేఉత్సర్గాప్రవృత్తైః భాష్యస్య సూత్రస్య చాసజ్జతిన్వపైష్టవ -

- యత్తు కాఞ్చనీత్యాదా వపవాద మయద్విషయేష్యణ
 భవతి క్వచిదపవాదవిషయేపీతి న్యాయాదితన్మ - అన్య
 త్కచిచేతి సూత్రస్థభాష్య విరోధాత్ - తత్ర హ్యణః పునర్వచ
 నమపవాదవిషయనివృత్త్యర్థంగోదాయోవజితీత్యాద్యుక్తం.
 కాఞ్చనీత్యాదౌ కాఞ్చ నేన నిర్మితేత్యర్థేనైషికోణబోధ్యః ॥

అత్రేదంబోధ్యమ్ - యేననాప్రాప్తయిత్యత్రయేన
 త్యస్యయదిస్వేతరణేత్యధిశః, తదాస్యవిషయేస్వేతరద్యద్య
 త్ప్రాప్తితద్బాధ్యం విధ్యన్తరాప్రాప్తవిషయాభావాత్ - ఇ
 యమేనహి బాధ్యసామాన్యచిన్తేతివ్యవహాయతే - అనవకాశత్వే
 నైవబాధేప్యేషావత్తుం శక్యాయద్యదాహరణమస్తివినిగమనా

॥ శైషికాణితి ॥ సనువృద్ధాచ్చస్యాదితిచేన్న - లక్షణ
 యాతేన శేషఇత్యనేన నిర్మితాద్యర్థేనా విధానేపితదధి
 కారస్థసూత్రేన్త దధికారవిషయ నిర్దిష్టాభేదప్యవస్థి
 త్యయవిధానాత్ ॥

॥ యద్యదాహరణమితి ॥ ఏతదుదాహరణం త్వచిరము

చిరహాత్ . యదితుయోనెత్యన్యయోనలక్షణ నేత్యర్థోయేనకార్యే
జేత్యర్థోవాతదాబాధ్యువేశపచిన్తా - అనవకాశత్వేనబాధేఽపివి
తద్బాధేనసార్థక్యముతతచ్ఛబ్దేనైవం విశేషచిన్తా సమ్భవోపి
యమ్యదాహరణమస్తి॥

౫౫ - తత్రయేనకార్యజేత్యర్థే పరరూపత్వావచ్ఛిన్నైకా
ర్యప్రాప్తే ఆరభ్యమాణాయాః పృథ్వేస్తద్బాధకత్వేనన్తే తేకిం
న్త్రవిహితస్యైవం తద్విశేషచిన్తాయామాహ॥

పురస్తాదపవానా అనన్తరాన్విధీనాబాధనైసూత్తరాత్॥
అవశ్యంస్వపరస్మిన్ బాధనీయే ప్రథమాపస్తేతానన్తరబాధే
నచారితార్థ్యేషశ్చ దుపస్థితస్యతతః పరస్యబాధేహనాః పరా
కాజ్ఞానివృత్త్యై ప్రతిషేధశాస్త్రీబాధే మానాభావాచ్చేతి ఏత
స్యబీజమ్॥

౫౬ - నాసికోదరోష్ఠజిహ్వాదన్తకర్ణేత్యన్యః ప్రాద్యంశేజీవ్మి
షేధత్వావచ్ఛిన్నై బాధకత్వేనన్తే తేకింవిహితస్యేత్యాకాజ్ఞా
యామాహ॥

మధ్యేఽపవాదాః పూర్వాన్విధీన్బాధనైసూత్తరాత్॥
తేనఽప్రాదిమ పశ్చిమ అసంయోగోపధాదితివిప్రతిషేధఎవ
బాధ్యతే నతుసహనజ్ఞోవిద్యమాన లక్షణఇతి నాసికూదరెత్య
తథాప్యేన్నప్తమ్ - పూర్వోపస్థితబాధేననై రాకాజ్ఞానిసా
బీజమ్॥

౫౭ - ననువాఛన్త సీత్యనైన సెర్క్వపిచ్చేత్యనన్తరస్యాసీత్త్వ
స్యేవపారశివి కల్పస్యాదతఆహ - తథానేటితి నిషేధోనన్తర
హలన్త లక్షణాయాఇవ సివివృద్ధి మృజి వృద్ధ్యోరపి స్వాదత

తఇతి - తత్రమ్యుత్సర్గైక్యతేముకారాభావేనాస్మాప్రవృత్తిః॥
యమ్యదాహరణమితి॥ ఏతదుపాహరణంత్యేత్యధత్యాఽన్యత
త్రహిపరరూపైక్యతేస్యాప్రవృత్తిః॥

ఉక్తన్యాయమూలకమేవాహ ||

అనన్తరోశ్యోవిధిర్వాభవతివిప్రతిపేధావతి ||

అతఏవ శంఖ్యావ్యయాదేరిజీర్ణహణంచంతార్థమ్ తద్ధ్వనన్తరశ్యజీషవిధ్యభావాయనక్తి చీతి నూత్రేదీర గ్రహణంచ రితార్థమ్ - తద్ధ్వనన్తరస్యానుదాతో పదేశత్యస్యైవనిషేధా భావాయ ||

మధ్యేపవాదా ఇతిన్యాయాపేక్షయానన్తరస్యేతిన్యాయః ప్రబలఇత్యస్మాభ్యిఇతిమాత్రేక్తయటః.

ప్రత్యాసత్తిమూలకోఽయం లక్ష్యానురోధాచ్చ వ్యవస్థేత్యపి పక్షన్తరమ్ ||

తత్రతత్రకవచిత్వరితత్వ ప్రతిష్ఠానాత్పామరే నవాదాభ్యతేయంన్యాయః - యథాటిడ్డలిసూత్రేణ టాపాన్యవహితన్యాపి జీపోవిధిః - నషడిత్యానా ద్వయోరపి టాపజీహాః ప్రతిపేధః ||

ఇయంచ శిశుర్వసామ స్థానమిత్యాదౌ భాష్యేచ్ఛ మైత్యన్యత్రేవిస్తరః ||

౫౦ - ననుదధితీత్యాదావన్తరజ్యత్వా దన్తాదేశేఽల్పిధాన్థానివత్త్వాభావాదదాదేశోనన్యాదితి తద్వైయర్థ్యాచితి

౫౧ || ఉక్తన్యాయేతి || పూర్వోపహితబాధేన నైరాకాజ్ఞ్యమిత్తుక్తన్యాయేత్యధః || జీషవిధ్యభావాయేతి || నను జ్ఞాపితేఽపి చారితార్థ్యమ్ - బహువ్రీహయాధన ఇత్యేవని ధౌమనర్విధివై యథ్యాపాతేనజీష ఏషవిధి సిద్ధిరితిచెన్న - నియమాధాన్యాదిత్యాశయాత్ - తథాహి - పరిచ్ఛేదకాధాకాదేశ్యత్పంఖ్యాదేశేవ - అసత్త్వార్థకాదేశ్యేదవ్యయాదేశేవ - తేన భూర్యాదేశగేవ తాదేశ్యనేతి - అగేవణశబ్దేఽధికరణశక్తిప్రధానతయాశర్వాధః ||

౫౨ - || తద్వైయధ్యాపత్తిరితి || ననుజక్ష తీత్యాదౌ స్వసమప్రాప్తి కాన్తాదేశ బాధేన సాదాశశ్చరితా

శతతమః ||

పూర్వం హ్యవవాచా అభినవీశ నై పశ్చాదుర్వ గాః :
 లక్షణై కచక్షుష్క స్య తదుద్దేశ్యతావచ్చేధ కావచ్చి న్నై సర్వ
 తోత్పర్గకృతసంస్కారబుద్ధౌ ద్విత్వ గాః పవాదయోర్విషయ
 వ్యవస్థానుపపత్త్యా భుక్త వస్త్రం ప్రతి మాభుక్తా ఇతి హాకృత్య స్య
 వాపవాదశాస్త్ర స్య వై యర్థ్యమ్ - లక్షణై కచక్షుష్క స్య
 పవాదవిషయం పర్యాలోచ్య తద్విషయత్వాభావం యో
 త్యుద్దేశ్యతత్త్వం సంస్కరోతి - అస్యభావికల్పాః శ్రీశ్రీ
 అభినవీశ నై ఇత్యస్య బుద్ధ్యా రూపాభవన్తి త్యభాః : అపవా
 దో యద్యస్యత్ర చరితార్థ ఇతిన్యాయస్యతునాత్రోపాప్తిః - అ
 న్నా దేశోపాప్తి విషయే చారితార్థ్యాభావాత్ ||

భా - ఇతి చేన్న - అత్రోచ్చభ్యస్త సంజ్ఞా సమకాలమే వా
 న్నా దేశోపాప్తిః - సస్యభ్యస్త సంజ్ఞా భాతు సంజ్ఞా ప్ర
 వృత్తి కాలవీచ - తదాచోత్పర్గా పవాదయోస్సమ కాలమేవా
 త్రప్రాప్తిరితిచేన్న - తథాప్యాయన్నాది * సూపదేశవద్వచన
 హ్యన్నాదేశ విషయకత్వి స్యావ్యజ్ఞీ కారణాద్భ సంజ్ఞా తః
 పూర్వమేవాన్నాదేశః - అదాదేశస్మ అజ్ఞ సంజ్ఞా త్రరమితి
 స సమకాలతా - అదాదేశేతు సూపదేశ వచ్చావః - దధతీత్యా
 ద్యను రోధాత్ - అయంన్యాయో సూపదేశవిషయే - ఇదితో
 నుమితి నూత్రేకుణ్డత్యాదౌ నుమోఽజ్ఞ సంజ్ఞా సాపేక్షత్వేనత
 దభక్తి సాపాదనస్యభావ్యకృతత్వాత్ - సస్యేవంకుమ్భ కా
 ర ఇత్యాదౌ పశ్యజ్ఞేన సమాస ఇతిసిద్ధాన్తా నజ్ఞితిః - ఉప
 పదసంజ్ఞాయా విభక్తి సాపేక్షత్వాదితిచేన్న - కర్తృణ్యజ్ఞిత్యా
 దీనామ్ ఉపపదే బుద్ధిస్థవినానా దేర్విధానవితితత్రైవశబ్దస్తు
 శేఖర సమాధానస్య కరణాత్ - సస్యేవ మృదుపదేభ్యఇతిహా
 ర్తి కాసజ్ఞితిః - అనేనై వన్యాయేననుజాప్తిప్రతి సంభవాదితి
 చేన్న - కృత్యకీర్తనరణేయోజనాన్తరాధావః - ఇహాతుసంప
 సారణవిధాకృతార్థత్వా ద్దుర్బలనాతిదేశేన ప్రాప్త్యను గోగుణ

* ఉపదేశవచ్ఛాయాం భవన్తి తివచన స్వేక్యర్థః :

నిషేధో దుర్బలత్వాద్విధినా సమానస్పృహత ఇత్యసంయోగా
 దితి నూత్రైకై యతేనైవ సమాధానస్య కరణాత్ - యత్త్వత్ర
 సవైర్దుక్తం విచిత్రగృహ్యతీత్యాదావాతిదేశకజితస్యసంప్ర
 సారణేన కృతాధాతయో రదనస్తరం తే ప్రాప్తగుణేన త్వ
 దుక్తరీత్యా అతిదేశ ప్రాప్తగుణ నిషేధబాధాపత్తి రితి తన్న-
 కై యటాశయానవబోధాత్ - తథాహి - అసంయోగాదితివ్య
 పదేశాలిదేశ ఇత్యభిప్రేత్యహి ఋదుపధేభ్యఇతివార్తికం ప్ర
 వృత్తమ్ - అన్యథావిభిదతు రిత్యాదావిదుపధేపి పూర్వవిప్ర
 తిషేధస్యావశ్యకతయా ఋదుపధేభ్యఇత్యుక్తివై యర్థ్యమ్ -
 ఋదుపధేకిత్త్వమనిత్యంగుణేకృతే సంయోగోపధత్వా దిదు
 దుపధతు తన్నిత్యంగుణేకృతేపి కిత్త్వప్రవృత్తి రితి హి రిదాశ
 యః - కార్యాతిదేశే చేదుదుపధేఽపిగుణేకృతే కార్యాధావే
 నాతిదేశాప్రవృత్తైః - కింత్యస్యసనిత్యత్వమితి సర్వత్రినాచ్య
 మేన - తథాచనలప్రసారణవిధాత్కృతాధాత్వాదినిదుర్బలత్వై
 హేతుః - కింతుక్స్యన్యకిత్త్వాద్వైషమ్యమ్ - దుర్బలత్వం త్వతిదే
 శస్యా నిత్యత్వేన గుణస్యపరత్వాత్ - విచితీత్యాదౌతుజిత్య
 స్సనిత్యత్వేనగుణాపేక్షయా ప్రబలత్వమేనాతోనాతిదేశస్య
 దుర్బలత్వమితి ॥ పరేతు యతోత్పల్లవాపవాద నిమిత్తవినా
 శస్త్రత్రినాయంన్యాయః - దధతీత్యాదౌతుకార్యనాశోన నిమి
 త్తవినాశః - ప్రకృతేచ గుణేననిమిత్త కిత్త్వస్య వినాశాన్నా
 యంన్యాయః - గుణేనకిత్త్వనిమిత్తానంయోగవిఘటనాత్ -
 అతఏవ చుంయోగాదితి నూత్రైధాప్యగతికారమోపపదా
 నామిత్యన్యవ్యాఖ్యేతి ప్రయోజనముక్తమ్ - టాపాస్వాపవా
 దజీనిమిత్తా దస్తత్వవిఘటనే నైతన్నాన్యాయా ప్రవృత్తైః -
 అతఏవగవిష్టిర ఇత్యత్రగవీతి వచనాదే వాలుగితుక్తమభియ
 క్తైః - లుకాదాదేశాప్రవర్తనే నాలుగ్నిమిత్తహలస్తత్వవిఘ
 టనాత్ - తేన ధనక్రీతేతిసిద్ధమ్ - సుబన్తేనసమానేఽప్యనేన
 న్యాయేనటాపాఽప్రవృత్తౌ జీషితదసిద్ధమితిప్రాయః ॥

౫౯॥ లక్ష్యకచతుష్కము తచ్చాప్తి పర్యాలోచనంవి నా
పి అపవాదవిషయం పరిత్యజ్య ఉత్పల్లెణ లక్ష్యం సంస్కారో
తి తస్యాపి శాస్త్రప్రక్రియాన్తరణ పూర్వకం ప్రయోగవిధ
ర్హత్వత్తే న్న కాహ ॥

ప్రకల్ప్యచాపవాదవిషయంతత ఉత్పల్లెఁ బినివిశతే॥
తత ఇత్యస్య ఆపవాదశాస్త్రపర్యాలోచనా త్పాగ్గత్యర్థః॥
వికల్పేత్యస్య పరిత్యజ్యేత్యర్థః॥ అతఏవ ప్రాతిపదికార్థనూ తే
భాష్య ఇదం ద్వయమ ప్యుక్త్యానక వాచితావ దుత్పల్లెభవత్య
పవాదతావత్ప్రతిక్షత ఇత్యర్థక ముక్తమ్ - ఎతన్మూలక మేవ
నవీనాః పరన్తి॥

ఉపజనిష్యమాణనిమిత్తోఽప్యపవాద ఉపసంజాత
నిమిత్తమ ప్యుత్పల్లెం బాధతే ఇతి॥

యత్త్వభ్యన్త సంజ్ఞా సూత్రై కై యతేన ప్రకల్ప్యచేతి ప్రతీక
ముపాదాయ యథాన సంప్రసారణ ఇతి పరస్య యణః పూ
ర్వం సంప్రసారణం పూర్వస్య తు తన్నిమిత్తః ప్రతిషేధ ఇత్యు
క్తం తత్తుతత ఉత్పల్లె ఇత్యాద్యక్షరాసనుగుణమ్॥

యత్త్వపవాదవాక్యార్థం వినా సూత్యర్థవాక్యార్థా
ఇతి తదభాగ ఇతి - తన్న - అభినివిశతేఽపవాదవిషయ మిత్యాది
పదస్వారస్యభజ్జాపతైః - పదజస్య పదార్థోపస్థితౌ వాక్య
ర్థో భాధావేకాత జాధావాచ్య ॥

యత్యేత్వపవాదో నిషిద్ధః, తత్రాపవాదవిషయే ప్యు
త్పల్లెః ప్రవర్తతఏవ - యథావృత్తావత్యత్ర నాచీతి పూర్వ

౫౯॥ అతఏవేతి॥ అనయోర్హ్యయయోర్విభిన్నాధికారిక
త్వేఽపి ఫలతో భేదాభావాదిత్యధః - అభ్యన్త సంజ్ఞామాత్ర
భూతై యతోక్త రీత్యా తు తయోర్విభిన్న ఫలకత్వా ద్విభిన్నార్థ
కత్వాచ్చనక వాచితావ దిత్వాదినా ఏకీకరణా సంకతిః॥

॥ అక్షరాసనుగుణమితి॥ యథాఽపవాద విషయసిద్ధి
స్తథోత్పల్లెఁ బినివిశతే ఇత్యేవ వక్త వ్యంస్యార్థ - సతు తత ఇత్యా
ది - తథోక్త్యాహి పూర్వముత్పల్లె ప్రవృత్తిర్దమ్యత ఇతి భావః॥

[illegible][illegible]

శ్రీమద్విశ్వకర్మ పురాణమునందు వాని తేనెను తేనెవలన భవప్రయోజకము
గృహ్యంబైనది తేనెను ద్విభాగములుగా తేనెభాగమును తేనెనీరే తేనెనీరే
నానామనస్థులకు యెచ్చరికచేయుచున్నది తేనెనీరే తేనెనీరే
తేనెనీరే తేనెనీరే తేనెనీరే తేనెనీరే తేనెనీరే తేనెనీరే తేనెనీరే
తేనెనీరే తేనెనీరే తేనెనీరే తేనెనీరే తేనెనీరే తేనెనీరే తేనెనీరే

కర్మకర్త దత్తవశాత్ సత్త్వానాం కేనసి శరసిత్వాది సమవధాంత
నీహ్నావశ్యాత్ సమిద్ధతత్త్వరత్నాన్వహేత్త్వత్త్వైవయోజితం విశ
త్త్వైవప్రతిపదవిధిత్వేనాపి - శరసత్వాన్తరజ్జ్వనతఃపదవిధయో
విరోధసన్నిహితే తేషాంవిధఃప్రసక్తౌ శరబలీయస్త్యవిలిఖ
త్యయేత్తరపదయోజ్యేతి సూత్రేకైయతేన పాతాల్ - అనన్
వశేరమేషత్వాదౌ ప్రతిపదోక్తత్వాత్ పూర్వమత్యై అనన్

॥ పూర్వప్రవృత్తి ప్రయోజకమితి ॥ అరవిక స్వామి
త్వాదౌ పూర్వం దీర్ఘనుష్ఠితిః॥ మారమితి॥ అనన్తాత్మక
స్థానోమానిత్యాద్యనురోధేనతక్రొత్తీనృన్యాయస్య హల్జ్యది
లోపప్రవృత్తి ర్మలభావః- వార్తాతాద్యం బలీయఇతితున- వి
భిన్నస్థానికత్వాత్ - నాపివిప్రతిషేధః- చరితార్థం యేరేవత
దక్షిణకారాత్ - సనువీత్సేహల్జ్యదిలోపస్యాప్రస్తాసమాసా
న్యైకవిభవబాధవివాదోపాధాచనబాధ ప్రయోజకమితి పూర్వ
ప్రవృత్తినిర్ణయేన- లోపరూపకాన్యైకబాధోనన్తచిత్తాత్

తత్పర్యేషాత్ హ్యన్యదీలాపానపాప్రీహితత్వరజ్జ్య ఏక
హాస్యాదితిలాపేన సమాహితమ్ ॥

౬౦ - నన్వయజెషన్మిత్యా వన్తరజ్జ సాగ్రిగుణస్యా
పనాదేన సవర్ణదీర్ఘబాధఃస్యాదతః ॥

అపవాదోపయద్యన్వత్రిచంతార్థస్తవ్యన్తరజ్జేణబాధ్యతే ॥
నిరవకాశత్వయాపబాధకత్వబీజవ్యాభావాత్ - ఎవంచక్రకృతే
న్తరజ్జేణగుణేన సవర్ణదీర్ఘస్సయానాశ్రయే చతార్థోయన్ గు
ణయోరపవాదోఽపి బాధ్యతే పూర్వోపస్థితనిమిత్తకత్వయా
పాన్తరజ్జవిషయేషదమ్ ॥

యత్ప్రగమాదేశయోర్మ బాధ్యబాధకభావః - భిన్నఫ
లత్వాత్ - అతఏవప్రాప్తజెభ్యోదధిదీయతాం కన్బలః కౌఙ్ఠి
వ్యాయేత్యాదౌ కన్బలెన సదధిబాధఇతి ఛోరితిసూత్రే తై
యటన్తన్న - అపవాదోనుగ్రీకుః స్యేతిదీర్ఘతఇతిసూత్రస్థభా
ష్యవిరోధాత్ ॥

౬౧ - నన్వజేగణదిత్యాదౌ గణరీప్యం, నిరవకాశత్వాత్
హలాదికేషం బాధేత - తత్రాహ ॥

అభ్యాసవికారమబాధ్యబాధకభావోనాస్తి ॥
దీక్షూకాతి ఇత్యత్రి ఆకిర్ణిహణమస్యాజ్ఞానకమ్ - అన్యథా
యంయన్యత ఇత్యత్రనుకిక్యతే సజన్తత్వాదీన్ప్రాప్తాః దైన్య

గాయా అభిప్రేతత్వేనతస్యాత్రినబాధఇతితాత్పర్యాత్ .

౬౧ ॥ నబాధేతేతి ॥ యథాచసర్వేషాంసమావేశస్తథా
క్రమేణాభ్యాసకార్యాణి కర్తవ్యానీత్యధః - అత్రచవికార
పదేనలాపాపి ॥ ఆకిర్ణిహణమితి ॥ ఓహకీత్వాగ ఇత్యస్యవ్యా
ప్రత్యర్థంతునవిద్యతేదిద్యన్తిన్నితిబహువ్రీహ్యశ్రియణాత్ ॥
అనజన్తత్వాదితి ॥ అనవకాశేనబాధ పునరుత్సక్త ప్రిన్య
తే కేవలముక్తమ్ నన్వనుస్యాన్వైకానేన విధానాత్ స్యాత్

యర్థ్యం స్పష్టమేవ యంచ శరణ్యరజ్ఞాదిబాధకానామపితి
 బాధకత్వబాధికా - తేనాచీకరత్ - మీమాంసతే ఇత్యాదిసిద్ధమ్ -
 ఆద్యనన్యచ్ఛానస్య పరత్వాద్విష్టేణబాధః ప్రాప్నోతి - ఆద్యై
 పాతాల్కథమనజన్తత్వమితిచేన్న - యంయమ్యతహంయ
 జతీత్యాదౌ గుణజత్వేదివారణాయనుమిధిసామధ్యేనస్యని
 ర్తకాదేవేనుస్వారస్యానాక్షరనమామ్నాయకత్వకల్పనాత్ -
 అట్కుప్వాజితి సూత్రేనుమ్ గ్రహణం పాతానిత్యత్వేజ్ఞాప
 కమితిమనయుక్తమ్ - తస్యతత్త్రిభాష్యకృతాప్రత్యాఖ్యానాత్ -
 అత్రచవికార ఇతి ఆగమస్యాచ్యుపలక్షణమ్ - అతోనుకూలి
 కారత్వాభావేపినక్షతిః - యద్వాభాధ్యబాధకయో రన్యతర
 న్యవికారత్వమాత్మేజై తత్పరిభాషాప్రవృత్తిః - ననుజ్ఞాపితేపి
 నచారితాధ్యక్ష - తుకికిత్ - భాష్యనస్యానజన్తత్వాదితేన్న
 కిద్భావి సూత్రగ్రహణేనాదోషాత్ - భాష్యేతుచేచ్ఛిద్యతే ఇత్యా
 దౌ గుణాద్యథా మభ్యాస కార్యేషు వై యధికరణ్యేనాన్వయ
 మాశ్రిత్యజ్ఞాపకత్వం వర్జితమ్ - తత్రస్వస్తి చారితాధ్యక్షమ
 కష్టసాధ్యమేవ - ఆస్యాంచప్రతిపదోక్త పరిభాషయా అభ్యా
 సప్రదోచ్ఛారణేన విహిత కార్యన్యైవగ్రహణమ్ - తుక్చనత
 థా - తథాన్వయస్యాపీదమేవగమకమ్ - నన్వేవంవివ్యథే ఇత్యా
 దౌ ఉత్పర్గాపవాదాభావాత్ పూర్వంహలాదిశ్చేషేవస్య సం
 ప్రసారణంస్యాత్ - ఉభయేషాంగగ్రహణసామధ్యేననవచ్యా
 దీనాంగగ్రహణానాంసంప్రసారణస్యహలాదిశ్చేషాపవాదత్వే
 వ్యస్యతథాత్వేమానాభావాత్ - కించఅభ్యాసవికారే ఇత్యస్య
 భయేషాంగగ్రహణసామధ్యేనబాధే ఉభయేషాంగగ్రహణేనసంప్ర
 సారణేహలాదిశ్చేషానాప్రతినిధిచేన్న - అనయాపరిభాషయ -
 బాధకప్రవృత్తైర్బాధ్యప్రవృత్తివిఘటికాయావీవాభావోబోధ్య
 తేనత్వపవాదాదీనామపిఉత్పర్గప్రవృత్త్యుత్తరంప్రవృత్తిరోచ్ఛేద్య
 తే - తథాచమిమాంసత ఇత్యాదౌదీర్ఘ్యేకతే ఇత్యాప్రవృత్త్యై
 బాధత్వస్యపూర్వం ప్రవృత్తావపివివ్యథ ఇత్యాదౌ సంప్ర
 సారణప్రవృత్తైరుత్పర్గప్రవృత్త్యవిఘటకతయతస్యాపవాద
 త్వేన పూర్వం ప్రవృత్తిస్వీకారబాధకాభావః - ఏవముభయే

షాంగ్రహణేన పునర్విధాననాపవాదసంప్రసారణస్య పూర్వం
 ప్రవృత్తౌ వప్యనయా బాధకత్వాభావబోధనాద్ధలాదిశేషస్ఫుల
 భః-సనూక్తరీత్యేవ విన్యాధేత్యాదినిద్దా ఉభయేషాంగ్రహణవై
 యర్థ్యమితిచెన్న-జిజ్ఞోషిన్యాధేత్యాదౌ బాధకసంప్రసారణ
 ప్రవృత్త్యుత్తరంబాధ్యకాలాదిశ్యేషప్రవృత్త్యాపూర్వంహాలాది
 శ్యేషాపత్త్యా తద్వారణాధాత్వాత్-సన్వేషమవవేష్టదిత్యా
 దౌ హాలాదిశేషాత్పూర్వం టన్యాత్వాపత్తిరితిచెన్న-ఆత్మే
 హాస్యాత్పరత్వాద్ధలాదిశేషవాన్తాదాబ్ధిమిత్యస్యానిత్యత్వా
 త్ హాస్యాత్పూర్వమయోదేశే పునర్ధలాదిశేషేయాపసిద్ధిః-
 యద్వాత్వేలాపేహాస్వేయణి పునహాలాదిశేషేయాపసిద్ధిః
 సన్వేషంగుణాయజ్ఞకోరిత్యత్ర ఇక్పరిభాషా ప్రవృత్త్యాదో
 భాక్యత ఇత్యాదౌ పూర్వంహాస్వేగుణస్య చరితాధాత్వేన
 లాలాయతే నూనూయత ఇత్యాదౌ పరత్వాన్మణేహాస్యాప
 త్తిః-మమతూర్పర్గస్య ప్రథమం ప్రవృత్తికల్పనస్వేషపరిభా
 షాధాత్వేనాదోషాదితిచెన్న-ధర్మగ్రాహకమానేన బాధకప్ర
 వృత్తివైఫల్యా సంపాదికాయా వివబాధక ప్రవృత్త్యుత్తరం
 బాధ్య ప్రవృత్తేరనయాకల్పనేనాదోషాత్-ప్రకృతేచ గుణా
 త్తరంహాస్వేతత్ర తత్ప్రవృత్తివైఫల్యంస్పష్టమేవేతితద్భయం
 బాధ్యహాస్వస్వేషపూర్వంప్రవృత్తిః-బాధ్యస్యబాధకత్వా
 ర్వంప్రవృత్తౌ తు అబీధవదిత్యాదౌ సర్వబాధ్యస్య ప్రథమం
 ప్రవృత్తౌ ఉక్త్యాద్యననా హాస్విన్యామైనాః యన్ ఇత్యే
 తర్ బాధ్యస్యదీర్ఘోలఘూరిత్యస్య ప్రవృత్తౌ ఉక్త్యా ర్థం
 యణితి ఇత్యేలక్ష్యేలక్షణస్యేతిన్యామేనదీక్షాప్రవృత్తౌ త
 దసిద్ధిః-పిషవిషత ఇత్యాదౌదీర్ఘా హాస్విన్యాధిత్వస్య చరితార్థ
 పివర్గప్రత్యాహార గ్రహణానిరవకాళవివ-సచదిభావయిషతి
 త్య తేత్త్వస్యచారితాధ్యామితివాచ్యమేవమపివివ్యధఇత్యత్ర
 డ్రిక్ రీత్యాదోషాపత్తేర్థ మమహాస్యాత్పూర్వం హాస్విన్యా
 యణిత్వస్యాలీలవదిత్యాదౌ దీక్షాహాస్విన్యా చ్ఛరితాధాన్యా
 రీరవదిత్యాదౌ పరత్వాద్దీర్ఘా బాధితస్యదీర్ఘోత్తరం ప్రవృత్తే
 ర్బాధదీర్ఘ ప్రవృత్తివైఫల్య సంపాదకత్వేన పూర్వమేవత్వే

మూల్య దేవిదీర్ఘం అన్త రక్షత్యాద్విస్య స్య బాధః ప్రాప్తః - యత్తు
యత్ర ఎకైః ప్రవృత్తుత్తరమపి సర్వమప్రవృత్తి శ్చ త్రైవి త
త్ప్రవృత్తి రిత్యత ఎకతినూ త్పైకై యటస్తన్న - నుకీకృతేదీర్ఘ
ప్రాప్త్యాధమిక గ్రాహక మానవిరోధాత్ - మాస్యధాదీనాం దీ
ర్ఘైకృతే ఇత్యాప్రాప్త్యాగుణాయజ్ఞుకోరితి సూత్రభాష్యక్త త
దుదాహరణా సద్ధి తేకేత్యన్యత్ర వివరః ॥

ఉత్పాదీ ఘోరూ నసిద్ధిః - యత్ర బాధ్యస్య బాధ కాత్పూర్వం
ఉత్పాద్య సఫలబాధక ప్రవృత్తి విఘటికా ప్రవృత్తి ప్రత సర్వ
భా బాధ్యస్యాప్రవృత్తి రేవ - యథాఽత ఏకతినూ త్పైభాష్య
పాపవ్యతే ఇత్యాదిదీర్ఘ బాధితయే రత్వాభ్యాస లాపయేః
ఉత్పాదప్రవృత్తి రిత్కుక్తమ్ - తథాచాయం నిష్కషణః - యత్ర
బాధక ప్రవృత్తుత్తరం సర్వభా బాధ్యాప్రవృత్తి సంభవః -
తత్ర బాధ్యం ప్రభవం ప్రవర్తతామ్, ఉత్పాద్యాధకమ్ - య
త్రాపి సఫలబాధక ప్రవృత్తి విఘటికా ఉత్పాత్ బాధ్యస్యప్ర
వృత్తిః, తత్రాపి పూర్వం బాధ్యం ప్రవర్తతే - యత్ర తుపూ
ర్వం ఉత్పాద్య బాధ్యస్య ప్రవృత్తిః సఫలబాధక ప్రవృత్తి విఘ
టికాతత్ర నైవ బాధ్యం ప్రవర్తతే - ఇతరత్ర తు బాధక నైవ పూ
ర్వం ప్రవృత్తిః - ఉత్పాద్యాధ్యన్యేతి - కేచిత్తు సర్వత్ర బాధ్య
ప్రవృత్తుత్తరం బాధక ప్రవృత్తి రే తత్ప్రతిభాషాధకః -
ఉభయేషాం గ్రహణేన చ సామాన్యత వివలాపాత్సం ప్ర
సారణస్య బలీయన్త్వ మితి వివ్యధ ఇత్యాదౌ న దోషః -
విచక్షితే ఇత్యాదౌ విభావయిషతీత్యాదౌ చ చారితాధ్యేన
న దీఘాన్యేత్యబాధక త్వే దీఘాన్సిద్ధిః - ఏవంహి అవవెష్టదిత్య
పిద్ధమ్ - అదదరదిత్యాదౌచేత్వ దీఘాయోరత్వే రూప సిద్ధి రి
త్యాహుః ॥ తన్నేతి ॥ ఇదమయక్తమ్ - యత్ర బాధ్య ప్రవృ
త్తుత్తరం బాధక ప్రవృత్తి ప్రత్యైవ పేతికై యటాశయస్యనువ
చత్వాత్ - సచదీ ఘోకృతేత పరకరణాత్ నుకోఽప్రాప్తాధ
మిక గ్రాహక మానవిరోధః - తథా సతినుగ్వికానవై యథ్యాప
త్యత్ర తత్యత సరత్వస్య బాధామ్యత ఇత్యాదౌ భూత పూర్వదీ

౨౨- నను తచ్చీలాదిత్యవిష్ణుయో బుద్ధిలపిస్యాన్నర తృనకు
వాదః - ఆసూపాపవాదస్య ఇకత్వేనబాధకత్వాదతతః॥

తాచ్చీలికైమవాసూపాపవిధిర్నాస్తి॥

బుద్ధిలాసిద్ధేనిద్దహింసాదిసూత్రేణవికాజ్ఞోభ్యుత్థాన్ విధానమత్ర
జ్ఞాపకమ్ - తత్త్రిబుద్ధిల్లభ్యోఃస్వర విశేషభావాల తాచ్చీ
లికైస్విలి విషయసప్తమీ - తేనతాచ్చీలికైరతాచ్చీలికైశ్చవా
సూపాపవిధిర్నాస్తిభోధ్యమ్ - నన్వేషంకమాకమనెత్వాద్యసిద్ధిః -
నమికన్యాతిరణ అనుతాత్తైశ్చ హలాదరితి యచోబాధాది
తిచెన్న సూదదీపదీక్షకృత్యనెన దీపేర్యువ నిషేధమోకా
ర్థస్యానిత్యత్వాత్ - వాసూపాపనూత్రేభాష్యేస్తుష్టా॥

౨౩- నన్వేషం హసితంఛాత్రస్యహాసనమిత్యాదౌఘో

మూవివనుగ్వాప్యత్త్యర్థత్వాత్ - రుక్మకోర్ద్ధిఘోవాప్యత్త్యర్థ
౨౩త ఇత్యస్యచారితాథ్యాచ్య - అజన్తాభ్యాసదీఘా ఇతేవ
దతస్తవాప్యేవగతిః - పూర్వంధీఘా నుగ్విధివై యథ్యా
వత్తేః - కృతేనకృతజన్త దావద్విధా ప్రాప్తైరక్లిద్ధిహానస్య నుకిడి
ర్లువాప్యత్త్యర్థత్వా సందేహాత్ - లోపస్యాభ్యాపైకదేశవి
కారత్వాభావాన్నదోషః - ధర్మగ్రాహకమానైవైక దేశవికా
ర వివరత్ప్రవృత్తేః - అభ్యాసలోపస్యతథాత్వేపి ఏత్యన్యా
భ్యాసవికారత్వాభావాత్ - తస్యదీర్ఘతాద తత్పన్నియోగః
ప్రాభ్యాసలోపస్యాప్యప్రవృత్తిరిత్యపిభాష్యశయద్రష్టేక్ష్యః -
సర్వభేదం భాష్యమేకదేకుక్తిరితి నప్రాక్తం నాదరణవ్యమి
తిదిక్.

౨౪-॥ ఏకాజ్ఞ్యఇతి॥ అనేకాశ్చేనసూయక ఇత్యా
దౌతుబ్బులిలితీతిచక్రిత్యయా త్సూర్యముతాత్తంబునిః త్వాదా
యతాత్తమితిస్వర విశేషఇతిభావః॥ యద్విషేధేనేతి॥ ఆ
స్యభానమికన్యాతిరేణైవ యజ్ఞాధనిద్దేనదైవ్యయథ్యమ్॥

౨౫ ॥ హసితమితి॥ నపుంసకేభావేక్తః, ల్యుట్పేరిక్తల్యు

ఇచ్చతి భోక్తుమిత్యుచ్యతే లిజ్జోతా ఈషత్సానస్సామాభవతేత్య
త్రాఖిల్ పాప్రాప్నోతిత్యుతతిహ॥

క్తుల్యుట్ తుముక్ ఖలధైమనాసరూపవిధిర్నాస్తి ॥
ఇదంచనాసరూపవిధేరనిత్యత్వాత్పిద్యమ్ - తదనిత్యత్వేజ్ఞాన
కంచార్హే కృత్యకృత్యచక్షేతి - తత్రహి చకారస్సముచ్చయమాన
లిజ్జాకృత్యకృత్యచార్బాభామాభూదితికృత్యకృత్యజ్ఞానాణం క్రియతే
ఇత్యన్యత్రోచ్యతే - నాసరూపనూతే భాష్యేవీషాస్సహ్యే ॥

౬౪ - ననుశ్వః పక్షత్యత్రాసరూపవిధినాల్పదపిప్రాప్నో
తికృతే ఆదేశేవైరూప్యాదతతిహ ॥

లాదేశేషునాసరూపవిధిర్నాస్తి ॥

తౌ ఘోషాపవాదో నచుంసక ఇతి విశేషాత్తైః ॥ లిజ్జోటావి
తి॥ ఇచ్చాథేషు లిజ్జోటావిత్యన్యసమానకర్తృతేషుతుముక్
ఇత్యన్యాపవాదః - అత్రలిజ్జేతి లిజ్జోభవత్యేవ - లిజ్జేతి నియ
మాత్ లాదపి వారయితుంశక్యః - ననుతుముక్భావే - కర్తృక
ర్తృజ్ఞోర్లిజ్జోటావితికథం బాధ్యబాధకభావః - మైవమ్ - భాష్యే
పిలిజ్జోటోర్విధానాత్ - ॥ కృత్యతుజ్ఞానాణమితి ॥ ననుకథమే
తత్ - అర్హేషువిధానాథం తయోరుపాహాన మావశ్యక
త్వాత్ ఇతిచేన్న - కర్తరికృత్యాదీనాంకర్తృభ్యభావానత్త్వ
వివక్యత్ నతదసత్త్వే ఇత్యత్రైవతాత్పర్యణ అర్హాథాన్యా
ధిక్యేపి కర్తృరూపాథాన్యతత్రాసత్త్వాత్ తత్పిద్యైః - ధ్వనితం
చేదంచాసరూపాన్తిస్త్రియామిత్యుచ్యతేభాష్యకైయటయేః ॥

౬౪ ॥ శ్వః పక్షేతి ॥ నను అనద్యతనే ఇతిసూత్రేభాష్య
అనద్యతన ఇతియోగంవిభజ్యసదీర్శనువృత్త్యానద్యతనైల్పటః
సద్విధానెనానద్యతనే భవిష్యతిల్పటమనుమాయశ్వస్సామేన
యత్యుమాణః అనద్యతనైభవిష్యతీత్యాదయః ప్రయోగాస్సాధి
తాః - ఏవమేవభవిష్యమ్యుపసంభూతానాంకమాదీనాంశ్వ
గామంమీగత్యాదావపిసాధతా భవిష్యతి - గమ్యతయ ఇత్య

ఆదేశకృతవైరూప్యవత్కులకారేషు సనాస్తీత్యథః . అథ
చ హశశ్వతోర్లజ్వేరిలజ్వేదానం జ్ఞాపకమ్ - అస్యథా పరో
క్షేరిటాలజ్ఞుకావేశోసారూప్యాత్పిద్ధఇతి కింవిధానః - శత్రా
దిభిస్తజాంసమావేశార్థం శత్రువిధాయకే విభాషాగ్రిహణాను
వృత్తిర్లిటః కానజ్వేత్యత్రాగ్రిహణః చక్రతం తజ్ఞావయతి
వాసరూపసూత్రే అపవాద ఆదేశత్వానాక్రాంతః పిత్యయ
ఏవగృహ్యతఇతికైయటావౌధ్వసితమ్ - తత్ఫలంతు సనాదిభ్యో
భూతసామాన్యలిటః క్వసురేవ సతుపక్షేతిత్ ఇతిబౌధ్యమ్ ॥

౬౧- సనుజమోహాస్వాదిత్యాదౌ జమఃపరస్యాచౌ౭చ
పరతఃజమఇతివెతిసందేహస్యాదతతహ ॥

ఉభయనిర్దేశే పశ్చిమినిర్దేశోబలీయాత్ ॥

అచీలిసప్తమినిర్దేశస్య మయఉభ ఇత్యత్రాచారితార్థ్యాత్పశ్చ
మినిర్దేశౌ౭సవకాశఇతితప్తాదిత్యుత్తరస్యేత్సన్యైవప్రవృత్తిః
యత్ర తుడస్సిధుడిత్యాదౌ ఉభయైరప్యచారితార్థ్యంతతత
స్త్రిన్మితసూత్రాపేక్షయా తప్తాదిత్యుత్తరస్యేత్సన్యపరత్వా
త్తనైవవ్యవస్థా - ఏవముఖయోగ్పారితార్థ్య౭పీయథా౭మిస
ర్వనామ్నఇత్యాదౌ తత్రామితిసప్తమి తేన్ద్రీయ ఇత్యత్ర
ఆదితిపశ్చిమి ఆజ్ఞసరసుగిత్యత్ర చరితార్థ తిస్సప్తం తస్మి
న్నితిసూత్రేభాష్యకైయిటేచ ॥

౬౨ - సన్వరఃకృకమితి సత్త్వమయస్కుమ్భిత్యత్ర స
స్యాక్కుమ్భశబ్దస్యైవోపాదానాదతతహ ॥

త్రభాష్యవార్తికకృత్యాఘృక్తమ్ - తథాచాత్రలడిష్ట ఏవేరిశ
స్త్ - యోగవిభాగ సిద్ధస్యాసార్వ త్రికత్వాత్ - ప్రయితేష్వేవ
తేనల్పడను మానాత్ - అతఏవత్రభాష్యకృతాశ్చోగ్నినాధా
స్యమానెసెత్యాదయఃప్రయోగావ్యత్యయేనసాధితా ఇరిదిక్ ॥

౬౩॥సస్వాదితి॥సమాసాక్షిప్తార్త రపదేనవిశేషణాదితిభా

పాత్రపడికగ్రహణవిజ్ఞానవిజ్ఞానసామగ్రిహణమ్ ॥

సామాన్యరూపేణ విశేషరూపేణవా పాత్రపడికబోధకశబ్దగ్రహణే సతి విజ్ఞానబోధక ప్రత్యయవిజ్ఞానసామగ్రిహణం బోధకం - అపి నా కేవలసామగ్రిహణం - అసామగ్రిహణం ఉకం సమానాధికరణాధికారస్థై కుమారశ్రమణాదిభిరితి నూత్రేస్త్రీ విజ్ఞానగ్రహణాదిపాత్రః స్త్రీ ప్రత్యయవిజ్ఞానశ్రమణాదిభిశ్చకుమారీశబ్దస్థై వ సమానాధికరణ్యం సకుమారశబ్దస్థై తిత్తజ్ఞాన ఉకమ్ ఇయం చ ద్విషత్పతయోరత్యాద్యవపదవిధౌ సమాసాంతవిధౌ మహాబాత్యై ఇత్స్వరవిధౌ రాజన్వరే బ్రాహ్మణకుమారయే ర్భూషణార్జ్యజ్ఞాదుత్తరపదభూమిత్వాదౌ సమాససంఘాతగ్రహణేషు చ సప్రవర్తత ఇతి జ్యోత్సూత్రేభాష్యే స్పష్టమ్ - విభక్తినిమిత్తకార్యై పితృత్యపితృత్రైవ - తత్రచ సమాసాంతవిధౌ అవయవగ్రహణే విన - సమాససంఘాతగ్రహణేతు ప్రవర్తతేవ - స్వరవిధావేవ సమాససంఘాతగ్రహణే - తత్రదోషాక్షేః - బహువ్రీహిరూపాధనఇతి నూత్రేభాష్యే చ - ఎతావత్ప్రేవాసిత్యత్వాదప్రవృత్తిః - దోషాః ఖల్వపి సాకల్యేన పరిగణితా ఇతి భాష్యేక్షేః - సన్యేవంబహువ్రీహిరూపాధనఇతి నూత్రేభాష్యసంగతిః - తత్రహి కుజ్జోధీత్యత్ర సద్యతశ్చేతికబాపాదితః సద్యస్తస్య బహువ్రీహిరూపాధనాత్ సద్యస్తస్య బహువ్రీహిత్యాభావాత్తదసంగతిః - సద్యస్తానాం సమసాసాద్యత్యధేన చ పరిహృతం సద్యస్తప్రకృతిక ముబన్మాత్తరపదకస్య సాసాద్యతీతిచేన్న - అనయూపరిభాషయూ స్త్రీ ప్రత్యయసమభివ్యాహరేతదగ్రహణేద్యస్తానాం పాత్రపడికత్వ తద్వ్యాప్యధర్మాణాం విజ్ఞాపి వర్యా

వః॥ సతుకుమారశబ్దస్థైః॥ పుంసిస్త్రియూః స్త్రియూం పుంసామ్ ఆరోపేణ తయోర్వామానాధికరణ్యమనభిరానాదితి యువాఖిలతీతి నూత్రే శబ్దరత్నై స్పష్టమ్॥ సన్యేవమితి॥ సనుసామాన్యరూపేణ విశేషరూపేణ చేత్యుక్త త్యాత్ బహువ్రీహిత్యస్యరూపారిదేశేన సులభోయం ధర్మజాతకథంశబ్దోద్ధిరితిచేన్న - విశేషరూపేణ తస్య స్యాను పూర్వవిశేష రూపేణ తస్య ధర్మభిమేణ

ప్రశ్నకులిదిశ్యతే ఇత్యాశయాత్ ॥

౬౭ - సస్యేవం యూనః పశ్యేత్యత్రేవ యూనః పశ్యేత్య
త్రాపి శ్యయవేతసంప్రసారణంస్యాదతతహ ॥

విభక్తలిజ్జవిశిష్టాగ్రిహణమ్ ॥

స్పష్టా చేయం యూనోరసా కా విత్యత్ర భాష్యే-మటమటే ప్రహ
తాల్లిజ్జ విశిష్ట పరిభాషాయా అనిత్యత్వాత్ స్పష్టాల్లిజ్జ స్య

౬౮ - సనుతస్యాపత్యమిత్యేకవచన సమంసకాభ్యాంవిర్ల
కాద్ధాన్యోగాద్ధాన్యవిత్పాద్యయత్త మతతహ ॥

నూత్రేలిజ్జవచనమతన్త్రమ్ ॥

అర్థంసమంసకమిత్యత్ర సమంసకగ్రహణ మస్యాజ్ఞానకష్ట-
నిత్యసమంసకార్థంతునతదిత్యవ్యత్ర నిరూపితమ్ - ధాన్యపలాబ
వ్యాయేన వాన్తరీయకతయతయోరుపాదానమితరస్యాపత్య
మిత్యత్ర భాష్యే స్పష్టమ్ - అతఏవాకదారనూత్రే ఏకేత చం
తార్థమిత్యస్యత్రవిస్తరః ॥

౬౯ ॥ సనుభృతాదిభ్యోభ్యవ్యచ్యేరితివిధీయమానఃకృత్క
తితాభృతాభవనీత్యత్రాపిన్యాదతతహ ॥

సభివయక్తుమస్యసద్భృతాధికరణేతథాహ్యథావగతిః ॥

సభ్యుక్త మివ యక్తుంచ యక్కించద్భ్యవ్యతే తత్రతస్తాద్భి

తాయుత్తా వ్యప్రాతిపదికత్వవ్యావ్యర్థ పరత్వేన సమాభాసాత్

౭౦ ॥ విభక్తావిలి ॥ విషయ సత్తమియమ-సగోశ్యన్నిలేవిహిత
విభక్తి స్వరపి ప్రవర్తతే ॥

౭౧ ॥ వాన్తరీయకతయేతి ॥ అన్తరశబ్దాగ్రహణమిత్యతే
అన్తరేభవమ్ అన్తరీయమ్ - తత్రఃజ్ఞో సమాసే కృత్యేజ్ఞాదగా
దిత్వావ్యాప్యకారవచన ప్రామాన్యద్వానలాపాధావః - త
తస్మాత్ కర్మలిఖావ ఇతిసూత్రేత్యేతదటః.

నేను తత్పద్య కేంద్రకరణద్రవ్యకార్యంవిజ్ఞానయతే-హియతన్త
 ధాఽర్థానిగతింస్తే నహ్యభాగ్మాణమానయేత్సుకై లోష్ట్రమనీ
 యశ్యశీధవతి-అతశ్చివ్యస్తభిన్నేచ్యవస్తసద్య కేంద్రభూతతద్భా
 వవిషయేక్యజితిసూక్ష్మదోషః-ఓషధేశ్వవిధక్తావప్రధమాయా
 మిత్యాదౌ విభక్తి ప్రమాణం త్వేతస్మయ సిద్ధాద్ధానువాద
 ఎః- ఎతేనవిభక్తావిత్యాద్యస్యఅనిత్యత్వేజ్ఞా పకమితివదన్తః
 పరాస్మాఃఅనిత్యత్వేభాష్యసంకుతఫలాభావాత్ - అతఏవాక
 ర్తంచేతిమాతే) కారకగ్రహణంభాష్యప్రత్యాభ్యాతమితిబో
 ధ్యమ్. స్పష్టాచేయంభృకాదిభ్యఇతిమాత్రేగాష్య-అత్ర అస్య
 సద్య కేత్సుక్త్యా సాద్యశ్యస్య భేదాఘటితత్వం నూనయతి-
 నిరూపితంచైతన్యజ్ఞాపాయామ్ ॥

౨౦ - ననుర్యాఘీకచ్ఛపీత్యాదౌ గుబన్తేనసమాసాత్
 తోఽవ్యస్తరజ్జత్వా జ్ఞాపి అదన్త త్యాభావా జ్ఞాతిలక్షణజీవ
 నస్యాదతఆహ ॥

గతికారణోపపాదానాం కృద్భిన్నచాసమానవ
 వచనం ప్రాక్కుబుత్పత్తైః ॥

ఉపపదమితిమాతే)ఽరిజ్జగ్హణనకుగతిత్యక్రతదపకర్షణనఆ

౨౦ ॥ ననుర్యాఘీకచ్ఛపీతి ॥ ఇదముచులక్షణమ్ - మామ
 న్వపత్యాభిక్త్యుజ్జితితినా కృతేనుబన్తేన సమాస సాన్యత్తవా
 సమాసాన్త ఈ కారణలింగత్వం నస్యాత్ మాషవాపిణ త్యా
 చావేవతుస్యాత్ - గర్గభగనీత్యాదౌ గర్వచారణాయసమాస
 రూపసాగ్రిపదికాన్త్యనన్యైవగర్వవిచానాత్ - ఏవంపాఽకుటి
 నిత్యత్రాభివిధావతి ఇనుచితనో విభక్తిశ్చప్రాప్నోతి- అచిను
 ణ ఇత్యగ్చ - తత్రస్వాధికత్యే నాన్తరజ్జత్వాదగ్నస్యాత్ -
 తతశ్చ కుటినిత్యన్యైవాజ్జత్వాదాదివృద్ధిస్యాత్ - ప్రాక్కుబు-
 త్పత్తే స్పృహనేఽన్తరజ్జత్వా త్పూర్వం సమాసః - అగ్త్ర
 త్యయోహిప్రాతిపదిక ఏకేషాపేక్షత్వా ద్భవీరజ్జః - తత్రహి
 సజ్జుటిన్మిత్యస్తాత్పూహసప్రాతిపదికాదగ్త్రత్యయేసతీష్టంభ

తజస్ శ్చ సమాసవిర్యధాత్తయోస్సుత్రయో స్సుశ్చపెత్త
 శ్చ నివృత్త్యా ఎకదశాను మత్కార కాంకచ సిద్ధయమ్. తే
 సతశ్చక్రీవసిద్ధా-అన్యథా పూర్వంబాపితదస్త త్యాభావాత్క్రీ
 తార్కరణేతిజీషనస్యో-అస్యఅనిత్యత్వాత్క్వవిత్తుబుత్తు
 త్వనస్త రమపి సమాసః - యథాసాహిత శ్చ ధనక్రీకేతి - అ
 న్యైత్యనిత్యత్వేనమానమ్ - తత్రాజాదిత్యాట్టాబిత్యామయః-అ
 తఎవ కుమ్భకారవిత్త్ర పశ్చీ సమాసోఽపి సుముత్పత్తైః పూ
 ర్వమేవ- పశ్చీ సమాసాభావే చోపపదసమాసకృతైకార్థికావ
 ఇతినతత్రకాక్యమిత్యుపపదమితి నూత్రేభాష్యస్పష్టమ్-తత్ర
 హి పశ్చీ సమాసాదుపపదసమాసో విప్రతిపేధే నతి వార్తికమ్
 అథవా విభాషాపశ్చీ సమాసః యథానపశ్చీ సమాసః - తదోప
 పదసమాసఇతి తత్ప్రత్యాఖ్యానంచ - యద్యచ్ఛ్రుపపద స
 మాసస్యాస్తరజ్జత్యాభిప్రాయకం సవా పశ్చీ సమాసాభావాదు
 పపదసమాసఇతివార్తికకృతోక్తమ్-తథాపితదుభయప్రత్యా
 ఖ్యాన పరమధవెత్యాదిభాష్యం పరిభాషాయాం సామాన్యతః
 కారణోపాదానైస కారకవిభక్త్యనైన కృద్విసృమాసమాది

వతి॥ అతవివేతి॥ కారకాంకేబహుళగ్రహణాత్పిర్ధత్వమ్ - కిం
 తుపిక దేశానుమత్యైవసిద్ధత్వాదిత్యధాః- ॥ తదుభయప్రత్యా
 ఖ్యానమితి ॥ పరేతు అత్రకారకగ్రహణం కర్తృకరణ ఇత్యేత
 త్పూత్రవిహితసమాసమాత్రవిషయకమ్ - కారకాంకేబహుళ
 గ్రహణమూలకత్వా దస్యాస్తదంకేవాచసితత్వేచానయైవ కా
 ష్టాఃపచలితరామిత్యస్యవ్యాప్యతౌకర్తృకరణఇత్యత్రకృద్గ్రహ
 ణశ్చవనైయధ్యాయమ్- గ్రామశబ్దస్యగమిక శబ్దేన సమాసేస్త్రి
 యాంగ్రామ గమినీత్యత్రాత్వాపత్యైశ్చ - అతఎవసంబంధసా
 మాన్యపక్ష్యస్త శ్చదేవదత్త న్యైత్యస్య స్త్రీలింగమామవాపిక శ
 బ్దేన సమాసే దేవదత్త మామవాపినీత్యత్రప్రాతిపదికాస్తో న
 త్వంస-త్వదీత్యాదుకృద్గ్రహణపరిభాషయమామవాపిక శబ్ద
 శ్చకృదస్త త్యాన్తీబుత్పత్తైః పూర్వంపశ్చీ తి సమాసేనమాసయా
 తప్రాతి పదికాస్తత్యాన్తస్యగత్వాపత్తిః - ఉపపదముః జీ

శ్లోసుబుత్పతైః పూర్వమవలాభాత్ - ఎతేన కారకరద్విశేష
యః సుపాదానైవేతికరాస్తమ్ అస్యావిద్యేకా కర్మత్వాభాతే
సవిప్రీతిషేధాదికప్రీతిక కార్యవ్యవస్థాకత్యేనదిపాదానై
ఎవేత్యథాస్యాలాభాచ్చ ॥

౭౧- నను ఉగదచామిత్యత్ర ధాతోశ్చ నుగిత్యంత
ర్వ్యంతతేరవేతి నియమన ఆధాతోరని నుమిసిద్ధ ఆధాతు
గ్రహణంవ్యర్థమత ఆహ ॥

సాంప్రతికాధావేధూతపూర్వగతిః॥

తద్వచనసామర్థ్యస్యాన్యసిద్ధేయం తత్పామర్థ్యా వధాతుభూ
తపూర్వస్యాపీత్యథాన గోమత్యతేఃత్విః గోమాః త్యాదాను
మిద్ధిః - సామిత్యాదిసూత్రేషు భాష్యస్మైత్యైః ॥

తిసూత్రస్థంభాష్యంతుతత్రైవప్రతిపూలమ్ - ద్వయోః సమకా
లికత్వమభిప్రేత్యవార్తికకృతాషష్ఠీ సమాసాత్ ఉపపదసమా
సోవిప్రతిషేధే నేతివాతా కేన విప్రతిషేధ ఉపన్యస్తః - తత్ర
త్తరంచనవాషష్ఠీ సమాసాభావాదుపపద సమాసవిహివార్తికేన
చదర్శితః - ఇదంచభిజ్ఞనవార్తికంభాష్యకృతాద్యేభాష్యాభ్యా
తమ్ - తత్రచాద్యంవ్యాఖ్యానమ్ - నవాధో విప్రతిషేధేన
షష్ఠీ సమాసాభావా దుపపదసమాసోభవిష్యతి - గతికారణోప
పదానామితి సుబుత్పతైః - ప్రాకృమానవచనాదిరి - అన్తరజ్జబ
హిరజ్జయో ర్విప్రతిషేధాయోగ ఇతితద్భావం కైయట ఆ
హ ॥ ద్వితీయవ్యాఖ్యానమ్ - అథనా విభాషా షష్ఠీ సమాసః - త
దోపపదసమాసో భవిష్యతి ప్రయోజనాభావా ద్విప్రతిషేధ
ధోనపతితవ్య ఇతితదాశయం కైయట ఆహ - తథాచనవేత్వా
దిభిజ్ఞనవార్తికస్యైవాయుక్తత్వాశ్చలాభావాచ్చ విప్రతిషేధోన
పతితవ్య ఇత్యథాద్యయ ముక్తంధవతి - సహ్యతాన్తరజ్జబ
హిరజ్జయో ర్విప్రతిషేధాయోగస్యప్రీతికమతా త్తస్యవ్యత్యా
ఖ్యానగంధావి ప్రతియత ఇత్యాహుః ॥

శి ౨- బహువ్రీహా తద్గుణసంవిజ్ఞానమపి ॥

అపినాతతద్గుణసంవిజ్ఞానం-తేనాంగుణానామనయనసచాత్మ
సాంశువిజ్ఞానం విశేష్యాన్వయినాన్వయిత్వమితి తదథః :-
యిన్ద్రీయగుణామసంబంధేన సంబంధ్యాన్వయచార్థవత్ప్రచార్య
ద్గుణసంవిజ్ఞాన మన్యత్ర ప్రాయోగ్యవత్ - లబ్ధకర్తృత్వీనా
తాహరణే సర్వాదీనిజమ్ త్యాదయ ఇతిచోదాహరణే సర్వనా
మసంజ్ఞానూత్రే భాష్యస్పష్టమ్ ॥

శ్లో ౩- ననువదస్సుపిక్యప్రతిచేనానుకృష్టస్యయతః భవో
భావేష్యత్యాగ్యనువృత్తిస్సాదతతః ॥

చానుకృష్టః సూత్ర రత్ర ॥

అనుల్యనువర్తమానైవ్యయే యథాభిప్రేతేతి నూత్రే ప్రవర్త
యత్ క్రిహణమస్యాజ్ఞాపకమ్ - అన్యథాత్వాచేతి వదత్ -
తద్ధిష్టత్తరత్రేషయే సంబంధాధామ్ - ఉదాహరణానిష్ఠా
ని - ఇదమనిత్యమ్ - అతవ తృతీయాచ హూరిత్యై చాను
కృష్టయా అపిద్వితీయాయా అన్తరాన్తరణిత్యత్రీసంబంధః
యతిచ కృపావతి నూత్రే ధైర్య అనువృత్త్యర్థం సకలచకర
త్యాఖ్యానైన విరుద్ధయమ్ - త్యాఖ్యానాదనానువృత్తి నివృ
త్త్యోః నిర్వాహ ఇతితదాశయాత్ కురిజ్ఞాన్లుక్తావేతి సూత్రస్థ
భావ్యవిరుద్ధాచ. తస్మాద్విగోషాంత్యంత్యై నూత్రాత్ ప్రవర్త
త్రేచేనాన్వయనుకృష్టఖ్యాన్వయతరప్యామిత్యస్య చానువృత్తి
స్వీకృత్యలుక్తాచేతిభాష్యప్రత్యాఖ్యాతమ్ ॥

శ్లో ౪ ॥ విశేష్యాన్వయిత్వమితపాఠః ॥ ప్రా : ఇతి ॥ ముక
పాల్గుట్యత్రయాపవాద లబ్ధకర్తృ బృహత్కూడింత్యాది
త్యావృత్తయే ఇదమ్ ॥

శ్లో ౫ ॥ తత్ప్రకీర్తి ॥ ద్వైకురిజిక ఇతిదీక్షితోక్తంతు ఆయా
క్షమేవేతి ౨ :-

౨౪౦. నను అనుచాత్తా ద ర న్నూ చాత్తాచ్చ యద్యతే త
ద్యజ్ఞానాద్యజ్ఞానానాచ్చనప్రాప్నోతీత్యత ఆచా॥

స్వరవిధావ్యజ్ఞనమవిద్యమానవత్ ॥

స్వరోద్దేశ్యకేవిధానిత్యథాః- నూత్తరవద నుచాత్తాచావచ్చ
ధీవీరుద్రాచూష మధిష్ఠితి నూత్రే పృథివ్యాది పర్యుదాసోఽ
స్యాజ్ఞా పకః-అస్యథాపృథివ్యాదీనామనుద త్తాదిత్వాభావా
దప్రాప్తే తద్వైయర్థ్యంశ్చష్టమవ . ధర్మి గ్రాహకమానాద
వచస్వరోద్దేశ్యకవిధిషయమిదమ్-అత ఏవ శతురనుమానద్య
జాదీఅచఃకర్తృయకీత్యాహవజాదీఅచఇత్యాదీనాంచాఽతా
ర్థమ్- అత ఏవ రాజవతీత్యాదౌ సహాపస్యాసేర్థత్వా దస్యతీక
జ్ఞత్వాదస్తోఽపత్యాజ్ఞితిన్నరోస - ఉద్యోత్యానిత్యరీహాస్య
నుద్భావమితి మతుబుచాత్త త్వంచ నెత్యాకరః - శ్చష్టంచదం
స మాసస్యేతి నూత్రేనాప్య ఉచ్చైరుచాత్త ఇతి నూత్రేతైంబ
స్మ ఇయమనావశ్యకే సమధివ్యాహ తా జావరాగణనాలో
ప్యుచాత్త వదవభానాత్తమపచత్తైరిత్యాహ . తత్రేభాప్యఽపి
ధ్వనితమేవత్ ॥

౨౪౧. ననుఎవమపి * పరమదృషదిత్యాదౌ సమాసస్యేత్య
న్నూచాత్త త్వం మకారాకారస్య సస్మాదత ఆచా॥

మల్యరప్రాప్తేవ్యజ్ఞనమవిద్యమానవత్ ॥

అస్యశ్చయతోనావఇతి నూత్రేనా ప్రతిషేధాజ్ఞాపకః-నా
వ్యమిత్యత్రాదిర్మకారోసస్య యోగ్యాయశ్చేకారస్తద్యో
గ్యోనానానాదింతప్రతిషేధోఽసర్థకః సచాదిరవసకార ఏ
తాత్తి గుణవిశిష్టాస్తరతమాప్రాప్నోస్త్యితి వాచ్యమ్- తదాసతి
నిమిత్త భూతద్వ్యర్థత్వ వివాదాదుపజివ్యవిరోధేన అస్యనా

౨౪౨ ॥ పరమదృషదితిపాఠః. గుదృషదితి ఏ రిస్త్యయి
క్తః తత్రావ్యయపూర్వపద పోకృతి స్వరస్యైవేష్య త్వేన
సమాసా న్నూచాత్త త్వస్యదురభిత్వాత్.

* రాజదృషదితిపాతాస్తరమ్.

త్రాప్తాప్తంత్యవ్యత)నిస్తరః - స్పష్టా జయం సమాసవ్యతిమా
త్రేధాష్య॥

౩౬- సను పూరణగుణెతి నిషేధస్తవ్యవ్యపిస్య ద్వివజ్ఞ
దిత్యాత్వందివఃక్విప్యపిస్యార్ - తథాయతోఽనావజతిస్సరో
ణ్యవ్యపిస్యార్ ఋద్యశోజి గుణజతి చజ్యపిస్యాదరతా॥

నిరనుబన్ధకగ్రహణేన సానుబన్ధకస్యగ్రహణం =

తదనుబన్ధకగ్రహణేనాతదనుబన్ధకస్య॥

వామదేవాద్వ్యాద్యావిరిమాత్రే డ్యడ్యతోర్ది త్వమనయో ధ్వా త
కమ్ - తద్ధియయతోశ్చారదర్థ ఇత్యత్రయేరగ్రహణార్థం =
సజః పరస్యయయదస్త స్య తిత్తర పదస్యాన్మా దాత్త త్వమి
తి తదభాః - ఎవంచావామదేవ్యేఽవ్యయపూర్వపదప్రకృతి
స్వరపేషభవతి-తన్నాననుబన్ధకగ్రహణేనచాన్యశ్చానుబన్ధోయ
స్య తద్గ్రహణం నేత్యన్యాభాః - ఎతేచప్రత్యయాప్రత్యయ
గ్రహణసాధారణ- తివజ్ఞాదిత్యాదౌధాష్యసంచారితత్వాత్ -
శృణోసంజ్ఞా యామిత్యత్రేదగ్రహణార్థ - వర్ణగ్రహణేచా
నయోరప్రవృత్తిరితిస్పష్టమాజితపక్షత్యత్రే ధాష్య - యేనా
నుబన్ధేనసానుబన్ధత్వంద్వ్యను బన్ధత్వంనా తదనుచ్ఛారణే ఎవై
షాధర్మి గ్రహణకమానాత్ - తేనజశ్చసారిత్యత్రేనైషేతిరనుబ
న్ధకత్వాత్ తద్ధితశశఏవతాత్రి గ్రహణంస్యాదితినశజ్ఞ్యమ్-ఏ
వమన్త్యాఽన్యతరానుబన్ధోచ్ఛారణేవ- తేనవనోరచేత్వాదౌ
వనిష్ క్వనిపోర్గ్రహణసిద్ధిః - ఎకానుబన్ధక గ్రహణే సంభవతీతి
తు అథోకసభాష్యాదినంతుతత్త్వవ్యత)నిస్తరః ॥

౩౭ ॥ చజ్యపీతి॥ సనుఋద్యశిభ్యాంచత్ దుర్లభాదరిచేష్ఠ
ఋద్యశ ఇత్యతోఽజిత్యనువరాదా నే శ్వయతేర ఇతిచజ్యపి
స్యార్.

౭౭ - నను కుటీరచిత్రావృత్తా న్వాధిః కత్వా త్వాధిః కా
నాం ప్రకృతితో లిజ్జవచనానువృత్తైః న్యాయప్రాప్త త్వాత్
పుంస్త్రీను పుంస్త్రీరమృత్యుమిత్యుచ్యతే పుంస్త్రీతేకవచనయోగ
నుపపత్తిశ్చేత్యుచ్యతే ॥

త్వవిత్వాధిః కాః ప్రకృతితో లిజ్జవచనాన్యథావర్తంతే ॥
ఇతస్త్రియామితి నూతనైః స్త్రియామితి క్తి రస్యాజ్ఞాపికా-
అన్యథాకర్తవ్యతీహారణచ స్త్రియామితి ఇతస్త్రియామితి
థానాత్కీం తేన - స్పష్టతేయం బహుజ్విథాయతే భాష్యే ॥

౭౮ - నను సుపథీనగరితి యవోరనా కామితి నూతనైః కాజ్య
దాహ్యతే ఇతస్త్రియామితి కత్వాదరతా ॥

సమాసాస్తవిధిరనిత్యః ॥

ప్రతేరంశ్వాదయస్తత్పురుషఇతి తస్మాదాత్తత్వాయాంశ్వా
దినురాజన్ శబ్దావోస్యాజ్ఞాపకః - అన్యథాటవైతాస్త్రాదాత్త
త్వేసిద్ధింతేన - ద్వితీయాం పార్థన్యాధాన్వీతి స్వరవిధాయ
కే ష్యస్పష్టేయమ్.

౭౯ - నను కతానీత్యావృత్తా నుమిక్యతే పట్నంజ్ఞా ప్రాప్నో
తితశ్చలుక్పాత్ - తథా ఉపాదా స్తేత్యతా త్వే కృతేష్టా
ఘ్నురిచ్చేతీత్యం ప్రాప్నోతి త్యుచ్యతే ॥

సంన్నిపాతలక్షణాది రనిమిత్తంతద్విహితస్య

సంన్నిపాతో ద్వయో స్సంబధః - తన్నివి
త్తోవిధిః తం సంన్నిపాతం యేవిహం న్నిత ప్యా నిమిత్త మితి
ధాః - ఉపజీవ్యవిరోధస్యానుక్రమ్యమితి న్యాయమూలైహ -
ఆతవీవాత్ర సంన్నిపాత శబ్దేన న పూర్వపరయో స్సంబధపివతి
న్తు నిత్యవికేషణసంన్నిపాతాపి గృహ్యతే - ఆతవీవాత్రాను
దీకుల మిత్యావృత్తా న పుంసక ప్రాప్త్యేపి పిలికృతీతి తుగ్మప్రా-

౮౦ ॥ న్యాయమూలేతి ॥ జీరిప్రాప్త్యేత్యుచ్యతే నాన్యథా
ప్రాప్త్యేత్యేన సిద్ధవామితి వ్యథాం సదస్యాజ్ఞాపకమితి

తిశదినాజన్మత్య సన్నిహితే సజాతస్య ప్రాన్యస్య తదవిజాత
కర్తా - ముక్తజన్మత్యవిజాతస్సపప్తపద - సచార్థాశ్రయత్వేన
ప్రాన్యస్యబహిరజ్జరయాఽనిర్ధర్మవ - అర్థకృతబహిరజ్జత్యా
వాశ్రయణస్యోక్తత్వాత్ - తింతపప్తమకారనిర్ధర్మత్వేన జ్ఞాన
జీవాత్ కృతిమన్మహాకర్మమన్మహా బహిరజ్జపరిభాషాయా
అప్రవృత్తైః - సర్వవిధిసన్నిహితగ్రహణాదవపల్లాశ్రయః - త్రి
త్యరేణువర్గవిచారస్యా నిమిత్తంస్యాఽతితత్పరిభాషాదోషనిరూ
పణాదసరవార్తికకృతోక్తంసహిప్రత్యయః - పూర్వపరసన్ని
హితనిమిత్తః - సేవ సన్నిహితశబ్దేనగృహ్యతే ఇతిమత్వాన
కత్యయస్సంనిహితనిమిత్త ఇతి శక్త్యా యాం రజభ్యుపైక్ష్య
త అజ్ఞానంజ్ఞానార్థ్యనిమిత్తంస్యాదింకరేణమూక్తమితన్తా

తిత్ - ననుమత్తోమాతేతి విగ్రహాద్యద్యైమీతి పూర్వనిపాత
వాచ్యుః - నలాపస్సువితి సూత్రస్థభాష్యరీత్యా పూర్వం
ప్రయోగేయస్యమిత్త్వంభా వితస్య పూర్వనిపాత ఇత్కర్తా
త్ప్రీపూర్వప్రయోగేన దీర్ఘేనఘోత్యాభావార్ - అజ్ఞాదికారా
భావేన ప్రత్యయస్య నిమిత్తత్వాలాభాన్ ఏవమథాన్యఫలం
ద్యుతిహామితి - యథాన్యాయేనవామిత్యేతత్పాపాచర్యేణజీర్వ
త్యయప్రైవగ్రహణమితి - సచిత్రజాదౌ మత్యాదీనాం ద్విర్వి
మితచేత్యర్థస్ - ఏవమపిచామిహాస్య ఇతిన్యాసేన సిద్ధేనామి
తి సూత్రస్యోక్త పరిభాషా జ్ఞానకర్తాత్ - సచైవం జ్ఞాపితేన
సస్వస్తింశ్చారితార్థ్యమ్ - జిద్వచనేష్యామి అటాసదీతోపదే
వ్యరిభాతేన సూత్రాగ్రమ్భసామర్థ్యనాన్తికతదన శ్రియణమి
తినార్యమ్ - అస్యాపియదాగమన్యాయేన సన్నిహిత విభాతా
భావశంకాదనాన్ - స్ఫుటీభవిన్యతి చేదముపరిచ్ఛాత్ - తింత
శ్వంతీతి సూత్రస్థభాష్య పర్యాలోచన యానర్థ్యనాన్తికహి
తస్యేత్యర్థేన యనిర్మరమాత్ప్రీప్రత్యాయజ్ఞేన సదీర్ఘవి
సాదేనాజినై తత్పరిభాషాప్రీప్రీః - తస్మాద్వామిత్యస్యజ్ఞా
పిత్యం సుస్థి రక్ష॥ కృతిమన్మహాదితి॥ పరమృతయా బహి

[illegible]

● అజమిల్ క్రిమినల్స్.

కమ్ - స్వప్రచ్యుతైః పాక్ స్వనిమిత్త భూతో య స్సన్నిహతః

తమ్. తద్వై పూగార్గ్యవై సతేయ ఇత్యాచాపి తస్య లాఘవి
మిత్తత్వానాచ త్వానర్థాశ్చయ ఇత్యన్యవై యథ్యం బాధక
మితవాచ్యం - తద్వై యథ్యేనాగ్నిమన్వాజ్ఞ సంజ్ఞేత్యాదేష
భాత్వేపి స ప్రత్యయ ఇత్యన్యైకదేశ్యుక్తి త్వే వీజాభావాత్ -
వస్తుతోఽన్య సంజ్ఞేత్యపి నైకదేశ్యుక్తిః - అజ్ఞసంజ్ఞావిధాయ ప్త
దిక్కుపాత్తమ్ - తచ్చ ప్రత్యయ విధాతదన్త విధిర్యస రూపేణ
ప్రపాత్త సేన రూపేణ సచరామశః కమ్ - అతఏవ భునక్తి ఇత్యా
దౌ స దీఘః - తథాచ దాక్షింత్యాదౌ అదన్త ప్రకృతేః ప్రత్య
యస్య చానన్త ర్యం అజ్ఞసంజ్ఞా నిమిత్తం తచ్చ లాపేన శ్యతి -
విశిష్టప్రకృతే రానన్త ర్యసాఘాత్ - తైవ ఇత్యాదౌ విశిష్టప్రకృ
తే రానన్త ర్యం నాంక సంజ్ఞా నిమిత్తం సచ తైవ ఇత్యత్యాపి
సాగ్రితీవిక ప్రత్యయయైరానన్త ర్య మజ్ఞసంజ్ఞా నిమిత్తం
తచ్చ లాపేన శ్యత్యేవ - ప్రాగ్వివిక నానాదితీవాచ్యమ్ - తా
న్తకదేశవికృతస్యా మస్యాశాస్త్రీయేఽపి ప్రవృత్త్యాతేన ప్రా
తివిదికత్యస్య సులభత్వాత్ - యదాగమస్యా యస్మిన్ శాస్త్రీ
యే కాఠ్యే వివేతి తుక్ యమూరే తత్పరిభాషా సంచాలో భా
ష్యకృమక్తోన విరుద్ధః - యద్యా యదాగమస్యా యేనైతత్పరిభా
షా విఘటకః - కృన్తే జన్త సూత్రస్థభాష్యాత్ - సచైవందాక్షిం
త్యశ్చి వృద్ధేర్లోపస్య బలవత్త్వాత్ పూర్వం లాపేదన్త ర్వా
భావేనాజ్ఞత్వా భావార్థ వృద్ధ్యనాచ త్తిరితి రాచ్యమ్ - చట్వస్యే
వాజ్ఞసంజ్ఞాయాః ఆల్ వృత్తిత్వా భావేన స్థానివత్త్వేన తత్త్వే
భ్యాత్ - ఇద్విధావల్ చదన్తే రాజ్ఞ సంజ్ఞాయాం యచ్చ బ్ద
స్యాల్ మాతోఽపి స్థావికత్వాభావాచ్చ - గామణికులమిత్యాదౌ
అథాశ్చయ త్వేన ప్రాస్వన్యబహిరజ్ఞ త్వేనా నిర్ధత్వాన్న మ్ -
తన్మేనా మిత్యాదౌ ముతీ మాదేశస్యాపి విభక్తివిశేషాపేక్ష త్వే
న బహిరజ్ఞత్వ సామ్యత్తి సాగ్రితీవేన విచిత్రేషేభావచర్తిః - వి
శేషాపేక్షస్య బహిరజ్ఞత్వస్య చ్చుండాగాదితి మూలే సాంకు
టినమిత్తుదానాకదే భాష్యకై మటయేస్సృష్టమ్ - షత్వమూ

తద్విమతకస్య స్వాతిరక్తశాస్త్రస్యస్వయమనిత్యమితిష్యలచి

తత్యత్ర యథానామై వై యథ్యన్తథోక్తంపాక్-కృతితుగ్గి
 నాణంతు భాష్యకృతా పృత్యాభ్యా త మే వతుగ్విధౌ పరి
 భాషా నూ అసృప్తృజ్ఞాపనెభా భావాచ్చ - తిచ్చ విశే
 షణ విశేష్య సన్నిపాతస్యాపి గ్రహణే గామణీద్భత్రమిన్
 త్రాపితుగ్మస్యాత్ - హాన్వతుకోన్వత్రసామ్యన్ - తుకఃపద
 ద్వయసచ్చస్థివర్ణద్వయ నిమిత్తత్వాత్ - తతశ్చనాత్రాన్తరజ్ఞ
 పరిభాషావలీప్యతే - వస్తుతోయనా గమన్యాయోనాపి సన్ని
 పాత విమతాభావ సంపాదనమ్ - జ్ఞాపకంచాత్రసతి స్థితిని
 షేధః - అన్యథాపరత్వాత్పి సాదేతే సన్నిపాత పరిభాషయా
 నుటోఽపాప్తాకర్ష్యోపధ్యోగమ్ - తదేతదభిప్రత్యక్తస్తేజస్త
 నూత్రా పృతినిధేయం దోషేష్వితిసిద్ధాన్తభాష్య వ్యాభ్యావ
 సరేకాప్రయతీత్యాకారాన్తభాక్తః పున్సవ్యవధాయకఇత్యు
 క్తంక్తయతేన - నలాపస్సుబితి సూత్రీసంవృత్రహభ్యామి
 తా - దాసన్నిపాత పరిభాషయా తుగ్వారణచేకం భాష్యంత్యే
 కదేశ్యుక్తిః - సమంశతేవృత్రాత్యత్రానయాతుగ్వారణాశ
 మ్పవేనకృతితుగ్గిహణస్యావశ్యకత్వాత్ - ఏతేనకృతితుగ్గిహ
 ణాత్తుగ్విధౌబహిరజ్ఞ పరిభాషానేత్యపిపరాన్తమ్ - వృత్రహాపు
 త్ర ఇత్యాన్యథాంతదావశ్యకత్వాత్ - తేనప్రియతి స్మాణి
 తాని కానీత్యాదౌ నున్ తేమమిర్యత్రా సుట్పతమాన ఇత్యు
 త్రాముక్తచసిద్ధః - ముక్తుఅధిజిగాంశమానఇత్యుత్రాశచంబా
 నిత్యా తరితార్థః - ఎవజ్ఞాగామణీత్యుత్రా సంనిపాత పరిభా
 షా నూ అపృవృత్తో అన్తరజ్ఞ పరిభాషాత తదాపిశరణమి
 త్యాహుః || స్వాతిరక్తస్యేతి || శతానీత్యాదౌ స్వస్వస్వనిమి
 త్త విమతకత్వేఽపి సామధ్యాయవృత్తిరితిభావః - సనుశతానీ
 త్యత్రస్వ నిమిత్త భూత స్పృష్టిపాశోఽజన్తస్య సర్వవాచ
 థానేనానన్తర్యం సతస్యేదై కాపహృతః - నాన్త సర్వ సామ
 ధ్యనయోః సన్నిపాతే లుకానివాశ్యః - సచసనుమానిమిత్త
 మితికథం సన్నిపాత పరిభాషయా లుకానాతగమ్ - ఎవంక్తే

నశ్వేవం రామాయేత్యాదౌ సుపిచేతిద్విదానాపతిః - అవన్తా
జ్యసన్నిపాతేనబాతస్యతదవిఘాతకత్వాత్ - సచయభాద్య
పాపేక్షదీఘసంస్కరహిరజ్యతయాఅసిద్ధత్వాన్నాశ్రసన్నిపాత

పాయేత్యతా)నయూకథ మూలపవారణమ్ - ఎవం నదీత్వా
దౌ అనయాసగృహిణి లోపాభావాపాదనం కృన్యేజన్మ సూ
త్రేభాష్యకృతాకృతమ్ - నద్యరాజ్య సముద్భోధ్యరాసన్తర్యస్య
స్వయమమిత్త మిశ్యథే - తుభా)స్వే నైవవివాహితత్వాత్ - హ
స్వాన్తాజ్య సముద్భోధ్యరాసన్తర్యస్య లుకావివాశేపి స్వానిమి
త్తత్వాత్ - స్వసంపాద్యనిమిత్త విఘాతకస్యస్వయమనిమిత్త
మిశ్యథే - తుభవతీత్వావావవా దేశస్యగుణః - తాభ్యామిత్యా
దౌ దీసు - త్వేత్వేనాదిహంత్య దాద్యత్వాదా దేశాదయే నిమి
తానిన సుస్థితీయ మూలపద్యం - దౌ సాఃఖ్యవివాకల్యేనపరి
గణితాకలిక్త నైజన్మ సూక్ష్మసాద్యస్య దత్తజలాజ్జలితాచ
ఎవం తథయే కుమ్భకారేభ్య ఇత్యాదౌ గుణత్వే స్వయోర్నిమి
త్తభూత సన్నిపాతః ఘృతాద్యవ్యవ విభక్తోః సచస్వనైవా
పహ్యవిభక్తి కథయయను పః పః తామితిచేన్న - శ్రీపాయేత్య
త్రైబహవః ప్రకారాః ప్రకాయామస్తాభిదగర్భితా శతానిన
దీత్యాదౌ అబాద్యత్త విభక్తో సన్నిపాతస్యస్వేన నాశే
ఽపిస్వనిమిత్త ముత్తా విభక్తోః సన్నిపాతోఽక విషయ
ఎవ నన్విదమన్యదేవతి వాచ్యం - శాస్త్రీయా శాస్త్రీయ
థర్మ సాధారణాభ్యం యదాగమైక దేశకృతస్యాయాభ్యా
న్తత్త్వప్రకృతిజ్ఞానాత్ - తదైవంభవతితాభ్యామిత్యాదౌగు
ణదీసు - త్యా దీని పిః సుస్థితీ వాచ్యం - సుణాదిమ కృతే
మ శాస్త్రీయా శాస్త్రీయ కార్యసాధాతదాభ్యాం తా
భ్యాం స్వనిమిత్త భూతసన్నిపాత సత్త్వ విజ్ఞానేన తద్విఘా
తాభావాత్ - నదీశతానీత్యాదౌ లుగ్నోపయేస్తద్విఘాతోఽ
ప్రేవ - ప్రత్యయ లక్షణస్యశాస్త్రీయపివప్రవృత్తేః - ఎకదేశవి
కృతస్యాయేక వికృతావయవబుద్ధికభావాత్ - సనుతిస్య ఇత్యుతి
ప్రకృతేః రామాయేత్యత్ర ప్రత్యయ స్వసాకల్యేనాపహారా

విచారాది నాచ్యస - ఆరోపితానిధ్యత్వే పివస్తుత స్తద్విభూతస్య
జాయమానత్వేన తత్ప్రవృత్తైః - కించాన్తరజ్జేకత్వే బహి
రద్భిన్యాసిద్ధత్వేపి తత్ర కృతేతస్యాసిద్ధత్వేమానాభావః - కించా

న్నతాకికైకదేశ వికృత న్యాయావతార ఇతి కథమస్య పరిభా
షాపరిష్కృతా మితిచేదత్రాయంసమ్మర్షః - అత్ర సన్నిపాతశబ్ద
నానస్తర్యమేవ - ఉక్తయ్యుక్తైః - సచ స్వనిమిత్త భూత స్వస
మ్పాద్యశ్చ - య వా స్వనిమిత్త భూతయోస్తత్వేన ప్రత్యభిజ్ఞా
య మానయోశ్చ సన్నిపాతోఽత్ర గ్రాహ్యః - ప్రత్యభిజ్ఞా
చతత్త్వానికతయూవా తాకికైకదేశ వికృతన్యాయేన వాయ వా
గమన్యామేన వా - తత్రాద్యస్యాదాహరణః తిగ్రః రామాయే
తి - స్వనిమిత్త ప్రకృతి ప్రత్యయస్థానికత్వార్థ - ద్వితీయస్య
నదీమన్భూతా రెభ్య ఇతి - తృతీయస్య శతానీతి - తద్విభూతక
త్వం చానేకభావ్యవివానస్తర్య మాత్రస్యయ భాయా సాశ
కతౌ పద్ధతౌ ఇయేషే శ్యాదౌ - క్వచిదనుయోగినః - యథానదీశ
తానీతి - ప్రతియోగ్యమయోగిసూరల్ సముదాయ విభూతస
ముదాయ లోపాత్మక ఏవనైక దేశలోపః సవికారః - నేదమ
దసారిని జ్ఞానకార - అన్యథై భిరత్యతభిన్నమిత్త స్యత్యగా
ద్యత్వ స్యత్యద్విభూతకైసే నిమిత్తత్వా దవైసోఽప్రవృత్తిని
ద్ధేనత్వైయస్యేష - తేనభవతితైరిత్యాదౌ గుణై సాదేః ప్రవృ
త్తిః - సనుయూయమిత్య త్రజనశ్శీకప్రాన్న, సకృద్గతిన్యాయా
దితి భాష్యవిశోభాల్ - తిప్రాదనయైవ పరిభాషయా సవారణీ
యః - సచోక్త రీత్యాన సంభవతీతి చెన్న - శేషేలోపస్థిలోప
ఇతి పక్షాశ్చయ గా - శేషేలోప ఇతి మాత్రస్థ శేష గ్రహ
ణం శక్యమకర్తుమితి భాష్యమన్య నిమిత్త సమర్పక శేషగ్రహణా
భిప్రాయకమ్ - అతఏవత్యతాదీనామ ఇతి సూత్రేటిలోపస్థాబ
భావాధా ఇతి వార్తికం సంగచ్ఛతే - అన్యథా తే ఇత్యత్రాపి శ
భావానాపత్తిః - ఎవమేవతుభ్యమప్త దిత్యాదౌ స్తాయాదయః
పరిహర్తవ్యాః - ప్రతియోగ్యమయోగిసూరల్ రూపయోగ్య
యోర్మి విశేషణే అల్ రూపే తయోశ్చ తన్నాత్ర వికారాన్యపి

లిదేశిక సన్నిపాతః ఘాతాభావమాదాయ ఎతదప్రవృత్తే గౌరి
త్యాదౌ సంబుద్ధిలోపేన స్థానివత్వేన హ్రస్వసమత్వం సం
నిపాతవిఘాతాభావాత్తత్రైతన్య అతివ్యాప్తి పరకృత్యై జన్త ఇతి

వ విఘాతః-సచ సచి శేషణయేః ప్రతియోగ్యమయే నూన్య
త్వవికారః-అత్ మాత్ర లోపశ్చ-అద్యం అతిజరేణ అతిజరమ్
ఇత్యాది-ద్వితీయంగవ్యతేత్యాది-అత్ర యస్యహా ఇతిలోపా
భావః-అత్రబహువచనే ఇతి సూత్రేర్ఘవీతి-తద్గ్రామణా
మిత్యత్రైత్యాభావాయ-మారణతోపజేతిజానా తెరుపధ హ్రీ
స్వాంధమిశ్య-తదేతదభివేత్య కృత్యై జన్త ఇతి సూత్రే భా
ష్యదోషేషు శ్చక్ ప్రాస్యత్వస్యా దీదశత్ - మతి పే య
క్తుదాత్త త్వం పూర్వసమాతన్య-అగ్నియై పరిమనాచా
యాదేశః సుపి దీఘ-త్వస్యైత్తుక్త్యాప్రతి విధేయం దోష
స్విత్తుక్తమ్-అనునా ఇత్యత్ర దీఘ-స్తున - నా శబ్దయై త్తా
క్యం తత్రముభావస్య నమనై ఇత్యత్ర భాష్య కృతోక్తైః-ఎత
త్పదభాషాఫలత్వేనాస్యోపన్యసన పరం కృత్యై జన్త ఇతి సూత్ర
న్తంభాష్యంతు పూర్వపక్షిణః-అత ఏవానే యగిత సూత్రే ను
తిదీఘ-ఆపాదితఃదోషద్వందీతిసూత్రేభాష్య-దాన్త భాన్తయో
ర్నిర్వృధత్వే ఆపాద్యభాన్త ఇతి సిద్ధాంతితమ్ - తేనైషాదక
ర్షక ఇత్యత్ర హ్రస్వః జగ్ధమిత్యత్ర ధత్వం అప్రానా మిత్యత్ర
హలి విధేయ మానమాత్వం విధేత ఇత్యత్ర గుణఃకు
మార్త్య ఇత్యత్రయన్ శ్చియై ఇత్తత్రయన్ శ్చ సభ్యావి
త్యత్రయన్ త ఇత్యత్ర గుణః సర్వేషా మిత్యత్రైత్వమ్ ప్ర
రాణామిత్యత్రైత్వమ్ సభ్యుర్ఘరిత్యత్రైత్వమ్ గవాగ్మిత్య
త్రైత్వమ్ దీర్ఘ-ఎనద్వా నిత్యత్రయన్ రామై రిత్యత్రైత్వద్విశ్చసి
త్యతి-సన్నిపాత పరిభాషాయా అనిత్యత్వేన సమాధానంతు
విశిష్యతద్దోష గణన భాష్యణ విశిష్యతత్త్వద్దోష పరిహారోపా
యప్రదగ్ధన పరత్వయతేనచ విరుద్ధమ్-అథాభాతక ఇతి

సూత్రార్థభాష్యాదుః - ఇన్ని పాతనాన్యకాస్తీర్నియత్వానన్యత,
హానివత్త్వమితి తత్తాస్సిద్ధత్వమపికథమితి భావయ - అకా
స్తీర్నియః సిద్ధత్వా ప్రవృత్తే రీసా దేదిత సూత్రే కైయతేన

సూత్రార్థం ఆత్మలోపే వృక్షగేయో ప్రయోజనకరభాష్యమ
సత్త్వత్వాదే భాష్యార్థమ ఆత్మలోపావత్తిః - ఆదేశమ
తస్యోత్తరతాథా - అర్థిశ్చయేన దేతే అకాంతా
భావే సూత్రాపాప్రతిష్ఠాపాయకమితి న తేనాప్యనివృత్త్యం
ప్రత్యాజా - వివంతకామాభూతి భాష్యన్తు అసిద్ధవత్త్వా
త్రేణగహితాన్యసిదౌ తత్తాన్తు కర్తనీయ మిన్యకే ప్రియేణ
విధిశ్చా చూర్యవవ తేన దేవివా సత్త్వత్వలోప సిద్ధః - అన్య
నియమత్వేన విధిత్వాభావాత్ - కుత ఇతిచే - ధర్మిణ గ్రాహ
కమానాదిత్యవేహి - అన్యం కరిభాషాయాం నత్తీతి సీపేథో
జ్ఞానకః - తత్రవతి సాదేశో విధిరేవ - తస్మాత్ సత్త్వత్వేనాన్యః
ప్రయోజనాని తదథా మేషా కర్తవ్యత్వవచనం కర భాష్య
కర్తవ్యత్వత్ సీపేథ నానన్తర్య విఘాతా శకరిభాషా సి
ద్ధావపి తత్ప్రతియోగ్యమయోగిత ద్విఘాతకాంశే అపూర్వా
ధిప్రాయా - ధర్మిణ గ్రాహక మానా దేవ చత్రిపాదీన్తస్య సన్నిపా
చాత్రిసన్నిపాతః - అతివవ దాక్షిణ్యదా లోపసిద్ధః - ప్ర
త్యయస్మాతభాత్వాత్ - అన్యకంజ్ఞాయాంతు యస్తాదిన్యసే
నావిధిమాత్రి సరావర్జనమప్రత్యయ విధాయేన రూపేణా
పాదానంతేన రూపేణతి ప్రతి విధేయమితి సిద్ధాన్త భాష్యధి
ప్రాయః - ధర్మిణ గ్రాహకమానా దేవ చత్రిపాదీన్తస్య సన్నిపా
త విఘాతస్యవైషాన్య ప్రవర్తికా - తేన విఘానా మిత్యత్రిన
లోపసిద్ధః - ఏతేన త్రిపాద్యామపి ఏషాన్తవర్తతే - అన్త్యా
నైషా - అనిత్యత్వం చరిగతి తేషావేతినవోక్త మపాన్తమ్ -
జన్యం సజ్జోభయ్యం విఘానాంగవాగ్రిమిత్యా ముచరిగతితాత్రి
రిక్తేషు ఉక్త రీత్యాదోషాచితే - వృత్తిస్సుజిత్యత్వా యే
వ చరిగతిషయా తత్త్వనాదే కున్యవాయ ఇతి వార్తకవైయ
భాష్యావితే శ్చ - దోషవిఘ్నస్య కల్యేన పరిణి తా ఇతి చూ

స్వప్నముక్త్యాన్ - ఎవంచ పూర్వతా సిద్ధియేపి కా క్షేపిత
 త్పరిభాషాప్రవృత్తిర్భవన్యేవేతిచేన్న - కష్టా యేతినిరైకేన త
 స్యా అనిత్యత్వాత్ - యథాస్మిన్నపాతః కార్యన్యనిమిత్తంత
 దోమాభుతే) ఉచా మా న మపేక్షిత మితి తు నా గ్రహః - అన
 ఎవ దా యే రిత్య కా రా న్త కృతీ జ్ఞో సన్నిపాత ని
 మిత్తా ద్ధి సంజ్ఞానాయా పరిభాషాయాల్లోపస్సనిమిత్తంన
 స్యాంత్యాకచ్ఛ్య అనిత్యత్వేన సమాహితం తృప్తే జన్మ ఇతి
 సూత్రేణామ్యే - సహ్యద్ధి సంజ్ఞాయా మదన్త స్యాద్ధి సంజ్ఞే
 త్యుక్త మస్మి - నచకుస్భ కారభ్యధయేషత్యానో అవ్యయసరి
 జ్ఞాయా అనయా పరిభాషయా వారణ పరిభాష్యాసద్గతిః, త
 యా పరిభాషయా లుక్ష్మీభూదవ్యయత్వంతు స్యాదే, లుకా
 హితదీయ సన్నిపాతస్య విధాతో నావ్యయసంజ్ఞాయా సంజ్ఞా
 భవం స్వకన్ స్యానితివాచ్యం - ఎతదుదాహరణపరిభాష్యాహ్ని
 ర్హోక్త భాష్య పరిహారస్యావత్త రా భారణ్యత్వ పి గణితప్రా
 యా ఇత్యభిప్రాయః - స పరిహారోచాయశ్చస్తాభిః ప్రదర్శి
 తః - తేదిత్తు వాయాతిథమి - గా) హకమా నాదజ్ఞాధి కారవన్త
 షేతితన్నా కుమ్భకారేభ్య ఇత్యతాకజాపతేః - బుధావిత్య
 త్రాబాపతే శ్చ - తస్యేజ్ఞానకతాయా దూషితత్వాత్ -
 అనిమిత్త మిన్ద్రీయనిమిత్తత్వం నాత్మాత్వంపరయాచయధా
 కథంచిత - అతపిష డానుచధన్వమ కిత్వస్యేతి వాతీకం సుం
 గచ్ఛతే - తత్ర డానుధవత్వశ్చైవ తత్ప్రయోజనోనలోపాలక్ష్య
 తే - డానుధవత్వస్య నిధిత్యానావాత్ - స చోకు ఉధత్వ సమ్మ
 దన ద్వారానైత్యస్య నిమిత్తం నెత్యధాః - వన్యేవంయూ
 నెత్యత్రాత్వమపి సులూపనిమిత్తం న స్యాదితిచేన్న - సంజ్ఞా
 తిత్తా - స) నిహిత కారాల్లిక్త ధమన్త ద్వారైవ నిమిత్తం న
 త్యగాణ దహోషః - అత్యుక్తస్యోపాదానే నివారిణోచుచ
 తేయ సరిజ్ఞానిరిక్తతీతజ్ఞే -

శ్రీ. నాగ) హాతి || ఇదమద్ధి మజ్జా తహిణ ఇత్యేకదేశశ్చ
 త్తిరితి పూర్వగ్రంథ విరచనం నిష్ఫలంచ || లుక్ష్మీభూదితి - స
 నిష్పదం కార్యకాల పక్షేవా యథోద్దేశ పక్షేవా - నాద్యః -

జాత్యేకసాక్షాత్పరంపరయావా న్యనిమిత్త సన్నిపాత విహిత
కన్య న్యయ ఉనిమిత్తమితి తదథేనాదోషాత్ - ఎతేనాతా, క
చ న్యాదిత్యపాన్తమ్ - నచ కార్యకాలపక్షే లుగకవాక్యతాప
న్న సంజ్ఞా బాధే వ్యకజేకవాక్యతా పన్నా స్యాదితి వాచ్యమ్.
అస్తరద్వాయాంతదేకవాక్యతా పన్న సంజ్ఞాయాం బహిరర్థగు
ణాదరసిద్ధత్వాత్ - లుగకవాక్యతాపన్నా తునగుణాదితో బహి
రద్వాయాంతరయోగపితబ్ధతస్సు బాశ్రయత్వాత్ - నయానయేరి
త్యాదిజ్ఞాపకావ్యైమాఅనిత్యా - తేన సాతిప్రసజ్ఞః - స్పష్టాచే
యంకృత్యైకస్త ఇతి నూతేభాష్యే - అస్మాదనిత్యత్వేభూనిచరి
గణితానిభాష్య - వర్ణాశ్రయోవర్ణవిచాలస్యానిమిత్తమ్ - తా
త్పర్యః - తత్సంపుగ్విధేః - కాపయః - పుక్తప్రాసృత్యస్య - అదీదవ
త్ - త్యరాద్యకారప్రాబ్ధిధర్మానైత. ఇద్విధిర కారణాపన్నయ
యినాన్ - హాస్యనుద్భావంతుబన్ధా - తాత్పర్యమత్తర పదాదితి
వతుబ్ధిభక్తుదాత్త త్వం పూర్వనిహితస్య - అగ్నిమాక, పర
మవాచా - దీప్తాస్యత్వం సంబద్ధిలోపస్య సదీకుమరీత్యాది.
యాదేశ స్సుపిచేతిదీక్షుత్వస్య - ఇతోన్యత్రోప్యత్తి రెవ - దో
షాభిప్రసాకల్యనవరిగణితా ఇతిభాష్యక్తేరిత్యవ్యత్రవిస్తరః.

౮౦ - నను కష్టాన్త్రాణ్యోదవతాఅస్య కష్టాన్త్రాణ్యోదా
ద్విగోర్లుగి యోలుకిలుక్తద్ధితేతిస్త్రీప్రత్యయలు క్యానుకశ్ర
వణాపత్తిరతతిహ ॥

సన్నియోగకష్టానామన్యతరాపయేడిభయోరచ్యపాయః ॥
అగ్నిచ బిల్వకాదిభ్యశ్చస్యబుగితి సూత్రస్థంభ గ్రహణం
ఏకమహారణే త్యాదినమాధానా సంకతేః - అకజ్జిమితా
వ్యయ సంజ్ఞా పరంపరయా విషక్తితత్వాత్ - నాన్త్యః -
లుకం ప్రతిగుణ స్యానిమిత్తత్వాత్ ॥ ఇతోన్యత్రేతి ॥
గనాగ్రమిత్యత్ర సన్నిపాత పరిభాషాయా అనిత్యత్వాద్దీక్షు
ఇతి కష్టానాం పక్షావామిత్యత్రాస్యానిత్యత్వా దినిచ శేఖరే
క వినిద్దిమిత్తమ్ .

జ్ఞానకమ - తద్ధిశ్చ హత్రస్య లుగ్భోధనద్వారా ముమూక్షివృత్తి
 ర్యథాస్యాదిత్యైతదర్థమ్ - కృతకు గాగమానదా ద్వన్తర్గ గది
 ల్వాదయవన తత్రనిదిహిష్టా బిల్వ కాదిశబ్దేన - సచైవమపి ఛగ్రి
 హణంవ్యథామ్ - కృతకు గాగమానువాద స్య సామర్థ్యాదేవతద
 నివృత్తి సిద్ధేః - అన్యథాబిహ్వనిభ్యఇత్యేన వదత్ - లక్షణచక్రి
 తివదోక్త పరిభాషయా బిహ్వదిశురస్కారేణ విహితప్రత్య
 యస్యైవ లుగ్భిహానాస్మాతి ప్రసక్త ఇతివాచ్యమ్ - తతోపి
 ప్రతిపదోక్త త్వేన బిహ్వదిభ్యోణితి వికారార్థ స్యలుగావత్తి
 నారణాథం కుగనువాదస్య చారితార్థ్యాత్ - స ముచ్చయా
 థాక చశబ్దయేకేను విధేయయేరే కాలికత్వైకదేశశ్చ
 యమాస్మాద్యయసిద్ధే రమ్ - యత్తు ఇ విష్ణవచత్సనైస శుంస

౯౦ || కృతకు గాగమేతి || అకారో వివక్షీ ఇతిభావః..
 వితేన బిల్వవనబిల్వకః తత్రాగ్రహోద్భవకః తస్మాత్ప్రీక్రితా
 ష్చేణా లుగభావాయఛగ్రిహణ మిత్యపాస్తత్ - బిల్వవనబిల్వ
 తఃతస్మాత్ప్రీక్రితా ష్చేణైషి కేఽడిభన్యలుగభావాయమూలా
 త్తాథాన్యఛగ్రిహణే ప్యావశ్యకత్వాత్ || ఎక కాలిక త్వేతి ||
 కాలశబ్దాట్టణి గమకత్వాదేక శబ్దస్య కాలశబ్దేన నమాసేన
 మ కాలికవత్పాదుఃపావః || న్యాయసిద్ధా పీ యమితి || సన్ని
 యోగ శిష్టా నాంనమోన ప్రివృత్తి నివృత్తి ఇయమిత్యథాః -
 అతఏ హగస్తీయ ఇతిసిద్ధమ్ - లుకినివృత్తై ఆగస్త్యా దేశ స్యాసిః ప
 ర్తనాత్ - శత్యన్నియోగశిష్టత్వంచైకభవతిఃత్రియాన్వయిత్వన్ -
 తచ్ఛానువాద్య మానస్యాపీతి బహుయజ్జ్యేత్యాదౌ జీవినీషిద్ధ
 రోన - యత్రచశబ్దోనత్రాసోఽధ్యాహర్తవ్యః అన్యతరాహ
 య ఇతిశుతన్యాయాలభ్యమ్ - స ముచ్చయే సహచ్రీవృత్తైర్లో
 కే దర్శనేఽపితప్యాదర్శనాత్ - ఇడబిడోఽపత్యంస్త్రీ - జనప
 దశబ్దా ద్యోజ్ఞా - తస్యాతత్వైతి లుక్ - ఇష్ట నిదృష్ట స్యైవాతి
 దేవాద్గుణవచనత్వాభానేనాస్తాదిష్టమోఽదర్శనాత్ స శుంస
 త్సాన ఇతికై యటాశయః - అపత్యమేకా గుణః ధనమేకో
 గుణఇతి భాష్యంత్యైక దేశ్యుక్తి రితి తత్పురుషశేఖరే ఎవోక్త

త్వనిచానమేకదశతస్యజ్ఞానసార్థమ్ - ఆత్మభావకయతీ
త్యాదామహిమేనైవ జీవంత్యతే సంవియోగశ్చైవ విభావయా
సన్యాసి సన్యాత్యావకయతీత్యాదిసిద్ధౌ తద్వేయార్థ్యం సృష్ట
మేవతి యే తియాతే) తే సుబుద్ధమ్ - ఇడవిడవానమ్ ఇడ
విడయతీత్యాదౌ సంవిత్వస్యానశ్చకత్వార్ - విసేయత్యై
వేయైత్యాదిశుద్ధానాం త్వేనసిద్ధమిశ్యన్యత్రవిస్తరః॥

౧౧ - సమమహాశీలమన్యాచారిత్యాదాశీలంభత్రాదిభ్యో
నైవతిజీవనసాహిత్యతీర్థకావ॥

తాచీలికైః, తాచీలికైః॥

అవిత్త్యజీవితప్రకృత్యానాం చానసార్థకార్తవ్యత్వేనైవతి
తనమన్యాజాపకమ్ - తాచీలికానా తాచీలికానాం ఇతి
ఇతిద్ధిరన్యన్యాః ప్రయోజనమిత్యన్యాః - తాచీలికై ఇత్య
త్వేనైవన్యాం ప్రయోజనమిత్యేనాన్యైః - తాచీలికైః ఇతి
భావమేవ॥

మిశ్రం ॥ సిద్ధిభిః తత్సంధిశ్చైవ భావనాధమోఽప్యాశీ
యత ఇతిభావః॥ పరేషుధర్మకాగ్రహకానాం నిర్విషయైవ
మేవతిభావః తే విసేయైవసిద్ధమ్ - అతఏవతాతీయాకఇ
త్యత్రసంవిహారణన్యనిష్ఠత్వావసినోయన్యరన్యత్వేనైవం
హిఫాల్లిగసినిభ్యతే - ఏవతేయై ఇత్యత్యేన్యన్యనిష్ఠత్వావసి
నన్యహినిష్ఠత్వః - ధిమోతీత్యత్రచాతానిష్ఠత్వావసిమోఽప్రన్య
యనిష్ఠత్వః - సన్యాత్రభావనాధనవిధిశబ్దాశ్చయతేన నిర్వా
హః - పూర్వస్యస్థితేరభావా - కించనానైకావపి విధిశబ్ద
త్వాదనార్థోన్యైతిపరః - ఏతత్ఫలత్వేన భావ్యాదాహ్నతే ధిన్య
తీత్యత్రేటడత్వాద్యత్వాత్ - ఆగస్తీయః సహాయతీత్యాదితు
క్తరీత్యానమోఽపిప్రీత్యనిష్ఠత్వోరజ్జీవాతాత్మదనైః జాత
నిష్ఠత్వేనుష్ఠానకావై - అనయాజాతనిష్ఠత్వేబోధనద్వారా
రాప్రీత్యనిష్ఠినిరేకబోధ్యతే - తేనపిష్టాత్ ఇత్యత్రానార
న్యత్రీకయిత్యత్రచాశబ్దాన్యత్రీకణం సిద్ధతీత్యాహః॥

రామ సమకంసకరిమృదాప్యవిత్తాద మృదేర్వశ్చిత్త
రామత్యతతః ॥

భావోక్త రమ్యమృత్యునానంతప్రీత్యయేభవతి॥
 భాగవతైతత్వనివాతనవసా జ్ఞానకమ్ - భావోన్మృత్యు
 మగ్నిహణే తత్ప్రీతియే కార్యవిజ్ఞానమలిస రస్సు ప్రసృష్టి
 రిత్యాదౌ అనుదాత్తశ్మచర్మ సధస్యేతి అమావాది నన భాష్య
 దూషితః - య త్కార్యం తత్త్వయః మిత కంఠత్రేయం వ్యవస్థ
 పీకా తేన జదాత్త తద్దనిబన్ధనం సత్యై ర్భిక్తుం ప్రసాద్యమి
 త్యాదౌ భవత్యేవ - ఇయ జాతః భాతు నైష - స బాగుధయో
 రితనిషేధేనానిత్యత్వం - మృజేర్వ్యధింశ్యత) భాష్య స్మ
 యేషః॥

౧౩ - నను సర్వ జ్ఞానాంతర్యామి సర్వనామకార్యం
సర్వజ్ఞానాంతర్యామి ||

అనన్త సత్యమును దర్శించునట్లుగా నున్నట్లు తెలుపబడినది.

ॐ - = ను గాళి పాము పాము భూభృగిని సింహాంకపా నీడితాడే
పా తేరపి నాన్యదృశివా ||

లుగ్నికరణాలుగ్నికరణమౌరలుగ్నికరణశ్చ ॥
 అష్టాశ్చ జ్ఞానకం స్మరణతినూతనైః సూత్రైః ఇతవత్ వ్య నూతనైః
 సూయత్యైః వృద్ధి ర్దేవతైః కైయటః తత్ర సాహచర్యా
 దలుగ్నికరణశ్చైవ గ్రహణేనాప్త వృద్ధి ర్దేవతైః కైయటైః
 కర్మ - చిత్త - భవతా చేయం వికలం మా ను స్య విభావైశ్చ
 భావ్యైః తత్ర హి విధితైః కైయటైః పేథ సాశ్చయైః
 సాధ్యైః సాతకునాద్యైః పేథః విభావైః సాహచర్యైః
 తినూతనైః కర్మకరణైః గ్రహణేనాప్త వృద్ధి ర్దేవతైః
 తత్ర హి సూత్రైః కైయటైః కైయటైః కైయటైః కైయటైః

చ్యుతకరణస్య గ్రహణమ్ - సతుహనిసా హచర్యాదసే వ్యః - ఎత
త్వి భాషావిరోధాదితదాశయః - అతఎవ పరిభాషాయాం
లగ్వికరణస్యైతి నూత్తమ్ - కణ్ఠతస్మ ఎమభాష్యక్వాపి
స వతితా - గాతిస్థే నూత్రే పి బతేర్గ్రహణంకర్తవ్యమి
తివార్తికకృతా - స్వరత్వైవపాగ్రహణేఽలుగ్వికరణస్యగ్రహ
ణమితి భాష్యకృతా చోక్తమ్ - స్వరతీతినూత్రే కై యపేనచ
స్పష్టముక్తా॥

౮౫- సను ప్రజిహాయయిషతీత్యాదౌ హరచ జీలికుత్వం
సస్యాదతతిహ ॥

ప్రకృతిగ్రహణేణ్యధికస్యాపిగ్రహణమ్ ॥

౮౬ ॥ అతఎవేతి ॥ జ్ఞానకసిద్ధత్వా భాషాదేవత్కర్తవ్యః - త
త్సిద్ధత్వేచ లుగ్వికరణస్యైవేతిజ్ఞానకనేఽపి నూతినూయత్యోః
వృథజ్ఞేదే శస్య సాధక్య సంభవత్ - తథాపిజ్ఞానవ్యతీ
రిభావః - ఇతేతు అలుగ్వికరణత్వేదే వశ్యన్వికరణత్వేనాపినా
హచర్యాశ్చయనంభవత్కై యతోక్తంజ్ఞానకం సుస్థమే
వ - గాతిస్థే నూత్రే, పిబతేరితివార్తికంతు అస్తైర్భూతావేసీచో
లుగధామి - ఘుసా హచర్యేణ పరిచ్ఛేదకన్యాయాచ్యవృత్తభి
చ్యాయకమ్ - పాగ్రహణేచపిబతే స్వరత్వైవపాగ్రహణేఽలు
గ్వికరణస్య గ్రహణమితి తత్ప్రత్యాఖ్యాన భాష్యస్యత్వయం
భావః - ఘుమ స్థైర్యత్రాపి పూర్వోత్తరసాహచర్యేణ లుగ్విక
రణస్యైవ గ్రహణా పిత్తి వారణాయలుగ్వికరణపరిభాషాయా
స్యాహచర్య పరిభాషాబాధకత్వోఽత్యార్థ - ఘుసాహచర్య
ఽపి లుగ్వికరణచరి భాషాప్రవర్తతఎవ - అస్తైర్భూతావేతు
నైషాధరి, గ్రహకమానేనాకశత్వానా కాన్తేవై తత్పరి
భాషాప్రవృత్తిరితి - అతఎవోపాన్వధ్యాజ్వ నఇతి నూత్రేఽ
సయాపరిభాషయః వసతేరెవ గ్రహణం ఘటాదౌచ పరిభా
షాద్యయ బలాద్వయార్థగ్రహణ మిత్యాహుః.

౮౭ ॥ ప్రజిహాయయిషతీతి ॥ జిహాసనీయ ష తీత్య్రక్తు

అచ జీతి ప్రతి పీఠనివ అస్యాః జ్ఞానక - ఇ య చకుత్వవి
షయైవ - కారదజీతనూతే) భాష్యే శ్చష్టే యమ్ ||

౧౭ - నను యుష్టభ్యమిత్తావౌ భ్యనఇత్యభ్యవితిచ్చే
దేభ్యసోభ్యమితికృతైర్న్యలోపే ఎత్వంస్యా తతః ||

అజ్ఞవృత్తే శ్చునగ్న్యత్వానవిధిః ||

అజ్ఞైర్జ్ఞాధికారైశ్చ త్తం నిష్పన్నం యత్కార్య తస్మిన్ సతి
శ్చునరవ్యసాజ్ఞ కార్యస్య వృత్తౌ ప్రవృత్తౌ అవిధానం భ
వతీత్యథాః - విషాచ జ్ఞానాదీ యస ఇత్తాద్విధానైః జ్ఞాపి
తా - అన్యథా ఈ కారణేన అకృత్వాన్యధాత్వితీర్ణైః ఇవ
నీర్ధృతైర్న్యాయార్థ్యం సృష్టమేవ - అతఏవ భిన్నస్థానికాజ్ఞ కార్య
విషయాష్యేన - ఇ యంచానిత్యాద్యమూఠినిర్దేశాత్ - అని
త్యస్యబలభ్యాథానూదాయైవ భ్యసోభ్యమితి నూతే) భాష్యే
పరాస్మితస్యేతి పరి వ - తె నిర్త్వన య పరిధాషయా సకించి
ల్లక్ష్యం సాధ్యతే - అతఏవ జ్ఞా జనూజ్ఞా జ్ఞానాదీ యస ఇతి
నూత్రయోరేవాంజ్ఞా పయిత్వా కింప్రయోజనమిప్రవృత్తే వి
బలేగుణాణ ప్రతిషేధఉత్తః - సోవత్తవ్యవృత్తేవ ప్రయోజన
మిత్తమ్ - నతులక్ష్యసీద్ధియాపం చ్చ్యుక్తమ్ - భ్యసోభ్యమిత్త్య
తాభ్యమితిచ్చేదః - అన్యథా భ్యస్ భ్యనఇత్యేవ బూరియాత్ -
తేషాం పశ్చాన్యలోప ఏవ - అతో గుణ ఇతి సరూపేణ సిద్ధం
యుష్టభ్యమిత్త్యవ్యతి నిరూపితమ్ - ఎవంచ నూత్రద్వయస్థ
మే శ్చ జ్ఞా పరపరంబ ష్య భ్యసోభ్యమితి నూత్రస్థ చ భాష్య
మక దేశశ్చక్తిరిత్యాహుః ||

యత్తు ఓ.రోదితి వాచ్యే ఓర్గుణఇతి గుణగ్రహణ త్యం
జ్ఞాపూర్వక విధేరనిత్యత్వమ్ - ఇయంచ విధే యకోతో శం
జ్ఞా పూర్వకత్వం - తేన స్వా య భువమిత్యాదిద్ధమ్ ||

త్వవారణాయాభ్యాసాజ్ఞ నిమిత్త ప్రత్యయయోః కు వ్విధా
వేకత్వ విజ్ఞా నాదితివాః ||

|| సంజ్ఞా పూర్వకేతి || స్వంరూపం, వసరః, బలు దితి
సంజ్ఞాతిక స జ్ఞాన్యర్థః ||

[illegible][illegible]

ఎవమన కతిదాక బుద్ధిం నగు నిజ్యో లా నవినిర్వి
 దిశ్చ బలతా త్యాచి నా మ్యనుక్తం బోధ్యం నా వ్యంభు నమ
 త్యాచి నా కేతన ద్భవే న్యోగి క్తం నమః॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ఈ కృత్యమునకు ముగియక పోయినది.

అనాద్యైవేతి || బహుశక్తు ప్రయాగాననహకవి ప్రయాగా
చ్యుచ్చుచూడిరాదిత్యాచ్యుధుత్వంబోధ్యమితిత్యమ్.

మీద్యద్విత్వస్యద్విఃప్రవయోగరూపసిద్ధాంతైకప్రయోగద్వయరూప
 సమయోజకత్వతరూపత్వబోధననైవంశ్యాదసిద్ధిమ్ - అ
 రవజాహుసేత్యాపాద్యత్వైక్యతేదిష్టసిద్ధిరితి - తదపిన - : మ్యే
 ఒదర్శనాత్ - కించ తేకసిద్ధాంతైకప్రవయోజకత్వబో
 ధనపి సమయోజకత్వతత్వబోధనమానాధావతి - అరవ ద
 యతేర్దిగీతి సూత్రే ఆపైః కరత్వాద్విత్వైక్యతే శురన్యాస్తే
 రూపావేక్యతే ప్రాప్యస్యశ్రవణం శ్రోతృచిర్యాశక్తిః విష
 యసప్త్యాశ్రయితే చిరం చిరస్మాకంభావ్యే - అన్యథాప్రకరీ
 త్యావకాచీద్విత్వవచన్యాయోసమయోజకత్వైవాదోవత్తే
 తది సద్భవః స్పష్టే - చస్తాకత్తరభిజ్ఞయాదాయవయథాయో
 గంతత్తతా - ర్కవ)వృత్తిర్యోజా - భూసువోత్వస్య తద
 న్నస్యాద్విత్వైక్యతాదత వాప్తస్యగుణనిషేధస్య బోధోత్ప
 త్తినియమకలితత్వైకోధః - తస్మాద్ధైర్యజ్ఞుకివచ్యాదిత్వాదిమా
 థవాద్యగమ్యతంచిన్త్యమేవైక్యత)నిస్తరః ||

యదపిననువృద్ధిర్యస్యాచామాదిత్యతి) ఇక్ష్పరిభాషాఉత్తి తౌ
 తాలీ నూద్యసిద్ధింతతిహ||

విధాపరిచామోపతిష్ఠతేనానువాదే||

అనూద్యమానవిశేషణేషు తన్నియూమక పరిభాషా నూపతిష్ఠత
 ఇతితదభాః - విద్యజ్ఞయాతానాంపరిభాషానాంవిధయేనాసి
 ర్ధతానా సంబన్ధానాం వేదపితర్విశేషణ్యవస్థావకత్వేనచ
 రిత్యానాంతద్విశేషణవ్యవస్థా వకత్వేనానాభావఇతి తక్కు
 మూలయమ్ - కించోదీచామాతస్థానె ఇతిసూత్రేస్థానెగ్రహ
 ణయస్యాదిజ్ఞమ్ - అన్యథాపక్షేస్థానె విచరిభాషయ్యై తల్లాభే
 తద్వైయర్థ్యం స్పష్టమివేతి - స్మి - ఉచాత్తస్వరితియేః త్యా

|| సమయోజకత్వేతి || ఇవంశునయక్తమ్ - నిజాశ్వ
 మానసరిభాషామా సమయోజకత్వ దేశాప్రాప్తేః - విభేదే
 త్యాదౌకధాత్వితినిషేధస్తు - హూదిశ్శేషఇత్వప్రప్రత్యయా
 త్మేపమానాభావాత్ - విస్తరేణైత్యుక్త్యం నిరూపితమ్.

|| తక్కునూలేయమితి || తస్మిన్నిత్యాది విషయత్వనూ
 త్యమానవిశేషణే వ్యవస్థా వకత్వేనచ రితాభాషాయ స్తద్విశే

దా మ్యజస్మిం ప్రసారణమితి నూత్రే భాష్యక్త రీత్యా ఆల్లోపీన
ఇత్యాదౌ చ తస్యా వ్యభిచారాత్ - భాష్యనుక్త త్వాచ్చ-స్థాన
సంబంధాన పరిభాషా లభ్య ఇత్యర్థః స్య షష్ఠీ స్థానె ఇతి నూత్రే భా
ష్యే స్పష్టమాక్త త్వేన త్వదుక్త జ్ఞాపకా సుభవాచ్చ - తత్ప్ర
సారణంతు స్పష్టార్థమేవ - కించ విధా పరిభాషేత ప్రవా
ద ఇకో గుణవృద్ధీ అచ త్వేత్యన యోర్విధీయత ఇత్యాధ్యాహర
మూలకోఽన్యత్ర తు నాస్యాః ఫలమిత్యన్యత్రోక్త రః ॥

౧౭ - నను నమస్కరోతి దేవాన్నమస్మతి దేవానిత్యాదౌ చ
మఃస్వస్తీ తిచతుర్థీ కుర్వారెత్యత ఆహ ॥

ఉ ప పదవిభక్తైః కారకవిభక్తి ర్భవీయసీ ॥

కారకవిభక్తి ర్వంచ క్రియాజన కార్థకవిభక్తి ర్వమ్ - తచ్చ పృథ
మాయా ఆప్యస్తీ తిసాపి కారకవిభక్తి రితి సహ యుక్త ఇత్యాది
నూత్రే షు భాష్యే వ్యవితమ్ - ఇయంచ వాచనికేవ - అతఏ
వ యస్య చ భావే నేతి నప్త మ్యపేక్షయా ఆదికరణ సప్తమ్యా బ
షణేన వ్యవస్థా పతత్వమితి తర్హి బోధ్యః ॥ దాష్యక్త రీత్యేతి ॥ తత్ప్ర
సారణ్యేత్యాక్షేప్యయ జాదిభిరసా విశేషణా న్నానస్తత్త్వేత్య
త్రదోష ఇత్యుక్త్యాఽజ్ఞస్య విశేషణమిశ్చుక్తమితి భావః.

౧౮ ॥ క్రియాజన కాథేతి ॥ తద్విశేషకర్తృద్యధాక
త్యధాః - తత్త్వేచ్ఛ కర్తృత్వాది విశిష్టస్య తత్ప్రభేదేనాన్వ
యి నూతాథాస్య వాచకత్వమ్ - నను నమస్కరిదేవా నిత్యత్ర
ద్వితీయా చతుర్థోఽభిన్నార్థ త్వే సంప్రధారణాయోగేనై
కాథాత్వాచ్చ తుర్థాపికారకవిభక్తిః స్యాత్ తద్వక్ష్యతిక్రియా
కారకభావేనేతి చెన్న - యస్మిన్ శబ్దేయస్యాః కారకాథా
త్వం తస్మిన్నేవ స్యాతన్వైణ ప్రయుజ్యమానే తస్యాస్తద
థాకత్వే ఏవ కారక విభక్తి త్వాజ్ఞీ కారాత్ - పృథమాయా
అవ్యయేషు కర్తృద్యధాక త్వాభావేఽపి వృక్ష ఇత్యాదౌ తిష్ఠ
త్వాది యోగేతదిథాకత్వమేవ - చతుర్థాఘ్న హరయోనమ
ఇత్యత్ర తస్మిన్నేవ సమశ్చబ్దేన కర్తృద్యధాకత్వమితి స కారకవిభ

[illegible][illegible]

॥ १ ॥ अथ भक्त्यारम्भः ॥

2025-05-27 14:30:00

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

[illegible]

అన్యసదేశస్యైవ. తదర్థః - అన్యథాథ త్వాదే ర్మ్యసత్వేనై
 తానో వేత్త్యాదా వేవస్యాతాం నతునమసిసిచ్చితేత్యాదౌ. అన
 న్నవికారఇతిచలిజ్జమన్యైననమానోదేహోయస్మసోఽన్యసత
 ః - తత్త్వంచాన్యైర్ణ తద్వర్ణయోరితరావ్యవధావేనబోధ్యమ్ -
 అతివపద్యత్యాద్యర్థంనప్రప్నోతానాదతిచరితార్థమ్. అల్లోపా
 నఇత్యాదెరసప్తత్యైత్యాదాపాద్యాకారాదావప్రవృత్తిరస్యాః
 భంమ్ - యజాదస్వాదపరాన్నప్రాజ్ఞస్యాకారస్యలాపఇత్యర్థ
 వ్యైవ అజ్ఞాంశేప్రత్యయస్కోఽథితాకాజ్ఞతయ బోధిత్యాదీ -
 అజ్ఞావయవయ జాదిపరస్వాన ఇత్యాది క్రమేణ నైకక్షిప్త
 కల్పనాపేక్షయా అస్యా ఉచిత్యాదీ - నప్రేమాష్యజ స్సంప్ర
 సారణమితిసూత్రేభాష్యైత్యాభ్యాతేతి భ్రమితవ్యమ్ - వా
 ర్తికోక్తఫలానామనేకక్షిప్తకల్పనాభిరన్యథాసిద్ధింప్రదర్శ్యాతి
 యాన్యైతస్యాఃపరిభాషాయాః ప్రయోజనాని తదిథామేమత
 ర్థవా - ప్రతివిధేయం దోషేషు - ప్రతివిధానం చోదాత్తని
 దేశాశ్చిద్ధ మిశ్యుపసహరాత్ - మిశూజ్జపతీత్యాద్యర్థం
 చసా, తత్ప్రీత్యధైఃపూర్వమన్త రజ్జ త్వాద్విత్వైవ రత్వాదభ్యా
 సకారైతతోఽభ్యాసే కారస్యవృద్ధి వారణాయ నావశ్యకీ -
 నచవృద్ధౌపునరభ్యాస హసేనసిద్ధిః - లక్ష్యలక్షణసేతినాయే
 నపునరప్రవృత్తైః - యతు నసంప్రసారణఇతిసూత్రేభాష్య

౧౪ ॥ తదిథా ఇతి ॥ అతివపరోరుపధాయా. ఇత్యు
 పధా గ్రహణంచరితార్థమ్ - ॥ ఇతరావ్యవధాన ఇతి ॥ తేనచ
 లీకృత్యుతఇన్యత్రద్వయోఽతస్సిద్ధిః ॥ అజ్ఞావయవేతి ॥ అజ్ఞా
 వయవశ్చాసాయజాది పరశ్చేతి కర్తవ్యధారయః ॥ ఉదాత్తని
 దేశాదితి ॥ తత్ప్రేహి నేతాసోతామాషవాపేణత్యాదావేవనత్వ
 సత్వణత్వాదీనిన్యర్మతునమతసిచ్చితి మాషవాపాణమిత్యా
 దామిత్యాశబ్ద్యయత్రేమా పరిభాషాచ్యతేత్రోదాత్తనిదేశ
 శఃకర్తవ్యః అన్యస్యవికారేఽన్యసదేశస్య కార్యభవత్వ
 దాత్తనిదేశ ఇతిచపరిభాషాపాత్యత్వక్తం - ఇదముపలక్ష
 ణక్షిప్తమిదమపి చిత్యాభ్యయయత్రేమాన్యసద

నైతస్యాః పరిభాషాయాః ప్రయోజనా నీత్యుక్తమ్, తస్యా
యమథాః వితత్యుత్ప్రయోజనా నైతస్యాః పరిభాషాయాః
ప్రయోజనాని సభవన్తి-తై నాని ప్రయోజనానీత్యపి క్వచిద్భు
శ్యతే-వాచ్యకైవైషా-స్మిన్చ స్యజఇతి-దసాన్తేరి-సూ
త్రైవ కవిదత్త్వసదశ స్యైవ సేనభాష్యజత్సత్ప్రతిపత్తరః ॥

కశ్చానన్త సదేశశ్చైక ప్రయోగే యగ వత్సమి వస్థితౌత
త్రైమత్యకైః ॥ అన్తప్రతిపత్తర ఇతి ॥ తతమప్యజస్మప్ర
పారణ విత్సూత్రైవార్తికకృతాని ప్రయోజనాని అక్షిప్త
పాయైరేవాన్యథా స(సాధితాని బాష్యకృతా- ప్రావిధేయం
దోషస్థితి భాష్యం త్వతి ప్రసజ్జాహం వార్తిక కృదుక్తా
నాంసు పరిహర త్వాత్మతా-న్తాత్రైవస్యా ఆకర్త వ్యతాసిధ్య
తి కింతు ప్రయోజనాభావే నై వేత్సభిప్రాయకమ్- అతఏవన
సంప్రసారణ ఇతిసూత్రైవైతస్యాః ప్రయోజనానీతిభావాభావ
వాస్యాః ఆకర్త వ్యతా భాష్యకృతోక్తా- తత్రీనతావన్తి మా
ర్తికతీతి ప్రయోజనే ద్విదత్త్వం త్వత్వంవానిత్యత్వాద్భాధి
త్వావ్యధౌహాస్యేయా-వసీద్ధః అత్యోర్తిర మిత్త్యవృద్ధిప్రా
ప్రేక్షస్యా నిత్యత్వం- సచవృద్ధిం బాధిత్వాహాస్యే అత్తవస్య
హాస్యాచన్తాదత్తేన తద్విషయ తద్ప్రసజ్జా- ఉరన్తం హా
స్యాప్రవృత్తిః- అభ్యాసం కార బాధ, బాధకర వో వేతితు
సర్వవదావేశతాత్పర్యకమ్, సన్యాసాప్రవృత్తి విషయకమ్-
ఇత్యుక్తం హాక్- యద్వాప్రణివదోక్తత్వావృద్ధిః తదేతద
భిప్రేత్యాస్తు వృద్ధిః అభ్యాసహాస్యేనీధ్యతీత్యుక్తం భాష్యే-
తన్తతే అభ్యాసస్యపుజిత్యాభావశ్చ- వాచ్యదము-జితి ప్ర
యోజనమ్- తస్యసాధుత్వా సంప్రతిపత్తైః- ఇతిభవతవ్యమి
త్యుక్త్యాతత్రాప్రాయ కత్వం సూచితమితి తే భారత్యయో-
శ్యసాధుతోక్తశ్చ- అతఏవప్యజ ఇతిసూత్రై వితత్యుత్ప్రయోజ
ప్రయోజనేను నైతన్తణితం వార్తికకృతా- అతఏవాదసాన్తేరి
సూత్రైవ అదోత్త్యత్రముత్సవారణా-సైవనకారస్యలిప్యా

భాగ్యయము ద్వేష మముముయజిత ససిధ్యతి అదద్ర్యజిత్రా
 పోతీత్యుక్తంభాష్య- యత్తుతదగ్రభాష్యం అనన్త్యవికారే
 న్యసదేశస్యేత్యదముయజిత తిథవితవ్యమితతత్వైకదేశనః-ఏవ
 మదసోద్యోగి శ్లోకవార్తిక పూర్వార్థామేవ సిద్ధాన్త్యుక్తిః-ఏ
 తదుత్తరం భాష్యవార్తిక కారాభ్యాం సిద్ధంతు సకారప్రతిపే
 ధాదిత్యాది నా అనేరితి ప్రతిపేధ ఏపూక్తిః - తస్మా
 చ్చ లీకౌగ్రవ్యత ఇతివత్ అముముయజిత్యేవసాధు-నత
 పూర్వార్థమేవైక దేశ్యుక్తిరితివాచ్యం- నైతస్యాః ప్రయోజ
 నానీత్యుక్తభాష్యనురోధాత్ వార్తికకృతా ప్రయోజనేష్యప
 రిగణనాచ్యేత్యవేహి-నాప్యనన్త్యైత్యాదిసిద్ధిఃఫలమ్-యజాది
 పరతయా-౭-నం విశేషయిష్యామ ఇతిభాష్య ఏవ పరిహృత
 త్వార్ - అథాన్త్యంకే ప్రత్యయస్యోత్థితా కాఙ్క్షతయ-సోర్థో
 నూచిత ఇతిచేష్ఠ-భాష్యశయానవబోధాత్ - ప్రకృతాన్త
 విశ్వాహః సశ్యదీర్ఘ పాత్పుపదఃపశ్యశ్వయూనఃపశ్యేత్పాదౌ
 డౌ-ఏవ్యవసంప్రసారణానాంపూర్వపదే అప్రవృత్తయే
 పరిభాషాశ్రియణైపి ఆయమథః- భాధికారే అవశ్యక ఇతి
 భగవతోభిప్రాయః - నహిదముక్త పరిభాషయా నిర్వోధుం
 శక్యమ్ - చలీకౌగ్రవ్యత ఇత్యనురోధేనాన్త్యవర్ణతద్వణయోరి
 తరావ్యవధాన ఏవైతత్ప్రవృత్తైః కల్ప్యత్వార్ - వస్తుతో
 నూపథాయాజిత్యాదౌఉపధాగ్రినాణాత్ అజ్ఞాధికారప్ర
 త్యయోజ్య స్యేవ విశేషణమ్- ఉక్తభాష్యన్తు పరిహారాన్తరో
 పలక్షణమ్- తథాహి - సచాసావేషచేతి విగ్రహేతదేష ఇత్య
 త్ప్రతదన్త కారస్యసత్వమనన్త్య పరిభాషయానశక్యంవారయి
 తుమ్- అనన్త్యయో రిత్యుక్త్యా పరత్వేనాపవాదత్వే నచత్య
 నాద్యత్వాత్పూర్వం సత్వంవాచ్యమ్-తత్ప్రచావ్యవణతద్వ
 ణయోర్వ్యవధానే నైతస్యాః ప్రవృత్తైః - నాప్యల్లోపోనఇ
 త్యాదావ నాచితితదో ర్విశేషణమితి సర్వాహః - తథాసతి
 యేననావ్యవధానన్యాయేన ద్వాభ్యామేవ వ్యవధానే ప్రవృ
 త్త్యాపత్తౌ-న్య ఇత్యాదౌ త్విభిర్వ్యవధానే తదనాపత్తైః -
 నచత్యదాద్యత్వోత్తరం పరయావేద్వాభ్యామేవవ్యవధానమి

౯౯ - సస్వవ్యక్తానుకరణస్యాత్యతి సరయా పం ౪౬౯ ఇతి
 ఉచితీత్యాదౌ అన్వయస్యప్రాప్నోతీత్యతాహ॥

నానర్థ కేలహాన్వయవిధింసభ్యాసవికారే॥

అభ్యాసేత్యుక్తేఃవిభక్తిత్యాదౌ భృణామిత్యాద్యన్వయేన - అభ్యా
 సోఽపథకోఽర్థావృత్త్యాహారీ . కింశూర్తిరఖణ్ణవనాథా
 నానిత్యవ్యత) నిరూపితమ్ - ఏషాఽహాన్వయత్యాతే) హమ్మేస్మ
 య - ఘనామనృథా నిర్దికరణేన ప్రత్యాఖ్యాతా చేతితితా
 వధార్యమ్॥

౧౦ - సస్వేనం బ్రాహ్మణవత్పాచ బ్రాహ్మణీవత్పశ్యే త్యా
 దౌ ఉమాంస్సియేత్యేకశేషాపత్తిః స్త్రీఃపుస్త్యాశ్చరిత్యక్

తివాచ్యమ్ - ఏవమప్యథః సరస్వీస్మృతిసరయా = స్వస్థానివత్స్వే
 సతి) భిర్వ్యవధానతావవస్థాల్ - తస్మాత్త్యదాద్యన్వయాజ్ఞస్వ
 తదోరిత్యథే తదోరేన నిర్దిశ్యమానత్వేన నిర్దిశ్యమాన పరి
 భాషయా వాన్త్యత్యదాది తదోరేన సత్వమితివదోష ఇత్యవ
 శ్యంసర్వైర్వాచ్యమ్ - తథాచైవ మేవాన్నన్వయాజ్ఞస్వేత్యథే
 అసన్త డ్మేత్యాదౌ సదోషః - కించైతత్పురిభాషాదరణేనూపభా
 యా ఇత్యతో) ఉధాగ్రహణవై యథ్యమ్ - ఉజ్జానామిత్యా
 దౌ ఏకారాకారస్య దీఘావారణాయా ఉధా గ్రహణమితి శే
 ఖరవిరోధశ్చ. కించేతరావ్యవధానే ఇతినివేకోఽప్యయుక్తః -
 మాంసశిరాంసితదేషః శ్వయుస ఇత్యాద్య సంగ్రహాపత్తేః - అ
 తఏవ వార్తికకృతాబద్ధ ఇత్యేతద్విభాషా పుర్యేజసేషు పరి
 గణితమ్ - తదనివేశేచచలీకృత్యత ఇత్యత్యాభ్యాసేలత్వానా ఉ
 త్తిరితి సేయముభయతః సాశారజ్ఞః స చైతదనాశ్రయణేఽవా
 దీతిత్యా)టాఽపివృద్ధ్యాపత్తిః - ఏతత్ప్రకరణే వృద్ధిభాజవన
 ప్రత్యయేనవిశేష్యతే ఇతిత్వయై వాన్యతో) క్త్యాల్ - సచైతద
 నాశ్రయణహాసిష్ఠ ఇత్యాదౌ పూర్వ రేఖస్యాపి స్థూలదూర
 త్యాదినా నివృత్త్యాపత్తిః - స్థూలదూరతి సాహచర్యణా
 న్త్యాచ సమభివ్యాహృతయణా దేరేవతేనలోప విధానాల్ -
 యణాదేః పరమితి విగ్రహణయన్త్యాద్యణాదేర్గుణసమ్భవనా
 తస్మాదేవలోప విధానాద్వా ఇతిప్రామాణ్యం.

తదితే మధానాదతతహ ॥

ప్రధానా ప్రధానయేః ప్రధానా కార్యసంప్రదయః ॥
తన ప్రధానస్త్రిత్యుంస్తాతరక్తాప్రధానస్త్రిత్యుంస్తాతరక్త
రితేషానాపి సత్త్వసనదోషః - స్పష్ట చేయంపుమాః స్త్రి
యానపుంసకమనపుంసకేనేత్యాదౌ భాష్యే-ఆస్తరజ్ఞోపదీ
త్యాదపి ప్రధానం ప్రబలమితి హేతు మతిచేత్యప్రధాన్యతైయ
మయోః॥

౯౦ ॥ ప్రధానస్త్రిత్యైతి ॥ స్త్రిత్వాదేః ప్రధానం
చానవచనత్వా ప్రధాన విశేషణ బోధ్యమ్ - కుమారీవాచ
రణా బ్రాహ్మణః కుమారీత్యాదౌ సదీత్వాథామవయవ స్త్రివి
బ్ధయత్వా త్విద్ధమితి వారిక తు యథోద్దేశపక్షాభిప్రాయేణ
ప్రవృత్తమితి సతద్విరోధః॥ యత్తు మూస్త్రాభ్యావిత్వత్ర శేఖ
రెద్దిక్తం ప్రధానస్త్రిత్య బోధకత్వ నివేశన మనమిత్యై
తద్వాక్తికం కార్యకాలపక్షేపి సుయోజమితి - తదేతత్పరిహ
సా - రోధాదయుక్తమ్ - ఆస్యథా కుమారీ వాతప్రమీ శక్తేఽపి
సదీత్వాపత్తిః - సన్దేహం ప్రియణిసః ఇత్యతః కథంబ్రాహ్మణదేశః
స్త్రిత్యస్యాప్రధాన్యాదితిచేన్న - యశ్చ బ్రహ్మతస్త్రిత్యం విశే
షణంతద్విశేష్యగతమేవ తస్య ప్రాధాన్యం తచ్చాత్మాత్వేనపు
నాన్నియేత్తిహ స్త్రియేత్యనెనోపాదీయమానైవాప్రాణీత్యా
శక్తేః విశేష్యభూతేఽర్థే బ్రాహ్మణే శ్చత్రజీక దోష్యత్వం స్త్రిత్వం
సప్రవర్తత ఇతికశ్చిద్దోషః॥ హేతుమతిచేత్యత్రేతి॥ త హేహ
చయతోదనం దేవదత్తే నేత్యత్ర గతిబద్ధీత్యన్య నియామక
తయాన కర్తృత్వ మిత్యుక్తమ్ - వితత్పరిహాషా ప్రయోజనంతు
మూలకేనోపదం శంభుజ్ఞేయత్యత్ర రణే తృతీయా సిద్ధిః - త
త్ప్రిహిమూలకన్యదంశనేభోజనేవ శాబ్దవివాదస్వయః - సనుగ్రా
మంగ్రామాయవా గన్తు మిచ్ఛతీత్యత్ర గమేర్గ్రామః కర్తృఇషే
స్మాదేకర్తృణీ ఇతి భాష్యేణేచ్ఛాంప్రత్యపి గ్రామస్య కర్తృ
త్వాత్ ప్రధానానురోధికార్యస్య బలవత్త్వాచ్చ చతుర్థిం
బాధిత్యాద్వితీయవస్యాదితిచేన్న - అపవాదవిషయే వితన్యా
యాప్రవృత్తే రదోషాత్.

౯౦ - సనుస్వసాగ్రిదిత్వప్రియకోమత్యశబ్దః జీర్ణిమః
చరిచ్ఛేత్తవాచకమాత్యశబ్దైః స్యాదతః ॥

అవయవప్రసిద్ధస్పృహదాయప్రసిద్ధిర్బలీయః ॥
తేనశుద్ధయాథస్యజననీవాచకస్యైవగ్రహణమ్ - సచరిచ్ఛేత్తవా
చకస్య - యోగజబోధతదనాల్లిక్ష్మితశుద్ధరాధిజోఽస్థితః ప్రతి
బన్ధితేతిత్యుత్పత్తిరేంద్రిజమ్ - రథకారాధికరణన్యాయసిద్ధోఽ
యమథః - కశ్చిత్తుదీధివేదీటామిత్యత్ర - సయాపరిభాషయా
దీధికోవేదీజోరవగ్రహణః సతుదీకోధికోవేదీనామితి తన్న
తథాసతి దీవేదీవీటామిత్యేవవదేత్ ॥

౯౧ - సస్వేవం వాతాయనార్థగవాక్షైః వజోవైకల్పిక
త్వాద్దోషఇత్యాద్యపిప్ర్యాదతః ॥

వ్యవస్థితవిభాషయాపికార్యాణిక్రియంతే
లక్ష్యాననారాద్యైః స్థాబోధాః ॥ శబ్దోఽపి సూత్రే
లటశ్చిత్రిత్యాదిసుచనాప్యస్పృహ ॥

౯౨ - విధినియమసంభవే విధిరవిజ్ఞానాత్ ॥
నియమేహ్యశ్చితాయా అన్యనివృత్తిస్సామర్థ్యాత్పరికల్పన
క్తానువాదదోషశ్చేతి లాఘవాద్విధిరేవేతి బోధ్యమ్ - యస్య
హలఇతిసూత్రే భాష్యేస్పృహ ॥

౯౩ - సన్వాశంసాయాం భూతచచ్ఛేద్యనైసలుభిషవః
టోరవ్యతిదేశస్సాదతః ॥

౯౪ ॥ తదనాల్లిక్ష్మితేతి ॥ ఇదంఽకద్యజశబ్దేయోగార్థ
బోధనిర్యాహయ - సనుస్వసాగ్రిదు మార్పిశబ్దాను కరణంస
యాగికోనాపిరూఢఇతిచేన్న - అర్థవత్పరిభాషాక్తరీత్యాగణమ
తితేభోఽప్యర్థవిప్రశబ్దబోధాజ్ఞీకారణతత్రయాధిజోఽ
స్థితః ప్రతిబన్ధకతయా యోగార్థస్య విశేషణతయా భావా
భావేనాదోషాత్ - ॥ రథకారాధికరణేతి ॥ తత్రాపి రథకారశ
బ్దోనయాగికః కిన్తురూఢ్యాజాతి విశేషపుర ఇత్యుక్తమ్ ॥

పాదాన్యతిదేశః శేషానతిదేశః॥

సామాన్యానుస్థితికాలే నియమనవిశేషావస్థావక సామగ్ర్య
భావోఽన్యబీజమ్ - తేనానద్యతసభారూపే విశేషేవహిత
యోన్తయోర్నాతిదేశః॥ ఇయంచానిత్యా-నల్యపీతిలిక్ష్ణాః - తే
నస్థానవత్సూత్రేణ విశేషాతిదేశోఽపి- స్పష్టంచైతత్పర్యం స్థా
నివత్సూత్రేభాష్య ॥

౯౫ - నను తిత్వరితమిన్వరితత్వం కిరతీత్యాదౌ స్యాదత
ఆహ॥

పుత్ర్యయాపుత్ర్యయయోః పుత్ర్యయస్యైవగ్రహణమ్॥
ఇయంచాజ్ఞాసంజ్ఞానూత్రేభాష్యపరితా-వర్ణగ్రహణేచ సప్రవ
ర్తత్యతితత్రైవక్తయతే స్పష్టమ్ - అతఎవననాశంసభిక్షుడ్రః వ
లఇత్యత్రసన్వలయోః పుత్ర్యయయోర్గ్రహణమ్ - పురసుతిత్వ
రితమితి నూత్రే ఎవపరితామలక్ష్యసంస్కారాయ భాష్య
క్వాపిసాశితేత్రైవక్తయతే నోక్తమ్ - ఆజ్ఞాస్యైవనూత్రేభాష్య
తస్మిత్వాభ్యానాయఎవపరితేవకదేశి నూక్తా- అతఎవరితి
పుత్ర్యయగ్రహణంకర్తవ్యమితివార్తికకృతోక్తమ్ ఉక్తనూత్రే
యోర్వాభ్యానాత్పుత్ర్యయయోరేవ గ్రహణమిత్యాహుః॥

౯౬ - ననువిపరాభ్యాంజేరిత్యాత్మనేపదం పరాసేనాజయతీ
త్యథాతే పరాజయతీసేనేత్యత్రైవక్తయతీత్యతిత్యతిఆహ॥

సహచరితా సహచరితయో సహచరితస్యైవగ్రహణమ్॥
తేనవిశబ్దసాహచర్యాదుపసర్గస్యైవ గ్రహణమితి తత్రైవ భా
ష్యస్పష్టమ్ - సహచరణం సదృశయోరేవేతి- సహచరితశబ్దే
న సాదృశ్యవానుచ్యతే - రామలక్ష్మణాత్యాదావపి సాదృశ్య
మేవనియామకమ్ - సదృశయోరేవసహవివత్సైవయోరేవసహ
పుయోగ ఇత్యుత్పగాచ్చ - ధ్వనితంచెదంకర్తప్రవచనీయ

౯౭ ॥ విశబ్దేనైతి ॥ ననుద్వవచనాన్మోవిశబ్దో జేరవ్య
వహితః పక్షిచాచీసంభవతీతికథంతత్సాహచర్యాన్నిర్ణయఇతి
శేన్న- ఉపాత్తావికృత విశబ్ద సాహచర్యస్యైవభాష్యకృదధి

య క్షేద్వితీయేతి నూత్రే భాష్యే - త త్ర హి షష్ఠ్యమృపాజ్ఞురిభి ర్
త్య నేన లక్షణాదిద్యోతక పరియోగే షష్ఠ్యమి మా శబ్ద్య య
ద్య ష్యయం పరిర్థ్యజ్ఞే పేచారో వజ్జ నేచావజ్జ నేచాయం
ఖల్వ షశబ్దోద్భవో పేచారో వర్జ నార్థ ఏవ కర్తృ ప్రవచనీయ స్తు
స్యకో న్యస్స హయో భవితు మహా తి అ న్యో వర్జ నార్థాత్ - య
భా న్య గో స్స హయే నాథా ఇతి గౌరవా నీయ తే నాశ్చో నగర్వ
భ ఇత్సుక్త మ్ - తేన హి సదృశా నా మేవ ప్రయోగే సహాయభా
వో బోధితః - ద్విస్త్రిశ్చతురితి నూత్రే సాహచర్యేనైవ కృత్యో
ధా నాంగ్రిహణే సిద్ధ కృత్యోధాంగ్రిహణే ఏవ మేఽనిత్యా - తేన
దీధీవేపీటామిత్యత్ర భాతు సాహచర్యేఽప్యాగమ స్యేటో గ్రహ
ణమిత్యన్యత్ర విస్తరః ॥

౯౭ - నను అస్మీత్యనజ్జోపి య సక్ష్మా బ్రాహ్మణేత్యత్ర స
ప్యారబ్ధ స్వనపుంసక త్యాభావాదతతహ ॥

శ్రుతానుమితయోక్కుతస్య బద్ధోబలవాక్ ॥

శ్రుతేనైవ సంబద్ధో నానుమితేన ప్రకరణాదిసాప్రసేత్యర్థః -
ప్రకరణాదితక్కుతేర్బలవత్త్వాదితి భావః ఏవంచ తత్ర లిజ్జమథ్యో
దీనామేవ విశేషణం నాజ్ఞస్య - శశీలుక్ నమ విధిషుతు గృహ్య
మాణస్యాభావాత్ ప్రకరణసాప్రసాద్యైస్త్వ విశేషణమ్ - అతఏ
వ వానపుంసక స్యేతి సూత్రే వాశావిత్తవక్పతం - నపుంసకగ్రి
మతత్వాత్ బహువిజయతి వనమిత్యన్యతు అనభిధానమేవ -
అభిధానే వాప్రసాధాన్యేన స్వార్థ బోధక స్త్వైవ పరాశబ్దసాహచ
ర్యాబ్ధిష్యప్రహూణ్యాద్వాగ్రహణమ్ - ॥ తేనేతి ॥ స స్వేవమపి
దీధీత్యత్ర ద్వయో గ్రిహణా పత్తి రితిచేన్న - క్వచిదసహచంత
మాత్రగ్రహణస్యానిత్య శబ్దేన వివక్షితత్వాత్ ॥

౯౮ ॥ నపుంసకత్యాభావాదితి ॥ సపుంసక గ్రహణా
నువృత్తి ఫలం అనపుంసక సంజ్ఞా శబ్దప్రదానః - అభివ్యక్తే
తి న్యామూయ సరణేగౌరవప్రసజ్జా - సపుంసక శబ్దాను
వృత్తి రాశ్రితా - ఉత్త రార్థా - ఉచద్వివచన ఇత్యత్ర సేపుం

జాగ్రహితతగ్రహ్యమాణస్య శత్రుస్తస్యైవ నశుంకత్యై య
ధాస్యార్ - బహవోదదతో యేషుతానికులానిబహుదదతీత్యత్ర
మాభూత్ - బహూనిదదన్తి యేషుతానిబహుదదన్తి ఇత్యత్ర చ
యధాస్యానిత్యైవమథాన్ - స్పష్టంచేదంస్వమోర్న శుంసకా
దిత్యత్రభాష్యే - కేచిత్త్వచోరహాభ్యాంద్వై ఇత్యత్ర శ్రుతేన రే
ఫస్య నిమిత్త త్వేన యరన్తర్భావాదనుమితంకాఙ్కత్వం బాధ్య
త ఇత్యేదుదాహరణమాహుః - తన్న - తక్రకాఙ్కీస్యన్యాయేన
నిర్దేశిత్యన్యత్రవిస్తరః॥

శారకేణపరమ

౯౮ - నను తత్పరుషేతుల్యార్థేతిస్వరః పరమేణ్కా
కకణత్యాదౌ స్యాత్తథాగాఙ్కీష్ఠా ఘుపాభూధ్యఇతిలక్ పైశో
మణఇత్యేతంకృతా త్వాత్పరస్యాపి స్యాదతీతహ ॥

లక్షణప్రసంగోక్తయోః ప్రతిపదోక్తస్యైవగ్రహణమ్॥

లక్షణంలాక్షణికముపచారాత్ - తత్తద్విభక్తిశ్చేషాద్యనువా
దేనవిహితో య స్వమాసాదిః పరిపదోక్తస్తస్యైవ గ్రహణం శీ
ఘోషస్థితకత్వాద్విత్తియోహివిలమ్బాపస్థితకః పైఇత్యస్య
పాఇతిరూపంలక్షణానుసంధానపూర్వకం విలమ్బాపస్థితకం -
పీబతేను తచ్ఛ్రేణాపస్థితకమితిదమనహి తత్పరపాపాబీజమ్ -
ఇయ చ వర్ణగ్రహణేపి ఓత్పాత్రేభాష్య సంచారితత్వాత్ -
యత్తువర్ణగ్రహణేనైషా తదేశఇత్యత్ర ఉపదేశగ్రహణాదితి -

శకస్యేతి శుంవదితి చానువర్తతే - తేన చ్చన్తసి న
శుంశకస్య శుంవద్భావాన్తథోర్గ్రహణ్యాతీత్యాదౌ నును
భావసిద్ధిః ఇవనుపలక్షణం త్రివతురొరత్సస్య ॥ స్పష్టంచేద
మితి ॥ ఇయ చాఃత్యా - అనుపసర్జనా దిత్యధికారాత్ - తే
నానుసారజేత్వాదీనామితి ధీవరీత్యాదౌ ప్రవృత్తిసిద్ధిః ॥ బాధ్య
త ఇతి ॥ శ్రుతేననిమిత్త త్వేనైవలక్ష్యే రేఫః సన్భర్తా తీతి పరి
భాషాక్షర సమన్వయ ఇతిభావః ॥ విస్తరఇతి ॥ కార్యత్వ నిమి
త్తస్యోధకయోః షష్ఠీషడ్భిష్యాః శ్రుతౌచా విశేషాన్నాన
యానిర్వాహః ॥

౯౯ ప్రతిపదోక్తత్వస్య విశిష్టకైత్యర్థ ॥ ఇవమేవేతి॥

తత్తుకన్తీన్మననూతే) శబ్దేస్తుకేఖరే మాషిరమిశితతవచ దగ్ధ
వ్యమ్-అసిత్యాచేయమ్-భువశ్చమహావ్యాహృతేరితి మాహావ్యా
హృతిగ్రహణాదిత్యన్యత్రవిస్తరః ॥

౯౯- నన్వేవం దేహోదోహాతోశ్చ కృతాత్వస్య ఘోసం
జ్ఞానస్యార్ - తథామేజిత్యేకృతే ప్రణిహితేత్యాదే నర్త
దేరిత్యసంసన్మార్ - తథాగై ఇత్యుచ్యతే ఘోమాన్వేతిన్వం
సన్మాదతతిహ ॥

గామావాగ్రహణేష్యవిశేషః ॥

అశ్రివజ్ఞాచక్రదై పఃపిత్త్వమ్-తద్భవదాబితి సామాన్యగ్రహణా
భావః-అన్యథాచాక్షణికత్వాదేవః భారతగ్రహణేసిద్ధకింసిషే
ధే సామాన్యగ్రహణార్థేపిత్త్వేన - తేః చైకదేవానుమతిద్వారా
నం పూర్ణపరిభాషాప్రకృతే - ఇమం చలక్షణప్రతిపదోక్త
పరిభాషానిరనుబంధకపరిభాషా లుగ్వికరణపరిభాషాణాంబాధి
కా - దాధాస్వీతి సూత్రే) ధామ్యేస్పష్టా - గాతిస్థేతి సూత్రే
ఇణాదేశ గాగ్రహణమేవేష్యత ఇతి సదోష ఇత్యన్యత్రవిస్తరః ॥

౧౦౦ - సనువృద్ధ్యాదిసంజ్ఞాస్సముదాయే స్యురతతిహ ॥
చ)త్యేకంవాక్యపరిసమాప్తిః ॥
దేవదత్తాదయోభోజ్యత్వామిశ్యత)భుజివత్ ॥

౧౦౧- నన్వేవం సంయోగసంజ్ఞా సమాససంజ్ఞా అత్యంత
విలయితో ఉస్థితకత్వంకీ ఘో) ఉస్థితకత్వంచేత్వర్థః - అసిత్యా
చేతి ॥ తేనబోధగోఇత్యత్రవార్తికనిష్పన్నానామపిగ్రహణమ్ ॥

౯౯- ॥పిత్త్వమితి॥ దోదద్వారిత్యత్రధేహో నివృత్త్యర్థం
క్రియమాణందాగ్రహణంచ ధాగ్రహణే అవిశేషజ్ఞాచక్రం సేదం
దధాతినివృత్త్యర్థం దధాతేహ్యేదేశ విధానాత్ ॥ బాధికేతి॥
వత్సభావద్గ్రహణ పరిభాషాయాః - తేనప్రనిదారయతీత్యత్ర
సంజ్ఞాత్వమ్ :

సంజ్ఞాఽపి ప్రత్యేకంశ్చురతతః ॥

కవచిర్మముదాయేఽపి॥

గర్భాశ్చఫలదద్వైతాత్ అర్థి నశ్చరాజానా హిరణ్యేనభవన్తి
త్యాదౌ దద్వైతం - లత్యానూరథేనచ వ్యవస్థా ॥

౧౦౨. ననుయూప్త్యాభ్యావిశ్యతః వ్యక్తి సత్తేదీర్ష నిర్దేశా దన
జ్ఞేన గాగ్రాహకనూతా) గా)ప్ర్యా ఉదా త్తాద్యనన్య మేచ్ఛారణ
స్వస్వరకస్య సంజ్ఞా నస్యాదతతః ॥

అభేద కాగుణాః ॥

అసతియత్తే న్నరూపేణాచ్ఛారిత్ గుణానభేదతూ నవివక్షిత
ఇత్యధాః-అత్రచాస్థి దధిత్యాదిష్యనజా దరువాత్తే న్యైవోచ్ఛా
రణేన సిద్ధే ఉదాత్త గ్రాహణంజ్ఞాః కను - స్వరూపేణాచ్ఛారిత్
ఇత్యుక్తేరనుదాత్తా దరనూ దాత్తాదిత్యుదాత్తాది శబ్దోచ్ఛార
ణేవివక్షేన-ఉజ్జిహ్వా ఇత్యుక్త) అననువాకే కవివోచ్ఛారణీయేయ
త్వాదిత్యేన అనునాసికోచ్ఛారణాత్తద్వివక్షేనానోచ్ఛారణాత్తద్వి
ధ్యభ్యుత్సాహిత్యాదౌ స్థానస్వరూపేణాచ్ఛారిత్ - అనునాసిక కవి
చ్ఛారణీయే నిరనువాసికూచ్ఛారణాత్తద్వివక్షేనానోచ్ఛారణాత్తద్వి
వాసతియత్త ఇత్యుక్తమ్ - సచైవవివక్షేనానోచ్ఛారిత్ - అను
త్యాభ్యావిశ్యతయూఽప్ర్యాదేశహ - ఉజ్జిహ్వాననురూపే అను
దాత్త ఏవోచ్ఛారణీయే ఉజ్జిహ్వాచ్ఛారిణంపరివృత్తం భవిష్య
తీతితథమస్యజ్ఞానకత్వవిశేషాచ్యుక్తమ్ - సరూపస్థిత్యాదావనో
దాత్తేఉదాత్త గుణకన్యాపిత్థాత్తేనవివక్షేనానోచ్ఛారిత్ - ఉజ్జిహ్వా
త్ - చరసర్వాభ్యుదాత్త స పాతనంకరిష్యతే - వధాదేశేతిభ్యు
దాత్త నిపాతనంకరిష్యతే - పదాదయ ఉదాత్తానిపాత్యై - సహ
స్యసఉదాత్తోనిపాత్యైతత్త్యాదిభావ్యంత్వేకశ్రుత్వాఽప్రధాన్య
యాపాతేకవచిదుదాత్తాభ్యుచ్ఛారిణం వివక్షేనానోచ్ఛారిత్త్యాశయేన-

౧౦౩॥ భాష్యంబ్వితి ॥ భేదకత్వాభిప్రాయకంతునవ
త్తుంశక్యమ్ - వృద్ధిసూత్రేభాష్యే అభేద కాగుణా ఇత్యేవన్యా
యమిబ్బుక్తః - ఉదాదేశిత సూత్రస్థం స్వరాస్తర ఉంగ్రహ

త్రైస్వర్యగపాతఇతిపక్షేతున్మా పకపరంభాష్యవతికైయటా
దయః- పరెతు నిపాతసంనామాన్యాద్యశేయోగేవాప్తై
న్యాద్యశప్రయోగకరణం తదూహిపాద్యత్నాం. త్రైతత్వా
త్వాదివివక్షానిస్యచతస్త్రిత్యత్రాపిద్యద్వ్యప్రయతైతస్మాదా
తై ఉచ్చారణీయేతిద్యుదాత్తోచ్చారణమ్ అన్యత్రస్థాన్యనురూ

యతశుకకరమిత్యాదిభాష్యంతు ఏకదేశిన ఇతిభావః || అన్య
త్రేతి || పదాదీనాం సమాన్యచోదాత్తానుదాత్తోభయ గుణత
తయాతదనురూపెస్వరితే ఉచ్చారణీయే ఉదాత్తోచ్చారణం
వివక్షార్థమ్-సచశాస్త్రాప్రాప్తా దాత్తోచ్చారణంయత్నః-ప్ర
కృతేతూదాత్తస్యశాస్త్రాప్రాప్తత్వేపిస్థాన్యనుగుణతయా
ఉచ్చారణం యత్న ఏవేత్యాశయాత్ = సనుస్వరితస్యస్థా
న్యనుగుణత్వేపిఫిష ఇతిశాస్త్ర విరోధేన తదుచ్చారణం య
త్న ఏవస్యా అన్యథా సమాసస్యేతి శాస్త్రవిరోధేపిచతస
ర్యాద్యుదాత్తోచ్చారణస్యస్థాన్యనుగుణతయానయత్నస్య
దితిచేన్న- చతసర్యస్మాదాత్తస్యాపిస్థాన్యను గుణతయా త
ద్దానేన శాస్త్రాప్రాప్తాన్యదాత్తోచ్చారణంయత్నః ప్రకృతే
తూదాత్తస్యశాస్త్రాప్రాప్తత్వేపిస్థాన్యనుగుణతయాతదుచ్చా
రణం యత్న ఏవేత్యాశయాత్ - వధాదేశస్థాన్యనురూపే అ
స్మాదాతైఉచ్చారణీయేతిద్యుదాత్తోచ్చారణం వివక్షార్థమ్-
సనుహస్తే రేకాచ త్వేనాద్యుదాత్త త్వాదాద్యుదాత్తవధ్యుచ్చా
రణం తదనురూపమేవేతీచేన్న- వధేనపిస్థానివత్త్వేన కాశు
తయాథాతోరిత్యస్తోదాత్తస్యైవోచితతయాఽద్యుదాత్తోచ్చార
ణన్యతదనురూపత్వాభావాత్- యద్వా ఫిషఇత్యస్మాదాతై
ఉచ్చారణయతవ్యేతిద్యుదాత్తోచ్చారణంవివక్షార్థమ్-యద్వా
అథాథాతుక వివక్షాయామేవవది ప్రవృత్త్యా సరిశిష్టప్రత్య
యస్వరణవధేరపి అనుదాత్తత్వస్య ఉచితతయా అనుదాత్త
ఉచ్చారణయతవ్యేతదుచ్చారణంవివక్షార్థమితిభావః - సనుహ
స్థేపిఫిష ఇత్యస్మాదాతై ఉచ్చారణీయే అన్యదాత్తో
చ్చారణం వివక్షార్థంస్యాదితిచేన్న- ఉపదేశోత్తరమేవేత్సం

విశ్వరూపిచార్మకణియేతదుచ్చారణంవివక్షాభావం - సంపూర్ణా
 ద్వాన్యాకాచార్యైకశ్రుత్యావతితేత్యరినమానవ్ - క్వచి
 త్పదస్యేకశ్రుత్యాపి వాతోయథా వాణ్ణినాయనాదిసూత్రే వి
 య్యైకేతి - యద్యచ్ఛ్రేయోతార ఎకశ్చిత్త్యేవాణ్ణానికరన్తి బా
 హ్యువత్తథాపి వ్యాఖ్యానతోఽనునాసికత్వాదవదువాత్తనిహ
 తనాదిజ్ఞానమిత్యాహుః - విధేయాణ్విషయేత్వప్రత్యయఇతి
 నిషేధాన్నగుణాభేదకత్వేన సవణగ్రహణమ్ - అతఏవేషుట
 వదిత్యాదౌ మతో ర్శస్యనానునాసికోవకారః - అతఏవతద్వా
 నానామితిసూత్రేనిర్దేశః - అన్యథా ప్రత్యయేథామయామితి
 నిత్యమనునాసికస్వార్థ - జాలిపక్షేతు నాస్యోపయోగ ఇతి
 బోధ్యమ్ - యూఇత్యాదౌ దీర్ఘమాత్రవృత్తిజాతినిర్దేశా స్మ
 త్కతిరిత్యన్యత్రవిస్తరః॥

జ్ఞాలోపాధ్యా మషహారేణ జ్ఞానకవర్జన పరభాష్యపా
 ణ్యేనచఆనజిఘ్రిషఇత్యప్యాప్రవృత్తైః॥ సంపూర్ణేతి॥ పదస్యేతి॥
 ననుగుణానామభేదకతయాత్రైస్వర్యేణపాతెఽపి దోషాదావా
 పేకశ్రుత్యాపాతాశ్చియణంభాష్యకృత్కృతంవ్యర్థమేవేతిచే
 న్ను - ఏతదనాశ్రిత్యపరిహారాన్నరపరశ్చేనాదోషాత్ - ఇదం
 చిన్త్యమ్ - పరినిష్ఠితేదన్వన్వప్రయక్తే అస్మాదాత్తత్వే శేష
 నిఘాతే నైత్యైకస్యానుదాత్తతయా ప్రక్రియాయాం కింస్య
 రకస్యద్వన్వఘటకతియేతచిన్తాయా ఏతద్భాష్యభిప్రేతత్వే
 నత్రైస్వర్యేణవేదవాకస్యపాదాత్ - ననుజాలిపక్షే యూఇ
 త్యనేన హాస్యయూరపినదీ నంజ్ఞాస్వార్థ ఇత్వాదిజాలెస్మ
 త్రాపిసతాత్వదిత్యత ఆహ ॥ యూఇతి ॥ పరేతు గుణాభేదక
 త్వహాప్రస్యాప్యప్రత్యయ ఇత్యనేన నిషేధేత్యదాదీ నామ
 ఇత్యాదౌ ఉచ్చారిత స్వరస్యైవ వివక్షాతత్త్వాద్విశజ్జే ఉదా
 త్తస్యైతచ్ఛబ్దేచ స్రంసనధర్మణాహాస్థానేఽనుదాత్తస్యా
 కారస్యానాపత్తిః - పరయావేణ వృద్ధ్యాచశుద్ధోభనిష్యతీతిచే
 న్ను - తిభ్యామిత్యాదౌ పరయావేణ నానునాసికా పత్తేః - కిం
 చామవాత్ ఇత్వాదౌ ఉదాత్తగ్రహణం వ్యర్థమ్ - అనుబన్ధ

వినిముఁక్త పదార్థోఽపస్థిత్యాఽన్వేనాప్రకృత్యయ ఇతిగుణా
 భవకా ఇత్యన్యన్మేధేఽవాత్మ్యాగణే నైవనిర్వాహాత్ .
 కించైవం సంయన్తేత్యాదౌ సానునాసికన్యత్వాథా మణుది
 త్వాతే) అన్ గ)హణమితి హయవరహీలన్ సూత్రస్థవాష్య
 విరోధః - గుణాభవకత్వేనైవతన్యద్విత్యసిద్ధేః - సచయన్వేష
 యెగుణావామభవ కత్వమేకేతి జ్ఞాననాయాన్ గ)హణమి
 తిశబ్దకత్వోక్తంయక్తవంఘలాభావాత్ - గుణాభవకత్వాప్రా
 ప్రస్యాప్యప్రకృత్యయ ఇత్యనేనైవ నిషేధేన ఘటవా సత్త్వాదౌ
 సానునాసికాపత్తిః - సచవధివధీత్యుత్తరేభిరన్తరీత్యాప్ర
 త్యయాథాం నిరనునాసికత్వస్యావశ్యకతయా సామర్థ్యా
 భావే సానయా పరిభాషయా సానునాసికాయా అసృత్య
 య ఇతి నిషేధోఽన్యన్వేతి యక్తం తథాసరిగోత ఇత్యాదౌ
 తపర సూత్రస్యైవానన్తి గుణాభవకా ఇత్యన్యాప్రకృత్యయ
 ఇత్యనేన నిషేధేన విషయాన్తర్ధాచేవాత్ గ)హణవై యథాన్యా
 పత్తేః - గోతరత్వావా వివసముదాయనా వర్జ్య సమ్భవాత్ -
 తస్మాన్గుణా అభవకా ఇతిన్వగమాత్రి విషయః - ధర్మిణాగ్రా
 హకమానాత్ - గుణాభవకత్వన్తు అనునాసిక సూత్ర) విషయమ్
 అన్ గ)హణాద్ధర్మిణాగ్రాహకమానాదేవ - యద్యపిన్వద్ధి సూ
 త్రే) అస్తి ప్రయోజనమేతత్ కి తహిణాభవకత్వాన్యన్వే
 త్యాది పూర్వవక్ష్యం భవకత్వాభవకత్వయోరపి స్వరా
 నునాసికాధ్యయ విషయకం స్వరసతః ప్రతీయతే - తథాఽఽ
 భయమిదం గుణేషూక్తం భవకా అభవకా ఇతి - కించనర
 త్రన్యాయ్యం అభవకాగుణా ఇత్యేవన్యాయ్యం కురిపితో
 యదయమస్థిత్యతోదాత్తగ్రహణం కహతీనిన్ద్వాన్ భాష్య
 ముక్తాభిప్రాయకమేవ - అన్యచాలన్ సూత్రస్థోక్త భాష్య
 విరోధాత్ - యద్వాభవకాగుణా ఇత్యతాదేవ గుణానునా
 సికోభయపరం వృద్ధిసూత్రస్థగౌరవ్య స్వరసాత్ - అభవకాగు
 ణా ఇత్యత్రగుణపదంస్వరమాత్రపరమ్ - అయం పూర్వస్యాప
 కాదః - సనువృద్ధిసూత్రేసానునాసికసంగ్రహాథాంతపరత్వా

౧౦౩ - ననుసర్వసామానీత్యాదౌ గత్వాభావేనిపాతితేఽపి
తా కేనగత్వప్రయోగస్య సాధుత్వంస్యాదత ఆహ ||

బాధ కా న్యేవనిపాతనాని ||

తత్ తాగ్నైర్జ్ఞాప్తైః నిపాతనారమ్భాత్ - పురాణప్రాక్తే
ష్టితి నిపాతిత పురాణశబ్దేన పురాణసంబంధస్యబాధః ప్రాప్తా
పి పృష్ఠాదరాత్ త్యా న్నేతిబోధ్యమ్ - పురాణేతి పృష్ఠాదరా
దః - పురాత నేతిచేత్యన్యే - ఇయంసీర్వాదిను త్రేభాష్యస్మి
న్మ - ఆబాధ కాన్యపి నిపాతనానీతితు భాష్యవిరుద్ధమ్ ||

౧౦౪ - నను ఉభ ధాతోర్ద్విత్వేస్యతవ హాస్యాత్పూ
ర్వనుశ్యాసహాస్వాప్రవృత్తౌ హలాదిశ్చేషసవర్ణదీక్షుణాహ
స్వాపత్తిరత ఆహ ||

పర్జ న్యవల్లక్షణప్రవృత్తిః ||

ఏవంచ హాస్యస్యాపి హాస్యేకృతే లక్ష్యేలక్షణస్యేతి న్యా

వశ్యకతయా తద్ద్రహణేనాసందేహాధాన్త హిత కార ఇతిత
త్పూర్వోద్ధామ్యానంగతిరితేన్న - తస్యవృద్ధిసంజ్ఞా యాంఫలా
భావఇతిధామ్యాభిప్రాయాత్ - ఆనునాసిక్కం నామగుణః తద్భి
న్నస్యాపియథాస్యాదితి పూర్వభాష్యన్తు ఫలాభావేఽపి గుణ
తదవత్కీర్తన యుక్తమిత్యాశయేనసాను నాసికస్యాత్ ఋచ్చ
గతో ఛందసి నప్రయోగః అప్రత్యయ ఇతిచనగుణా భేదక
త్వప్రాప్తి స్య నిషేధానవా నణన్ సాధారణ ఇతిన కశ్చిద్దో
షః - జ్యోవాదితిధమి గ్రాహకమానమప్యణ్వీషయ కత్వసేవా
నుమాలమ్ - అతఏవ అష్టన ఆ ఇతి నూత్రేభాష్యేనాను నాసిక
మాశక్త్యానన్ త్వేన పరిహర ద్విక్తః నతుగుణా భేదక త్వేనాదా
శబ్ద్యాప్రత్యయ ఇత్యనేన తత్పరిహరశ్చోక్తః శబ్దాధీశ్య
స్యాపితపర త్వేనైవసానునాసికత్వమా శబ్దేతంనతుగుణా భేద
కత్వేనేతి ప్రామాః .

౧౦౩|| పృష్ఠాదరాదీతి|| ఏవంప్రావణేశబ్దో వ్యత్రీబోధ్యః

యేననమనర్హస్యః - తదుక్తమిన్ద్రులీతినూత్రేణ ష్య కృత
కారిఖల్వపి శాన్త్యం పజాన్యచదితి - సీద్ధేఽపి హాస్యాదికారీత్య
థః - నచలక్ష్యేలక్షణస్య సకృదవప్రవృత్తిరతిన్యాయేనమా
నమితివాచ్యమ్ - సమావాలోచనేకఇతిలాపేనైక సకారస్య
ద్విత్యేనద్వి సకారస్య త్తృతీయేనచ త్రిసకారకస్యచసిద్ధే
స్యమస్తుతీ - సూత్రేనైవమానత్వార్థ - సంప్రసారణాచ్యపివి
వృద్ధిరిత్యాదౌకాష్యస్తుప్తయుక్తత్వాచ్చ - అత్ర వికారాగమ
కృతోలక్ష్యభేదోనేతిసిచివృద్ధిరితిభాష్యత్ప్రతీయతిఇత్యన్యత్ర
విస్తరః ॥

౧౦౫ - నను స్యన్తూభావోస్సృష్ట్యకీత్యాదౌసకారాది
నిశేషాపేక్షత్వాదాత్మనేపదనిమిత్తత్వాభావనిమిత్తత్వాచ్చ న
వృద్ధ్యశ్చతుర్భ్యఇతినిషేధస్య బహిరజ్జత్యేన అన్తరజ్జత్యాదౌ
దిల్లక్షణేద్వికల్పాపత్తిరతఆహ ॥

నిషేధాశ్చబలీయాంసః ॥

అన్తరజ్జాదుపజీన్యాదపి బలీయాంసఇత్యథః - చతుర్భ్యఇ
తితుస్పష్టార్థమేవ - అతఏవ తత్ప్రత్యాఖ్యానంభాష్యక్తంసద్భ
చ్చతే - అతఏవసవర్ణసంజ్ఞాదెర్నిషేధవిషయేనపికల్పః - అ
న్యథా మిమాంసకరీత్యావిధేయపజీన్యత్యేనప్రబల్యాత్తస్య
సర్వభావాభాసాపవత్త్వా సదుర్వారఇతి మల్లోపాయాంవిస్త

౧౦౬ ॥ లోపేనేతి ॥ ననువార్తికాత్సూర్యమేవ సూత్ర
స్యప్రవృత్తౌ కథం వాతీకేన సూత్రేనైయధ్యక్షాదిచేన్న
వార్తికస్యసూత్రైక వాక్యతయా లక్ష్యసాధుతానియామక
త్యేసంభవతి తద్వచనేన తద్వైయధ్యక్ష కల్పన మనుజితమి
త్యాశయాత్ - సమానప్రకరణే భావివాతీకాద్యధాన్యాపి
మాత్రకృదభిమతతోక్తైశ్చ ॥ ఆగమేతి ॥ తేన సర్వేషామిత్య
ప్రసిద్ధిక్యతేనపునస్తుత్ - యాయాదిత్యాదౌతుస్థావిభేదాత్స
ః పునలోపః - ఏవంపాత్ర లక్ష్యపదేన సాక్షాత్సూర్యభా
గేవగృహ్యత ఇతితత్త్వమ్ -

౪౩- అశవద్యద్వైచ, విరామజనీని, చరితార్థమ్-విధున్మూలనా
యప్రకృతిరస్మాదీజన్-నలుమతాకమర్ణిజిత్యనయో ర్భాష్య
శ్చష్టేషా ॥

౧౦౬- సస్వశ్యస్తస్యార్థికానామథావ్రత్యాయకత్తయా
పరవత్యయత్వానుపపత్తిరతతిష్ఠా

అస్మిష్టార్థాః ప్రయాఃస్వార్థే ॥

యస్వార్థః ప్రకృత్యాప్రత్యాయ్యతే సోపిప్రత్యయఇత్యస్య
శ్చజ్ఞీకారాత్ తస్య ప్రత్యాయస్వమితి నదోషః - స్వార్థే
త్యస్య స్వీయప్రకృత్యర్థే ఇత్యర్థః - మహాసంజ్ఞా బలాదర్థా
కాజ్ఞాయామన్యాయాన్వేతిరస్మాదీజన్ - సుపిస్థితత్వాదిసూ
తేషుభాష్యశ్చష్టేషా ॥

౧౦౭ యోగభాగాదిప్రసిద్ధిః ॥

ఇప్రసిద్ధిరే, సత్వనిష్ఠాసాదావం కార్యమిత్యర్థః - తత్సమా
సంధికద్వితీయయోగే విభక్తస్యానిర్వృత్తిజ్ఞానసమేతద్వైజమ్.

౧౦౮- పర్యాయశబ్దానాంలాఘవగౌరవచర్చానాద్రియే ॥
తత్ప్రత్యాసత్వతరస్యాంవిభాషావేతిసూక్తినిర్దేశజ్ఞానమిదమ్ ॥

౧౦౯- జ్ఞానకసిద్ధిసంసర్వప్రతి ॥

శ్చష్టమేవపరివే, అనుమానాత్ బోధనమసార్వత్రికత్వార్థ
మిత్యర్థః-తేన పరిభాషామాదాయానిష్టంనాపాదనీయమితి తా
త్పర్యం-భాష్యేపిధ్వజితేతత్ జ్ఞాన్మూలాదా-జ్ఞానకేతి
న్యాయస్యామ్యుపలక్షణమ్-న్యాయజ్ఞానకసిద్ధానామపికేషాం
చిత్కథనమప్యేషామనిత్యత్వబోధనాయేతిభావః- యథాతత్

౧౦౫ ॥ ద్వంద్వేచేతి ॥ అనేన సిద్ధే ఇతికేషః.

౧౦౬ ॥ జ్ఞానకసిద్ధమితి ॥ తేన కరస్యకరభో బహిరితిసిద్ధం
అపపరీతిజ్ఞానకసిద్ధే చజ్ఞాన్మూలసార్వత్రికత్వాత్ ॥

యతాగ్రహ కృతికరణభిన్నార్థత్వసంభావనాతద్విషయాయం
వ్యాచక్షత్యన్యత్రావిస్తరః - కృత్వానుప్రాయజ్యత ఇమాత్రే
భాష్యేనృప్తేయన్ ॥

౧౧౨. నను విశ్వాభేత్యాదౌ శరత్వాద్ధలాదిశ్యమేవన్య
సంప్రసారణంస్యాదతిహ ॥

సంప్రసారణంతదాశ్రయంచకార్యంబలవత్ ॥

తదాశ్రయం సంప్రసారణాచ్యేతి పూర్వరూపమ్ - వస్తుతోలి
ట్యభ్యాసస్యేతి నూత్రే ఉభయేషాం గ్రహణస్య ఉభయేషాం
సంప్రసారణమేవ యథాస్యాదిత్యభావకత్వేనేదం సిద్ధమిత్యే
మవ్యర్థేతి ట్యభ్యాసస్యేతి నూత్రే భాష్యేనృప్తేమ్ - శలాన్తరా
ణామన్యథా సిద్ధిరపి తత్రైవన్మన్వా - తాచ సశ్చ జ్యోతిత్యా
దీనాం విషయకప్రమితి తత్రాపి న దోష ఇత్యన్యత్రావిస్తరః ॥

యత్తు క్షుద్ధిక్కుతిః శ్రవ్యగోంగృహ్యతి తేన నిశము
శుభోహ్యవ్యవస్థా హ్యగ్రహణేన హ్యభ్యో గ్రహణగీర్ధిః - త
థా వదేకప్రామాణికయేరా వదేకస్యైవగ్రహణంతేన దా
దేర్థాతోరత్యత్రావదేక భాతోరేవ గ్రహణమితి - తన్న-
తమోర్నిర్మూలత్వాత్ - భాష్యవ్యవహృతత్వాచ్చ-నచవికృతిః
ప్రకృతిగోంగృహ్యతీతిగ్రహి. జ్యేతి నూత్రథా ష్యేతి ద్వాయాస్త
రస్మాదాదృ నిశముచవిభోహ్యవ్యవత్వాదౌ హ్యభ్యోఽనక
రణేనాత్ర ప్రయోగః అత్యవిషయేనవాత్మనేషదం ప్రయోగస్థా
నామేనానుకరణస్యముసంజ్ఞా నూత్రే భాష్యేనృప్తేనుక్తత్వా
దిత్యన్యే - అన్యైః తత్రాత్రా వదేశగ్రహణం కుర్వతః సూత్రీకృ
తో వార్తికకృతశ్చ సంపతా - ఇహ వ్యాకరణే సర్వేష్యేవ సా
నుబన్ధకగ్రహణేషు రూపమాశ్రియతే, రూపగర్భహశ్చ శ
బ్దస్యనాన్తరేణ తాకకప్రయోగః, తస్మింశ్చ తాకకప్రయోగే సా

ప్రతీతిః - తస్మాద్భోధోయయా శబ్దాకృత్యా ప్రతిపాదయితు
ముచకాగ్రన్తః తయైవాసా నిర్వాహియా సత్వన్యయా శబ్దాకృ
త్యైవభావః - ఏవంహిచగ్రిహివత్తిలాఘవం భవతి.

నుబద్ధకానాం ప్రయోగోనాస్తీతి కృత్యాద్వితీయః ప్రయోగః
 పాశ్యతే, కోసా ఉచదేశోనామేతి సుసంజ్ఞా సూత్రీకృతా ప్యే
 న సాక్షాత్ సంగతే తద్ద్రహణ మిత్యథా స్యూతా భేదభాష్యా
 సంతుతావ-భాష్యే సానుబద్ధకేత్వాది చక్రికృతాభిప్రాయేన
 దాదరిణి నూత్రే నాదిపదస్యోపదేశికదాదిత్వవతి లక్షణేన
 దోష ఇత్యన్యత్ర విస్తరః ॥

యద ప్యజనూన బేధిదీతీత్యాదౌ తత్తదగ్రయైర్దానిక
 రణాయజ్ఞుకిస్యన్తథా యజ్ఞుకిచే భిదితేత్యాదౌ ఏకాచఇతి
 జ్ఞేషేధస్యాదత ఆహ ॥

శ్రివాశపాఽనుబద్ధేన నిర్దిష్టం యద్గణేనచ । య
 త్రైకాజ్ఞిహణంచైవ శిష్టాతానిన యజ్ఞుకితి ॥

అనుబద్ధనిదేశో ద్వితా-స్స రూపేణ జీశిష్యాది ఉదేశచ-
 హంతి సూతికాతి, సనీవన్తేతి సూత్రేభరేతి, దీప్తో యుడది, అ
 నుదాత్తజితః, దినాదిభ్యశ్శ్యుక్, ఏకాచదీపదేశే ఇత్యుదాహ
 రణాని ॥ ద్విత్యం సనాద్యన్త ఇతి ధాతుత్వంచ భవత్యేవ-
 గుణో యజ్ఞుకీ రిత్యాది భిర్నిషేధా నిత్యత్వ కర్పనా -
 తేన భష్యే ప్రాప్య జనూన ఇత్యాదౌ భవతి - అతఏవ శీవదిత
 ఇతి సూత్రే కైయటే యత్రైకాజ్ఞిహణం కించిదతిసాతః -
 ఏకాచదీపదేశఽనుదాత్తాది సూత్రే ఏకాజ్ఞిహణేనైకద
 ఖానుమత్వా ఏషాజ్ఞాప్యతే - ఆప్యథోపదేశే అసే కాచా ము
 దాత్తత్వనైవ సత్వేన తద్వైయర్థ్యం స్పష్టమేవతి ॥

తదపిన- భాష్యానుక్తత్వాత్ - ఏకాజ్ఞిహణశ్యే-ధివ్యా
 వృత్త్యథామావశ్యకత్వాచ్చ-నచవధిస్తాన్య-దేశే ఏకాజ్ఞేవే

నిదికష్టం విశిష్టమ్ ॥ ద్విత్యమిత్యాది ॥ ద్విత్యమేకా
 జ్ఞిహణే ననిదికష్టమ్ - యజుత్వత్విత్యథాం పూర్వప్రకృత
 ధాతుత్వేనైవేష్ట సిద్ధేః ధాతుత్వాంశేనా నిత్యత్వోపయోగః-
 గుణో యజ్ఞుకోఽదిద్విత్వాప్రకృతౌ వర్తమానా నా సేతద్వై
 యథ్యం బోధ్యమ్ ॥ అతఏవేతి ॥ అనిత్యత్వేనైకాజ్ఞిహణ
 నిదికష్ట ద్విత్యాదేశః తిపయస్య యజ్ఞుకిప్రవృత్తేరేవత్యథాక-

తివాచ్యమ్ - సాక్షాదు పదేశ సంభవే నై తద్విషయే స్థాన్యపతే
 శాగ్రిహణాత్ . ఉపదేశత్వావచ్చేదేన ఏకాచ ఇత్యర్థాచ్య-
 కించోత రార్థమే కాజ్ఞాపణమ్ అతఏవ జాగరితవా సత్త్వాదౌ
 ఉపదేశే ఉగస్తత్వమాచాయశ్చ్యుక్త ఇతిపే. ధోన - తతోప
 దేశ ఇన్యనువృత్తి శ్చస్తీర్ణ మిత్యాదౌ ఇస్మి పే. ధాయేత్యాకర
 స్పష్టమ్ | నచభాష్యయజ్ఞోపేదేభిదితేత్యాదౌ ఇన్యవృత్త్యర్థ
 ముపదేశే అనునాత్తాదే కాచఃశూన్యమాణాదద్వైత్యధేన
 ససీట్పుతి పే. ధోవక్తవ్యః విభిత్సతీతి దోషాసన్యాసాత్ య
 జ్ఞుకిదోషాను పన్యాసేన తత్రేడిప్తః - యజ్ఞోపేది త్యాది భాష్యం
 తూ ఏకగ్రీమా పనంహారదలెన నయజ్ఞుగ్విషయమ్ - కించతస్య
 తద్విషయత్యే యజ్ఞోపేచ్ఛాని వత్త్వస్యేవ యజుక్యపాయా
 ప్రవక్తవ్యనేన న్యూతాపత్తిరితి వాచ్యమ్ - ఇన్యపయే యజ్ఞ
 ణా లోకేనాభిధానేన ఛన్దసి సర్వవిధీనాం వైకల్పికత్వేనచతత్ర
 దోషానుపన్యాసేన దోషాః - అన్యథా ఏకాచ్ గ్రహణం కిమ
 ధామితి ప్రశ్నస్యోత్తరత్ర జాగర్త్తధా మిహవధ్యధామిక్య
 త్తరస్యచ భాష్యనిరాకృత్య తాపత్యైః || నచార్థభాతుకాక్షి
 ప్రధాతోర్విశేషణ మేకాచ ఇతిఏవంబిభత్సతీత్యాదౌ ఉత్తర
 ఖణ్డస్య ధాతోరేకాచ్యమస్మైవ - ఉత్తరఖణ్డే అస్మిత్వవత్ -
 తవ్యవ యతేతి సూత్రే భాష్య స్పష్టమ్ - ఏవంచ ప్రకృ
 తభాష్య సజ్జరిరితి వాచ్యమ్ - ఆక్షేపే ఆక్షిప్తస్యావ్యయే
 చ మానాభావాత్ - అజ్గత్వంతు విశిష్ట ఏవత్యేకాచోద్వై
 ఇతి సూత్రేభాష్య స్పష్టమ్ - నిరూపితంచ తనాదిశేషే శబ్దేస్తు
 శేఖరే || భాతుత్వంతు ఉత్తరఖణ్డేవ - అతఏనై కాచో బహోభ

పూర్వపక్షీయజ్ఞుకీట ఇప్తత్వేన దోషాను పన్యస్యేన భాష్యం
 సాధకత్వేనూపన్యస్యపరోపన్యప్తంప్రమాణం చూషయతి ||
 యజ్ఞోపేది త్యాదీతి || తథాచనేవ మత్ర ప్రమాణమితి
 భావః || అన్యథేతి || ఏతస్మిన్ భాష్యే కాచ || ప్రకృ
 తభాష్యేతి || శూన్యమాణాదే కాచ ఇతిధేన నయజ్ఞుకిదో

పిరిమాతే) ధాతోరవయవస్య ఏకాచదితివై యధికరణ్యేనా
స్యయేఽపి గర్హవసిద్ధిఃప్రయోజనయక్తంభాష్య - నతుప్రసేద్య
మజర్హాద్వి - అజమాభేభిదీతీత్యాదౌ శ్చమ్ శ్యన్నాదయస్సు
చర్మరీతం చెత్యస్య అదావౌపాతేన యజ్ఞుగన్తై గణాన్తర
ప్రయక్తవికరణస్యాప్రాప్త్యానభవన్తి - ఛాన్ద సత్వాదేవ
కార్యాన్త రాణామపి ఛన్ద సిద్ధృష్ట ప్రయోగేషు అదృష్టే నా
మభావోబోధ్యః - భాషాయాంతు తాదృశానామభావవి - శ్చిచ్
శబాది నిర్దేశస్సు భవతేర ఇత్యాదిన్ధతన్నిర్దేశవన్నభానాథ
శ్చిత్త్యస్యత్రవిస్తరః ॥

౧౧౩ - సనుజభోఽచి, రథేశ్వ, నేట్యలిటిత్యేవ సూత్ర్య
తావ - కింద్వీరధగ్రహణేనేత్యతతా ॥

పదగౌరవాద్యోగ విభాగోగరీయాత్ ॥

ప్రతివాక్యంభిన్నవాక్యాభావోధకల్పవేన గౌరవం శ్చష్టే
వ - పరంతు భాష్యాసంకుతేయమ్ - టాజసీతిసూత్రస్థభాష్య
విరుద్ధాచ - తత్రచేనాదేశ ఇకార ప్రత్యాఖ్యానయోగ విభా

షవారణ పరేత్కర్థః - ॥ ఇత్యాదిస్థితి ॥ యజ్ఞుగప్య వృత్తి
ర్థంతునతత్ - తత్రామ్ ప్రవృత్త్యాలిటోఽభావాత్ - కే
పేభిదీతీత్యాదౌచా కర్తీత్యాదౌచ శ్చమ్ శపార భావాదైవా
ఽవశ్యమాశ్రియణీయా - అదాదిపాతేనాబోధూత్ చాకశీతి
త్యాదౌశపాలు క్యపిస్వస్వగణ పాఠస్యావ్యాపాతతయాశ్చ
మాదేదుర్వారత్వార్ - అజర్హఃపేభిదీతీతినిర్వికరణ భాష్యప్ర
యోగేణధ్వనితైషా - అత్రానుబన్ధననిర్దేశ శ్చ స్వరూపేణవివ
క్షీతః - సజిత ఇత్యాదిరూపేణ - తేననన్యతీతీత్యత్రినాభ్యస్త
స్యేతినిషేధః - దాధర్మీతనూత్రేతేతిక్త ఇతినియమాథామత్రే
వ అనుదాత్తేత్వాది లక్షణమాత్త నే పదంగాస్యత్రై యజ్ఞుగతి
భాష్యంచనాశబ్దతమ్ - అనుదాత్త జిత ఇతి సూత్రేస్వరూపే
జానుజన్దస్యానిర్దేశేన యజ్ఞుకిప్రవృత్తేః - జ్ఞాపకచాత
తాదుగ్రహణీనామితికత్త వ్యవృథకైషాముపాదాన మిత్యాచుః -

గనై వక్యతమిరిబహవః ॥

౧౧౮- అర్థ మాత్రా లాఘవేన శుక్రప్రసవం కున్యనై
వై యాకరణాః ॥

ఏ ఓ ఊ ఐ ఔ చ నూత్రయేః భాష్యేభ్యనితైషా - తత్రా
నేక పదఘటిత నూత్రే పదలాఘవవిచారవివ సతుమాత్రాలా
ఘవ విచారఇతి డొకాభావ అపృక్త ఏకాల్ ఇత్యాదిసూత్రే
మఖాష్యేభ్యనితమ్ - తత్రాహిసూత్రే ఆల్ గ్రహణ హల్ గ్రహణ
యోః విశేషవిచార సంజ్ఞా యాంవా హల్ గ్రహణంస్యార్,
ణ్యక్షతియైతిసూత్రేణిజ్ఞోరితివాచ్యమితితత్రతీతిచదాన్యోల్
గ్రహణేతదేకం, స్వాని లోపేహల్ గ్రహణం, జ్యేతి నూత్రే
ణిజ్ఞోరితి సవాచ్యమ్, అపృక్త స్వేతి వాచ్యమితి తత్ర తీర్జ్యేవ
పదానీతి నాస్తిలా ఘవక్యతో విశేషఇత్యుక్తమ్ - అచిక్ష్ణుఇతి
నూత్రే ఇణఇత్యేవ సిద్ధయ్యారితిసంమృద్యగ్రహణాల్ పూ
ర్వేణేజ్జిహణంస - తత్రవిభక్తినిర్దేశేసంమృద్యగ్రహణేసార్థా
స్తిసోమాత్రాఇతిలగ్నాత్రేభాష్యేత్తేః - తథాఓతశ్శ్యనీతిసూ
త్రేఃతీర్జ్యవక్తవ్యం తత్రాయమథః - ప్రియక్షమ్మితిసూత్రేఃతీ
తినవక్తవ్యంభవతీతిభాష్యేన కేవలంమాత్రాలాఘవం యావ
దయదు ప్యర్థ ఇతికై యటోత్తేఃపాద్యేణేతీతికివమ్ ॥

ఇతి తి మదుపాధ్యామోపనామక సతీగర్భజ
నాగోజీభట్టకృత పరిభాషేస్తు శేఖరః.

౧౧౮ ॥ తీర్జ్యవేతి ॥ అపృక్త స్వేత్యఖణ్ణ మితిభావః -
ఆల్ గ్రహణేమాత్రాగ్రహణం స్పష్ట మేవ - ఏకపదఘటితేమా
త్రాలాఘవ విచారోఽస్వేవ - యథానామిత్యత్ర - ఏతేనష
ట్పంజ్ఞాయా రెఫం పరిత్యాషడ్భ్య ఇత్యత్రా చతుర ఇతిపతి
త్వాషట్పతుక్యష్టత్తి చతుర్భ్యహలాది రిత్యత్రా చతుర్గ్రహ
ణం వ్యథామిత్యవాస్తవమ్ - పదగౌరవాత్పాద్యేణేత్యన్యన్య
వర్తమాహ ॥ అచిక్ష్ణుతి ॥ పాద్యేణేతీతి ॥ డక్తమితి శేషః.

అతానుక్తాః పరిభాషాదికృదర్థనాయకాభ్యామన్తే.

(౧) సతిశిష్టస్వరబలీయస్తవమస్యత) వికరణేభ్యః - ఉవా
హరణానిస్సుటాని - ఇయంచన్యామసిద్ధా - ఉశ్చాత్ప) వర్త
మాన విధేయకవాక్యతా ఉన్నానుదాత్తమిత్యనేనపూర్వప్రవృ
త్త స్వరనివృత్తైః - అన్యత్రేతితు జ్ఞాపకసిద్ధమ్ - తాస్యనువా
త్తేదితి సూత్రేతాని గ్రహణాత్ - తానిస్వరేణ సతిశిష్టేనసా
ర్వధాతుకానువాత్తత్వసిద్ధే న్నద్వైయభ్యుక్తమ్ - యత్ప్రవాచీ
న వివరణకృతాయత) వికరణస్వరభాక్ తత్రై) వాన్యత్రే
తినిషేధః - యత్రేతు వికరణాంతం తథాతత్రనాయమ్ - ధర్మ
గ్రాహకమానాత్ - తెనదీవ్యతఇత్యత్రైశ్యక్ స్వరవివేక్యక్తమ్.
తన్న-దాధాఘ్వితి సూత్రస్థభాష్యవిరోధాత్ - తత్రహిదైబాద
న్మూదివాదౌ ఉత్యత ఇత్యుక్తమ్ - ఖిన్నుత్రస్థభాష్యవిరోధ
శ్చ - తత్రహిఖిన్ స్వరేణశ్యక్ స్వరస్య బాధఉక్తః - ఇయం
చానుదాత్తం సర్వమిత్యత) త్రైయతే శ్చన్తే.

(౨) ఆగమా అనుదాత్తాః - ఉవాహరణం లపిషీయేతి -
అత్రహి విశేష విహితత్వాత్పరత్వాచ్చ పూర్వం సియుటిత
తోలాదేశే ప్రత్యయ సంజ్ఞా సన్నియోగేన విధీయమానమా
ద్యుదాత్త త్వంసీయుట ఏవస్యాదితి ఇదమ్ - ఆన్యుదాత్తశ్చేత్య
త్రభాష్యేన్నన్తే.

(౩) సౌవర్య సృష్టమ్యస్తదన్త సృష్టమ్యః - అత్రచజ్ఞా
నకం భిక్రీతిసూత్రే వత్సయాత్పూర్వమితి - ఇయంచతురశ్శ
సీత్యత్రన - ఉడిదమిత్యత్రైవ చతుర్ల)హణే కార్యచతురశ్శసీ
త్యారమ్భసామధ్యానాత్.

(౪) ఏకపదస్వర ప్రత్యయ లక్షణంన || అత్రజ్ఞానకంక
నూనిత్వాత్పిధేసంజ్ఞాయా ముచమాన మితిసూత్రమ్ - ఏకప
దేయ్యైర్దదితిష్టతీత్యత్రతిజతిజఇతి నిఘాతసిద్ధిరిత్యవ్యత్రవిస్త
గః - నలుమతేత్యత్రభాష్యేన్నన్తే.

(౫) ఉత్తరపదత్వేచాపదాదివిధౌ ప్రత్యయ లక్షణప్రతి
షేధః - వాచనికేయ - తేన పరమవాచా మిత్యత్రనకుత్సమ్.

(౬) వివక్షాతః కారక విభక్తయోభవంతి - తేనాధికరణవివక్షాయాఽగ్రామేగచ్ఛతీత్యాదిసిద్ధ్యతి.

(2) చైనాని వృష్టానుభవం తన ద్వారా చివరై ఇతిశోధన.

(౮) శబ్దోపత్పాదానిభవన్తి - తేనృద్ధిరాదై జితృతన
కుర్వమ్.

(౯) సవిశేషజానాంవృత్తిర్న-వృత్తస్యచవిశేషగయే
గోన- ఆద్యమనిత్య సమాస విషయమ్ - ద్వితీయంతు నిత్యస
మాస విషయమ్ - తైనమహతః కుమ్భస్యేతి న .

(౧౦) విభజ్యపదాని వ్యాఖ్యయన్న క్రమేణవా - సం
సక్తుత్య పదాన్యుత్పజ్యన్నే - వాక్యాదేవోద్భుత్య పదాని
సంస్థిత్యన్నే - తత్రాప్యవ్యాఖ్యాయధాలక్యస్ అన్యపిపా
యేణ తథా అనేక పదనిమిత్త క నియతైవ.

(౧౧) సామక్షమ సమర్థకవల్.

(౧౨) సమానాధికరణము సమర్థకావలె .

(౧౩) ఏకాదశ శాస్త్రనిమిత్త క స్యనపత్వమ్.

(౧౪) శృద్ధర్లోపాబలీయాన్ - ఆశ్రచాలాపినాం నేతిపి
తిషేధో జ్ఞానకః - తేన కటుమాఖ్యత్ ఆపకటన్ ఇత్యుతిన
స్వచ్ఛానో న - ఇయం చానిత్యా - హరికల్యారదన్తత్వనిహ
తనాల్.

(౧౫) సకమధారయాస్తత్వధీయోబహువ్రీహిశ్చైత్ర
తథాప్రతిపత్తికరః- ఇయంచానిత్యా- అనుబ్ధత ఇతిభాష్య
ప్రయోగాన్.

(౧౬) కావద ఉద్యోగముఃస్థితినిూ తెలిపవర్తమా కాల్.

(౧౭) ఉపధా హస్తోద్విత్యత్ప్రబంః - ఉదేర్వదిత్కర
తాత్.

(౧౮) కృత్తర్థ సమాసేభ్యన్మబద్ధాభిధానమ్.

(౧౯) భావప్రత్యయేన గుణవ్రీధాన నిరూపిత శక్తిః ప్ర
ధాన శక్తిచిహ్నానతః తేన చక్వోదనూభుజ్జిత ఇత్యత్ర నది
శ్చిహ్నానతః

(౨౦) లక్ష్యలక్షణం సకృదేవ ప్రకృతే :

(౨౧) ఉక్తాధానామప్రయోగః - తేనకియః సమభిహః
రేపానః పున్యయజి నిత్యవీపుయోరిద్విత్వంస - న్నాయ సిద్ధే
మ - అథాస్యోక్త త్వేన పునః ప్రయోగవై యథ్యాత్ - ఇ
యంచానిత్యా - తేనద్వోబ్రాహ్మణావతి సిద్ధమ్ .

(౨౨) విప్రనిషేధే ఆభీయ సిద్ధత్వం స-ముమాన్వేతి నూ
తేనల్లిహణేన జ్ఞాపితేషా .

(౨౩) ఆనతిబాధకే ప్రమాణానాంసామాన్యే పక్షపాతః .

(౨౪) శిష్యమాణం లుప్యమానాథాభిధాయి .

(౨౫) ప్రయోక్తానామస్వాభ్యాసమ్ .

(౨౬) యథాలక్షణమప్రయోక్త - తేనవచితీత్యాదినః
ప్రయోగమూలత్వాద్యవ్యకరణస్మృతేర్నాయ సిద్ధేషా .

(౨౭) జహత్స్వధావృత్తిః - అజహత్స్వధావృత్తిః
జహత్స్వధాతు తత్రైవ యత్ర యాధిర్విరోధినీ - అన్యైశ్చ
రవ్యత్ర .

ఇయంకే పరిభాషేస్తుశేఖరేణ విధార్యతామ్ |

యతస్త్రిపథగావిష్టుపదస్పృక్ సుమనఃప్రియా ||

ఇతిరాఘవేష్టాచార్యకృతాపరిభాషేస్తుశేఖరవ్యాఖ్యా
తిపథగాన.

౨౦) ఇయం ౧౦౮ పరిభాషాయాం మూలవివ నిరూపితా.

అం. ప్ర.

౧	ఆర్ష మత సంహితము.	...	ప్ర. ౧౪.
౧	ఆషాఢ మత సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౬౦
౧	అవతార సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౮౦
౧	శృష్టి సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౨౦
౧	థమణ సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౦౦
౧	జన్మ సంక్రమాము.		ప్ర. ౫.
౧	వణణ సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౬.
౧	ప్రమాణ సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౬౦
౧	వేద సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౬.
౧	శాఖా సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౬౦
౧	ఆత్మ సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౬.
౧	ఈశ్వర సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౨.
౧	గుణ సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౨౦
౨	ఈశ్వర స్తోత్రము.	...	ప్ర. ౧౪.
౨	ముక్తి సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౨౦.
౨	అలంకార సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౨౦.
౧	స్మృతి సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౫.
౧	కమణ సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౬.
౧	విద్యా సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౮౦
౧	దేవతా సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౬.
౨	వివాహ సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౫.
౧	కాల సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౬.
౧	ముక్తి మార్గ సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౮౦
౧	పునర్వివాహ సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౮౦
౨	ప్రాచీన శాస్త్ర సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౫.
౨	రహస్య సంక్రమాము.	...	ప్ర. ౧౫.
౨	శ్రీనివాస లక్షణము.	...	ప్ర. ౪౪.
౨	వణణ నిణణము.	...	ప్ర. ౧౬.
౨	మహా వాతక పురకథ.	...	ప్ర. ౧౨.
౨	స్త్రీ విద్యా సమర్థనము.	...	ప్ర. ౨౪.

- ౧ తిరువారాధన క్రమము నవీనకృతము చే.
- ౧ మణివారాధన నుల తిరువారాధన క్రమము.
- ౨ ఉదయవరుల విగ్రహారాధన క్రమము.

—————తెనుగుతోఁగూడిన ద్వివిదము —————

- ౧ తిరుప్పావై తెనుగు వ్యాఖ్యానము చే. ౧౩౩-
- ౧—౬ తిరుప్పల్లాండు తెనుగు ప్రతిపద తీక. చే. ౨౬౦

—————ముద్రించఁబడుచున్న గ్రంథములు. —————

విశ్వగుణాదర్శము - ఇది శ్రీ సరవస్తు శ్రీనాసాచార్యులయ్యవారలుఁగారిచే రచియింపఁబడినది.

ఆ పుస్తకంబునైతియినే ధర్మశాస్త్రము - ఇది ధర్మశాస్త్రమునని వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. అది స్వత్యంతరము లలోని వాక్యములఁ జేర్చి మఱియొకటి యచ్చు వేయఁబడుచున్నది.

కావ్యదర్శనము. రాజమహామణి దీక్షితునిచే రచియింపఁబడిన యలంకారశాస్త్రమునాగ్రంథము.

రఘువంశము. ౧౮ వ సర్గముదలుకొని ౧౯ వ సర్గవరకును మల్లినాథసూరి వ్యాఖ్యానముతోఁ గూడ నచ్చువేయింపఁబడుచున్నది.

లఘువ్యాకరణము సమధర్మాకాండ విశేష కాండములు వణకాకాండ పదకాండములవలెనే అచ్చువేయఁబడుచున్నవి ఇది శ్రీ సరవస్తు వేంకటరంగాచార్యులయ్యవారలు గారిచే రచియింపఁబడినది.

పెరియరుముడియవళి. ఇది శ్రీ వైష్ణవ మత గురువులందఱి చేరి

లఘుశబ్దాధర్మశాస్త్రము - ఆ కారాధిభాగము.